SZÁNTÓ GYÖRGY

a nyugat-európai munkásmozgalom új vonásai

KOSSUTH

SZÁNTÓ GYÖRGY

A nyugat-európai munkásmozgalom új vonásai

SZÁNTÓ GYÖRGY

A nyugat-európai munkásmozgalom új vonásai

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ · 1965

© SZÁNTÓ GYÖRGY, BUDAPEST 1965

I. Nyugat-Európa mint politikai és gazdasági fogalom

A politikai történelem és a munkásmozgalom szempontjából Nyugat-Európa magában foglalja Franciaországot, Angliát, a a Német Szövetségi Köztársaságot, Hollandiát, Belgiumot, Luxemburgot és olyan országokat is, amelyek Dél- vagy Délnyugat-Európában találhatók: Olaszországot, Spanyolországot és Portugáliát. Ezek az országok, különösen Anglia, Franciaország, a Német Szövetségi Köztársaság, a Benelux államok és ma már nagyrészt Olaszország is, jelentős és koncentrált iparral rendelkező kapitalista államok. A kapitalista Európa a földrész területének 35 százalékát alkotja, itt él a kontinens lakosságának 54 százaléka; népsűrűsége úgyszólván a legnagyobb a világon. A fejlettség egyik mutatója a bérből és fizetésből élők aránya: Nagy Britanniában 87, a Német Szövetségi Köztársaságban 73, Belgiumban 75, Franciaországban 70, Hollandiában 67 százalék. Olaszországban, Görögországban és másutt a bérből és fizetésből élők aránya lényegesen kisebb.

A nyugat-európai tőkésországok gazdasági súlyát mutatja részesedésük a világ, valamint a tőkés világ ipari termelésében. 1963-as adatok szerint világviszonylatban 24,7 százalékkal, a tőkés világ ipari termelésében pedig 35,3 százalékkal szerepelnek.[1] Érdekes, hogy e nagyon jelentős részesedés el-

[1] Lásd U. N. Statistical Yearbook, 1962.; U. N. Monthly Bulletin of Statistics, 1964 május.

lenére még mindig nem érték el az 1938-as színvonalat: a 39,0, illetve a 44,9 százalékot, bár a nyugat-európai ipari termelés csupán 1948 és 1963 között 156 százalékkal nőtt.[2] Ezzel egy időben azonban az amerikai, a kanadai stb. ipari termelés még nagyobb arányban növekedett. Ez az egyik oka annak, hogy Nyugat-Európa az erőteljes fejlődés ellenére sem érte el 1938-as részesedését.

Sokkal nagyobb súllyal rendelkezik Nyugat-Európa a világkereskedelemben. Exportja 1963-ban a világexporthoz viszonyítva 41,4, importja 44,5 százalék. A tőkés világ exportjához és importjához hasonlítva Nyugat-Európa exportja 47, importja 51,5 százalék.[3]

A világ és a tőkésországok mezőgazdasági termelésében Nyugat-Európa 31, illetve 32 százalékkal szerepel.[4]

Az említett földrajzi és gazdasági tényekből világosan kirajzolódik Nyugat-Európa gazdasági, politikai és munkásmozgalmi helye. Ez tűnik ki az utolsó húsz év történelméből; olyan gazdasági tömörülések létrejöttéből, mint a Marshall-terv, az Európai Gazdasági Közösség, az Európai Szabadkereskedelmi Egyesülés (EFTA), az olyan politikai tömörülésekből, mint a Nyugat-európai Unió vagy az annyit szorgalmazott, de még csak tervezett Európai Politikai Unió. A kapitalisták európai tervei elleni kemény küzdelemben edződik és erősödik a nyugat-európai munkásmozgalom. Franciaországban és Olaszországban jelentős kommunista és szocialista mozgalom fejlődött ki, Angliában és Nyugat-Németországban pedig, bár a kommunista mozgalom viszonylag gyenge, a munkásosztálynak nagy hagyományú szakszervezeti és szocialista mozgalma van.

A nyugat-európai mozgalom erejének és gyengéinek megértéséhez szükséges, hogy visszapillantsunk történelmi múltjára.

[2] Lásd ugyanott.
[3] Lásd ugyanott, 1964 június.
[4] Lásd FAO Production Yearbook, 1963.

II. A nyugat-európai munkásmozgalom történeti vázlata

A nyugat-európai munkásmozgalom kezdeti lépéseit Angliában a munkások szövetségei — a mai szakszervezeti mozgalom előőrsei —, Franciaországban a korai utópisztikus mozgalmak jelzik. Franciaországban már a XIX. század első évtizedeiben (1831-ben és 1834-ben) olyan nagyszerű munkásmegmozdulások zajlanak le, mint a lyoni takácsok felkelései. Az 1848-as demokratikus forradalmak hulláma pedig már önálló proletár akciókkal keveredik.

Ennek ellenére, az adott történelmi viszonyoknak megfelelően, a demokratikus forradalmi mozgalmak általában még csak a kapitalizmus kiterjedését és általánosulását szolgálták. A XIX. század utolsó harmadában azonban, amikor a kapitalizmus imperializmusba kezdett átnőni, a német imperializmussal összejátszó áruló francia nagyburzsoáziát megdöntve, a francia munkások kivívták az első proletárhatalmat, a párizsi kommünt. A párizsi kommün 72 napos uralma magába sűrítette a kor munkásmozgalmának szinte minden elemét és a jövendő proletárforradalmak legfőbb vonásait.

A századforduló már szervezett szocialista mozgalmat talál Franciaországban olyan nagy teoretikusok és politikai egyéniségek vezetésével, mint Jules Guesde és Jean Jaurès. Az imperializmus viszonyai között megszületett modern francia munkásmozgalom már számtalan szállal fonódott egybe az Oroszországban kifejlődő bolsevik mozgalommal.

A „vérrel, vassal, tűzzel-jajjal", bismarcki módon egyesített Németországban is gyorsan növekedtek a kapitalizmus erői, és a század végétől a XX. század első évtizedéig Németország utolérte vagy elhagyta a többi fejlett európai kapitalista országot. De az a tény, hogy Németország az „elvetélt polgári forradalmak" állama maradt, még hosszú ideig éreztette hatását politikai történelmében és munkásmozgalmában. A fejlett kapitalista világ e szférájában a polgári forradalom bizonyos követelményeit „felülről", részlegesen és sajátosan oldották meg.

A ma talán legerősebb munkásmozgalommal rendelkező kapitalista ország, Olaszország volt a legkevésbé fejlett a nagy európai tőkésországok között. Az évszázadokig városállamokat alkotó, iparilag és társadalmilag elmaradott Olaszország csak a XIX. század utolsó harmadában vált egységes burzsoá állammá. Ám egyesítése ellenére kezdettől fogva tulajdonképpen két országból állott: Északból és Délből. Észak-Olaszország, ha vontatottan is, de a kapitalizmus útjára lépett. Az olasz kapitalizmus viszonylagos elmaradottságából, ahogy Lenin nevezte: „koldus-imperializmusából" fakadt az olasz munkás- és agrármozgalomnak a többi nyugat-európai ország mozgalmához viszonyított radikalizmusa. E különbséget még csak táplálta az a történelmi tény, hogy míg Franciaország, Anglia, Belgium és részben Németország jelentős gyarmatokkal rendelkezett, addig Olaszország alig valamivel, vagy semmivel. A szocialista mozgalmak jobbratolódása az említett európai országokban nagyrészt a gyarmatok birtoklásából következett.

A század első tizennégy éve jelentős problémák elé állította a nyugati munkásmozgalmat és annak vezetőit. A szocialista mozgalmak és pártok kibontakozó balszárnya 1905—1907 után, az oroszországi forradalmi bolsevik mozgalomtól érintve, egyre élesebben szállt szembe a mozgalom jobboldali, opportunista vezetőivel. Már az első világháború előtt érlelődtek azok a viszonyok, amelyek közepette a nyugat-európai mun-

kásmozgalom radikalizálódott, forradalmi lendületet vett. Az európai mozgalmak az első világháború talaján tovább forradalmasodtak, és egymást követték a nagyszerű antiimperialista, háborúellenes megmozdulások.

Az 1917 februárjában, majd októberében kirobbant orosz polgári demokratikus, illetve szocialista forradalom már jelentős tömegbázissal rendelkező baloldalt talált Nyugat-Európában. Sokszor vitatott kérdés, hogy vajon milyen kölcsönhatás állott fenn az orosz októberi szocialista forradalom és a fejlett kapitalista Nyugat-Európa forradalmi mozgalmának fellendülése között. E probléma megoldása csak a történelmi fejlődés dialektikus módon való tanulmányozásával vált érthetővé. Lenin már az októberi forradalom előtt több ízben rámutatott arra az összefüggésre, amely a szociáldemokrácia nyugat-európai és oroszországi reformista szárnya között felismerhető volt. Lenin a mensevikeket Oroszország jobboldali opportunistáinak, Nyugat-Európa jobboldali szociáldemokratáit pedig e térség „mensevikjeinek" tekintette. A nemzetközi munkásosztály közös ellenséggel állott szemben: az imperialista hatalmak egymás ellen és egymás mellett is fellépő frontjával. A nyugat-európai, főleg a német, a francia és az olasz forradalmi mozgalom balszárnyának, amely az első világháború talaján, a kifejlődőben levő általános válság körülményei között bontakozott ki, az októberi forradalom történelmi jelentőségű lökést és lendületet adott. A fejlett kapitalista Európa munkásmozgalma és az oroszországi vagy az elmaradottabb kelet- és közép-európai forradalmi mozgalmak tehát ilyen értelemben elválaszthatatlanok egymástól. A háború következményei és az októberi forradalom közvetett és közvetlen hatása választót elé állította a szocialista mozgalmakat az egész világon, így Nyugat-Európában is. A nyugat-európai forradalmi fejlődés élére — nem utolsósorban a háború alakulása következtében — a német forradalmi mozgalom került.

A történelem akkori erőviszonyai és tényezői folytán csak

Oroszországban győzött a proletárforradalom, csak ott konszolidálódott a parasztsággal szövetséges munkásosztály hatalma, mégis, az említett történelmi körülmények és tényezők 1918 és 1923 között a forradalmi mozgalmak soha nem látott fellendülését hozták magukkal.

A forradalmi fellendülésnek ebben az időszakában jöttek létre a kommunista pártok Nyugat-Európában is. 1918-ban Németország Kommunista Pártja, 1920-ban a Francia Kommunista Párt, Nagy-Britannia Kommunista Pártja, és 1921-ben — ha csak a nagyobb országokat vesszük —, az Olasz Kommunista Párt. Bár a nyugat-európai szocialista pártok teoretikusai és politikusai még napjainkban sem hagytak fel a terméketlen vitával arról, hogy szükségszerű volt-e a szakadás a nemzetközi munkásmozgalomban, a történelem ezt a kérdést már régen eldöntötte. Kommunista pártok nélkül elképzelhetetlen lett volna a forradalmi munkásmozgalom továbbfejlődése, a harmincas évek nagy mozgalmai, az antifasiszta háború vagy a második világháború utáni események és eredmények.

Forradalmi munkásmozgalmak a második világháború kirobbanásáig

A nyugat-európai forradalmi mozgalom fejlődése a két világháború között változatos, de egészében előremutató képet ad. Az 1918—1923 közötti forradalmi fellendülés Nyugat-Európában sem talált még tapasztalt és forradalmi harcokban edzett kommunista pártokra. Valamennyi kommunista párt még csak egy-két esztendős múltra tekintett vissza a forradalmi fellendülés végén is, ezért az érettséghez közel álló objektív forradalmi helyzet sok esetben nem vágott egybe a forradalom szükségszerű, szubjektív tényezőivel. Csak a húszas évek közepén indult meg erőteljesebben az úgynevezett bolsevizálási folyamat, amely a leninizmus tanításait elfogadva, az

SZK(b)P-hez hasonló pártokká kezdte formálni a nyugati forradalmi mozgalom kommunista osztagait. Ebben az időben fokozott mértékben tört előre a német, a francia, a spanyol és az illegális olasz kommunista mozgalom is.

A kapitalizmus ideiglenes és részleges stabilizációjának kezdetétől a gazdasági világválság kibontakozásáig a nyugat-európai kommunista pártok is országuk forradalmi mozgalmának vezető erőivé váltak, vagy legalábbis legkövetkezetesebb erőivé.

A kapitalizmus általános válságának talaján létrejött gazdasági világválság mély hatást gyakorolt a nyugat-európai kommunista és munkásmozgalomra. Jelentős polarizálódás ment végbe a nyugat-európai kapitalista országok társadalmi-politikai életében. E polarizáció egyik ismérve a fasizmus előretörése, illetve veszélyének megnövekedése egész Európában. A másik ismérv: a munkásmozgalom növekvő radikalizálódása, a kommunista pártok és a forradalmi szakszervezeti mozgalom megnövekedése. Az előretörő fasizmus és általában a gazdasági világválság, a fegyverkezési hajsza — amely elsősorban a dolgozó tömegeket sújtotta — elősegítette a munkásosztály akcióegységre való törekvését és annak realizálódását. A gazdasági világválság kirobbanását megelőző esztendőben, 1928-ban a Kommunista Internacionálé VI. kongresszusa részletesen foglalkozott az előretörő fasizmus veszélyével, a monopolisták háborús politikájával, az imperialisták ellen felsorakozott munkásosztály és a kommunista pártok stratégiájával és taktikájával. A kongresszus széles körű programot nyújtott a nemzetközi kommunista mozgalomnak. Bár általában e kongresszus program-dokumentumát a kommunista mozgalom ma is nagyra értékeli, mégis, az számos olyan szektás jellegű hibát tartalmazott, amelyek sok tekintetben determinálták a kommunista pártok politikáját. A többi között túlértékelte azokat a lehetőségeket, amelyek az adott nemzetközi helyzetben a forradalmi proletariátus előtt állottak. Bizonyos mértékig egyenlőségi jelet tett az 1917—1923 közötti forradalmi fellendülés időszaka és a húszas évek végére kialakult

történelmi helyzet között. A kongresszus helytelenül kezelte a szociáldemokrácia jellegének és szerepének megítélését is. Erősen hatottak már Sztálin téves megállapításai a szociáldemokráciáról. A fasizmus előretörésével, de különösen a gazdasági világválság közelgő kibontakozásával új világhelyzet alakult ki vagy legalábbis új erő-átcsoportosulás indult meg a nemzetközi kapitalista viszonyokban. *A Kommunista Internacionálé VI. kongresszusának programja éppen ezt az új erőátcsoportosulást értékelte pontatlanul, és ezért az általános irányvonal meghatározása sem lehetett teljesen helyes.* Palmiro Togliatti „A Kommunista Internacionálé történetének néhány kérdése" című tanulmányában a következőket írja ezzel kapcsolatban: „Vajon elmondhatjuk-e, hogy a Kommunista Internacionálé álláspontja és akciója ebben az időben, amikor új fordulat állt be a világpolitikában, helyes és jól időzített volt, vagy pedig bizonyos késlekedés jellemezte egyes új tények fontosságának felismerését, tehát nyilvánvalóan késett a helyes politikai irányvonal kijelölése? Véleményem szerint volt késlekedés és előfordultak hibák, s ezek a fasiszta veszély megkésett és nem teljes felmérésében nyilvánultak meg, tehát abban, hogy tévesen vetették fel az akcióegység és a szociáldemokrata pártokkal szemben elfoglalandó álláspont problémáját."[1]

A gazdasági világválság, a nemzetközi helyzet éleződése, a burzsoázia támadása gazdasági és politikai téren a munkásosztály és a dolgozó tömegek ellen, új helyzetet teremtett a kommunista és munkásmozgalom számára is. A monopoltőkések tudatos politikájának következményeképpen Németországban győzelemre jutott a fasizmus, és maga alá temette a weimari Németország polgári demokráciáját és vele együtt a szociáldemokrata illúziókat. A német fasizmus győzelme, amelyet hosszú, sok éves politikai harc előzött meg Németországban, nem maradhatott hatás nélkül Európa egyetlen országára és egyetlen munkáspártjára sem. A német fasizmus ha-

[1] Idézi Rinascita, 1959 július—augusztus.

talomra jutásának következményeképpen szinte mindenütt megnövekedett a fasizmus veszélye.

A nácizmus hatalomra jutása — logikusan és természetesen — mindenekelőtt a német munkásmozgalmat sújtotta. A munkásosztály egységének hiánya, a szociáldemokrácia opportunizmusa, a kommunisták sok kérdésben tanúsított szektás magatartása megosztotta a németországi demokratikus erőket, s ezzel megakadályozta, hogy felülkerekedjenek a fasizmuson. A német munkásosztály veresége annál fájdalmasabb, mert még az 1932 novemberében lezajló Reichstag-választásokon is a kommunisták és a szociáldemokraták közel 13 millió szavazattal rendelkeztek. E szám azt igazolja, hogy a két párt és a szakszervezetek sokmilliós szervezetei egyrészt a kapitalista Európa leghatalmasabb forradalmi erejét képviselték, másrészt megakadályozhatták volna a fasizmus győzelmét Németországban, ha egységesen lépnek fel. Hitler hatalomra jutása után a kapitalista Európa leghatalmasabb forradalmi mozgalma egyre inkább szétszaggatott és csökkenő befolyású illegális mozgalommá vált.

Németország Kommunista Pártja a fasizmus hatalomra jutása után, főleg annak tapasztalatai alapján, megtalálta a helyes stratégiai és taktikai vonalat; ezt azonban sajnálatosan csak az illegalitás körülményei között tudta megcsappant erővel kibontakoztatni. A német kommunisták 1933 és 1939 között a Kommunista Internacionálé segítségével kemény küzdelmet folytattak az akcióegységen alapuló antifasiszta népfrontpolitika megteremtéséért, mindenekelőtt a nácizmus megbuktatásáért.

A fasizmus győzelemre jutása után eltelt két esztendőben kristályosodott ki végleg a népfrontpolitika mint fő stratégiai-taktikai vonal. A német munkásmozgalom szomorú tapasztalata igen sok segítséget adott ehhez. De hiba volna azt gondolni, hogy csakis és kizárólag a német munkásmozgalom tapasztalatai vezettek el az 1935-ben megfogalmazott népfrontpolitikához. A kapitalista világ, benne Nyugat-Európa minden egyes kommunista pártja letette az obulusát e politika ki-

alakításához. Ezek az esztendők a nyugat-európai kommunista és munkásmozgalom szempontjából igen érdekesek és tanulságosak voltak. A monopoltőke a gazdasági világválságot szinte mindenütt valamely tekintélyuralmi állam megteremtésének segítségével akarta leküzdeni. Ez gyorsan növelte a fasizmus erőit Ausztriában, Franciaországban, Spanyolországban, és még agresszívabbá tette az amúgy is fasiszta rendszerű Olaszországban. A kapitalista Európa egyes forradalmi osztagai más- és másképpen reagáltak a fasizmus győzelmére. Ausztriában a baloldali szocialisták véderő-szervezete, a Schutzbund és az Osztrák Kommunista Párt fegyveres ellenállást fejtettek ki az osztrák reakció szélsőséges támadásaival szemben. E hősies kísérlet azonban elbukott. A spanyolországi Oviedóban, Asztúria székhelyén, 1934-ben az asztúriai bányászok hősies sztrájkmozgalma szovjetek megalakításához vezetett. Ezt a kísérletet is vérbe fojtotta a spanyol burzsoázia. Franciaországban 1934 februárjában a tűzkeresztesek fegyveres puccsal akartak fasiszta hatalmat teremteni. A francia kommunisták, a szocialisták, a szervezett és szervezetlen dolgozók az utcán verték szét a tűzkeresztesek puccskísérletét, és megkezdődött a munkásosztály és más antifasiszta rétegek, csoportok egységének és szembenállásának szervezése a fasiszta veszéllyel szemben. A francia fasiszták puccskísérletei elleni harcban bontakozott ki 1934—1935-ben az azóta már klasszikussá vált népfrontmozgalom.

Stratégiája és taktikája kidolgozásában valamennyi kommunista pártot ugyanaz a nemzetközi helyzet és ugyanazok az előretörő tendenciák befolyásolták, mégis, az egyes országok gazdasági, társadalmi, politikai, történelmi viszonyainak megfelelően az antifasiszta küzdelem más- és másképpen zajlott le. Egy azonban kétségtelenül bebizonyosodott: a monopoltőke reakciós politikájának, a fasizmus előretörésének megakadályozására csakis a munkásosztály akcióegységén alapuló szélesebb körű antimonopolista szövetség alkalmas és képes.

1933—1935—1936 között e harc eredményeképpen — és ezt

tényként megállapíthatjuk — a nyugat-európai kommunista pártok többsége, s különösen tömegbefolyásuk, megerősödött.[2] *Az antifasiszta népfrontpolitika: osztálypolitika,* következésképpen mindenekelőtt a munkásosztály különböző rétegeit, pártjait egyesítette a fasizmus, illetve a monopoltőke ellen. Franciaországban a kommunista párt által kezdeményezett népfrontpolitika elvezetett az úgynevezett népfrontkormány, pontosabban a Léon Blum vezette kormány megalakulásához. A kommunisták e kormányt kívülről támogatták, és baloldali irányba ösztönözték. Bár a Léon Blum-kormány a későbbiekben elárulta a népfrontpolitika gyakorlatát, mégis ez a baloldali áramlat jelentős gazdasági, szociális, politikai eredményeket hozott a francia néptömegeknek.

A népfrontpolitikának még a franciánál is jelentősebb fejlődése ment végbe a harmincas évek közepén Spanyolországban. Az asztúriai bányászmozgalomból Európa legnagyobb antifasiszta népfrontmozgalma nőtt ki. 1935—1936-ban e mozgalom sikereként baloldali kormány került Spanyolország élére. Az 1936-os választáson a népfront a jobboldal és a centrum 205 mandátumával szemben 268 képviselői mandátumot szerzett (158 köztársasági, 88 szocialista, 17 kommunista).[3] A spanyol antifasiszta népfrontmozgalomban a kommunisták egyrészt jelentős szerepet játszottak, másrészt maguk is megerősödtek.[4]

A nemzetközi és a spanyol reakciós erők politikája következtében az antifasiszta népfrontmozgalom Spanyolországban fegyveres harccá, forradalmi háborúvá változott. Ilyen körülmények között a Spanyol Köztársaság belső társadalmi fejlő-

[2] A Francia Kommunista Párt 1935-ben 1 500 000 szavazatot kapott az 1932-es 790 000-hez képest, a szocialista párt 1 900 000-et. A kommunista párt 72 képviselővel szerepelt a francia parlamentben.

[3] Lásd A Spanyol Kommunista Párt története. Kossuth. Könyvkiadó 1964. 111. old.

[4] 1936. február 16-a után a párt taglétszáma 30 000-ről 50 000-re, és néhány hónap alatt — az 1936-os júliusi fasiszta lázadás előtt — 100 000-re emelkedett. (Lásd ugyanott, 112. old.)

dése — a reakció támadásai következtében — egyre inkább meggyorsult, és a folyamatot határozottabb baloldali irányba terelte. A Spanyol Köztársaság új típusú demokratikus köztársasággá vált, melynek kormányában, a francia kormánytól eltérően, 1936 végétől a kommunisták is részt vettek. A spanyol baloldali erők tulajdonképpen a népfrontkormány új típusát teremtették meg, amely bizonyos vonatkozásban történelmi előfutára volt a második világháború után megszületett európai népi demokratikus köztársaságoknak. A spanyol fejlődés világosan bizonyította, hogy a népfrontpolitika társadalmilag is — már a második világháború előtt is — egy táborba tudta tömöríteni azokat az elemeket, amelyek a nagybirtokosok és a finánctőke ellen fogtak össze. Ez határozta meg elsősorban a köztársaság demokratikus és haladó társadalmi jellegét. Az új demokratikus állam elkobozta a fasiszta lázadásban részt vett nagybirtokosok földjeit, és átadta a mezőgazdasági munkásoknak és parasztoknak azzal, hogy kívánságuk szerint egyénileg vagy kollektívan műveljék meg. A kommunista párt népfrontpolitikája kiállta a polgárháború próbáját. Nem a népfrontpolitika lényegéből fakadt az a tény, hogy a spanyol polgárháború majd háromesztendős harcok után elbukott. Ennek fő oka a nemzetközi reakció agressziójában rejlik.

Igaz, a harmincas évek közepén csak Franciaországban és Spanyolországban bontakozott ki a népfrontmozgalom ilyen fejlett formában, mégsem mondhatjuk, hogy a népfrontpolitika érintetlenül hagyta volna akár Anglia, akár Olaszország politikai életét és munkásmozgalmát. Ezekben az években az angol munkásmozgalom is fellendül, de valamilyen szélesebb népfrontpolitika kibontakozását még mindig megakadályozták a sajátos angol viszonyok (a gyarmatbirodalom teljessége, az angol Munkáspárt reformizmusa és átfogó befolyása az angol munkásosztályra, a szakszervezeti mozgalom konzervativizmusa stb.). Éppen ezért — és még más okok folytán — az angol kommunista párt a történelemnek ebben a szakaszában sem tudott túljutni a „baloldali ösztönző" szerepén.

Az említett példáktól teljesen eltérő vonásokat mutat az olasz kommunista és munkáspártok küzdelme a két világháború között, különösen a harmincas években. Az olasz munkásmozgalom, beleértve az olasz szocialista mozgalmat is, mindig baloldalibb volt, mint a többi nyugati ország munkásmozgalma. Ez éreztette hatását a harmincas években is. 1934-től kezdve a föld alá szorított Olasz Szocialista Párt és Olasz Kommunista Párt szoros akcióegységre lépett, amelyet írásos megegyezéssel is alátámasztottak. Az olasz fasiszta rendszer tulajdonképpen soha nem tudott megsemmisítő csapást mérni az olasz kommunista és szocialista mozgalomra. Jellemző például, hogy az Olasz Kommunista Párt taglétszáma még az illegalitás éveiben is a 4000—15 000 között volt. A kommunisták és szocialisták tömegbefolyása azonban mindenkor nagyobb volt taglétszámuknál. Az Olasz Kommunista Párt vezetőinek érdeme, hogy már a harmincas évek során felismerték, hangoztatták, hogy a népfrontpolitika megvalósulása folyamán átlépi a taktika kereteit, és a stratégia elemeit hordozza magában. Ez utóbbit különösen a Spanyol Köztársaság tapasztalatai alapján állapították meg.

Mint e rövid áttekintésből is látható, a fasizmus hatalomra jutása Németországban, az 1934-es osztrák munkásmegmozdulás, a francia és a spanyol népfrontmozgalom, s nem utolsósorban a kínai forradalom gazdag tapasztalatokkal szolgált a stratégia és taktika meghatározásában valamennyi kommunista pártnak. Általános irányvonalként szögezhette le a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa, hogy *az antifasiszta népfrontmozgalom osztálytartalma a legszélesebb néptömegek monopolellenes küzdelméből fakad.* Egyet jelent a monopóliumok hatalmának korlátozásával, a legfontosabb iparágak, a bankok és a pénzügyek államosításával, a radikális földreformmal, a dolgozó néptömegek demokratikus jogainak biztosításával. Az ilyen alapon létrejött antifasiszta, antimonopolista szövetség lehetővé teszi a fasizmus uralomra jutásának megakadályozását, illetve az egyes területeken győztes fasizmus megdöntését és helyébe demokratikus köztársaságok

létrehozását. Bebizonyosodott az is, hogy *az antifasiszta népfrontpolitika* — éppen ezért — *az adott történelmi viszonyok között a szocialista forradalom legreálisabb megközelítése.*

A harmincas éveket követő háborús esztendők újra igazolták — ismét más történelmi körülmények között — az antifasiszta népfrontpolitika helyességét, osztály-célkitűzéseinek realitását.

III. A nyugat-európai kommunista és munkásmozgalom néhány vonása a második világháború időszakában

A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán elfogadott taktikai irányvonal a második világháború folyamán kiállta a történelem próbáját. A háború első periódusában a francia, az angol és a német munkásmozgalom került a történelem tűzvonalába. A „münchenista" francia kormány a „furcsa háború" szakaszában nem a német fasizmus vagy a francia reakció, hanem a forradalmi mozgalmak, elsősorban a kommunista párt ellen fordult. A francia és a nemzetközi reakció rágalmaival szemben a Francia Kommunista Párt a leghazafiasabb pártnak bizonyult a III. Köztársaságban. A francia kommunisták és más baloldali haladó erők — miután megszűnt annak a reménye, hogy a háborút „demokratikus békével"[1] be lehet fejezni — következetes harcot hirdettek a német fasizmus ellen. A történelem rövid idő alatt és szomorú körülmények között igazolta a Francia Kommunista Párt álláspontját. A német fasiszta hadigépezet 1940 áprilisában lerohanta Észak-Európát, majd májusban Belgium, Hollandia, Luxemburg és végül Franciaország ellen fordult. Az áruló, „müncheni" politikát folytató francia kormány tehetetlennek bizonyult a német imperializmussal szemben. A francia kommunisták szerint megvolt annak a lehetősége, hogy általános nemzeti forradalmi háborúval megakadályozzák a náci had-

[1] A Kommunista Internacionálé 1939 szeptember első napjaiban kiadott jelszava volt.

sereg előrehatolását, és a háborút a szabadságért és a függetlenségért vívott nemzeti háborúvá alakítsák át. „A *kormánynak* — írja Maurice Thorez »A nép fia« című művében — *a nép felfegyverzését és a végsőkig menő harcot javasoltuk.*" Ezzel szemben a francia kormány, egyetértve a többi imperialista kormányzattal, 1939 szeptemberétől 1940 júniusáig, Párizs elestéig azon álmodozott, hogy „a helytelen háborút" — ahogy ők nevezték — „helyes háborúvá" változtassák át, vagyis *szovjetellenes imperialista egységfrontot hozzanak létre.* Franciaország összeomlása meghiúsította e kalandortervet. A német imperialisták „kontinentális" tervük értelmében egész Európa urai akartak lenni. Az összeomlás napjaiban a francia burzsoáziának csak egy vékony rétege — akiket akkor a Londonba emigrált Charles de Gaulle képviselt — döntött a további ellenállás mellett. E politikai gesztus azonban csak a német katonai gépezet 1942—1943-as vereségeivel érlelődött de Gaulle részéről tényleges ellenállássá. Franciaországban addig szinte kizárólag a baloldali erők szervezték az ellenállást, hallatlan nehézségek és áldozatok közepette. Mégis mind szélesebb terjedelmű a fegyveres ellenállás és sokrétűek a különböző töltetű mozgalmak, elsősorban az úgynevezett „maquisard" harc. A Francia Kommunista Párt háború alatti áldozatkészségét mindennél jobban igazolja az a tény, hogy a párt az ellenállási mozgalomban 70 000 embert vesztett. Többek között olyan kiváló vezetőket, mint Gabriel Péri, Pierre Sémard és még sokan mások. Joggal nevezhette magát a Francia Kommunista Párt a „mártírok vagy a kivégzettek pártjának". 1941. június 22-től, a Szovjetunió háborúba lépésétől a francia demokratikus tömegek érezték, hogy már nincsenek egyedül; olyan szövetségesük van, mint a szovjet nép, amelynek segítségével fel tudják szabadítani hazájukat a német fasiszta rabság alól. Ettől az időtől kezdve sokasodnak a sztrájkok, szabotázsok, fegyveres jellegű ellenállások. Kialakulnak a földalatti központok. A megszállók elleni harc egyre rendszeresebbé és a fasisztákra nézve egyre veszélyesebbé válik. A Londonban székelő emigráns kormány

fejének, de Gaulle-nak „Ne öljetek meg több németet!" lagymatag és leszerelő felhívásával szemben a kommunisták és más ellenállók „Halál a betolakodókra! Halál az árulókra!" jelszóval válaszoltak. A francia kommunisták legjobbjai, a Központi Bizottság vezető egyéniségei vettek részt a párt és az ellenállás illegális szervezésében és irányításában (olyan emberek, mint Charles Tillon, François Billoux, Jacques Duclos és mások). Ellenállókkal és kommunistákkal teltek meg a börtönök és koncentrációs táborok. Gabriel Péri kivégzése előtt, 1941. december 14-éről 15-ére virradó éjjel búcsúlevelet írt, amelyben a többi között ezeket mondotta: „Szeretném, ha barátaim tudnák, hogy hű maradtam életem eszményéhez, s ha honfitársaim tudnák, azért halok meg, hogy éljen Franciaország. Utolsó ízben vizsgálom meg lelkiismeretemet. Nincs mit megbánnom. Ha újra kezdhetném az életet, ugyanezen az úton járnék.

Ma éjjel állandóan arra gondolok, hogy igaza volt az én drága Paul Vaillant-Couturier barátomnak, amikor azt mondta, hogy »a kommunizmus a világ fiatalsága« és »daloló holnapokat készít elő«. Most én is a daloló holnapokat fogom előkészíteni. Erősnek érzem magam, hogy szembenézzek a halállal. Búcsúzom, éljen Franciaország."[2]

1942-ben létrejött az úgynevezett Nemzeti Front, a Nemzeti Katonai Bizottság a fasizmus ellen harcoló legkülönbözőbb rétegek, kommunisták, szocialisták, antifasiszta katolikusok és értelmiségiek egyesítésére. A legnagyobb ellenállási szervezetek az FTP (Francs-Tireurs et Partisans) és az úgynevezett FFI (Forces Françaises de l'Intérieur) voltak.

A szovjet hadsereg sztálingrádi győzelme után az ellenállási mozgalom gyors ütemben növekedett Európa valamennyi országában. Franciaországban siettette ezt a nyugati szövetségesek észak-afrikai partraszállása is. *Ez volt az az időpont, amidőn az ellenállási mozgalom mindinkább a jövendő francia belpolitika elemévé kezdett válni.* A londoni emigráns kor-

[2] *Gabriel Péri:* A békéért és szabadságért. Szikra 1948. 86. old.

mány tárgyalásokat kezdett a Belső Front vezetőivel, és 1943 márciusában, a második világháború fordulópontján létrehozták Franciaországban az Ellenállási Mozgalom Országos Tanácsát. Részt vettek benne az újjáalakult demokratikus pártok, a CGT (Confédération Générale du Travail), a Francia Keresztény Dolgozók Szövetsége és az ellenállás különböző mozgalmai és szervezetei. Az Ellenállási Tanács megalakulása korántsem jelentette, hogy az ahhoz csatlakozó polgári pártok és egyéb szervezetek egységesen követték volna a kommunisták által javasolt utat. A kommunista párt a maga tömegeivel, a fegyveres ellenállás potenciális erejével kényszerítette rá a fasizmussal szembeni tényleges ellenállásra a francia polgári pártokat, amelyeket főleg az ország jövendő irányításában való reményük hajtott az ellenálláshoz. 1943 őszén — a Mussolini-rendszer bukása után — a Vatikán mind nagyobb számban „csatlakoztatja" az ellenálláshoz az újjáéledő katolikus politikai pártokat. Így volt ez Franciaországban is. 1944-ben születik meg a francia katolikus polgári párt: az MRP (Mouvement Républicain Populaire) is. A második front megnyitása fokozta az ellenállási küzdelmet; a népfelkelés az egész országra kiterjedt. A felkelők egymás után szabadították fel a francia nagyvárosokat, közöttük Párizst. „A fölkelt nép ezúttal ismét megmentette Franciaországot."

A Francia Kommunista Párt az ellenállás első pillanataitól fogva világos programot adott. E program lényege: a fasizmus szétzúzása, a francia demokrácia megújítása és népi elemekkel való megtöltése, a monopolista erők visszaszorítása. A francia kommunisták olyan államot akartak létrehozni, amelyben a nagy monopóliumok állami ellenőrzés alá kerülnek, vagy esetenként államosítják őket. Követelték továbbá, hogy a francia dolgozók részt vehessenek az állam és a gazdasági élet irányításában, és terjesszék ki a dolgozó tömegek szociális-politikai, gazdasági jogait. A leglényegesebb szempont azonban az volt, hogy a teheráni és a jaltai egyezmény szellemében le kell verni a német fasizmust és minden rendű

és rangú franciaországi szövetségesét, elsősorban a Pétain marsall vezette vichyi rendszert.

Az ellenállási mozgalomban rohamos mértékben erősödtek meg azok a baloldali erők — közöttük a kommunisták —, amelyek a második világháború utáni francia belpolitika jelentős tényezőivé váltak.

*

A mai demokratikus és forradalmi tömegmozgalmak egyik jellegzetes országában, Olaszországban sem gyökér nélküli a monopóliumok ellen harcoló demokratikus és proletár baloldal. Az Olasz Kommunista Párt és az Olasz Szocialista Párt a második világháború során nőttek hatalmas tömegpárttá. A franciaországi ellenálláshoz hasonlóan Olaszországban is közel 300 000 partizán harcolt a német és az olasz fasiszták ellen. Ezek közül is kiemelkedett az illegális kommunista párt által szervezett Garibaldi-mozgalom. Csupán a Garibaldi-mozgalomban 153 600 olasz, nagyrészt kommunista harcolt. A csaknem 71 000 hősi halott közül 42 558 garibaldista volt.[3]

Az *olaszországi ellenállási mozgalom sajátossága, hogy az antifasiszta ellenállás antifasiszta, demokratikus, forradalmi mozgalommá változott.* Ennek alapvető oka az olasz nép történelmében és az olasz társadalmi rendszerben rejlik. A fasiszta rendszer konzerválta a régi olasz társadalom feudális maradványait. Olaszországban mind világosabbá vált, hogy az ellenállás nemcsak a fasizmus, hanem a feudális és monopolista erők szövetsége ellen is irányul. Éppen ezért az olasz ellenállási mozgalomban a munkások tízezrei mellett sok ezer agrárproletár és szegényparaszt vett részt. A demokratikus Olaszország megvalósítása egyet jelentett a széles körű földreformmal, a polgári demokratikus forradalom teljes befejezésével, a legreakciósabb, nemzetellenes monopóliumok álla-

[3] Lásd *Palmiro Togliatti:* Az Olasz Kommunista Párt. Kossuth Könyvkiadó 1960. 90. old.

mosításával és mindazoknak a demokratikus jogoknak megadásával, amelyeket a fasizmus eltiport. Nem véletlen tehát, hogy Olaszország népe a huszonegy esztendős fasiszta uralom után baloldali politikát követelt. Ez vonatkozott a háború alatt újjászületett katolikus polgári párt — a Kereszténydemokrata Párt — tömegeinek zömére is, elsősorban a szegényparasztságra. Más kérdés, hogy a Kereszténydemokrata Párt soraiba tömörültek ezentúl mindazok a kispolgári és nagypolgári erők is, amelyek ugyan nem akartak fasizmust, de népi Olaszországot sem, egy részük pedig igyekezett átmenteni magát.

Az antifasiszta demokratikus program lehetővé tette, hogy a legkülönbözőbb társadalmi osztályok és rétegek egységes nemzeti felkelésbe szerveződjenek, amelyhez a történelmi impulzust az 1943 július—szeptember közötti események adták. Elbukott az olasz fasizmus; Közép- és Észak-Olaszország német megszállás alá került. E tény olyan új százezrek és milliók szemét nyitotta fel, akik addig bíztak Mussolini rendszerében. 1943. szeptember 9-e és 1945. április 25-e között Észak- és Közép-Olaszország szinte valamennyi tartományában, nagyvárosában, üzemében és másutt széles körű fegyveres ellenállás bontakozott ki. Ez az ellenállás az 1945. április 25-i általános nemzeti felkelésben érte el tetőpontját. A nemzeti megmozdulás céljaira éles fényt vet a kommunisták 1945. március 12-i felkelési felhívása. Ez egyrészt világosan rajzolta meg az akkori nemzetközi és olaszországi helyzetet, másrészt markáns programot adott. Különösen erőteljesen fogalmazta meg a nemzeti függetlenségért, a szabadságért és az újjászületésért harcoló kommunista párt és a munkásosztály nemzeti hivatását. „Hazánk és otthonaink megmentése érdekében a kommunista párt harcba szólítja az egész népet. Ez az a párt, amely a fasiszta diktatúra sötét éveiben mindenkor magasan lobogtatta a szabadság, a nemzeti érdekek és a becsület zászlaját. A munkások pártja ez, amelynek tagjai, híven a nép ügyéhez, ezrével álltak helyt hősiesen a kínzókamrákban, a fasiszta bíróságok és a kivégzőosztagok előtt.

Mindenkit harcra hív az a párt, amely elsőként emelte magasra a nemzeti egység zászlaját, és amely a haza függetlenségéért, szabadságáért és újjászületéséért a legtöbb erőt vetette latba, a legtöbb véráldozatot hozta."[4]

A stratégia és taktika fő iránya tehát: a nemzeti függetlenségért és szabadságért vívott harc összekapcsolása a demokratikus megújhodással és a szocializmus felé haladással. A kommunista párt előtérbe állította a népi hatalom kivívásának új formáit. Az antifasiszta nemzeti demokratikus forradalom győzelme megerősítette az egységpolitika helyességét; a reakciós fasiszta diktatúrát felszámolva a nemzet visszanyerte függetlenségét és egységét, megszűnt a monarchia, megalakult a köztársaság, megszülettek a demokratikus alkotmány alapelemei. Az olasz kommunisták és általában a baloldal új arculattal jelentkeztek a politikai színtéren: *politikai erőt képviseltek.* Mindez az Olasz Kommunista Párt helyes stratégiájából és taktikájából következett. „A háború folyamán — írja Togliatti — a társadalom legkülönbözőbb osztályaihoz tartozó nagy népi tömegek léptek fel. E tömegek élére állni új feladatot jelentett, s ezt csak az oldhatta meg, aki meg tudta magyarázni és ki tudta fejezni a nemzet lelkének legmélyebb rezdüléseit is... A fasizmus által megszüntetett régi pártok megmaradt vezetői általában irányt vesztettek, az adott helyzetnek nem megfelelő politikai nézetekkel bajlódtak. Az egyik elsősorban olyan sakkhúzáson törte a fejét, ami megmenthetné a monarchista rendet, voltak, akik a vatikáni vezetőktől vártak sugalmazást a cselekvésre. Voltak olyanok is, akik... nem vonakodtak az angol—amerikai politika szolgálatába szegődni... Ilyen körülmények között nekünk kommunistáknak nem okozott különösebb fáradságot az, hogy kiemelkedjünk, és nélkülözhetetlen vezető erővé váljunk."[5]

[4] L'appello dei communisti all'insurrezione. Trenta anni di PCI, Quaderni di Rinascita. Róma 1951.

[5] *P. Togliatti:* Az Olasz Kommunista Párt. 85. old.

A nyugat-európai nagy kapitalista országok közül Németországban, a fasizmus fellegvárában, sokkal bonyolultabb áttételeken keresztül jelentkezett a baloldali ellenállás. A német fasiszta államgépezet — már a háború kirobbanása előtt hat évvel — szisztematikusan hozzálátott a demokratikus és proletár baloldal felszámolásához. Ennek eszközei voltak: a börtönök, koncentrációs táborok és az emigrációra kényszerítés. Nemcsak a kommunisták, a szocialisták, hanem a polgári baloldal számos képviselője is börtönbe, koncentrációs táborba került (pl. Niemöller evangélikus püspök), olyanok emigráltak, mint Thomas Mann, Albert Einstein, Arnold Zweig, Stefan Zweig és még sokan mások. A legfőbb csapást a kommunistákra mérték. Börtönbe vetették Ernst Thälmannt, a kommunista párt elnökét és számos más vezetőjét. Emigrációba kényszerítették Wilhelm Piecket, Walter Ulbrichtot és másokat. „Lefejezték a kommunista párt szinte valamennyi alsó és középső szervezetét. Németország Kommunista Pártját a második világháború kirobbanása már illegalitásban érte. Ennek ellenére — és ezt hangsúlyozni kell, a német kérdés mai megértése szempontjából is — *sohasem szűnt meg a német baloldal ellenállása a hitleri Németországban.* A körülmények természetesen ezerszeresen kegyetlenebbek voltak minden más országénál. De épp ez bizonyítja legjobban a kommunista párt vezette antifasiszta erők hősiességét. Ez az ellenállás természetesen a szovjet—német háború időszakában vált jelentősebbé, és különösen annak utolsó éveiben, a német fasiszta hadigépezet nagy vereségei idején. Németország Kommunista Pártja az antifasiszta népfrontmozgalom irányvonala alapján szervezkedett. A német munkásmozgalom fészkeiben, különösen Hamburgban, a Saar-vidéken, Erfurtban és máshol osztályharcos sztrájkmozgalmak lángoltak fel már a háború kirobbanása előtt. *1936-ban Német Népfront* néven létrejött egy kommunistákból, szociáldemokratákból és polgári demokratákból álló baloldali csoport. Programjuk középpontjába a hitleri diktatúra megdöntését állították, egy új, demokratikus Németországért harcoltak. A második világ-

háború alatt a kommunisták és más baloldali erők politikai és fegyveres ellenállási csoportokat szerveztek Németországban és a hitleri hadseregben. Ilyenek voltak: Robert Uhrig osztagai a berlini körzetben, valamint a legnagyobb csoport Saefkow és Bästlein vezetésével. Ez utóbbi csoport száz tagjának az életébe került a hősi küzdelem. Mind több ellenállási csoport alakult a koncentrációs lágerekben és Németország különböző részein. Megkísérelték, hogy az illegális kommunisták és szociáldemokraták egysége alapján egész Németországra kiterjesszék az ellenállást. Bebizonyosodott, igaz, viszonylag kis mértékben, hogy a hitleri barbárság ellen Németországban is elsősorban a kommunisták és a baloldali szocialisták vívtak hősi küzdelmet. Ez a harc a nácizmus hatalomra jutásától a háború utolsó napjáig folyt. A német kommunisták, a szocialisták és a baloldaliak tízezrei áldozták életüket abban a küzdelemben, amelyet a Szovjetunió és a nemzetközi munkásmozgalom közös erővel vívott. Nem lehet azt mondani, hogy a német kommunisták és a szocialisták harca a háború alatt változást ért volna el Németországban, ezt a küzdelmet nagyszerű hősiessége ellenére sem lehet túlbecsülni, *de egy pillanatig sem szabad elfelejteni azt a terrort, amelynek közepette folyt.* Az ellenállás legfőbb sikere az, hogy megvetette az alapjait a második világháború utáni demokratikus Németországnak, amely sajnálatosan csak az ország egyharmadában, az első német munkás-paraszt államban, a Német Demokratikus Köztársaságban valósult meg. Ennek jelentősége azonban a nyugati mozgalmak számára mégis felmérhetetlen. Azt bizonyítja immár, hogy nemcsak az elmaradott Oroszországban, a félgyarmati Kínában vagy a viszonylag gyengén fejlett Kelet-, Délkelet-Európában, hanem a fejlett Nyugat-Európában is lehetséges és reális társadalmi rendszer a szocializmus. A felszabadulás után egész Németország azon az úton indulhatott volna el, amelyet az ellenállási mozgalom és a német emigráció mutatott számára. Az angol és amerikai imperialista erők azonban, az átmentett német nagyburzsoáziával és a militarista erőkkel karöltve, Né-

metország kétharmadában ismét monopolista hatalmon nyugvó reakciós Németországot segítettek létrehozni. A két Németország létrejöttével bizonyos értelemben szétváltak a munkásmozgalom erői, és bár a legfontosabb kérdésben, az egységes demokratikus Németországért folytatott harcban céljuk azonos maradt, belső viszonyaikból kifolyólag más problémával kerültek szembe a nyugatnémet és ismét mással a Német Demokratikus Köztársaság kommunistái és szocialistái. A munkásosztály fő feladata az egyik oldalon az antimonopolista szövetség megteremtésével a *nagytőke megbuktatása*, a másik oldalon, a munkás-paraszt állam gazdasági, társadalmi bázisán *a szocializmus felépítése*. Különös helyzet állott tehát elő: Németországnak abban a részében, ahol a német munkásmozgalom bölcsője ringott, még mindig a német nagytőke van uralmon, a másik oldalon, a hírhedt porosz junker-burzsoázia egykori birodalmában, amely a viszonylag kevésbé fejlett terület volt, a szocializmus építése van napirenden.

A nyugat-európai ellenállási mozgalom egyik legjelentősebb eredményének tehát a demokratikus és proletármozgalmak megerősödését tekinthetjük. E mozgalmon belül *a kommunista pártok* — éppen mert a fasizmus ellen harcoltak — *önálló, ütőképes politikai erővé váltak.* De nemcsak a kommunista mozgalom, hanem a munkásmozgalom más áramlatai, így a szociáldemokrácia és általában a szakszervezetek is jelentős szerephez jutottak.

A kommunista mozgalomnak ez a nagyarányú kiterjedése megnehezítette egy központból való irányítását. Éppen ezért már 1943 júniusában a Kommunista Internacionálé egyhangú határozat és részletes indokolás alapján kimondta feloszlását, megkönnyítve ezzel a szabadságszerető népek *antifasiszta erőinek* egyesítését. A Kommunista Internacionálé e határozatának hatása különösen Nyugat-Európa nemzeti felszabadító mozgalmaiban érvényesült.

Az antifasiszta ellenállás megszilárdította a munkásegységet. A háború utolsó éveiben megállapodás jött létre egységes szakszervezeti világmozgalom megteremtésére. Az angol és a

szovjet szakszervezeti vezetők előzetes tárgyalásai vezették be a Szakszervezeti Világszövetség megalakítását. A háború befejezésének időpontjában a világ legnagyobb szakszervezetei: az amerikai, az angol, a német, a szovjet, a francia, az olasz, a belga stb. egységes világszervezetben tömörültek. *Az antifasiszta nemzeti ellenállás fontos következménye a demokratikus rend alapelemeinek kialakulása.* Szinte valamennyi nyugat-európai országban létrejöttek az antifasiszta demokratikus bizottságok és azoknak alsó és felső szervezetei. Ezek a bizottságok a háború folyamán — elsősorban a felszabadított területeken — megszervezték a gazdasági és politikai élet irányítását, ellátták a közigazgatási feladatokat; tulajdonképpen az államhatalmi szervek funkcióit látták el. Később legálisan beolvadtak az államapparátusba. Ezek a bizottságok vagy tanácsok a szó legszorosabb értelmében vett népi szervek voltak, amelyekben a munkások, parasztok, városi és falusi kispolgárok irányító szerepet töltöttek be. A felszabadítási bizottságok és tanácsok kezdetben törvényhozói és végrehajtói hatalommal is rendelkeztek. Így váltak *a népi demokratikus fejlődés előőrseivé és alapelemeivé.*

IV. A nyugat-európai politikai helyzet a háború után

A kommunista és munkásmozgalom a második világháború befejezésének időszakában

A második világháború merőben új erőviszonyokat hozott létre Európában. A kapitalista Európa nagyhatalmai közül kiesett a fasiszta Németország és Olaszország. A győztes demokratikus hatalmak közé sorolható Anglia gazdasági, politikai, gyarmati pozíciói meggyengültek. Franciaország mint nagyhatalom szintén sokat veszített súlyából. Ezzel szemben a gazdaságilag, politikailag és katonailag megerősödött Egyesült Államok egyre nagyobb szerepet játszott Nyugat-Európa életében. Az Egyesült Államok a kapitalista nagyhatalmak közül az egyedüli, amely megerősödve került ki a második világháborúból. A francia, az angol, a belga stb. burzsoázia nem rendelkezett egységes koncepcióval az új Európa megformálásában. Már a második világháború folyamán erőteljesen érződött a londoni francia kormány sajátos politikai magatartása nemcsak Észak-Afrika, hanem Nyugat-Európa rendezetlen kérdéseiben is. Charles de Gaulle emlékiratai bizonyítják, hogy a francia nagyburzsoázia az európai helyzet rendezetlenségét a maga hegemonikus törekvései érdekében szerette volna kiaknázni: a háború utolsó szakaszában még a katonai műveletek kérdésében is gyakran szembekerült az angolszász katonai és politikai vezetéssel. Csak jelentős nyomás következtében vetette alá az új francia hadsereget az Eisen-

hower vezette angol—amerikai haderők terveinek és intézkedéseinek. A német imperializmus utolsó katonai erőfeszítései — különösen az ardennes-i német támadás idején — még egységre szorították a francia burzsoáziát.

Az angol imperialista politika — a háborús győzelem ellenére — jelentős vereséget szenvedett a második világháború folyamán. Az uralkodó osztály hadereje nem tudta megvédeni a brit birodalomhoz tartozó országok népeit a japán vagy az olasz fasiszta agressziótól. A háború első szakaszában Anglia sorozatosan elvesztette afrikai, csendes-óceáni pozícióit, és súlyos vereséget szenvedett a japán, német, olasz agresszív erőktől. 1941—1942-ben az angol szigetországban a német légitámadások súlyos károkat okoztak. Anglia népe ekkor kezdte igazán érzékelni a hírhedtté vált „be nem avatkozás" és a „müncheni politika" következményeit. Nem véletlen tehát, hogy a „győztes" Churchillt a háború befejezésének „másnapján", az 1945 nyári választásokon az angol nép megbuktatta. Ez az angol konzervatív politika nagy veresége volt.

A háború utolsó éveiben az angolszász reakció új terveket szőtt. Az amerikai imperialista tervek sajátos megnyilvánulása volt Trumannek az az elképzelése, hogy az Egyesült Államok a meggyengült Németország és a meggyengült Szovjetunió helyére léphet. E terv azonban csak a későbbiek folyamán öltött határozottabb formákat. Közvetlenül a háború befejezésének időpontjában sem Amerikában, sem Európában nem lehetett nyílt szovjetellenes koncepcióval fellépni, hiszen mindenki látta, hogy *a német fasizmus elleni háború legfőbb terhét a Szovjetunió, illetve annak népei viselték.* A hitleri koalíció elleni háború egybekovácsolta a demokratikus nemzetközi közvéleményt. A józan és megfontolt gondolkodású burzsoá politikus, Roosevelt helyére lépő agresszív Truman szembe találta magát saját népe akaratával is. Így a háború a szövetségesek (USA, Szovjetunió, Anglia) közös győzelmével fejeződött be, amelynek szinte szimbólumává vált az „elbai találkozás". Az 1945 július—augusztusában tartott potsdami konferencia és annak egyezménye kötelezően előírta

Európa vitás problémáinak közös rendezését. A többi között hangsúlyozták, hogy *Németországot oszthatatlan egységes egésznek kell tekinteni.* A még fennmaradt koalícióban azonban mind szélesebb rések keletkeztek, és azok a koalícióval ellentétes tendenciák, amelyek az egész háború folyamán fennállottak, kiéleződtek. A két nagyhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió politikai irányvonala fokozatosan és egyre gyorsabban távolodott egymástól. A szovjet politika és a nemzetközi munkásmozgalom balszárnya nagy erőfeszítéseket tett a koalíció fenntartására. Mindez természetesen rányomta bélyegét az európai politikai viszonyok fejlődésére és arra az osztályharcra, amely az egyes nagy kapitalista országokban a burzsoázia és a proletariátus között folyt. Ez egyaránt igaz Angliára, Franciaországra, a megszállt Németországra, Olaszországra, Belgiumra és más államokra.

Ilyen erőviszonyok között folytatta harcát a kapitalista Európában a demokratikus és munkásmozgalom. *Az európai munkásmozgalomra* — éppen úgy, mint a nemzetközire — *nagyarányú fellendülés volt jellemző.* A baloldal, különösen a kommunisták következetes antifasiszta magatartása és küzdelme eredményeképpen *Európa igen sok országában* — nem számítva a szovjet hadsereg által felszabadított országokat — *a kommunisták, a szocialisták és a radikális polgári baloldal helyet foglaltak a kormányokban és az államapparátus szinte minden területén.* A háború utolsó szakaszában Franciaországban, Olaszországban, Belgiumban és másutt a partizánhadseregek beolvadtak az újjászületett nemzeti hadseregekbe, és az ellenállás vezetői jelentős katonai pozíciókba kerültek. Ez a gyakorlat érvényesült az államigazgatás más posztjain is; a belügyminisztériumokban és a gazdasági jellegű minisztériumokban. Franciaország második világháború utáni első kormányában, amelynek miniszterelnöke Charles de Gaulle volt, miniszterelnök-helyettesi pozícióban helyet foglalt a kommunista Maurice Thorez, a szocialista Gouin és még jó néhány kommunista, szocialista és radikális párti államférfi. Olaszországban, Belgiumban, Hollandiában, Luxem-

burgban, Izlandon, Dániában és Norvégiában ugyancsak hasonló volt a helyzet. A munkásosztály így néhány nyugati országban a hatalom részesévé vált. Ez a történelmi periódus 1947—1948-ig tartott Nyugat-Európában. Már a második világháború utolsó szakaszában — éppen a néptömegeknek az ellenállásba és a politikai életbe való nagyarányú bekapcsolódása folytán — felvetődött az a kérdés, merre halad a társadalmi fejlődés. Nyugat-Európa legtöbb országában, különösen Franciaországban, Olaszországban, Belgiumban olyan helyzet alakult ki, amelyben *lényegében meginogtak a burzsoá társadalmi rend gazdasági és hatalmi pozíciói. A munkásosztály hatalmi tényezők részleges birtokosává vált, de ez utóbbi sem volt abszolútnak és eldőltnek tekinthető. Éppen ezért* a kelet-európai fejlődéssel párhuzamosan *mind a burzsoázia, mind a proletariátus előtt ott meredt a „ki kit győz le" kérdése.* Az osztályharc új formák, új erőviszonyok közepette és új nemzetközi helyzetben folytatódott.

Milyen volt a nyugati burzsoázia és a néptömegek, különösen a munkásosztály és pártjainak ereje?

A nyugat-európai burzsoázia politikai erői átcsoportosultak. A francia burzsoázia közvetlenül a háború befejezése után a rendkívül heterogén jellegű MRP-ben tömörítette erőit. Az MRP-t városi, nagypolgári és közép-kispolgári rétegek, valamint jelentős számú paraszti rétegek követték. A háború előtti klasszikus polgári pártok bukása után ez a *katolikus párt lett a burzsoázia tömegpártja.* E párt vezetésére jelentős befolyást gyakorolt a Vatikán és a francia klérus. Egyik jelentős vezetője a hatvanas évek elején OAS-fasisztává vedlett Bidault. A francia polgárság pártjának számítottak még a hagyományos függetlenek pártja (Indépendents) és más demokratikus előszócskát használó különböző polgári tömörülések. Városi és falusi kispolgári rétegeket képviselt az ugyancsak hagyományos Radikális és Radikális Szocialista Párt.

A másik győztes európai nagy kapitalista országban, Angliában merőben más helyzet alakult ki. 1945 őszén — mint már említettem — a választásokon súlyos vereséget szenve-

dett a Konzervatív Párt. *A kormányzó politikai erő a Munkáspárt lett.* Ez a változás az adott, háború utáni viszonyokban nem a klasszikus „váltógazdaság" taktikáját jelentette. A munkáspártiak győzelme az angol tömegek balratolódását jelezte. Bár a konzervatív Churchill szubjektíve hozzájárult Anglia győzelméhez, az angol nép mégis úgy értelmezte, hogy a konzervatívok imperialista külpolitikája és az ennek vetületeként jelentkező reakciós belpolitikája nem az angol nép, hanem a monopóliumok érdekeit szolgálja.

Az olasz nagyburzsoázia, a földbirtokosok és az Olaszországra legnagyobb hatást gyakorló Vatikán a fasizmus közelgő bukása láttán egy új és nagy keresztény párt megalakítását határozták el. Míg 1926-ban a Vatikán az olasz nagyburzsoázia jól felfogott érdekében feloszlatta a katolikus Néppártot és utat engedett az olasz fasiszta pártnak, addig 1943-ban fordítva, a fasizmus közeli bukását látva már az illegalitás körülményei között megalakította a Kereszténydemokrata Pártot, és „levette kezét" a fasiszta pártról.

Az ellenállás babérjától övezett olasz Kereszténydemokrata Pártban *tömörült a paraszti tömegek jelentős része,* különösen Dél-Olaszországban, *valamint a nagy- és középpolgári rétegek.* A Kereszténydemokrata Párt tömegbázisa rendkívül összetett volt, támogatták az elmaradott és katolikus munkások és kispolgárok is. Más burzsoá párt, ugyancsak a történelmi hagyományoknak megfelelően, kevésbé tudott hatásosan működni Olaszországban. Megmaradt, illetve újjászerveződött a Nemzeti Monarchista Párt (PSIUM), létrejött egy újfasiszta párt, az „Uomo Qualunque" (az Utca Embere, ti. az „egyszerű emberek" pártja), majd a későbbiekben az Olasz Szociális Mozgalom (MSI), mely leginkább a rendkívül elmaradott Dél-Olaszországban működött. Az újfasisztáknak a burzsoázia a „tartalék" szerepét szánta a hatalmas erejű baloldali mozgalmakkal szemben.

Kibontakoztak a burzsoázia új pozíciói a nyugati hatalmak által megszállt német övezetekben is. A fasizmus csúfos bukása után *itt is a keresztény mozgalom képezte a burzsoázia*

tömegbázisát. Újjászerveződött az egykori katolikus párt, amely a nagy tömegű szociáldemokrata mozgalommal szemben a városok és falvak polgári-kispolgári tömegeit képviselte. A *CDU* (Christlich-Demokratische Union), melynek kezdettől fogva kiemelkedő politikai képviselője volt Conrad Adenauer, az egykori kölni polgármester, *a nyugati övezet legnagyobb polgári pártja lett.* A későbbiek folyamán kivált belőle egy szárny, amely CSU (Christlich-Soziale Union) néven a német burzsoázia egy töredékét, a bajor burzsoáziát képviselte. A polgári pártok közé számítható az Erich Mende vezette úgynevezett Szabad Demokrata Párt (FDP), amely elsősorban a városi középrétegeket foglalja magában.

Belgiumban, Hollandiában, Luxemburgban is hasonlóak voltak az erőviszonyok. A skandináv országokban pedig szinte kezdettől fogva szociáldemokrata párt volt kormányon.

A kapitalista Európa burzsoá erőviszonyait elemezve megállapíthatjuk, hogy *az antifasiszta háború következtében a burzsoázia általában kénytelen volt taktikát változtatni, és a nyílt reakciós politika helyett a polgári demokratikus mezbe öltöztetett kereszténydemokráciát, vagyis az úgynevezett katolikus vonalat támogatta.* A radikális baloldali erők, különösen a munkásmozgalom számára e folyamat azt bizonyította, hogy *a hatalmi pozícióiban megingott burzsoázia még jelentős erővel és tartalékkal rendelkezik, melynek legfőbb megnyilvánulási formája a politikai katolicizmus volt.*

Nyugat-Európa számos országában tehát — Togliatti szavaival élve — *a katolicizmus politikai valóság,* és ezért a kommunista és munkáspártok stratégiájukban és taktikájukban nem mellőzhetik ennek jelenlétét.

Más kérdés, és a későbbiekben erről még sok szó esik, hogy az olasz, francia vagy német „katolicizmus valóságával" szemben a „szocializmus valósága" hasonló tömegméretekben jelentkezik.

Bár a második világháború után a politikai katolicizmus újra felelevenedett, mégsem volt mindenben azonos jellegű a háború előtti évtizedek katolikus politikájával. A nyugat-

európai katolikus pártok egyik jellegzetes alakja volt például az olasz De Gasperi. De Gasperi a Vatikán sugalmazására részt vett az ellenállási mozgalomban, sőt ő maga is antifasiszta volt. Bár antifasizmusa nem volt azonos tartalmú a munkásosztály politikai pártjainak antifasizmusával, mégis 1943—1944-es fellépése lehetőséget teremtett a fasisztaellenes erők összefogásának fokozására. *De Gasperi* tulajdonképpen *a kapitalizmus restaurációját állította politikájának középpontjába.* Az új burzsoá rendnek azonban — szerinte — különböznie kellett a fasizmus időszakának burzsoá gazdasági és politikai rendjétől. De Gasperi koncepciója magában foglalta az előtte működő katolikus teoretikusok és politikusok koncepciójának legfontosabb elemeit, de az új körülményeknek megfelelően modernizálta azt. *Az 1944-ben elfogadott közös antifasiszta program, amely lehetővé tette egy demokratikus alkotmány megteremtését, mélységesen különbözött a volt katolikus Néppárt elképzeléseitől és gyakorlatától.* Nem véletlenül mondja egyik, De Gasperiről szóló művében Togliatti, hogy *De Gasperi speciális típusú antifasizmussal lépett fel.* Koncepciójában természetesen megmaradtak a régi elemek: törekvés a korporációra és a burzsoá rend megőrzésére. Néhány évvel később koncepciójának konzervatív elemei szolgálták annak az egyre reakciósabb kereszténydemokrata politikának az alapját, amely a háború alatt kialakult belső antifasiszta koalíció szétveréséhez vezetett. De Gasperi példája mutatja, hogy a háború utáni politikai katolicizmus megítélése csak fejlődésében lehetséges.

Megmaradtak Olaszországban más polgári pártok is (az Olasz Republikánus Párt, az Olasz Liberális Párt), de ezeknek a De Gasperi-féle koncepció kis szerepet szánt. De Gasperi egy nagy katolikus mozgalommal akarta a burzsoá rendet stabilizálni.

A francia katolikus pártnak, az MRP-nek a politikai célok hasonlósága mellett már kezdettől fogva lényegesen negatívabb a fellépése és a politikai gyakorlata. A francia burzsoázia nem a kétpárti, hanem a sokpárti „váltógazdaság" alapján

tevékenykedett. Ez a francia jellegzetesség az osztályviszonyokból, benne a burzsoázia bonyolultabb rétegződéséből és sokféleségéből, nem utolsósorban a francia polgári történelem bonapartisztikus hagyományaiból eredt. Éppen ezért 1944 és 1958 között a francia politikai életre a különböző burzsoá pártok előretörése, majd gyors hanyatlása a jellemző. Az MRP, mint a legnagyobb burzsoá tömegpárt, 1945 és 1947 között a szavazatok 25—26 százalékát kapta, 1956—1958 között már csak körülbelül 10 százalékát. A régi gaulle-ista párt, a Francia Népi Tömörülés (RPF) 1950 körül mintegy 20 százalékos szavazatra tett szert, ez 1956-ban 4,4 százalékra csökkent. A többi polgári párt hasonló hullámzáson ment keresztül.[1] *A francia katolikus párt programjában,* az olasszal ellentétben, *rendkívül kevés vagy alig fellelhető pozitív elem található.* Ez, a radikális pártot kivéve, az összes többi francia polgári pártra is vonatkozik.

A nyugat-európai burzsoázia 1944—1946-os erejének vizsgálata azt mutatja, hogy egy részének az antifasiszta harcban való részvétele folytán jelentős tömegbefolyással rendelkezett, bár gazdasági és politikai rendje eléggé megingott.

Az antifasiszta ellenállás természetszerűleg sokkal inkább erősítette a nyugat-európai munkásosztály politikai pártjait és szervezeteit. Ennek alapvető oka, hogy a munkásosztály következetesen és minden hátsó gondolat nélkül szállt síkra a német, olasz és más fasiszta erők ellen. Háború alatti programjuk világos, a legszélesebb rétegekre kiterjedő demokratikus program volt, olyan program, amelynek megvalósítása egyaránt érdekében állott a munkásosztálynak, a parasztságnak és a különböző középrétegeknek.

Az antifasiszta harcokban világszerte kibontakozott forradalmi fellendülés a fejlett kapitalista országok többségében egyesítette az előző évtizedekben szétszakadt szakszervezete-

[1] Lásd *Jacques Fauvet:* La IVe Républiqüe. Les Grandes Études Contemporaines. Librairie Arthéme Fayard kiad., 379. old. IV. sz. Függelék.

ket, és újjászülettek a hosszú időn át illegálisan működő vagy eltiport forradalmi munkásszövetségek. Így jött létre a francia, illetve az olasz általános munkásszövetség: a CGT (Confédération Générale du Travail), a CGIL (Confederazione Generale Italiana del Lavoro); a német FDGB (Freier Deutscher Gewerkschaftsbund) és DGB (a nyugati zónában), a belga CGTB (Fédération Générale du Travail de Belgique) stb. A francia, az olasz, a belga és más szakszervezetekben együttműködtek a kommunisták, a szocialisták és a pártonkívüliek milliói. Az antifasiszta háború megerősítette és átmenetileg radikálisabb irányba terelte az angol szakszervezeteket is. 1945—1947 között közel 7,5 millió angol munkás tartozott a Brit Szakszervezeti Szövetséghez (TUC). Az Osztrák Szakszervezeti Szövetség (ÖGB) tagsága is elérte a csaknem 1 300 000-es számot.[2]

A háború utáni súlyos infláció és munkanélküliség miatt sokat nélkülözött a nyugati munkásosztály. A Szakszervezeti Világszövetség irányítása alatt működő egyes nemzeti munkásszervezetek 1945—1946-ban jelentős harcokat vívtak a bérből és fizetésből élők érdekeiért. Ezek az alulról indított gazdasági és sok esetben politikai jellegű mozgalmak segítették a kormányokban részt vevő kommunisták és baloldali szocialisták harcát. A kommunista pártok szilárdan támaszkodtak a sok millió tagot számláló szakszervezetekre. Éppen ezért *a munkásegységet fenyegető szakadás megnehezítette a demokratikus és proletárerők osztályharcát* a koalíció szétverésére irányuló tőkés politikával szemben. *A nyugat-európai szakszervezeti egység fenntartása kezdettől fogva nagy jelentőséggel bírt.*

Ha az 1944—1945-ös politikai helyzetképet rögzíteni kívánjuk, nem mulaszthatjuk el a kommunista pártok akkori erejének ábrázolását sem.

Néhány fejlett nyugat-európai kapitalista országban a kommunista pártok tömegpártokká lettek.

[2] Lásd *W. Z. Foster:* A világ szakszervezeti mozgalmának története. Táncsics Könyvkiadó 496—497. old.

A Francia Kommunista Párt taglétszáma 1945—1946-ban fokozatosan 900 000-re, az Olasz Kommunista Párté 1945-ben 1 700 000-re nőtt. Angliában is megerősödött a kommunista párt. A párt történetében ekkor érte el az eddig legnagyobb, mintegy 40 000-es létszámot; ez a növekedés a specifikus angol helyzet folytán különösen a szakszervezetekben éreztette hatását. Legálisan működött az annyit szenvedett és a háború után feltámadt német kommunista mozgalom mind a nyugati, mind a keleti zónában. Pontosabb képet kapunk, ha a kommunisták és más baloldali erők *választási eredményeit* elemezzük.

Franciaországban 1946 júniusában az alkotmányozó gyűlés képviselőinek megválasztásakor a Francia Kommunista Párt 5 188 715 (23,35 százalék) szavazatot kapott.[3] Ugyanakkor a Francia Szocialista Pártra 4 185 466 (21,26 százalék) választó szavazott. A kispolgári tömegekre gyakorolt befolyása folytán a viszonylag haladó politikával fellépő radikális párt 1 888 212 (9,52 százalék) szavazatot szerzett az említett választáson. A francia baloldal mind a tömegek között, mind a képviselőházban többségben volt 1946-ban. Jellemző, hogy a már említett MRP ugyanebben az időben 5 578 318 (28,33 százalék), a PRL (Parti Républicain Liberale) 1 519 061 szavazatot szerzett, a többi jobboldali párt szavazatai pedig erősen megoszlottak. A parlamentben a két munkáspártnak 267 (148 + 119) mandátuma volt, az MRP-nek 161, a PRL-nek és a többi jobboldali pártnak 80. A jobboldali mandátumok száma tehát összesen 241 volt.[4]

Az antifasiszta harcok másik nagy nyugat-európai fellegvárában, Olaszországban 1946 tavaszán-nyarán volt az első nagy politikai erőpróba, amikor a forradalmi pártok lemérhették tömegbefolyásukat. A köztársaságért folyó nagy politikai küzdelemben a demokratikus baloldali erők 1946 júniusában több mint 12 millió szavazattal a monarchia ellen, a

[3] Lásd La Marseillaise, 1946. június 3—7.
[4] Lásd ugyanott.

köztársaság mellett döntöttek. *A köztársaságért, a demokratikus alkotmányért* folyó harcban nagy szerepet játszott a csaknem 9 millió kommunista és szocialista választó.

1946 őszén az alkotmányozó nemzetgyűlés választásain az Olasz Kommunista Párt 4 287 054, az Olasz Szocialista Párt 4 674 977 szavazatot kapott. Százalékszerűen a kommunista pártra 18,9, a szocialista pártra ekkor még több, 20,7 százalék jutott. Jellemző, hogy a Kereszténydemokrata Párt szavazatainak száma kevesebb volt, mint a két munkáspárté, csupán 35,2 százalék.[5] Az olasz Kereszténydemokrata Párt 1945—1946-ban nem tudta megszerezni az annyira szorgalmazott abszolút többséget. A nemzetgyűlésben 114 szocialista és 104 kommunista képviselő foglalt helyet a 270 kereszténydemokratával szemben.

Olyan országokban is megerősödött a munkásmozgalom baloldali szárnya, ahol a kommunista pártok még nem tettek szert akkora befolyásra, mint Franciaországban vagy Olaszországban.

Az angol Munkáspárt 1945 nyarán nagy győzelmet aratott a Konzervatív Párt felett. 12 millió szavazatot nyert (389 mandátumot) a Konzervatív Párt 9,9 millió szavazatával (209 mandátum) szemben.[6] Nagy-Britannia Kommunista Pártja e választásokon, a már említett taktika értelmében, a Munkáspártot támogatta és egy baloldali program megvalósítására ösztökélte.

A kontinens nagy és kis országainak többségében, beleértve a legyőzött Németországot is, előrenyomultak a baloldali erők, és *a munkásosztály, a dolgozó parasztok és a haladó középrétegek viszonylag jelentős szerephez jutottak Európa történetének ~~tovább~~ formálásában és a mindennapi politikában.* Ausztriában 1945-ben mind az Osztrák Szocialista Párt, mind az Osztrák Néppárt (a Keresztényszocialista Párt utóda) győztesen került ki a választásokból. Bár az Osztrák Kommunista

[5] Lásd Trenta anni di PCI, Quaderni di Rinascita. Róma 1951.

[6] Lásd *U. V. Turhanovszkij:* Novejsaja Isztorija Anglii. Moszkva 1958. 124. old.

Párt kisebb erővel rendelkezett, mint a szocialisták, de a munkásbaloldal együttesen erősebb volt, mint az osztrák burzsoázia tömegpártja.

Görögországban is előretörtek a demokratikus erők, és 1941. szeptember 27-én létrejött a Nemzeti Felszabadító Front (EAM), amely egyrészt az ellenállást szervezte, másrészt a kommunisták segítségével a demokratikus Görögország kialakításán fáradozott. 1941 decemberében alakult meg a Görög Népi Felszabadító Hadsereg (ELASZ), amely hősi harcok közepette 1944 októberéig megtisztította a német fasisztáktól Görögország szárazföldi részét. E hadsereg utódja lett a Görög Demokratikus Hadsereg, amely három éven át folytatott fegyveres harcot a görög monarcho-fasiszták és az angol—amerikai katonai erők ellen. Annak ellenére, hogy a fegyveres harc feltételei nem mindenben voltak érettek, amit Görögország Kommunista Pártjának bizonyos fokú szektás hibái is tetéztek, *a görög baloldal hősies és nagyszerű harcot folytatott.* A fegyveres harc helyett — az adott történelmi körülményeket figyelembe véve — *1946-ban és azt követően széles körű politikai harcot kellett volna folytatni az ellenállási mozgalomban kivívott demokratikus vívmányok megtartásáért,* éppen úgy, mint Franciaországban és Olaszországban.

A nyugat-európai politikai erők számbavétele világosan mutatja, hogy 1944 és 1946 között a baloldali erők kiterjedt politikai befolyással rendelkeztek a mai kapitalista Európa szinte valamennyi jelentős országában. Ez logikusan következett az ellenállási mozgalomból, a baloldali erőknek, különösen a kommunistáknak és a szocialistáknak az adott időszakban kifejtett tevékenységéből.

Vajon akkor *megvolt-e a lehetősége egy lényegesen baloldalibb fordulatnak,* vagy ahogy akkor is, most is kérdezik, *a proletárhatalom kivívásának?* E rendkívül bonyolult és összetett kérdésre csak a politikai harc tényezőinek és a politikai erők kölcsönhatásának vizsgálata adhat kielégítő választ.

A nyugati kommunista és szocialista pártok politikája az 1947—1948-as fordulatig. Az osztályharc kiéleződése

Az 1945—1946-ra kialakult belső erőviszonyok már maguk is határozott politikai irányvonal eredményeinek tekinthetők. Ez az irányvonal általában az úgynevezett harcos demokrácia követelésében foglalható össze, amelynek osztálybázisa a munkásság, legfőbb szervezője a kommunista párt.

Miből indultak ki a nyugat-európai kommunista pártok és más forradalmi erők 1945—1946-ban? Abból az objektív tényből, hogy a második világháborúban a burzsoázia gazdasági-politikai rendje megingott — de még nem vesztette el teljesen sem politikai, sem gazdasági hatalmát. A munkásosztály és a dolgozó tömegek különböző rétegei behatoltak a hatalmi pozíciók egész sorába, anélkül azonban, hogy napirendre tűzhették volna a proletárdiktatúra kivívását.

Bár a munkásosztály a felszabadulás időszakában fegyverrel rendelkezett, hiányzott egy sor más belső tényező a proletárdiktatúra kivívásához. *A nyugati országokban kedvezőtlenek voltak a külső feltételek.* Míg a szovjet hadsereg előrenyomulása és felszabadító tevékenysége a népi demokratikus erőknek kedvezett, addig Nyugaton az angol—amerikai hadsereg mint kapitalista nagyhatalmak fegyveres erői jelentkeztek és akadályozták a belső demokratikus fejlődést. *A szocialista pártok nagy része,* amely a kommunistákkal szoros akcióegységben harcolt a fasizmus ellen, *a hatalomért folyó közvetlen küzdelmet korántsem tartotta szükségesnek.*

Néhány országban, mint pl. Franciaországban, a parasztok ezrei vettek részt az antifasiszta harcban, de a szocialista forradalom mint végső cél csak nagyon ritkán vetődött fel körükben. Olyan országban sem volt lehetséges a burzsoázia rendjének azonnali felszámolása, mint Olaszország, ahol a szocialista párt a többi európai szocialista párthoz képest a legbaloldalibb volt, és a parasztok jelentős forradalmi energiát képviseltek. *A legdöntőbb tényező azonban a háború még be*

nem fejezett volta. 1944 végén, 1945 elején mindenfajta álbaloldali, kalandorpolitika a fasizmus elleni harc erőit gyengítette volna, sőt polgárháború vagy intervenció veszélyével fenyegetett volna; nem is beszélve arról, hogy a Hitler-ellenes koalíció olyan időszakban lazult volna meg, mikor éppen az utolsó csapásokat mérték a fasisztákra. A munkásosztály hatalmának közvetlen napirendre tűzése tehát egyrészt véres kaland, másrészt a fő cél megvalósításának akadályozása lett volna. Ezzel kapcsolatban nagyon világosan fejtette ki álláspontját Palmiro Togliatti: „A körülmények azonban olyanok voltak, hogy nem lehetett szó olyan radikális csapásról, amely egy újabb felkelés erőszakos eszközével szétrombolja a burzsoázia gazdasági alapjait is. Ha valaki ezt megkísérelte volna, súlyos kárt okozott volna nemcsak magának, hanem az országnak is." „A követendő út az volt — írja a továbbiakban —, hogy *meg kell tartani és a lehető legtovább meg kell őrizni az ellenállás idején létrejött egységet és ennek az egységnek a tömegek mozgalmán keresztül megvalósítható célokat kell adni,* kezdve a köztársasági rend kivívásától egészen az időszerű gazdasági, politikai és szociális reformok megvalósításáig, amelyekre az országnak szüksége volt, és amelyeket a dolgozó osztályok követeltek. Maguk a dolgok, Olaszország adott körülményei kívánták tehát meg egy olyan demokratikus élet megteremtését, amelynek fejlődési iránya már nem a régi konzervatív és reakciós kapitalizmus hagyományos rendje felé mutat.[7]

Az objektív valóság helyes felmérése döntő szerepet játszott a kommunista pártok háború utáni stratégiájában és taktikájában, a munkásosztály mindennapi harcaiban.

A kommunista pártok Nyugat-Európában *taktikájuk középpontjába az antifasiszta harcban kivívott demokrácia biztosítását, illetve kiterjesztését állították.*

[7] *P. Togliatti:* Az Olasz Kommunista Párt. 94—95. old.

A Francia Kommunista Párt már az ellenállás idején, különösen annak utolsó szakaszában, a demokratikus Franciaország megteremtésében határozta meg programjának lényegét. *A fő feladat* — hangsúlyozták — *a francia társadalmi, gazdasági és politikai élet megújítása. Az „újjászületés" központi gondolata a gazdaság és politika új típusú demokráciával való megtöltése.* A párt 1945 őszén tartott X. kongresszusa azt követelte, hogy minden területen állítsák helyre és fejlesszék tovább a francia munkások, parasztok és általában az egész francia nép demokratikus jogait. Ennek feltétele a nép széles körű bevonása a francia gazdaságba és államvezetésbe. Az általános demokratikus jogok helyreállítása és kiterjesztése egybekapcsolódott az üzemi demokrácia elismerésének jogos követelésével. Az üzemi tanácsok legyenek a termelés ellenőrzésének részvevői és a dolgozók érdekeinek legfőbb képviselői. *A gazdasági demokratizmus* a francia kommunisták programja szerint *feltételezte a széles körű államosítást,* a francia parasztság érdekét szolgáló *demokratikus földreformot.* A kommunisták e harci célok megvalósítására olyan demokratikus kormányért szálltak síkra, amely a nép által megválasztott parlamentnek felelős. A politikai jogokat — mondották — *új, demokratikus alkotmányba* kell foglalni.

A demokrácia helyreállítása és magasabb fokra emelése elképzelhetetlen a munkásosztály egysége, illetve a dolgozó néptömegek közös fellépése nélkül. A kommunista párt a Francia Szocialista Párttal való kapcsolat megerősítését, az ellenállásban kifejlődött egység megszilárdítását szorgalmazta. *Az összes demokratikus erők egyesítése a munkásegység bázisán — a munkásosztály, illetve a kommunista párt taktikájának fő vonalát képezte.* Az egység politikai alapja a már említett Résistence (ellenállási mozgalom) programjának megvalósítása. Csakis ezen az alapon lehetett volna megoldani Franciaország gazdasági, társadalmi és demokratikus felemelkedését.

A kommunista párt külpolitikai programjának két sarkalatos tétele: az 1944-ben megkötött 20 éves szovjet—francia szerződés realizálása és a francia nagyburzsoázia által elnyomott gyarmati népek szabadságának és önrendelkezésének biztosítása. Ez utóbbi annál is fontosabb kérdés volt, mert a talpra álló *francia imperialisták,* alighogy befejeződött a második világháború, *újabb gyarmati háborút szerveztek* Indokína szabadságot követelő népei ellen. A kommunisták tiltakozása ellenére, 1946-ban meg is indították az úgynevezett „szennyes háborút".

A francia néptömegek, főleg a proletariátus, megértették a kommunistákat, és mind nagyobb számban sorakoztak fel a párt és a forradalmi szakszervezetek mögé. Az antifasiszta háborúból átcsapó politikai fellendülés ereje, a kommunisták és szocialisták azonos akarata a háború utáni első években egyelőre megtörte a burzsoázia és a szocialista párt jobboldali vezetőinek antidemokratikus, szakítási kísérleteit. Így 1946 elején (január 20) nem a kommunisták távoztak a kormányból, hanem annak akkori elnöke, de Gaulle. Ennek ellenére a francia kommunistáknak kemény harcot kellett vívniuk a politikai irányvonaluknak megfelelő új alkotmányért. A baloldal kidolgozott egy progresszív alkotmánytervezetet, amellyel szemben a finánctőke minden erejét mozgósította. A tervezetet az 1946. április 20-i alkotmányozó gyűlés el is fogadta; meghirdette a francia nép egy és oszthatatlan szuverenitását, biztosította a tengerentúli területek népeinek a szabad megegyezésen alapuló egyesülését Franciaországgal, a francia nép gazdasági, szociális és politikai jogait. A reakciós propaganda és a jobboldali erők intenzív tevékenysége folytán az 1946. május 7-i népszavazásos választáson e jelentős demokratikus alkotmánytervezetet leszavazták. 9 327 073 francia elfogadta, 10 488 059 pedig elutasította. *E szavazás kétségtelenül negatív jelenség volt, melybe különösen belejátszott a klérus befolyása a nagy paraszti tömegekre, valamint a városi kispolgári és középrétegekre.* Ugyanakkor az is igaz, hogy a Francia Kommunista Pártnak a parasztsággal és

a kispolgári rétegekkel folytatott szövetségi politikájában szektás jelenségek voltak tapasztalhatók. A reakció által kikényszerített új alkotmányozó gyűlési választás azonban mégsem hozta meg a burzsoázia tömegbefolyásának növekedését, bár az 1946 őszén tartott új referendumos választásokon kétségtelenül *kevésbé haladó alkotmányt fogadtak el a francia tömegek.*

Az Olasz Kommunista Párt taktikai irányvonala

Az Olasz Kommunista Párt, a francia testvérpárthoz hasonlóan, a háború befejezése után széles programjavaslatot terjesztett az alkotmányozó nemzetgyűlés elé. „A demokratikus és antifasiszta pártok — szól a program — elindították az ország újjászületésének művét azzal, hogy — a nemzeti hadsereg megújhodott kötelékeivel vállvetve — harcoltak a szabadságért, ily módon ismét megnyílt Olaszország előtt az újjászületés útja."[8] Az alkotmányozó nemzetgyűlés programja Olaszország teljes nemzeti függetlenségét, a demokratikus szabadságjogok helyreállítását, a nemzet politikai és morális egységének kibontakozását, a dolgozó tömegek életének megjavítását követelte. A program nagy jelentőséget tulajdonított a fasizmus mindenfajta maradványa kiirtásának és egy demokratikus Olaszország alapjai lerakásának. Az olasz kommunisták programjavaslatukban hangsúlyozták, hogy „... *Olaszországban nem jöhet létre szilárd demokratikus rendszer, ha az ország gazdasági struktúrájában nem hajtanak végre mélyreható reformokat,* amelyek lefegyverzik a reakciós csoportokat, megsemmisítik a gazdasági monopóliumokat és kiváltságaikat...[9] Éppen ezért az Olasz Kommunista Párt követelte *a nagy monopolista vállalatok államosítását, a nagybankok, biztosítóintézetek kisajátítását, országos*

[8] Idézi Rinascita, 1946. január 8.
[9] Ugyanott.

gazdasági terv beindítását és a termelés ellenőrzésének meghonosítását. Mindezt széles körű földreformnak kellett kísérnie. A gazdasági reformokkal párhuzamosan a kommunisták és a baloldali szocialisták követelték a közoktatás reformját és demokratizálását, különösen Dél-Olaszország és a szigetek elmaradottságának felszámolását. E program meghirdette *a közigazgatási autonómia szükségességét,* a prefektusi rendszer megszüntetését *és a demokratikus közigazgatási struktúra megalkotását.*

Az Olasz Kommunista Párt politikai irányvonala középpontjába tehát *olyan nemzeti megújhodási programot állított, amely általában és döntő többségében demokratikus jellegű, egyes elemeiben pedig már kezdettől fogva azon túlmutató, szocialista.* Az 1947-ben elfogadott alkotmány az olasz baloldali erők győzelmét tükrözte, és az előbb említett demokratikus jelleget bizonyította. Az olasz kommunistáknak a kormányban való részvétele jelentős vívmányokat hozott az olasz népnek. Bár 1945 és 1947 között nem sikerült e nemzeti megújhodási programot teljesen végrehajtani, *mégis megerősödött az a gazdasági és politikai alap, amelyre egy új demokratikus Olaszországot lehet felépíteni.* Ezt tükrözi az alkotmány. Az olasz alkotmány *magában álló jelenség és vívmány a nyugati kapitalista világban.* Bizonyítéka — legalábbis jogilag és esetenként gyakorlatilag — annak, hogy *a polgári demokrácia leghaladottabb formája ma Olaszországban van.* Bár az olasz alkotmány egészében demokratikus, néhány cikkelye mégis arra mutat, hogy „túllépte" a demokratikus kereteket, sőt olyan elemeket tartalmaz, amelyek kifejezetten a szocializmus sugalmazására jöttek létre (széles körű államosítás, demokratikus üzemi ellenőrzési rendszer stb.). Az alkotmány többek között megállapítja, hogy *nemzeti érdekből lehetséges az egyes tőkés monopóliumok tulajdonának korlátozása vagy megszüntetése* (nem általában a magántulajdon megszüntetéséről, hanem annak egyes ágazatairól van szó). Az olasz alkotmány a legszélesebb lehetőségeket nyújtja a demokratikus szabadságjogok érvényesítésére. *Szük-*

ségesnek nyilvánítja a radikális földreformot és az ország gazdasági átalakítását célzó strukturális reformokat. E harcok eredményeként Olaszországban már 1945 és 1947 között részleges földreform ment végbe, amelynek keretében parlagon heverő földeket, a fasisztákkal együttműködő földbirtokosok földjeit kisajátították, vagy a híressé vált és hagyományos földfoglaló mozgalommal a parasztok felosztották. A kommunisták, a szocialisták és más baloldali erők már ebben az időszakban kedvezményes szerződéseket vívtak ki a nagy tömegű felesbérlőknek és agrárproletároknak. *Ez az alapvető oka* — az objektív viszonyok mellett — *annak, hogy a parasztság milliói követték a baloldalt, különösen a kommunista pártot.*

Az antifasiszta ellenállás és az 1945—1947 közötti időszak tömegküzdelmei egészében egy demokratikus forradalom kibontakozását hozták magukkal, amelyet csak a kommunistáknak és a szocialistáknak a kormányból való kiszorítása állított meg. A mai harcok szempontjából e néhány esztendő nemcsak tanulságokat jelentett az olasz baloldal számára, hanem megmutatta azt a nagyon is jól megfogalmazott politikai irányvonalat és követendő harci utat, amelynek folytatásáért tulajdonképpen napjainkban is folyik a küzdelem: *E küzdelem lényege a demokratikus folyamat feltámasztásán keresztül a társadalmi forradalom, a szocializmus kivívása,* ha lehetséges, *azokból a demokratikus alapelvekből kiindulva, amelyeket az alkotmány nyújt és amelyekhez ma is kedvező keretet ad.* Ezért hangsúlyozta annyiszor az Olasz Kommunista Párt, hogy az alkotmány elve. alapján áll, nem akar abból semmit elvenni, legfeljebb a fejlődés logikájából következő szocialista elemekkel bővíteni. A későbbiekben még szó lesz róla, de már itt leszögezhetjük, hogy a mai stratégia és taktika, amelyet az Olasz Kommunista Párt követ, nem merőben új keletű, hanem a ma már történelmi jellegű harcokban leli gyökerét.

Az angol munkásmozgalom
és az angol kommunista párt

Az 1945 júliusi angol választások, amelyek kormányra juttatták a Munkáspártot, nagy reményeket keltettek a dolgozókban. Kétségtelen tény, hogy a Munkáspárt győzelme az angol munkás- és alkalmazotti tömegek, egyszóval a bérből és fizetésből élők radikalizálódását jelezte. Más kérdés, hogy a Munkáspárt a hozzáfűzött reményeket nem váltotta be. Ez elsősorban e párt jobboldali vezetőinek történelmi felelőssége.

Az angol munkások és alkalmazottak, akik a lakosság döntő többségét alkották, örömmel fogadták a Munkáspárt harci programját. Az 1945-ös választási előkészületek időszakában bocsátották közre az angol munkáspártiak a „Forduljunk a jövő felé" („Let us face the future") című program-dokumentumukat. D. N. Pritt, a Munkáspárt egyik jelentős képviselője, „A munkáspárti kormány" („The Labour Government") című művében figyelemre méltó programnak minősíti. E program sok tekintetben tényleg pozitív volt, és így nem véletlen, hogy a számban viszonylag kicsi, de befolyásában lényegesen nagyobb kommunista párt támogatta e programot. Amennyiben a Munkáspárt a kommunistákkal és az angol szakszervezeti mozgalom haladó elemeivel együttműködött volna, e program lehetőséget nyújtott volna egy demokratikus, sok tekintetben szocialista elemekkel átszőtt Anglia megteremtéséhez. Miről volt szó ebben a programban? Az angol Munkáspárt meg akarta tartani és ki akarta terjeszteni az egyének teljes szabadságát biztosító szabadságjogokat, nagyobb mértékben, mint a háború előtt. Vissza kell állítani — írták — a szakszervezetek szabadságát. *„A Munkáspárt nem ismeri el mások kizsákmányolásának szabadságát és azt, hogy szegényes béreket fizessenek vagy pedig azt, hogy a magánprofit érdekében az árakat állandóan emeljék."*

A nemzetnek — hangsúlyozta a program — szüksége van egy hatalmas programra, amely modernizálja a gyárakat, az üzemeket, az iskolákat és a társadalmi szolgáltatásokat.

A program meghirdette a teljes foglalkoztatottságot és ennek érdekében valamennyi nemzeti anyagi forrás felhasználását. A termelékenység magas szintre való emelésével párhuzamosan az életszínvonal növelését irányozta elő. Ennek érdekében jelentős beavatkozást követelt a nemzetgazdaságba (a tervezésbe, a beruházásokba, a lényeges iparágakba stb.). *Követelte a Bank of England államosítását, és valamennyi más bank működésének egybehangolását az ipari szükségletekkel. A munkáspárti program harcba szállt a nemzetet szolgáló legfontosabb iparágak nacionalizálásáért:* a szén-, a rézbányák, a gáz, a villamos energia, a belföldi szállítás, a vas- és acélipar államosításáért. Egyidejűleg programba foglalták a monopóliumok és kartellek nyilvános ellenőrzését. Az iparral párhuzamosan programba vették a parasztság követeléseit, a lakosság érdekeit szolgáló lakásépítkezési programot, a nevelés modernizálását, valamint jelentős egészségügyi és gyermekvédelmi intézkedéseket, a szociális biztosítás növelését stb.

Külpolitikailag e program a következőket mondja: „Meg kell szilárdítanunk a béke időszakában a háború alatt létrejött szövetséget az Egyesült Államokkal és a Szovjetunióval. Egészséges kapcsolatokat kell kiépíteni Franciaországgal és Kínával." Viszonylag haladó gondolatokat tartalmazott az angol birodalom akkori vagy még ma is gyarmati népeinek sorsáról: „Az angol Munkáspártnak igyekeznie kell, hogy elősegítse a kölcsönös megértést és a szívélyes együttműködést a Brit Nemzetközösség dominiumaival; *felelős önkormányzatot kell biztosítani Indiának és átgondolt haladást a gyarmati területeknek*" (Colonial Dependencies).

D. N. Pritt, túlértékelve e programot, szocialistának nevezi. Kétségtelenül igaz azonban, hogy — fogyatékosságai ellenére — jelentős haladást mutatott az angol Munkáspárt előző programjaihoz képest.

A győzelemre juttatott Munkáspárt azonban lépésről lépésre feladta e programban foglalt pontokat, és jelentős segítséget adott a politikai vonatkozásokban meggyengült angol burzsoázia talpra állításához. Bár az államosítások egy része

végbement, annak végrehajtása sok tekintetben inkább szolgálta a burzsoázia érdekeit, mint a dolgozó tömegekét. Mégis helytelen volna azt mondani, hogy az angol államosítások, az említett sajátosságok ellenére, teljesen negatívak lettek volna.

Az angol munkáspárti kormány hatesztendős kormányzásának talán legnegatívabb vonása — a programban foglaltakkal szemben — gyarmati politikája. E kormány idején osztják ketté Indiát (bár függetlenségét is ekkor nyeri el); ekkor veri le a munkáspárti kormány „a konzervatívakhoz is méltóan" a maláj nép felkelését.

A munkáspárti kormány csatlakozott a Marshall-tervhez, és részt vett az Atlanti Szövetség megalakításában. *A Munkáspárt tehát messze eltért eredeti programjától.*

Nagy-Britannia Kommunista Pártja és a szakszervezetek haladóbb vezetői 1945 őszétől azon fáradoztak, hogy a Munkáspárt váltsa valóra meghirdetett programját. Az angol kommunisták és szakszervezetek éppen ezért támogatták a Munkáspárt eredeti elképzeléseit. Miután azonban az angol szociáldemokrata vezetők nem mutattak különös hajlandóságot az angol társadalom szerkezetének megváltoztatására, sőt tevékenyen támogatták az angol burzsoázia gazdasági érdekeit, *a munkáspárti kormányzás idején sem szűnt meg a sztrájkharc.* 1945 és 1948 között jelentős dokkmunkás-, gépipari, vasutas- és más *sztrájkok egész sora zajlott le.* Sajnálatos tény, hogy a munkáspárti kormány a sztrájkok elfojtására törekedett. A munkáspárti politika és a dolgozók helyzete között támadt ellentmondás politikai kifejeződése volt az a tény, hogy ebben az időszakban jó néhány *angol szakszervezetben* (szállítók, bányászszövetség, villamosipari munkások, öntők és tűzoltók) *kommunista vezetőket választottak meg. Jellemző például, hogy a londoni Szakszervezeti Tanács Végrehajtó Bizottságának huszonkét tagja közül tizenhat még 1949-ben is kommunista volt.* E tények azt a sajátos helyzetet tükrözték az angol munkásmozgalomban, hogy a munkások, különösen a szakszervezeti militánsok nagy része gyakran kommunista érzelmű, vagy szeretnének a vezetőségbe kommunistát vá-

lasztani, de *az általános országos választásokon a szociáldemokratákra szavaznak, mert attól félnek, hogy a Konzervatív Párt kerül hatalomra. Ennek az ellentmondásnak legyőzése mindmáig nem sikerült.*

Az angol kommunista párt ebben a periódusban, az előző évtizedek hagyományaihoz híven — erejét reálisan felmérve — ismét *a baloldali ösztönző szerepét igyekezett játszani.* 1945-ben két kommunista képviselte a pártot a parlamentben. A kommunista párt a Munkáspárt győzelme időszakában — önállóságának fenntartásával — felajánlotta a Munkáspártba való belépését. Ezt azonban a Munkáspárt elutasította.

1948-tól kezdődően, különösen a Marshall-terv meghirdetése után, egyre sürgetőbb feladattá vált egy önálló kommunista program kidolgozása. Ennek alapelemeit fektették le az 1947-ben elfogadott első programban, majd új nemzetközi és belső erőviszonyok között dolgozták ki 1951-ben.

A német kommunista és munkásmozgalom 1945—1949 között

A hitleri fasizmus tizenkét éves uralma és háborúja súlyos katasztrófába sodorta a német népet. A németek milliói pusztultak el a második világháborúban, az ország jelentős része romokban hevert. Közvetlenül a háború után súlyos veszély fenyegette létében a német népet. Meg kellett menteni az országot az éhségtől, a betegségektől, ki kellett emelni a hitleri háború okozta letargiából. Egyedül a német munkásosztály egy része volt felkészülve arra, hogy a háborús gazdasági, politikai és morális romokat eltávolítva az újjáépítéshez kezdjen. A német munkásosztály legjobbjai, akik megmenekültek a háborúból vagy a koncentrációs táborokból, mind az angol, amerikai, francia, mind pedig a szovjet övezetben talpra álltak. A potsdami egyezmény lehetőséget teremtett mind a négy övezetben a demokratikus élet és a demokratikus szervezetek újjáélesztésére. E fontos feladatot megakadályozta egyrészt

az angol—amerikai—francia imperialista manőver, másrészt az a tény, hogy a hitleri háború és a több mint egy évtizedes uralom elég nagy tömegeket fertőzött meg a náci ideológiával. Talán még ennél is súlyosabb akadálya volt a demokratikus mozgalmak kibontakozásának, hogy a baloldali mozgalmak, különösen a szocialista és kommunista mozgalmak kádereinek tízezrei pusztultak el.

Ennek ellenére mind a nyugati övezetekben, mind a keleti övezetben feltámadt a szocialista és kommunista mozgalom, és mozgásba hozta a demokratikus fejlődést kívánó tömegeket. Ami az úgynevezett szovjet övezetet illeti, még a két német állam létrejötte előtt minden lehetőség megvolt arra, hogy a szocialisták, kommunisták és más baloldali demokratikus erők végrehajtsák az ország gazdasági és politikai demokratizálását. A háború nehéz éveiben kikovácsolódott munkásegység 1945—1946-ban jelentős egységtörekvésekben fejeződött ki. 1945. június 17-én Németország Szociáldemokrata Pártja a következő nyilatkozatot tette közzé: „... készek vagyunk folytatni a harcot az újjárendezésért, a német munkásosztály szervezeti egységének alapján". Sőt azt is kifejtették, hogy: „A munkásosztály legnagyobb és legértékesebb kincse az egység, és mi ezt folt nélkül, tisztán akarjuk a következő nemzedék kezébe helyezni, mivel ők nemegyszer mondták nekünk, hogy ti a döntő órában keveset mutattatok számunkra."[10]

A keleti övezetben a kommunista párt és a szociáldemokrata párt kezdettől fogva szorosan együttműködött, és ennek logikus terméke volt az 1946-ban létrejött egységes munkáspárt, Németország Szocialista Egységpártja. A nyugati övezetben egyrészt az angol—amerikai—francia megszálló erők, másrészt a szociáldemokrata párt jobboldali vezetése megakadályozta a két párt egyesülését, annak ellenére, hogy az a tömegekben politikailag megérett.

A nyugati övezetek dolgozóiban megvolt a készség, hogy

[10] *Max Reimann:* Aus Reden und Aufsätzen. Dietz Verlag, Berlin 1963. 8. old.

eltávolítsák a hatalomból a fasizmus maradványait, a militarista erőket, megbüntessék a háborús bűnösöket, és rálépjenek a demokratikus fejlődés útjára. A nyugati övezet ipari és munkásmozgalmi gócaiban erőteljesen érvényesült az egységtörekvés, a kommunisták és szocialisták együttes munkájának szükségessége. *A nyugati övezet számos szociáldemokrata pártszervezete határozta el, hogy létrehozzák az egységes munkáspártot.* A kelet-németországi antifasiszta demokratikus forradalmi átalakulással szemben, *Nyugat-Németországban* — külső segítséggel — *fokozatosan újjáélesztették a német monopoltőke hatalmát.* A második világháború után színre lépő Kereszténydemokrata Unió (CDU) és a Keresztényszociális Unió (CSU) a politikai klerikalizmus kifejezői voltak és maradtak. Annak ellenére, hogy a nácizmust elítélték, kádereik visszaszivárgását hallgatólagosan tudomásul vették. Új, bonyolultabb formák között felélesztették a szovjetellenességet és az antikommunizmust. Gazdasági és politikai pozíciójuk megmentése érdekében alávetették magukat az amerikai tőke érdekeltségeinek. Ezt a politikát fémjelezte hosszú éveken keresztül Adenauer.

Sajnálatos, hogy a német nagyburzsoázia talpraállásában jelentős szerepet játszott *a szociáldemokrata párt jobbszárnya. Tagadták a következetesen antifasiszta demokratikus átalakulás szükségességét, a munkásosztály vezető szerepét az egységes demokratikus német köztársaságért vívott harcban.* „Harmadikutas" politikájukkal és szociális demagógiájukkal a monopoltőke aktív támogatóivá lettek. A burzsoáziához hasonlóan, sőt néha még azon is túltéve, szovjet- és kommunistaellenes magatartást tanúsítottak. *A német monopoltőke hatalomra jutásában tehát ismét nagy történelmi felelősség hárult a szociáldemokraták jobboldali vezetőire.* Ez annál súlyosabban esik a latba, mert a történelem tényei a keleti övezetben bebizonyították, hogy a két párt egysége, egyesülése és közös munkája, egy demokratikus Németország megteremtése nemcsak lehetséges, hanem valóság.

Már kezdettől fogva nehéz körülmények között harcolt *Né-*

metország Kommunista Pártja. 1945 és 1947 között, különösen a Ruhr-vidéken nagyarányú sztrájkmozgalmakat szerveztek a szakszervezetek és az abban tevékenykedő baloldali vezetők (szocialisták és kommunisták).

Az első évek küzdelme jelentős eredménnyel járt. Több nyugatnémet tartományban törvényt fogadtak el a monopoltőkés üzemek társadalmasításáról, sőt eléggé haladó földreformot, valamint jelentős polgári demokratikus szabadságjogokat iktattak törvénybe. *Az üzemi tanácsokról szóló törvény kiharcolása is a baloldali erők győzelme volt.* Mindezeknek a realizálását, a törvények gyakorlati alkalmazását — elsősorban a megszálló erők — megakadályozták. A kommunista párt, ekkor még legális körülmények között, következetesen harcolt a német dolgozók gazdasági, szociális érdekeiért, a szakszervezeti és az üzemi jogok biztosításáért, a demokratikus iskolareformért és a sovinizmus, valamint a náci ideológia maradványainak legyőzéséért. A keleti övezetben történt egyesülés után a nyugati övezetben működő Németország Kommunista Pártja nagy erőfeszítéseket tett legalább az akcióegység fenntartására, szoros kapcsolatot teremtve a keleti övezet új egységes pártjával, Németország Szocialista Egységpártjával. *A német kommunisták az első pillanattól kezdve síkraszálltak az egységes demokratikus német államért,* a potsdami egyezmény szellemének megfelelően. Ezzel szemben a burzsoázia, a jobboldali szociáldemokrata vezetők segítségével, fokozatosan a két övezet nyílt kettészakítására törekedett, zsákutcába juttatta a német békeszerződést, és 1948—1949-ben fokozatos manőverek útján létrehozta a külön nyugatnémet államot, a Német Szövetségi Köztársaságot. Ez a tény objektíve, történelmileg szükségessé tette a Német Demokratikus Köztársaság létrehozását. Sem az NSZK, sem az NDK haladó erői, különösen a kommunisták sohasem adták fel a két Németország demokratikus egyesítésének gondolatát, a német békeszerződés megkötését és az egységes demokratikus Németország megteremtését. A történelem útja azonban „átmenetileg" kettévált; és míg „Keleten" létrejött a né-

met történelem során először egy munkás-paraszt demokratikus állam, amely a demokratikus forradalmi folyamatból eljutott a munkáshatalomhoz, a szocializmus felépítéséhez, addig „Nyugaton", az NSZK-ban újra monopolista, a militarizmus szellemét megőrző demokratikus mezbe bújtatott reakciós államhatalom született. Ez utóbbi lényegében konzerválta a régi militarista Németország hagyományait, a nácifasiszta szervezetek kádereit és a német monopoltőke soviniszta, revansista törekvéseit.

•

A második világháború utáni történelmi folyamatban 1947—1948-ig tart az a szakasz, amelyben még erőteljesen érvényesült az antifasiszta demokratikus hullám. Nyugat-Európában, Angliát kivéve, 1947—1948-ban szinte valamennyi országban — Franciaországban, Olaszországban, Belgiumban, Norvégiában, Dániában, Izlandon és másutt — *jobboldali fordulat következett be.* A nyugat-európai kommunista pártokat különböző manőverekkel, de ugyanazon koncepció alapján kiszorították a kormányzatból. E politikai támadás alaphangját az amerikai nagytőke által lanszírozott Marshall-terv adta meg. *A Marshall-terv a nyugat-európai burzsoázia talpra állításának terveként vonult be a történelembe.* E terv feltételei között szerepelt, hogy csakis az az ország, illetve az a kormány kaphatja meg a Marshall-segélyt, amelyben nincsenek kommunisták. Éppen ezért a Marshall-segély rendkívül éles osztályharcot váltott ki szinte valamennyi nyugat-európai országban. Franciaországban, Olaszországban, Belgiumban, ahol rendkívül erős volt a kommunista és a szocialista mozgalom, csak bonyolult politikai manővereken keresztül tudták érvényesíteni akaratukat az amerikai monopoltőkések és európai szövetségeik. Ahhoz, hogy a sokmilliós tömegekkel rendelkező kommunista pártokat kiszorítsák a kormányból, a monopoltőkének ismét „segítségre" volt szüksége. E segítséget a nyugati szociáldemokrata pártok jobboldali vezetői nyúj-

tották. 1947 közepén, a Marshall-terv meghirdetésének időpontjában az amerikai és az angol szakszervezeti vezetők nyílt szakítást provokáltak a Szakszervezeti Világszövetséghez tartozó nyugat-európai szakszervezetekben. A jobboldali szociáldemokrata akció tudatos kísérője volt a keresztény szakszervezetek galvanizálása; ezek formailag nem szűntek ugyan meg, de nem is nagyon működtek. A szakítás ürügyéül az egyre súlyosbodó gazdasági helyzetet és különösen az inflációt használták fel. A szakítás középpontja, több okból, természetszerűen Franciaországba helyeződött. Az amerikai monopoltőke ebben az időszakban még Franciaországot képzelte el európai tervei kiindulópontjának és a Marshall-segély fő részesülőjének. A francia koalíciós kormányzatban a bér és ár kérdése körül válságot robbantottak ki, amely a kormány lemondásához vezetett. A francia kommunisták az infláció megfékezésére törekedtek. A francia burzsoázia és az őt támogató jobboldali szocialisták az infláció fenntartása mellett és olyan esztelen béremelések mellett törtek lándzsát, amelyeket nem kísért semmiféle stabilizációs intézkedés. Ez vitathatatlanul az infláció további növekedését jelentette volna, amely elsősorban a dolgozó néptömegeket sújtotta. Hasonló manővereket alkalmaztak Olaszországban is.

Franciaországban, Olaszországban és Belgiumban először a szakszervezetek megosztására törekedtek. Létrehozták a szociáldemokrata vezetés alatt álló szakszervezeteket: Franciaországban az FO-t (Force Ouvrière), Olaszországban a katolikus CISL-t (Confederazione Italiana dei Sindicati Liberi), valamint a szociáldemokrata UIL-t (Unione Italiana del Lavoro). Csupán Olaszországban nem sikerült sem a szakszervezeti, sem a szocialista mozgalom nagy részét a kommunistákkal szembeállítani. Az akkor még baloldali Pietro Nenni vezetésével működő Olasz Szocialista Pártból csak egy viszonylag kis frakció szakadt ki, és hozta létre egyrészt a már említett olasz szociáldemokrata szakszervezeti szövetséget, másrészt a kis tömegbefolyással rendelkező, Saragat vezette, tipikusan jobboldali Olasz Szociáldemokrata Pártot.

A több szakaszban lezajló kormányválságok végül is a kommunisták kiszorítását eredményezték a kormányzatokból. 1947—1948 óta újra és újra vita tárgyát képezte a kommunistáknak a hatalmi pozíciókból való kiszorítása. Nem lehetett volna-e megakadályozni, és nem követtek-e el hibát a kommunista pártok? Ezt a kérdést először 1947 szeptemberében a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának varsói ülése tárgyalta. Alapjában helyesen szögezte le — figyelembe véve a súlyos provokációt és nehéz helyzetet is —, hogy a nyugat-európai kommunista pártok hibát követtek el, és *legalábbis ebben az időszakban meg lehetett volna akadályozni a kormányzatokból való kiszorítást.* A nyugat-európai kommunista pártok bizonyos értelemben túlbecsülték a burzsoázia erőit és lebecsülték saját erejüket. Opportunista jellegű hibáról volt szó. A legjellemzőbb, hogy a Francia Kommunista Párt a kiszorítással szemben támadt spontán sztrájkmegmozdulásokat „vad sztrájkoknak" minősítette. Mind a francia, mind az olasz, belga és más kommunista pártok alapvető feladata lett volna egy nagyarányú tömegmozgósítás, valószínűleg egy általános politikai sztrájk megszervezése. A nyugati kommunista pártok vezetői, s különösen a francia pártvezetők, úgy látták, hogy csak „pillanatnyilag" szorultak ki a hatalomból, és hosszan tartóan elképzelhetetlennek tartották a nélkülük való kormányzást. Ezt legpregnánsabban J. Duclos fejtette ki 1947. május 8-án a „New York Herald Tribune"-nak adott nyilatkozatában. „Nem gondoljuk, hogy mi erkölcsileg fel vagyunk mentve a felelősség alól... mi folytatni kívánjuk együttműködésünket a kormánnyal, mindazokban a dolgokban, amelyek a munkásosztálynak hasznosak, bár mi pillanatnyilag nem vagyunk kormányzó párt, és jól jegyezzék meg — mondom —, »pillanatnyilag«. Jó értelemben gondolom."

*

Az 1945—1948, illetve egyes országokban az 1945—1949 közötti időszak számos és máig is érvényes fontos tanulsággal

szolgál a kommunista és munkásmozgalomnak. Bebizonyosodott mindenekelőtt az, hogy a háború előtt és a háború alatt kibontakozott antifasiszta népfrontmozgalom új viszonyok között előfutára, illetve alkotóeleme lehet a munkásosztálynak és a dolgozó tömegeknek a hatalomért folytatott harcában. Egyben azt is tanúsította ez az időszak, hogy a kommunista és munkáspártok megfelelő előfeltételek nélkül nem tűzhetik napirendre a proletárdiktatúra kivívását, nem mellőzhetik a belső és külső helyzet objektív elemzését, valamint azok kölcsönhatását.

Az is bebizonyosodott, hogy a munkásosztály egységének megtartása, illetve megszilárdítása nélkül a baloldali demokratikus erők előretörése, a hatalomhoz, a szocializmushoz való közelítése lehetetlen.

Ez időszak kommunista mozgalma bizonyos vonatkozásokban elemeiben már magában hordozta a később egyre nyomasztóbbá váló dogmatikus szektarianizmus csíráit. Ez elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a kommunista pártok a jobboldali szociáldemokrata vezetők mesterkedéseinek hatására gyakran visszaestek a két világháború közötti időszak szektás, az egész szociáldemokrata mozgalmat egy kalap alá vevő megítélésébe. *A legfőbb hiba azonban abban rejlett, hogy a kommunista pártok Nyugat-Európában sem tettek meg mindent a háború alatt egészséges irányban fejlődő népfrontmozgalom szélesítésére. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszott Sztálin személyi kultuszának megnövekedett hatása a nyugati pártokra, és Sztálin koncepcióinak a nemzeti sajátosságokat sok esetben figyelembe nem vevő alkalmazása.* E hibába gyakran még az olyan baloldali szocialisták is beleestek, mint Pietro Nenni vagy mások.

Az 1945—1947, illetve az 1945—1948 közötti időszak *a fogyatékosságok és kudarcok ellenére mégis a nyugati kommunista és munkásmozgalom „hőskorának" számít, hiszen a munkásosztály és más dolgozó tömegek a hatalom bizonyos fokú részesei voltak.*

A kommunista pártok, a forradalmi szakszervezetek, a bal-

oldali szocialisták és más haladó demokratikus erők együttes fellépésének és harcának számos pozitív vonása fejeződött ki a dolgozó tömegek magasabb életszínvonaláért folytatott harcában, számos demokratikus jog kivívásában és az alkotmány megteremtésében, az üzemi demokrácia kiszélesedésében és gyakorlatában, az ideológiai és kulturális élet előretörésében; röviden a nyugati munkásosztály politikai és ideológiai tudata erősödött. Ez időszak *világosan igazolta, hogy a nyugati munkásosztály és más dolgozó tömegek képesek lesznek a gazdaság és állam vitelét magukra vállalni.*

V. A nemzetközi helyzet és a nyugat-európai kommunista és munkásmozgalom 1948—1949-től az ötvenes évek közepéig

Az 1947—1948-as fordulat után jelentős változások következtek be a nemzetközi erőviszonyokban és a nemzetközi politikában.

Közép-, Kelet- és Délkelet-Európában a munkásosztály kivívta a hatalmat, a jobboldali reakció kiszorult a gazdasági és a politikai élet alapvető területeiről.

Távol-Keleten megszületett a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, győzelmet aratott a kínai népi forradalom és kiszélesedett az indokínai népek felszabadító küzdelme.

„Nyugaton" létrejött a Német Demokratikus Köztársaság.

E hatalmas változások a nemzetközi erőviszonyok teljes eltolódását okozták a második világháború előtti helyzethez képest. Mindezek együttes következménye: *a világméretű szocialista tábor megjelenése.*

A kapitalista Nyugat-Európában viszont megerősödtek a burzsoázia pozíciói. A Marshall-tervvel, amelyet az amerikai monopoltőke hívott életre, meggyorsult a nyugati burzsoázia talpra állása. A Marshall-terv azonban szélesebb nemzetközi imperialista koncepció kiindulópontjául szolgált. 1949 áprilisában a nyugati nagyhatalmak — korlátlan amerikai vezetéssel — létrehozták a támadó jellegű Atlanti Szövetséget, a NATO-t.

A nemzetközi politikában 1949-től fokozatosan növekedett a feszültség. Nem véletlenül mondták annak idején, hogy az Atlanti Szövetség, az új körülményeknek megfelelően, a má-

sodik világháború előtt kötött Antikomintern Paktum új változatának tekinthető. Ezzel a kapitalista országok forradalmi munkásmozgalmának is számolni kellett.

A nemzetközi helyzet éleződése növelte a kommunista pártok szektarianizmusra való hajlamát, amely a szovjet diplomáciában is kifejezést nyert. Mindazonáltal a nemzetközi feszültség alapvető oka az imperializmus gazdasági politikájából, a fegyverkezési hajsza megindításából, az Atlanti Szövetség agresszív terveinek lényegéből, vagyis az imperializmus természetéből és gyakorlatából keletkezett.

A nemzetközi helyzet rendkívüli méretű feszültségét bizonyította és jelezte 1950 nyarán a koreai háború kirobbanása, amely világháborúval fenyegetett. Nyugat-Európa kommunista pártjai is arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a koreai háborúnak véget kell vetni, és meg kell szüntetni a rendkívül veszélyes háborús gócot.

Hasonló álláspont alakult ki az Indokínában újult erővel fellángoló háborúval kapcsolatban. Ez a háború az egyik leghatalmasabb és a nyugat-európai mozgalom szempontjából az egyik legfontosabb pártot, a Francia Kommunista Pártot, illetve a balra tartó francia népet érintette leginkább. A francia, az angol, az amerikai, az olasz és a belga munkásosztály és kommunista pártjai heves küzdelmet folytattak; tüntetéseket, sztrájkokat szerveztek a koreai és a vietnami háború megszüntetéséért. A két ázsiai nép fegyveres harca, a szocialista tábor, valamint a kommunista mozgalom együttes szolidaritása vereséget mért az amerikai és a francia imperialistákra.

A növekvő feszültséggel terhes nemzetközi helyzet másik góca Nyugat-Európában kezdett kialakulni, összefüggésben az amerikai, nyugatnémet és francia imperialisták európai hegemonikus törekvéseivel. A német monopoltőke talpra állítása szerepet játszott mind az amerikai, mind a francia imperialisták terveiben. Az ötvenes évek elején erősödő gazdasági és politikai integrációs tendencia a Schuman-tervben fejeződött ki.

Schuman francia külügyminiszter volt, és így a tervet a

francia monopoltőke képviseletében terjesztette be. A francia imperialisták régi elképzelése volt — a klasszikus kapitalizmus és az imperializmus idején egyaránt — az európai gazdasági erők, energiák és népek vezetésük alatti egyesítése. A francia imperializmus az első világháború után jelentős katonai erővel rendelkezett, a legnagyobb szárazföldi hatalom volt Európában, de politikai jellegű előrenyomulását gazdaságilag nem tudta követni. Nem tudta megszerezni a Ruhr-vidéket és hosszan tartóan a Saar-vidéket sem. Ez utóbbi mindkét háború után csak ideiglenes ellenőrzési joggal és meghatározott időtartammal tartozott Franciaországhoz. A francia imperializmus a második világháborúból meggyengülve, az amerikai imperializmus viszont rendkívül megerősödve került ki, a német imperializmus a földön hevert. A valamennyire is talpra állt francia imperializmus kísérlete volt a Schuman-terv. Az amerikai imperialisták mégis támogatták a Schuman-tervet. Egyrészt azzal az elképzeléssel, hogy — a NATO keretén belül — tovább erősítik gazdasági, politikai pozícióikat Európában, másrészt, hogy azt finanszírozva kijátszhatják egymás ellen az európai imperialista hatalmakat, benne a feltámadás útjára indított német imperialistákat és a kísérletező franciákat. A Schuman-tervet, illetve szerződést 1950. május 13-án fogadták el.[1]

Az amerikai imperialisták úgy gondolták, ismét „lefogják a német monopolisták kezét", és az új erőviszonyok között kézben is tudják tartani az ekkor még „jámbornak" látszó, békeszólamokat hangoztató, a revánsról szavakban lemondó német militarista erőket. *De az egyenlőtlen fejlődés törvénye áttör minden szubjektív elképzelést.* Bár a német militaristák amerikai tőkére és katonai erőre támaszkodtak, egyre inkább gazdasági, politikai, majd katonai hegemóniára törtek. Jellemző, hogy a Német Szövetségi Köztársaság gazdasága már

[1] A Schuman-terv tulajdonképpen szuper-trószt a francia acél és a német szén egyesítésére. Mindenekelőtt a Ruhr-bázis és a francia iparvidék egyesítését jelenti. Nyugat-Németország, Franciaország, Olaszország és a Benelux államok vettek részt benne.

1950—1952 között talpra állt. Nyugat-Németországban 1952-ben már 15,8 millió tonna acélt termeltek. Franciaországban csak 10,9 milliót. Az egyensúly egyelőre azért maradt fenn, mert a Saar-vidéken termelt 2,8 millió tonna acél francia ellenőrzés alatt állt, és a luxemburgi kohászat jórészt francia érdekeltségű volt. Bár a francia kapitalisták 1952-ben még valamivel többet termeltek, mint a nyugatnémetek, az egyensúly már felborulással fenyegetett.[2]

A német monopoltőke tehát, a francia törekvések ellenére, amerikai segítséggel és finanszírozással, *a Schuman-terv középpontjába került.* Dollárok millióit zúdították be az új, kapitalista Nyugat-Németországba, és ennek logikus következménye az NSZK-val kapcsolatos politikai tervek megjelenése. Sok vita folyt arról, hogy a terv, valamint kései utóda, a Közös Piac mennyiben európai és mennyiben amerikai. A tények azt mutatják, hogy a Schuman-terv amerikai segítség nélkül nem jöhetett volna létre, sőt az amerikai monopoltőke terveinek szolgálatába állította. Az amerikai imperialisták a Schuman-tervet egyrészt a NATO európai gazdasági bázisának megerősítésére használták fel, másrészt további politikai terveiket, főleg Európa politikai integrálását akarták vele elérni. A kapitalizmus törvényszerűségeiből — elsősorban az egyenlőtlen fejlődésből — következik, hogy valamilyen „tiszta" imperialista terv nem valósulhat meg anélkül, hogy a másik „támogatott" imperialista csoport ne erősödjék meg, és a támogatóval szemben ne törjön maga is hegemóniára.

Az amerikai monopoltőke gyors előretörése és ennek következtében a nyugatnémet militarista erők újbóli megjelenése kiélezte az európai politikai helyzetet. A gazdasági tervet gyors mértékben nyomon követte a politikai koncepció megjelenése. Az amerikai imperialisták a Schuman-tervre mint gazdasági alapra építették az Európai Védelmi Közösség tervét. Az ugyancsak az atlanti rendszeren belüli Európai Vé-

[2] Az NSZK 1957. január 1-én keresztülvitte a Saar-vidék politikai, 1960. január 1-én pedig gazdasági csatlakozását. (Az 1956. október 27-i francia—német szerződés értelmében.)

delmi Közösség e térség kapitalista államait volt hivatott politikailag egyesíteni (integrálni). Olyan amerikai vezetésű politikai és katonai tömb megalkotására törekedtek, amelynek magva Nyugat-Németország. A washingtoni kormány az úgynevezett keretszerződéssel nyílt szövetségre lépett Adenauer kormányzatával, és kikényszerítette az Európai Védelmi Közösség formális létrehozását.[3]

Az Európai Védelmi Közösség olyan „nemzetek feletti" politikai szervezetet kívánt létrehozni és fenntartani, amelyet kívülről az amerikai imperializmus, belülről pedig a német militaristák túlsúlya jellemzett volna. Az EVK aláírásától a nyugati parlamentekben kötelező ratifikálási vitáig több mint két esztendő telt el. Ezalatt egyrészt tovább éleződtek a nyugati imperialisták belső ellentétei, másrészt megnövekedtek az EVK-val szemben fellépő demokratikus tömegerők. A francia nagy- és középburzsoázia jelentős része a német militarizmustól való félelmében szembeszállt az EVK-val. Olyan burzsoá politikusok, mint az 1938-as müncheni egyezményt aláíró Daladier és a radikális párt azóta elhunyt nagy vezére, Herriot, síkraszálltak a francia nemzeti függetlenség megvédéséért, és konokul harcoltak a német imperializmus fenyegető túlsúlyának veszélye ellen. *Az EVK-val szemben álló legnagyobb erőt mégis a francia, az olasz, a belga proletariátus alkotta.* A nyugati kommunista pártok élére álltak e sok tekintetben nemzeti jellegű küzdelemnek. Az EVK körüli vitában még a Francia Szocialista Párt is átmenetileg két táborra szakadt. Nagyarányú tömegtüntetések és parlamenti-politikai harcok következtében az EVK elbukott; a francia parlament „amerikai" jobbszárnya képtelen volt keresztülvinni a ratifikációt. Jellemző, hogy az olasz Kereszténydemok-

[3] A „keretszerződést" Bonnban, az Európai Védelmi Közösség alapokmányát Párizsban írták alá. Mindkét egyezmény biztosította az újjáéledt német militarizmus szabad működését, fegyverkezését. „Bundeswehr" néven létrehozták az új Wehrmachtot. A párizsi egyezményt Franciaország, az NSZK, Olaszország, Belgium, Hollandia és Luxemburg írták alá.

rata Párt már nem is merte a szerződés ratifikálását vitára bocsátani.

1953—1954-ben befejeződtek a „meleg" háborúk, az EVK elbukott, a nemzetközi helyzet feszültsége némileg enyhült. Ez azonban csak az enyhülésért folytatott küzdelem kezdete volt; az enyhülés tendenciája újra és újra ellentétes jellegű, a feszültség irányába ható imperialista törekvésekbe ütközött. A nyugati nagyhatalmak nem nyugodtak bele az EVK bukásába, és felhasználva a tömegmozgalmaktól megrettent angol—francia burzsoázia félelmét, 1954 október—decemberében ráerőszakolták az európai kapitalista országokra az 1948-as brüsszeli, akkor még angol elgondoláson alapuló egyezmény felfrissített formáját, a Nyugat-európai Uniót.[4]

Bár a Nyugat-európai Unió mint az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének európai politikai-katonai bázisa rendkívül veszélyes és a szocialista országok részéről ellenintézkedést kívánó egyezmény volt, mégsem volt képes az EVK-nak szánt szerepet betölteni. A kapitalista Európa politikai integrálásáért napjainkig is éles harc folyik a nyugati imperialisták között. A Nyugat-európai Unió létrehozásával egyidejűleg az amerikai—angol imperialisták kiterjesztették a NATO-hoz tartozó agresszív csoportosulásokat a délkelet-ázsiai[5] és a közép-keleti szférára is.[6]

[4] A Nyugat-európai Unióról szóló nyilatkozatot Párizsban írták alá. A közös nyilatkozat magában foglalta a „Brüsszeli Szerződés" módosítását és kiegészítését. Csatlakozott az unióhoz a Német Szövetségi Köztársaság és az Olasz Köztársaság. A megállapodás magában foglalta a nyugat-európai fegyveres erőkre vonatkozó cikkelyeket, amely szerint a Német Szövetségi Köztársaság is egyenjogú tagjává válik a NATO-nak.

[5] SEATO (South East Asia Treaty Organization) — Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete. A SEATO 1954 szeptemberében alakult Manilában. Tagjai: az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, Franciaország, Nagy-Britannia, Új-Zéland; és csak három ázsiai ország: Fülöp-szigetek, Pakisztán és Thaiföld. Célja az ázsiai forradalmi mozgalmak megakadályozása, és az új ázsiai szocialista országok elleni agresszió előkészítése.

[6] CENTO — (Central Treaty Organization) — Központi Szerződés

A szocialista tábor országai, fokozatosan megszabadulva a külpolitikára is ható személyi kultusz gyakorlatától, az imperialisták feszültséget növelő politikájával szemben következetesen síkraszálltak a békés egymás mellett élés irányvonaláért és gyakorlatáért. Így vonult be a történelembe — még az SZKP XX. kongresszusa előtt — *„1955, mint a Szovjetunió által indított békeoffenzíva éve"* (szovjet—jugoszláv, szovjet—indiai, szovjet—burmai, szovjet—afganisztán tárgyalások és egyezmények, valamint a már 1954-ben kezdeményezett és tovább folytatott erőfeszítés a német kérdés rendezésére). A Nyugat-európai Unió létrehozásával szorosan összefügg az európai szocialista országok 1955. május 14-én kötött Varsói Szerződése. Fontos szerepet játszott a feszültség enyhítésében az ugyancsak 1955 májusában megkötött osztrák államszerződés.

Az erőviszonyokban és a nemzetközi politikában tehát fontos változások mentek végbe az ötvenes évek közepén, még az SZKP XX. kongresszusa előtt.

A kommunista és munkásmozgalom 1948—1949-től az ötvenes évek közepéig

A nyugat-európai kommunista és munkásmozgalom súlyos küzdelmet vívott a burzsoáziával az 1948 utáni, sokszor rendkívül kiéleződött nemzetközi helyzetben. A kommunisták és a baloldali szocialisták kiszorulása a nyugati kormányokból nehéz helyzetet teremtett szinte valamennyi nyugat-európai kapitalista ország munkásmozgalmában. Átmenetileg defenzívába szorultak a demokratikus erők, és *Olaszországot kivéve*

Szervezete. Tagjai: Irán, Nagy-Britannia, Pakisztán és Törökország. (Az USA is részt vesz a különböző bizottságok munkájában.) Az egyezményt 1955 novemberében írták alá. Célja a Közép- és Közel-Kelet imperialista uralom alatt tartása, az arab nemzeti felszabadító mozgalmak elfojtása, és egy közép- és közel-keleti agresszív bázis megteremtése, elsősorban a Szovjetunió ellen. (Irak 1958-ban, a júliusi forradalom után kivált.)

meggyengült a munkásegység. 1948—1949 és 1956 között a nyugat-európai kommunista és munkásmozgalomban is ellentmondásos fejlődésről beszélhetünk. Egyrészt tért hódított a dogmatizmus, másrészt a társadalom belső ellentéteinél fogva erősödtek a tömegmozgalmak és a burzsoázia elleni megmozdulások. A nyugati munkásmozgalom védekező jellegű magatartása általában 1951—1952-ig tartott. A nyugat-európai nagytőke — mint még erről szó lesz — gazdasági és politikai síkon egyaránt előretört, és hogy pozícióit biztosítsa, igyekezett súlyos csapást mérni a munkásmozgalomra. *Az 1948-at követő néhány év jellemzője: a terror megnövekedése, a neofasiszta jellegű bírósági eljárások és nagyon sok esetben a fasiszták által végrehajtott merényletek.* Így lesz majdnem halálos merénylet áldozata 1948 júniusában Palmiro Togliatti, az OKP főtitkára. 1948-ban és az azt követő években ítélték el az amerikai kommunistákat, így többek között Eugen Dennist. Felélénkültek a nyugatnémet és olasz neofasiszta erők. Éppen ezért a nyugati kommunista és szocialista pártoknak, valamint a forradalmi szakszervezeteknek *első és legfontosabb feladatukká vált az ellenforradalmi reakciós erők megfékezése és a demokrácia biztosítása* (üzemi és állami vonalon egyaránt).

Ezeket az ellenakciókat gátolta a kommunista pártokban feltámadt szektarianizmus. *A „baloldaliság" különösen két dologban fejeződött ki: az objektív helyzet pontatlan felmérésében és a szociáldemokráciához való viszonyban.* Újra kísértett a húszas évek végén, a harmincas évek elején felbukkant nézet: a reakciós-kapitalista kormányzatoknak minden esetben a fasizmussal való egyenlősítése. Az európai népi demokratikus országokban a szociáldemokrata pártokkal és tagságukkal szemben támadt türelmetlenség sok esetben a nyugati kommunista pártokra is átragadt. Nagyon kevés kivétellel erősen érvényesült Sztálin személyi kultuszának hatása. Mégis *téves volna* — mint arra egyesek hajlamosak — *a nyugat-európai kommunista mozgalomban csak ezeket a negatív jelenségeket* észlelni, illetve ezeket *abszolutizálva az egész*

mozgalmat negatívnak tekinteni. Erről szó sincs! Ennek megkísérlése, 1956 után, a revizionistákra volt jellemző. Ahhoz, hogy teljesen reális, az objektív valóságnak megfelelő képet nyerjünk a nyugat-európai kommunista és munkásmozgalom tevékenységéről, szükséges néhány nyugati kommunista és munkáspártnak e nehéz esztendőkben vívott harcát, programjukat, gyakorlatukat, elért eredményeiket és hiányosságaikat figyelembe véve elemezni.

A Francia Kommunista Párt harca 1947-től az ötvenes évek közepéig

1947—1948-ban új szakasz kezdődött a francia munkásmozgalom és a Francia Kommunista Párt történetében. Ismét külön szakszervezetekbe tömörültek a munkásmozgalom különböző áramlatai, ami kizárólag a burzsoáziának kedvezett. 1948-tól 1958-ig a francia belpolitikai élet legjellemzőbb vonása a politikai válságok sora. Huszonnégy, túlnyomórészt burzsoá pártok tagjaiból, esetenként szocialistákból álló francia kormány váltotta egymást. A francia belpolitikai élet másik jellegzetessége a politikai erők polarizálódása. Az egyik póluson a neofasiszta irányzat (a poujade-isták) és folyamatosan a gaulle-ista szárny előretörése, a másikon a munkás- és demokratikus tömegek radikalizálódása következtében a kommunisták újabb megerősödése jelentkezett. A kommunistáknak a kormányból való kiszorítása viszonylag rövid ideig tartó visszaesést jelentett a mozgalomban, de 1950—1951-ben a kommunista párt tömegbefolyása már gyorsan növekedett. A párt legyőzte a kiszorításból következő nehézségeket; az ingadozó elemek eltávoztak, elsősorban az olyan nem érett marxisták, akik a felszabadító harcokban szimpatizánsként csatlakoztak a párthoz. Helyüket a proletariátus soraiból érkező elemek töltötték fel, ami a párt proletár magvának megerősödését hozta (ez egyébként is a Francia Kommunista Párt jellegzetes vonása).

1950-ben a Francia Kommunista Párt XII. kongresszusa felfedte ezeket a jelenségeket, bár éppen a dogmatizmus erősödése folytán nem adott mindenben pontos elemzést. Az elemzés pontatlansága a nemzetközi kommunista mozgalomnak a Marshall-tervvel kapcsolatos egyoldalú értékeléséből eredt. A Marshall-terv a gazdasági élet felélénkülését, az érintett országok ipari termelésének növekedését, a technika korszerűsítését hozta magával. Megnövelte a munkaalkalmakat és bizonyos mértékig az életszínvonalat is. Mindez nem maradhatott hatás nélkül a munkásosztály tudatára, amit a kommunista pártoknak — így a francia pártnak is — figyelembe kellett volna venni. Franciaországban is hosszan tartó gazdasági konjunktúra körvonalai bontakoztak ki. A Marshall-terv helyes értékelését megzavarta a francia nagytőke által szünet nélkül folytatott gyarmati háború. Az 1946-ban újra elindított indokínai háború éppen az 50-es évek elején került végkifejléséhez, kiélezve a francia belpolitika összes ellentmondásait. A tömegek balra tartásának egyik fontos oka az indokínai háború következményeiben keresendő. A balra tartó tömegekkel szemben a monopoltőkés kormányzatok elfogadták az atlanti politikát; nagyméretű fegyverkezési hajszába kezdtek, amely egyrészt növelte a konjunktúrát, másrészt fokozottan eltorzította a francia gazdaságot. Jellemző, hogy 1951 végén a fontosabb iparágak termelésének 20—40 százalékát a hadimegrendelések tették ki. Az indokínai háború mérhetetlen összegeket emésztett fel, megmérgezte a politikai légkört, megerősítette a második világháború előtt csúfosan elbukott „katonai elitet", és hozzájárult, főleg a gyarmati területeken, a fasiszta jellegű csoportok kialakulásához. A már említett Schuman-terv is visszájára fordult a francia gazdasági és politikai életben. E terv a német monopoltőkét lényegesen jobban erősítette, mint a franciát. A francia nagytőke ennek ellenére csatlakozott az európai integrációt jelentő csoportosuláshoz. Mindennek természetesen politikai következményei voltak, amelyek elsősorban a már említett Európai Védelmi Közösség tervével kapcsolatban bontakoztak ki. Az

Európai Védelmi Közösséggel szemben a Francia Kommunista Párt irányvonala egyértelmű és világos; *minden demokratikus erőt egyesíteni az EVK ellen.* A francia kommunisták, az EVK ellen fellépő baloldali szocialistákkal együtt, nagy tömegeket mozgósítottak. A legkülönbözőbb formákban folyt a harc (petíciós küldöttségek, sztrájkok, tömegtüntetések stb.). Az EVK megbuktatása a demokratikus erők győzelme volt, még akkor is, ha az a burzsoázia már említett szárnyának ugyancsak érdekében állott. A francia demokratikus erők, elsősorban a munkásosztály, nagy szerepet játszottak a „nemzetek feletti" szervezet amerikai tervének kudarcában. Az indokínai vereséggel bebizonyosodott a baloldali politika igaza: *a francia imperializmus hegemonikus törekvései csapást jelentenek a francia népre.* Súlyosbította a helyzetet és növelte a francia politikai élet kétirányú polarizációját, hogy a vietnami háború kényszerű befejezésének „másnapján" a francia imperialisták az algériai nép szabadságharcának elfojtására törtek.

Az algériai háború kezdetétől fogva felfokozta a nacionalista szenvedélyeket. Sajnos a Francia Szocialista Párt is csak szavakban lépett fel az algériai háború ellen. *Egyedül a Francia Kommunista Párt száll síkra* — ha taktikailag nem is mindig helyesen — *az algériai nép függetlenségéért, önrendelkezési jogáért.* Az is tény, hogy a kommunisták körében is akadtak olyanok, akik túlzottan a franciaországi baloldali erők győzelmének feltételéhez kapcsolták az algériai nép teljes felszabadulását és annak lehetőségét. Ez helytelen koncepciónak bizonyult.

Az algériai kérdés újra kiélezte az osztályharcot Franciaországban. Gyors mértékben bontakozott ki az algériai ultrakolonialisták fasiszta jellegű csoportosulása (kialakulóban volt az OAS), amely mind nagyobb befolyást gyakorolt a franciaországi belső eseményekre. A francia monopoltőkés politikai körök az ultra-kolonialisták támogatásával párhuzamosan tudatosan előtérbe tolták de Gaulle-t és a reakciós francia tisztikart. Mindez azonban nem tudta megakadályozni a baloldali

erők előretörését. 1956. január 2-án nemzetgyűlési választások zajlottak le Franciaországban. A választások eredményeként a kommunisták nagy győzelmet arattak: 5 600 000 szavazatot nyertek. A Francia Szocialista Párt tömegbefolyása, ingadozó politikai magatartása folytán, tovább gyengült. Ennek ellenére a két munkáspártnak és a radikális pártnak megvolt a lehetőségük, hogy együttesen megakadályozzák a szélsőjobboldali fordulatot. 1956 januárja tehát fordulópont volt a francia belpolitikában. El kellett dőlnie, hogy következetesen balra tart-e Franciaország, és sikerül-e megakadályozni a mind világosabban jelentkező jobboldali puccskísérletet. *A francia kommunisták* a választás eredményeire és a tömegekre támaszkodva erőteljesen *hangsúlyozták egy új népfront megalakításának lehetőségét és szükségességét.* Franciaország valamennyi nagyvárosában, különösen a proletárbázisokon, a diáknegyedekben és másutt, a népfrontmegmozdulásokra emlékeztető nagygyűlések zajlottak le. Sok jel mutatott arra, hogy a népfront valamilyen új formában feleleven edik. A burzsoázia, a Francia Szocialista Párt jobboldali vezetőire építve, minden erőt mozgósított a baloldali tömörülés megakadályozására. A további balra tartás levezetésére a burzsoázia elfogadta Guy Mollet átmeneti, egyszínű, szocialista kormányát, amely látszólag „középutat" jelentett a polarizálódásban. E kormány azonban nem tartotta be választási ígéreteit, és az Algériába küldött szocialista rezidens nemcsak hogy nem gátolta meg az ultrák előretörését, hanem a kormány politikájának szellemében hozzájárult a háború folytatásához. A francia kommunisták tartózkodó álláspontra helyezkedtek a Guy Mollet-kormánnyal szemben, és ez — ma is vita tárgya — valószínűleg hibás volt A baloldali pártokra szavazó tömegek fordulatot, különösen békét Algériában és a profasiszta irányzatok megfékezését várták a választások eredményeitől. A burzsoázia manővereinek, a Francia Szocialista Párt „középutas" politikájának és a tömegek csalódottságának együttes következménye a szélsőjobboldali erők, az ultrák és a rájuk támaszkodó gaulle-ista tisztikar fokozatos előrenyo-

mulása. *A szélsőjobboldaliak tudatosan törtek a parlamentarizmus és a demokratikus intézmények lejáratására, azzal érvelve, hogy Franciaország belső válságainak a széles demokratizmus az oka.* A gaulle-ista propaganda mind többet beszélt egy olyan „osztály- és nemzetfeletti" politikai vezető eljövetelének szükségességéről, aki rendet teremt „a demokráciától ellanyhult" politikai életben. Felszínre törtek a Saint-cyri Katonai Akadémia ismert vezető tisztjei: mindenekelőtt Charles de Gaulle, Salan, Jouin és mások. *Az 1956 és 1958 közötti események ma már vitathatatlanul bizonyítják, hogy az egyszemélyi hatalmon nyugvó reakciós gaulle-ista rendszer az algériai ultrák hátán jutott hatalomra.* Egy és ugyanazon fő erőnek, a francia monopoltőkének két vonala volt, bár az is igaz, hogy az algériai ultrák elsősorban a nagy algériai földbirtokkal rendelkező kolonialistákból tevődtek össze.

A franciaországi belső és külső események (1956-tól), a történelem különös játéka folytán, egybeestek a kommunista mozgalomban meghirdetett új politikai orientációval, a személyi kultusz káros hatásának feltárásával, és egy új, helyes taktikai irányvonal kibontakozásával. Így a Francia Kommunista Pártnak a belső helyzet súlyos problémáival egyidejűleg meg kellett érteni és értetni mindazt, ami a nemzetközi kommunista mozgalomban történt. Ez problémát okozott a Francia Kommunista Párton belül is, mert még nem sikerült végérvényesen felszámolni a dogmatikus hibákat, a személyi kultusz Franciaországban érvényesülő maradványait, hozzávéve, hogy a különböző belső és külső revizionista erők, a burzsoázia segítségével vagy hallgatólagos támogatásával, a párt tekintélyének és egységének aláásására törtek. A Francia Kommunista Párt Központi Bizottsága egészében magáévá tette az SZKP XX. kongresszusának tanításait, irányelveit, mégis annak megértése a pártban, ismertetése a tömegek, a munkások között nagy nehézségekbe ütközött. A párt, a kezdődő és fokozódó revizionista roham következtében jelentős számú párttagot vesztett, e veszteséget még csak növelte a magyarországi ellenforradalom hatása. Bonyolult helyzet jött

létre Franciaországban. A Francia Kommunista Párt még a magyarországi ellenforradalom előtt, éppen az első revizionista roham csúcspontján, 1956. július 18—21-én tartotta XIV. kongresszusát Le Havre-ban. A kongresszus fő jelszava a nemzetközi kommunista mozgalom új irányvonalát és legfontosabb kérdését tükrözte: „harcot a szociális haladásért, a békéért, a nemzet demokratikus jövőjéért". A XIV. kongresszus irányvonala helyes volt. Megtette a kezdő lépéseket a párt szektás vonásainak felszámolására, és harcot hirdetett a francia munkásmozgalomban előretörő revizionisták ellen. *Nem volt azonban elég világos a francia monopolkapitalizmusra vonatkozó értékelése.* Igaz — és erről még a későbbiekben szó lesz —, a francia imperializmus nemzetközi viszonylatban minden erőfeszítése ellenére sem tudta növelni súlyát, de *hiba volt általános gazdasági stagnálásról beszélni, éppen akkor, amikor* pillanatnyi megtorpanás után ugyan, de *tovább növekedett a konjunktúra.* Bizonyos ellentmondás keletkezett az objektív helyzet és a dolgozók szubjektív tudata és véleménye között. A XIV. kongresszuson túlzott mértékben hangsúlyozták a „lappangó krízis" jelenségeit. Bár a gazdasági perspektívák megítélése — véleményem szerint — pontatlan volt, az is igaz, hogy a francia kommunisták következetesen és világosan foglaltak állást a békés egymás mellett élés, a kapitalizmusból a szocializmusba vezető békés út megnövekedett lehetősége és a háború elkerülhetősége mellett. Sőt, az utóbbi kettőt a francia kommunisták már évekkel az 1956-os időszak előtt is felvetették. *A Francia Kommunista Párt fő politikai irányvonala azonban helyes volt, érvényesülését azonban akadályozták a belső reformista erők, a nemzetközi események — különösképpen a magyarországi ellenforradalom —, és a még meglevő szektás hibák.*

A magyarországi ellenforradalom megzavarta a kommunista pártokat, így a francia párt sorait is. A burzsoázia céltudatosan terjesztette, hogy a szovjet hadsereg a magyar nép „nemzeti demokratikus forradalmát" verte le fegyveresen. Franciaország proletár bázisain világosak voltak az álláspontok, mi-

után a francia burzsoázia és a reformisták legkülönbözőbb képviselői fasiszta ízű tüntetéseket és terrorista akciókat szerveztek a kommunista párt székházai és sajtóorgánumai ellen. Kevésbé volt azonban ez annyira világos a francia polgári demokratikus rétegekben. Ezek a rétegek hajlottak a burzsoá és szociáldemokrata propaganda elfogadására. Számításba kell venni még azt is, hogy a Francia Kommunista Pártban a múltban és a második világháború után is jelentős szerepet töltöttek be kiváló francia értelmiségiek: írók, művészek, kritikusok, tudósok és mások. Körükben is zavart keltett a magyarországi ellenforradalom. Bonyolultabbá vált a helyzet azáltal, hogy az 1956-os január 2-i választásból folyó polarizálódás ilyen körülmények között a francia kommunisták elszigetelésének veszélyével, a reakciós erők egységfrontjának támadásával járt. A jobboldali egységfront mindinkább késznek mutatkozott a francia burzsoázia szélsőjobboldala álláspontjának elfogadására: meg kell változtatni a politikai rendszert, és valamilyen erős, szilárd hatalommal felruházott uralmat kell állítani a IV. Köztársaság helyére. Egyre inkább előtérbe kerültek de Gaulle koncepciói.

Az olaszországi osztályharc (1948—1956)

A nyugat-európai kommunista és munkásmozgalom másik nagy centruma továbbra is Olaszország maradt. 1947—1948-ban az olasz munkásosztály forradalmi erői ugyancsak átmeneti védekező állapotba kerültek. Ez azonban korántsem jelentette az olasz kommunista és munkásmozgalom meggyengülését. Jellemző példa, hogy 1948-ban, amidőn a párt főtitkára, Palmiro Togliatti ellen egy fasiszta merényletet követett el, Olaszország munkásosztálya egy emberként állott talpra, és az országot hatalmas megmozdulás rázta meg. A dolgozó néptömegek, különösen Közép-Olaszországban, sok helyen magukhoz ragadták a hatalmat. Csak az Olasz Kommunista

Párt józanságán múlott, hogy a burzsoá provokáció csődöt mondott. A burzsoá kereszténydemokrata De Gasperi-kormány csatlakozása az atlanti politikához kiélezte a belső osztályharcot. *Az olasz politika feszültségét növelték azok a társadalmi ellentmondások, amelyek fokozottabban érvényesültek Olaszországban, mint a többi fejlett kapitalista országban;* az ország viszonylagos elmaradottsága, a nagyarányú munkanélküliség, a parasztok millióinak földnélkülisége, az olasz társadalmi élet feszültségének mindmegannyi eleme. Ezt tetézte a Kereszténydemokrata Párt, illetve az olasz burzsoázia hagyományos konzervatív gazdaságpolitikája. Az Olasz Általános Munkásszövetség (CGIL), amelyben a szakadás ellenére is együttműködtek a kommunisták és a szocialisták, szervezett harcot folytatott a kormány konzervatív nyomorpolitikája ellen. A CGIL átfogó gazdasági tervet dolgozott ki, amely mindenekelőtt hadat üzent a munkanélküliségnek és a nyomornak. Bár e terv — a mai értékelés szerint — tartalmazott bizonyos illúziókat, mégis erőt adott a tömegek mozgósítására és anyagi helyzetének megjavítására. Ülősztrájkok az elfoglalt üzemekben, földfoglalások jelezték az olasz néptömegek újabb radikalizálódását. Központi politikai feladattá vált a kereszténydemokrata monopólium megtörése és az alkotmányban biztosított jogok megvalósítása. *Az Olasz Kommunista Párt,* az adott viszonyoknak megfelelően, már ekkor is elég *élesen vetette fel az addig is sokszor hangoztatott strukturális reformok szükségességét.* A tömegek nagyméretű harcba vonásával az Olasz Kommunista Párt, az Olasz Szocialista Párt és a forradalmi szakszervezetek jelentős sikereket értek el. Az Olasz Kommunista Párt tovább növelte tagjainak számát, szaporodtak a kommunista és szocialista tanácsok, fokozatosan nőtt a szenátusi és a képviselőházi mandátumok száma. Ilyen körülmények között jutott el az Olasz Kommunista Párt, illetve az olasz kommunista és munkásmozgalom 1953. június 7-éhez. 1953. június 7-én, a híres „7 Giugno" napján, az olasz baloldali erők döntő választási győzelmet arattak. A baloldal (a két nagy munkáspárt) 10,5 millió

szavazatot kapott (a kommunisták ebből 6,5 milliót), és így a csaló választási törvény elbukott.[7] A Kereszténydemokrata Párt az előző választásokhoz képest további veszteségeket szenvedett. A demokratikus erők győzelme objektíve lehetőséget nyújtott újabb baloldali előretörésre, amely azonban különböző okoknál fogva egyelőre megrekedt. Az Olasz Kommunista Párt csak évekkel később — 1962-ben —, a Gramsci Intézet egyik konferenciáján foglalkozott részletesen, elemzően és önbírálóan a párt ötvenes évek közepén kialakult stratégiájával és taktikájával.[8] E konferencia egyik fő referátuma, amelyet Giorgio Amendola, a párt titkára tartott, megállapította, hogy: „... a június 7-i győzelemmel megteremtett új politikai feltételeket nem használtuk fel, mivel nem voltunk teljesen tudatában azoknak a változásoknak, amelyek az olasz valóságban bekövetkeztek."[9] Ez a változás elsősorban az olasz gazdasági életben zajlott le. 1950—1951-től nagyméretű konjunktúra bontakozott ki, amely különösen erős lendületet vett az ötvenes évek közepére. E gazdasági fejlődés szerkezeti változásokat okozott az olasz iparban, a gazdaságban és a társadalomban. Elégtelennek bizonyult a régi taktika alkalmazása. Miután az adott viszonyok között a taktika változása nem történt meg, az olasz munkás- és kommunista mozgalomban bizonyos válságjelenségek érlelődtek, amelyek 1956-ra már világos formákat öltöttek.

A stratégia és taktika újraértékelése, valamint az eszmei tisztulás szempontjából az olasz kommunista mozgalomban is jelentős fordulatot hoztak az SZKP XX. kongresszusának irányelvei. Az Olasz Kommunista Párt vezetői, a XX. kong-

[7] A „csaló választási törvény" („legge truffa") — ahogy az olasz kommunisták nevezték — azt jelentette, hogy ha a kereszténydemokraták megszerzik az általános választásokon az 50 százalékot + 1 szavazatot, akkor a parlamenti mandátumok kétharmadát birtokolják. Ezzel viszont sikerült volna az EVK-t ratifikálni.

[8] Lásd Tendenze del capitalismo italiano. Editori Riuniti kiad., Róma, 1962.

[9] Ugyanott.

resszus irányelveit orientációként elfogadva, hozzáfogtak — a belső helyzet említett sajátosságait figyelembe véve — az új, helyes és korszerű stratégia és taktika kidolgozásához. Természetesen ez Olaszországban sem ment zökkenő nélkül. Az Olasz Kommunista Párton belül elég jelentős revizionista erők támadták a párt fokozatosan kialakuló helyes irányvonalát. Olyanok például, mint Reale szenátor, Giolitti és mások.

Az Olasz Kommunista Párt az 1956 decemberében tartott VIII. kongresszusán a nemzetközi helyzet és a nemzetközi munkásmozgalom elég súlyos viszonyai között határozta meg *azt a stratégiát és taktikát, amelyet* röviden *az új típusú demokrácia megteremtése, a strukturális reformok taktikájának nevezünk olasz viszonylatban.* (E stratégia és taktika alapelemeiről és fejlődéséről a későbbiekben lesz szó.)

*

Az 1947 és 1956 közötti időszakra is jellemző, hogy a nyugat-európai kommunista mozgalom két nagy centrumához (a franciához és az olaszhoz) nem tudtak még felzárkózni a többi kommunista pártok. Különösen igaz ez angol és nyugatnémet viszonylatban. Bár jelentős osztályküzdelmek zajlottak le Angliában és Nyugat-Németországban, e két ország kommunista pártja nem ért el jelentős tömegbefolyást, és még kevésbé voltak képesek nagyarányú akciókat végrehajtani. Közrejátszottak ebben a történelmi fejlődéskülönbségek, s a gazdasági helyzet más típusú alakulása is. A még mindig gyarmatbirodalommal és preferenciális vámrendszerrel rendelkező Anglia a háború utáni amerikai segély jelentős részét elsőként kapta, és ez erős hatást gyakorolt az angol munkások életszínvonalára. Ezenkívül a munkásosztály többsége mind Angliában, mind Nyugat-Németországban a szociáldemokrata pártokat követte és azok politikai befolyása alatt állt.

Bár a Munkáspárt 1945 és 1951 között nem váltotta be az angol munkásosztály reményeit, veszített befolyásából, és ezt

az 1951-es választások mutatják,[10] de alapvetően megtartotta nagy munkástömegeit. A csalódás nem balra vitte az angol munkások jelentős részét; sokan a Konzervatív Pártban keresték a „vigaszt". Ráadásul a Munkáspárt lejáratta az államosításokat, és olyan benyomást keltett, hogy tőkés körülmények között minden államosítás hiábavaló. Ez az angol kommunistákat baloldali hibákhoz vezette; hosszú évekig alig beszéltek az államosításról, vagy csak formálisan esett róla szó.

Nagy-Britannia Kommunista Pártja szívós harcot folytatott ugyan a munkástömegek között, de az objektív viszonyok és a szubjektív jellegű szektás hibák akadályozták az angol kommunisták mélyebb behatolását a tömegek közé. Ennek ellenére egyedül a kommunista párt volt az, amelyik konkrét és elfogadható programot nyújtott az angol munkásosztálynak. Ezt fogalmazták meg az angol kommunisták 1951-ben „Nagy-Britannia Kommunista Pártjának harci programja" című dokumentumukban. A kommunista párt éppen a belső és külső viszonyokból kiindulva határozta meg azt az utat, amelyen Anglia népe eljuthat a szocializmushoz. Ez a program részletes útmutatást ad a gazdasági élet, a szociális viszonyok, a politikai jogok rendezésére és végül a brit birodalom és népei közötti kapcsolat tisztázására. Ez utóbbi 1951-ben még pontatlan megfogalmazást nyert, és csak később, az 50-es évek végén, jelentős elméleti-politikai viták után fogadták el a helyes álláspontot. Az angol kommunista párt síkraszállt a baráti viszony megteremtéséért valamennyi állammal, beleértve a szocializmust építő országokat is. Követelte a fegyverkezési hajsza megállítását. A háborús veszély éleződése ellenére úgy látta, hogy „... a harmadik világháború nem szükségszerű és nem is elháríthatatlan". A kommunisták

[10] *Az 1951-es választások eredményei*

Munkáspártiak	13 949 103	(48,8%)	295 mandátum
Konzervatívok	13 718 069	(48%)	317 mandátum
Liberálisok	730 552	(2,6%)	6 mandátum
Egyéb	198 969	(0,7%)	3 mandátum

Forrás: The Economist, 1959. október 17. 218. old.

kijelentették: „a kommunista párt elveti azt az elméletet, hogy a szocialista és a kapitalista tábor között a háború elkerülhetetlen".[11]

Az akkori ismeretek és tapasztalatok birtokában határozták meg az angol munkásosztály által követendő belpolitikai irányvonalat. Ez részben az angol társadalom sajátos struktúráján (a többség bérből és fizetésből él), részben pedig a népi demokráciák néhány éves tapasztalatán nyugodott. Ez utóbbi sajnos nemcsak pozitív, hanem negatív értelemben is hatott taktikájukra: pl. nem dolgoztak ki eléggé építő alternatívát a szociáldemokrata pártokkal való kapcsolatra, sokszor megelégedtek a jobboldali szociáldemokraták leleplezésével és az alulról jövő egység kialakításának általános szólamaival. A szervezett akciók aránya is messze elmaradt az egyébként nagyrészt helyes programtól és elképzelésektől.

1951 és 1956 között az angol munkásmozgalomban alapvető változás nem történt, bár 1954 áprilisában a kommunista párt XXIII. kongresszusa sokat javított az új programjában és politikai gyakorlatában.

Harry Pollitt, az angol kommunista párt akkori, azóta elhunyt főtitkára a kongresszuson mondott beszédében úgy vélte, hogy „a munkások kezdik áttörni a jobboldali labourista vezetők bénító szorítását". Igaz, jelentős sztrájkok, bérharcok zajlottak le 1952 és 1954 között, de az azóta eltelt idő igazolta, hogy nem történt „áttörés" sem a Labour Partyban, sem a szakszervezetekben. A kongresszus — egy minimális közös politika jegyében — egységet javasolt a kommunista párt, a munkáspártiak, a szakszervezetek és a szövetkezetek között. *E közös politika alapkövetelései a határozat szerint: nemzeti függetlenség, új külpolitikai vonal* (véget kell vetni a koreai háborúnak, a Kínai Népköztársaságot fel kell venni az ENSZ-be, meg kell teremteni az európai kollektív biztonságot stb.), *bérkövetelések teljesítése és áremelkedések megakadályozása, adócsökkentés stb.* Hangoztatták annak szüksé-

[11] Nagy-Britannia Kommunista Pártjának harci programja. Szikra 1951. Nemzetközi kérdések sorozat, 52. sz. 13. old.

gességét, hogy a Munkáspárt, a szakszervezetek haladó elemeire támaszkodva, az egész munkásosztályt átfogó egységes, harcos munkáspárt legyen, amely vereséget mér a jobboldali vezetőkre és harcol a szocializmusért.

A kommunista párt erősítésének életbevágó fontossága mellett a kongresszus azzal fordult valamennyi kommunistához, segítse elő, hogy „az angol kommunista párt minden alapszerve forduljon a Labour Party egyes helyi szervezeteihez a közös akció megtárgyalása céljából".

Határozottan felléptek a párt legfőbb gyengesége, a még mindig mélyen gyökerező szektaszellem ellen. „Munkamódszereinkkel, érintkezésünkkel és tevékenységünkkel — mondották — be kell bizonyítanunk, hogy mi nem akarunk uralkodni másokon, nem akarunk klikkeket alakítani olyan dolgok végrehajtására, amelyekkel a többiek nem értenek egyet. Munkások vagyunk, akik hozzánk hasonló emberekkel beszélünk és dolgozunk. Legfőbb ideje, hogy szakítsunk az olyan benyomás keltésével, amely oly sok embert elriaszt a pártunkhoz való csatlakozástól, mintha mi olyasfajta emberi lények lennénk, akik nem esznek, nem alusznak, nem játszanak, nem álmodoznak, szinte nem is emberi lények, akik nem hasonlítanak azokra az emberekre, akikkel nap mint nap érintkeznek. Mert ahhoz, hogy valaki igazi kommunista legyen, a nép gyermekének kell lennie."[12]

A XXIII. kongresszus helyes elveket és célokat tűzött ki, de a párt taktikájában és főleg mindennapi gyakorlatában elkövetett hibákat az angol kommunisták is csak a XX. kongresszus fényében látták élesebben, és 1956-tól kezdték kijavítani. A nemzetközi kommunista mozgalom és az angol mozgalom hibáiért az angol kommunisták is nagy árat fizettek. Újabb évek kellettek, amíg az 1956-os revizionista roham okozta károkat helyre tudták hozni; jelentősebb előrehaladásról azonban ezután sem beszélhetünk.

[12] Nagy-Britannia Kommunista Pártja XXIII. kongresszusa. Szikra 1954. 83—84. old.

Németország Kommunista Pártja 1949—1950-től tovább folytatta harcát a német munkásosztály egységéért, egy demokratikus Németország megteremtéséért. Az 50-es évek közepéig (1956. augusztus 17-ig) a német kommunista párt tagjai legálisan vettek részt a szakszervezeti mozgalomban és a politikai életben. A német monopoltőke és a militarista erők mesterséges feltámasztásával azonban mind súlyosabb helyzetbe került a német kommunista mozgalom. Mégis — helyesen — rendíthetetlenül törekedtek akcióegység létrehozására a német szociáldemokrata párttal, azzal a párttal, amely mögött a német munkásosztály többsége tömörült és tömörül ma is. Hasonló erőfeszítéseket tettek a szakszervezetekben való együttműködés megszilárdítására és továbbfejlesztésére. A német munkások többsége a szociáldemokrata befolyás alatt álló Német Szakszervezeti Szövetségben (DGB) sorakozott fel. Németország Szociáldemokrata Pártjára szavazott, az 50-es évek közepéig a választóknak kb. 40—45 százaléka.

Németország Kommunista Pártja még legalitása idején (1945—1956) részletes programot dolgozott ki az egységes demokratikus Németország létrehozására. Ezzel kapcsolatban csak két jelentős pártkonferenciára, illetve kibővített vezetőségi ülésre szeretnék utalni, melyek kül- és belpolitikai javaslatok egész sorát adták Nyugat-Németország demokratizálására.

1954 decemberében a hamburgi pártkonferencia „új helyzetben", a párizsi egyezmény aláírása után, felhívta a német munkásosztályt és valamennyi német demokratikus erőt, különösen a szociáldemokratákat a párizsi egyezmény megvalósításának, a német monopoltőke hegemonikus terveinek meghiúsítására. Ugyanazok az erők kaptak „szabad kezet" — mondja a felhívás —, amelyek 20—25 esztendővel azelőtt katasztrófába sodorták Németországot. E háborús paktum helyett a pártkonferencia a potsdami egyezmény szellemében

valóságos békeszerződést követelt, és részletes, a Német Demokratikus Köztársaság kormányának javaslataival egybevágó tervezetet nyújtott be. A párt, a munkásosztály küzdelmeinek fő irányát a militarizmussal szemben minden demokratikus erő egyesítésében jelölte meg.

Az 1956 júniusi pártkonferencián, az új viszonyoknak megfelelően, a munkásosztály és a dolgozó néptömegek gazdasági helyzetével, követeléseivel, politikai jogaival és a fenyegető antidemokratikus burzsoá intézkedések elhárításával foglalkoztak.

Németország Szociáldemokrata Pártjának vezetői azonban — sajnálatosan — mind jobboldalibbá váltak, és „ellenzékiségük" dacára úgyszólván mindenben, kül- és belpolitikában egyaránt, a német uralkodó köröket támogatták. A kommunista párt felszólította a szociáldemokrata párt vezetőit és aktivistáit, hogy vívjanak együttes harcot a nyugatnémet általános védkötelezettségi törvény ellen. A párt belpolitikájának további célja: az újraegyesítés széles nemzeti politika alapján, továbbá, hogy szűnjön meg mindenfajta diszkrimináció a demokráciáért harcoló erők ellen, beleértve a kommunistákat is, és védjék meg a munkásosztály gazdasági, szociális érdekeit. Meg kell azonban említeni, hogy *a német kommunista párt sem elemezte helyesen az adott időben kibontakozott gazdasági konjunktúrát és következményeit, bár igaz volt, hogy a német monopoltőke új módszerekkel fokozta a munkásosztály kizsákmányolását, hogy a munkaintenzitás soha nem volt olyan nagy méretű, mint éppen az 50-es évek közepén.* A munkatermelékenység rohamos növekedése Nyugat-Németországban sem volt arányos a reálbérek emelkedésével, még kevésbé a tőkések profitjának növekedésével. A kommunista párt egy demokratikus gazdasági program részletes tervezetét állította a szociáldemokrata párt és más demokratikus erők elé, melynek alapján közös harcot lehetett volna folytatni.

A reakciós német kormány 1956. augusztus 17-én betiltotta Németország Kommunista Pártjának működését, éppen a

nemzetközi helyzet feszültségének időszakában, a kommunista mozgalom nehéz periódusában, és a kommunista és a demokratikus erők nyílt üldözésébe kezdett.

*

Visszatérve az 1948—1956 közötti időszak nyugat-európai kommunista mozgalmának értékeléséhez, leszögezhetjük, hogy a kommunista mozgalom ebben az időben rendkívül sok ellentmondásos elemet tartalmazott. Nem lehet a nyugati mozgalmat egysíkúan negatívnak ítélni, minthogy számtalan tény — különösen Franciaországban és Olaszországban — annak jelentős sikereit mutatja, bár megmaradt, sőt még fokozódott a nyugati kommunista mozgalom egyenetlensége. Tény, hogy a dogmatikus szektarianizmus, amely az egész kommunista mozgalomra ránehezedett, a nyugati kommunista pártokban is fellelhető. Az objektív valóság értékelésének hiányossága (Olaszországban), a lenini tanítások mechanikus felfogása és alkalmazása (a francia kommunisták Algéria esetében) vagy egyes antidemokratikus, ténylegesen reakciós jelenségek fasizmusként való értékelése (mint ahogy az, többek között, az Egyesült Államok Kommunista Pártja részéről történt) szektarianizmusról tanúskodnak. Mindezek a kommunista mozgalom általános szektás jellegű hibáiból, a személyi kultuszból és annak hatásából erednek valamennyi kommunista pártban. E jelenségek semmit sem vonnak le abból a hősies harcból, melyet a nyugati munkásosztály, elsősorban a kommunisták vívtak a burzsoázia ellen.

Az SZKP XX. kongresszusa
és a nyugati kommunista pártok

Az SZKP XX. kongresszusa fordulatot hozott a nyugati kommunista mozgalom tevékenységében is; irányelveit az egész kommunista mozgalom gyakorlatából és tapasztalataiból me-

rítették. A személyi kultuszból eredő hibák, a különböző szektás koncepciók elvetése a nyugati kommunista pártokat is megszabadította fejlődésük különceitől. A kapitalista országok kommunista pártjaiban a fordulatnak természetesen a társadalmi viszonyoknak megfelelő sajátos vonásai is voltak. A nyugati munkásosztály és kommunista pártjai nem voltak hatalmon, ellenzéki pozíciókból harcoltak. A dogmatizmus mégis, a már említett kérdésekben, mindinkább ránehezedett a nyugati mozgalmakra. A fordulatnak megvolt az objektív gazdasági és társadalmi alapja, bekövetkezése szükségszerű volt a kapitalista országok kommunista mozgalmában is. Az európai kapitalizmus történetének egyik leghosszabb gazdasági konjunktúrája kezdődött meg, kezdett formát ölteni az integráció, általánossá vált az állammonopolista kapitalizmus sajátos konjunkturális körülmények között általános válságának új, harmadik szakaszába jutott.

Bár a fordulat szükségszerű volt, s a kommunista pártok egyet is értettek a XX. kongresszus irányelveivel, az 1956-os év mégis a nyugati kommunista pártok legnehezebb időszaka volt a második világháború után. A nehézségeket nem az SZKP XX. kongresszusán elfogadott irányelvek és az új elméleti megállapítások okozták, mint ahogy azt a szektarianizmus képviselői hirdették vagy hirdetik még ma is. A nehézségeknek más okai voltak. A kommunista pártokon belül a szektás erők és az 1956 közepe táján előretörő revizionisták sok zavart, egyes pártokban politikai válságot okoztak. Ezekben a pártokban nem elég gyorsan javították ki a szektás, dogmatikus hibákat, másrészt a revizionista erők a pártok bomlasztására törtek.

A revizionista támadás a nyugati kommunista pártokban a magyarországi ellenforradalom idején érte el tetőpontját. A magyarországi revizionisták és nyílt ellenforradalmi erők aknamunkája és maga az ellenforradalom ténye csapást mért a nyugati kommunista mozgalomra is. Különösen jelentős revizionista erők támadták az Olasz Kommunista Párt fokozatosan kialakuló helyes, az SZKP XX. kongresszusával egybe-

vágó irányvonalát. Az Egyesült Államok Kommunista Pártjában John Gates és csoportja nyílt revizionista támadást intézett a párt ellen, és súlyos veszteségeket okozott annak. Nagy-Britannia Kommunista Pártján belül a „Daily Worker" egyik szerkesztője, Peter Freyer csoportosította maga körül a párt revizionista erőit a pártvezetéssel szemben. *Ebben az időben a revizionizmus* — mind erőteljesebben — *fő veszélyé vált a kommunista pártok többségében.*

A fejlett kapitalista országok kommunista pártjaiban a régebbi szektás hibák, de különösen a revizionista roham következtében a párttagság száma csökkent. Különösen erősen visszaesett a Francia Kommunista Párt taglétszáma; a francia revizionisták, reformista vezetők, idealista filozófusok és a burzsoá propaganda támadásai kereszttüzében különösen a párt értelmiségi elemei inogtak meg. Az Olasz Kommunista Párt egy esztendő alatt körülbelül 300.000 tagot vesztett el 2 milliós párttagságából. Súlyos csapás érte az Egyesült Államok Kommunista Pártját, amelynek tagsága a szektarianizmus és a revizionizmus térhódítása következtében csaknem a felére csökkent. Több ezer tagot veszített az angol kommunista párt is.

A magyarországi ellenforradalom leverése után, a revizionista roham visszaverésével, 1956—1957-ben a kapitalista országok kommunista pártjai a konszolidáció útjára tértek, visszanyerték erőiket.

Joggal vethetjük fel a kérdést: ha éppen ebben az időszakban ilyen komoly veszteségek érték a nyugati kommunista pártokat, milyen értelemben beszélhetünk mégis pozitív irányú fordulatról? A nemzetközi kommunista mozgalom történetében nem új jelenség, hogy a kommunista pártok új stratégiája és taktikája súlyos, sokszor jelentős nehézségek közepette érlelődik. (Így volt ez a 30-as évek közepén is, amikor a német munkásmozgalmat súlyos csapás érte, vagy amikor elbukott az osztrák munkásosztály hősies harca.)

Az 50-es évek közepére megváltoztak az objektív nemzetközi és belső körülmények, amelyekben a nyugati proletariá-

tus osztályharcát vívta. A fordulat nem azt jelentette, hogy valamennyi fejlett kapitalista ország belső változásai, nemzeti történetének periodizációja egybeesik 1956 elejével (a XX. kongresszus időpontjával), vagy hogy a XX. kongresszus helyes irányelvei azonnal pozitív politikai fordulatot hoztak volna a szóban forgó országokban és munkásmozgalmukban. Ez sematikus értelmezése volna az SZKP XX. kongresszusa hatásának.

A fordulat objektív tényezői adva voltak, de a kommunista pártoknak az új politikai irányvonalért folytatott küzdelemben érvényesíteni kellett egyrészt saját tapasztalataikat, másrészt a XX. kongresszusnak az egész kommunista mozgalomra érvényes irányelveit (a háború elkerülhetőségéről, a békés egymás mellett élés biztosításáról, a békés átmenetről, a személyi kultusz következményeinek felszámolásáról stb.).

Ha tehát — és helyesen — az SZKP XX. kongresszusát fordulatnak tekintjük a kapitalista országok kommunista és munkásmozgalma számára is, *az elsősorban az eszmei tisztulás lehetőségére vonatkozik, és objektíve—szubjektíve a győztes stratégiai fordulat lehetőségét tárta fel.* Nem véletlen, és ezt a továbbiakban kívánom elemezni, hogy szinte valamennyi kommunista párt a bal- és jobboldal elleni harcban erősödik meg az SZKP XX. kongresszusa után, és annak szellemében találja meg előbb vagy utóbb nemzeti viszonyaival egybevágó új stratégiáját és taktikáját.

VI. A kapitalizmusban végbement változások és Nyugat-Európa gazdasága

A kapitalizmus általános válságának második szakasza, amely a második világháborúval kezdődött és az ötvenes évek közepén zárult, tovább élezte a kapitalizmus belső és külső ellentmondásait. Az ötvenes évek közepén kibontakozott a kapitalizmus általános válságának új, harmadik szakasza, amely egyidejűleg strukturális változásokkal járt a kapitalizmus gazdaságában és társadalmában.

A kapitalizmus általános válsága új szakaszának kialakulását több alapvető tényező határozta meg: 1. a kibontakozott és gyorsan fejlődő szocialista világrendszer; 2. a gyarmati rendszer szétesése; 3. a kapitalizmus rendjét aláásó forradalmi antikapitalista proletármozgalmak és az antiimperialista demokratikus harcok; 4. az imperialisták egymás közti ellentéteinek kiéleződése.

A proletármozgalom számára döntő fontosságú, hogy az új szakasz nem világháború következtében jött létre, mint az általános válság előző szakasza, hanem olyan viszonyok között fejlődött ki, amidőn a két rendszer versenye és harca válik jellegzetessé és a békés egymás mellett élés politikája tör utat magának.

Az utolsó tíz-tizenöt esztendőben a modern kapitalizmus legdöntőbb szerkezeti változása: a monopolkapitalizmus átnövése állammonopolista kapitalizmusba. „Az imperializmus ellentmondásai meggyorsították a monopolkapitalizmusnak állammonopolista kapitalizmusba való átnövését. Az állammonopolista kapitalizmus, erősítve a monopóliumoknak a nemzet élete feletti hatalmát, a monopóliumok és az állam erejét egységes mechanizmussá egyesíti, abból a célból, hogy megmentse a tőkés rendszert, és maximálisan növelje az imperialista burzsoázia profitját a munkásosztály kizsákmányolása és a lakosság széles rétegeinek kifosztása útján".[1]

Az állammonopolista kapitalizmus Nyugat-Európában rövid idő alatt bontakozott ki. A monopolista körök a burzsoá államot Nyugat-Európában is rendszerük megszilárdítására használják fel. Az állammonopolista kapitalizmus tért hódított olyan országokban, mint Franciaország és Olaszország, ahol az állami vállalatok száma jelentős, és olyanokban is, mint az Egyesült Államok és a Német Szövetségi Köztársaság, ahol az állami vállalatok száma viszonylag alacsony. Az állam beavatkozása egyre jelentősebb a fejlett kapitalista országokban, bár az állammonopolista kapitalizmusnak nem ez az egyetlen ismérve. Az állam részesedésének aránya nő az ipari termelésben. Az NSZK-ban például az állam ellenőrzi a barnaszéntermelés 90 százalékát, a vasérctermelés 51 százalékát, az alumínium-termelés 72 százalékát. Franciaországban az ipari termelési kapacitás 20 százaléka az állam kezében van. Ezen belül az államé a villamos energia 90, a repülőgépgyártás 80, a gáztermelés 97, a kőszéntermelés 95 százaléka. Nagy-Britanniában az egész ipari termelés 20 százaléka államosított: ezen belül a gáz-, az atomenergia-, a kőszéntermelés 100 százaléka. Ausztriában az ipari termelés 20 százaléka az

[1] A békéért, a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért, a szocializmusért. Kossuth Könyvkiadó 1960. 15. old.

állam ellenőrzése alatt van. Ezen belül az acél- és a kőszéntermelés 98, a kőolaj 91, és az elektromos ipar 46 százalékkal szerepel.[2]

Olaszországban a múltban és jelenleg is sajátos helyet foglal el az államosított szektor. Ezek közül a legrégibb és a legnagyobb az IRI (Industria della Ricostruzione Italiana). E szektor jelenleg az egész ipar 17—18 százalékát teszi ki. A második világháború után, különösen az utolsó tíz esztendőben, gyorsan megnövekedett az IRI-nél pozitívabb szerepet játszó, az Enrico Mattei által alapított ENI (Ente Nazionale Idrocarburi). Az ENI Olaszország egyik legnagyobb gazdasági hatalma lett. Magában foglalja az olasz kőolaj-, gázfeldolgozó ipart, finomítókat és a vegyipar jelentős hányadát. Az ENI tulajdonképpen állami tulajdonban levő óriási „holding". Nemzeti jellegénél fogva éles harcot folytat az angol—amerikai petróleumipar nagy konszernjeivel, az úgynevezett „hét nővér"-rel. Olaszországban ma már jól ismert államosított vállalat az AGIP (Agenzia Generale Italiana di Petrolio), az Olasz Általános Kőolajügynökség. Olaszországnak is jól felfogott érdeke, hogy a kőolaj jelentős része, napjainkban kb. 17—20 százaléka, a Szovjetunióból kerüljön Olaszországba, mert ez egyrészt olcsóbb, másrészt pedig nem jelent semmiféle elkötelezettséget. Az ENI jelentős kiterjedésű finomítókat, olajszállító eszközöket, csővezeték-építő konszerneket létesített.

A monopóliumok meggazdagodásának egyik forrása tehát éppen az állami beruházásokból és a kölcsönök kiaknázásából táplálkozik. Az állammonopolista kapitalizmus az iparon és a bankrendszeren kívül kiterjed a mezőgazdaságra is. A különféle új agrártörvények, mint például az úgynevezett „zöld tervek" az NSZK-ban, ugyancsak az állammonopolista kapitalizmus érdekeit szolgálják.

[2] Lásd A modern kapitalizmus problémái. Béke és Szocializmus, 1962 december.

Az állammonopolista kapitalizmus szükségszerűen megnövelte az ipari, pénzügyi és mezőgazdasági koncentrációt a fejlett kapitalista országokban, így Nyugat-Európa olyan nagy államaiban is, mint Franciaország, az NSZK, Anglia, Olaszország stb. Nemzeti és nemzetközi keretekben egyaránt gyorsan koncentrálódtak a monopolista egyesülések, mind kevesebb kézben összpontosultak a tőkés gazdaságok. A koncentrálódási folyamatot fokozza a burzsoá állam gazdaságpolitikája (állami tőkebefektetésekkel, vásárlásokkal, megrendelésekkel, állami hitellel, a nemzeti jövedelem felosztásával stb.). A koncentrációt növeli még a fegyverkezési hajsza. A katonai megrendelések is mind kevesebb monopolista csoport kezébe jutnak. Siettetik a folyamatot az olyan gazdasági eszközök, mint az adó, költségvetés stb. felhasználása. Ugyancsak a koncentráció gyorsulását idézi elő a rendkívül nagy tőkét igénylő tudományos-technikai forradalom, amely egyre több monopoltőkés csoport együttes erejével mehet csak végbe. A piaci harc is a koncentráció irányába hat. Növekednek a vállalati fúziók az iparban, a pénzügyi életben és a mezőgazdaságban.

Franciaországban például az állammonopolista kapitalizmus és az integráció megerősödésével fokozódott a termelés és a tőke koncentrációja. Míg 1946 és 1956 között 310 jelentős ipari vállalat fúzionált, addig 1959-ben 931, 1960-ban pedig már 1000.[3]

Franciaország 500 legjelentősebb ipari vállalata az összes vállalkozásoknak 0,11 százalékát, üzleti forgalma viszont 37 százalékát képviseli. Ez az 500 társaság jelenleg több mint kétmillió dolgozót foglalkoztat (1961-ben még 1 400 000-et).[4]

A koncentrációs folyamat tovább fokozódott a Közös Piac létrejöttével. Jól látható ez *az autóiparban.* E területen *a*

[3] Lásd a Francia Kommunista Párt XVI. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó. 1961. 35—36. old.

[4] Lásd a Francia Kommunista Párt XVII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1964, 15. old.

koncentráció erősödése egybekapcsolódik az amerikai tőke behatolásával és egyes francia konszernek felvásárlásával. Ismert tény ma már, hogy az amerikai Chrysler, de Gaulle „önállósodási" törekvései ellenére, sőt azzal egyidejűleg, bekebelezte az egyik legnagyobb francia autógyárat, a Simcát. Ezenkívül hasonló veszély fenyegeti a Peugeot és a Citroën műveket. Az autógyártás és más iparágak Franciaországban mind kevesebb monopolista vagy az állam kezében egyesülnek. Négy-öt francia nagybank uralja az egész francia gazdaságot. Ezek közül különösen nagy jelentőségű a Banque de Paris et des Pays-Bas, amelyhez a legfontosabb iparágak kapcsolódnak: a hajóipar, a fémipar jelentős része, a vegyipar, a nukleáris energia, a könnyűipar számottevő része és nem utolsósorban a kiterjedt petróleumfinomító hálózat. (A francia finánctőkéről bővebbet lásd a Függelékben.)

Fontos szerepet játszik a monopoltőkés kormány szolgálatában a Banque de l'Union Parisienne, a Lazard Frères, valamint nemzetközi vonatkozásban a híres Rothschild-bankház, a Rothschild Frères. Nem véletlen, hogy *a gaulle-ista kormányt a bankárok kormányának nevezik, élén Georges Pompidou miniszterelnökkel.* Ő az első olyan kormányfő Franciaországban, aki a bank-vezérigazgatói székből közvetlenül a miniszterelnöki székbe került, szimbolizálva a monopolkapitalizmusnak állammonopolista kapitalizmusba való átnövését, a finánctőke és az államhatalom egybefonódását.

Anglia világhatalmi pozícióinak gyengülése ellenére az angol monopolisták világviszonylatban még mindig jelentős gazdasági erővel rendelkeznek. Az állammonopolista kapitalizmus kibontakozása az Egyesült Királyságban is együtt járt a tőke- és ipari koncentráció folyamatával. Az 1960-ban egyesült vállalatok aktíváinak összege 560 millió, 1961-re pedig már 866 millió font sterlingre növekedett.[5] Az öt vezető nagybank a nemzetgazdaság minden ágában részt vesz.

[5] Lásd *John Gollan:* Az SZKP programja és a kapitalizmus perspektívái Angliában. Béke és Szocializmus, 1962 május. 14—29. old.

A termelés koncentrációja a brit gyáriparban magas fokot ért el. Különösen erőteljes a koncentráció a fémfeldolgozó, a gép-, az autó- és a vegyiparban. Ez utóbbi területén olyan hatalmas monopólium jött létre, mint az Imperial Chemical Industries, amely sorra elnyelte a többi angol vegyipari vállalatot. E tröszt napjainkban több mint egymilliárd font sterling tőkével rendelkezik. Az angol példák is igazolják, hogy az állammonopolista kapitalizmus körülményei között a monopolista koncentráció új szakasza következett be.

A háború utáni olasz gazdasági helyzetet is a legnagyobb monopolvállalatok viszonylag szűk csoportjának gyors fejlődése, megerősödése és a kis- és középvállalatok tömeges hanyatlása és tönkremenése jellemzi. Így például a 140 legnagyobb ipari társaság (a társaságoknak alig 1 százaléka) ipari tőkebefektetése 1938-ban az összes befektetések 15 százaléka volt, 1954-ben 72 százalékra emelkedett, jelenleg pedig eléri a 90 százalékot.[6]

Más tények is azt mutatják, hogy az olasz gazdasági hatalom koncentrációja mind a magánmonopóliumok, mind az állammonopolizmus szférájában gyors mértékben növekszik. Az autóiparban (személygépkocsi-gyártás) a FIAT konszern a nemzeti termelés 84,6 százalékát adja. Az elektromos energia szektorában az Edison Konszern (államosították) az elektromos energia közel 30 százalékát termeli. Az Edisonhoz tartozó Centrale és a SADE pedig újabb 21,3 százalékot állít elő. A Snia Viscosa műanyag- és szintetikus gyár részaránya az adott ágazatban 55—60 százalékot tesz ki, ugyanebben a szektorban az Edison 13,1, a Montecatini 10 százalékkal szerepel. A három csoport a műanyagtermelés 80 százalékát adja. A tőke centralizációját mutatja, hogy 1955 és 1960 között a működő tőke 1797,1 milliárd líráról 5267,4 milliárd lírára emelkedett. Ebből 15 társaság tőkéje 477,8 milliárd líráról 1044,8 milliárdra. A beruházások adatai is ugyanezt a folyamatot mutatják.

[6] Lásd Notizie Economiche, 1955. október 6., 9—10 old.; Unità, 1959. november 14.

1955 és 1960 között az 5454 milliárdos beruházásból 1246 milliárdot az említett 15 társaság eszközölt (22,8 százalék). A koncentráció új vonása, hogy a különböző manipulációk folytán ma már a részvénypakettek 30 százalékának birtoka elegendő valamely társaság ellenőrzésére.[7]

A koncentráció egyre jellegzetesebb megnyilvánulása a külföldi (angol, amerikai) nagymonopóliumok összefonódása az olasz érdekeltségekkel. Így azok egyrészt ellenőrzést gyakorolnak felettük, másrészt fokozzák a termelés és a tőke koncentrációját. Nagy amerikai vegyi vállalatok hatoltak be például a hasonló jellegű olasz érdekeltségekbe.

A monopolista integráció

A tőkekoncentráció és -centralizáció, a monopóliumok uralmának növekedése együtt jár a nemzetközi integráció tendenciájának növekedésével, ami az állammonopolista kapitalizmus feltételei között nemzetközi (és államközi) formákat is ölt. A kapitalista rendszeren belül jelentkező integrációs tendencia a kapitalizmus gazdasági szerkezetéből és fejlődéséből következő objektív folyamat, amelyet a nemzetközi burzsoázia tudatosan elősegít, tervez és szervez. Ez az integráció, illetve annak szervezetei az Európai Gazdasági Közösségben öltöttek határozott formát az 1957-ben Rómában elfogadott egyezmény alapján.[8]

[7] Lásd ugyanott.

[8] Az EGK tagjai: a Német Szövetségi Köztársaság, Franciaország, Olaszország és a Benelux államok. Az EGK 1958-ban vált valósággá és azóta tölt be jelentős gazdasági és politikai szerepet Európában. Az egyezmény előirányozza a tagállamok közötti vámilletékek fokozatos csökkentését, egységes külső vámtarifa felállítását harmadik állammal szemben, közös kereskedelmi és mezőgazdasági politika kialakítását, a személyek, a szolgáltatások és a tőke szabad forgalmát és részben az ipari termelés koordinálását; 1962 januárjában tértek át az egyezmény megvalósításának második szakaszára, amely főleg a mezőgazdasági integrációt hivatott létrehozni Nyugat-Európában.

A Közös Piac új jelenség a kapitalista gazdaság fejlődésében. Korunkban kiéleződtek a kapitalizmus társadalmi és gazdasági ellentmondásai, elmélyült a termelőerők és termelési viszonyok közötti ellentét, még jobban kiéleződött a piacprobléma az egész tőkés világban és különösen Nyugat-Európában. Ez utóbbit fokozza a technikai haladás meggyorsulása, a tömeggyártás és az automatizálás bevezetése. Növekszik tehát a gazdasági élet internacionalizmusának tendenciája, amely elősegíti a termelés nemzetközi szakosítását. Ez a folyamat az imperializmus viszonyai között reakciós, torz formákat ölt. Ilyen reakciós, torz forma az imperialista „integráció" is, amelynek fejlődésében fontos szerepet játszik a finánctőke nemzetközi összefonódása, többek közt a nagy konszernek és trösztök termelési-szakosodási egyezményein alapuló új típusú nemzetközi kartell-egyesülések létrejötte. A monopóliumok arra törekednek, hogy a technikai haladás és a nemzetközi szakosodás gyümölcseit extraprofitjuk növelésére használják fel. Ez a gazdasági integrációs intézkedések alapja. Ez váltja ki azt a törekvést, hogy csökkentsék a vámtarifát egy zárt övezetben, amelyre az állammonopolista egyezmények hatóköre kiterjed, s magas vámfalakat emeljenek a kívülálló országok elé.

„A nyugat-európai integráció: a monopoltőke kísérlete, hogy összehangolja a gazdaság magánkapitalista formáját a nemzeti határokon túlnőtt termelőerőkkel. Az imperializmus arra törekszik, hogy a termelőerőket, amelyek parancsolóan követelik az áttérést a szocializmusra, állammonopolista keretek között tartsa."[9]

Sok vita folyt arról, hogy a Közös Piac milyen szerepet játszik a tőkés konjunktúra alakulásában. Ma már vitathatatlanul le lehet szögezni két tényt, az egyik: *a konjunktúra alapvető oka nem egyedül az integráció,* annál is inkább, mert a termelési indexek, az export, import és egyéb muta-

[9] Idézi Pravda, 1962. augusztus 26.; lásd még MTI Dokumentumok, V. évf., 34. sz.

tók a fejlett tőkésországokban sok esetben magasabbak voltak 1950 és 1957 között, mint a római egyezmény megkötése óta; a másik: *a Közös Piac kétségtelenül jelentős ösztönzője a nyugat-európai országok gazdasági fejlődésének, és fontos tényezője a válságok átmeneti elmaradásának.* Szerepet játszik — mint később látni fogjuk — a termelés, a nemzeti jövedelem, a dolgozók reálbérének alakulásában.

Vizsgáljuk meg a Közös Piac országai gazdasági fejlődésének néhány jellemző vonását. Ipari termelésük 1957 és 1961 között globálisan 30 százalékkal, exportjuk pedig 50 százalékkal nőtt. Az integrálódó Európa termelésének növekedése azonban kétszerte nagyobb, mint az egész tőkés világ ipari termelése. Bár e fejlődés alapját többnyire nem az integráció szolgáltatta, azt sem lehet azonban tagadni, hogy a Közös Piac léte hozzájárult.

Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy jó néhány kapitalista ország érte el a gazdasági konjunktúra magas fokát anélkül, hogy a Közös Piachoz tartozott volna (Japán, a skandináv államok stb.).

A nyugat-európai főbb kapitalista országok ipari termelésének fejlődése, amelyet egyrészt a már említett általános konjunkturális tényezők (második világháború utáni szükségszerű felújítás, a technikai-műszaki forradalom, a fegyverkezés stb.), másrészt a Közös Piac is ösztönzött, számottevő haladást mutat az 1953—1954-es vagy 1957—1958-as időszakhoz képest.

1958-hoz viszonyítva érdekes képet mutat a Közös Piac országainak és az azon kívül elhelyezkedő Egyesült Királyságnak a tőkés termelésben elfoglalt helye. A Közös Piac országai 1960-ban a világ ipari termelésének 13 százalékát adták, Anglia 6 százalékát. (Ugyanebben az időben a szocialista országok 36 százalékát.)

Az európai kapitalista országok ipari termelése
(1958 = 100)

	1959	1960	1961	1962	1963
Nyugat-Európa	106	116	122	127	133
A Közös Piac országai	106	118	125	132	138
NSZK	107	119	126	132	136
Franciaország	101	110	116	123	129
Olaszország	111	128	142	156	170
Hollandia	109	124	126	130	136
Belgium	104	111	116	123	130
Anglia	105	112	114	115	119
Svédország	106	117	120	122	125
Ausztria	106	117	123	125	130
Összehasonlításként az Egyesült Államok ipari termelésének indexe:					
	113	116	117	126	133

Forrás: Ekonomicseszkoje polozsenyije kapitaliszticseszkih sztran. Konjunkturnij obzor, 1963–64. 4. old.
(Az újabb, 1964-es részadatokat lásd a Fuggelékben.)

A gazdasági fejlődés számai (lásd a Függeléket is!) és a tények azt bizonyítják, hogy az ötvenes évek közepétől a hatvanas évek elejéig a nyugat-európai kapitalista gazdaság, főleg a nyugatnémet, a francia és az olasz, jelentős mértékben előretört. Az egyenlőtlen fejlődés szinte valamennyi adatból világosan látszik. E gazdasági fejlődés kiélezte a második világháború után előretört Egyesült Államok és a kapitalista Európa viszonyát. Az egész bonyolult folyamatot azonban csak a Közös Piac megjelenésével és annak felfejlődésével lehet igazán érzékelni.

Az Egyesült Államok és a kapitalista Európa viszonyának története három nagyobb szakaszra oszlik. Az első szakaszra az Egyesült Államoknak a kapitalista Európa talpra állításában játszott szerepe a jellemző (a Marshall-terv megjelenése); a második szakasz a Közös Piac — amelyet az Egyesült Ál-

lamok egy nyugati szuper-trösztnek képzelt el — megszületése és kifejlődése; és végül a harmadik szakasz, amely a szemünk előtt kezd kibontakozni: *az Egyesült Államok támadása az előretört európai kapitalizmus ellen.*

1948—1949-ig az Egyesült Államok az ipari indexszámokat, valamint a külkereskedelmi adatokat tekintve a kapitalista világ élén jár. 1950 körül gyors ütemben törnek be az Egyesült Államok monopolistái Európába. 1957—1958-ig az Egyesült Államokat a fokozódó konjunkturális fejlődés jellemzi (az 1954-es rövid válságjelenségeket leszámítva). Ez a konjunkturális fejlődés azonban távolról sem olyan töretlen, mint a nyugat-európai konjunktúra. Az ötvenes évek közepétől kezdődően, az egyenlőtlen fejlődés törvénye alapján kibontakozó folyamat, amelyet az integráció csak fokozott, egyre inkább az európai kapitalista országoknak kedvezett, eltekintve Angliától, amely az első évtized konjunktúrája ellenére fokozatosan lemarad Nyugat-Németország, Franciaország és Olaszország mögött az ipari termelés ütemében, Nyugat-Németországhoz viszonyítva volumenében is.

Az ötvenes évek közepén, a Közös Piac létrejöttével kezdődő második szakasz — bár a kapitalista Európa előretörését jelzi — még távolról sem jelenti az Egyesült Államok szerepének olyan mértékű csökkenését, amelyből arra lehetne következtetni, hogy többé nem a kapitalista világ legerősebb hatalma. Bár a kapitalista világ össztermelésében elveszti az abszolút fölényt (jóval 50 százalék alá süllyed az ipari termelése, s még jelentősebben csökken az exportja), megmarad a kapitalista világ legerősebb hatalmának.

A Közös Piac hatásának érvényesülésével kezdődött meg a legélesebb küzdelem az Egyesült Államok és a kapitalista Európa monopolistái között. Ez a küzdelem — napjainkig — rendkívül változatos képet mutat. 1958 és 1962—1963 között a nyugat-európai előretörés általában elég töretlen, és sok helyütt kiszorítják az amerikai monopolistákat. De már ebben a periódusban jól látható, hogy az Egyesült Államok monopolistái nem nyugszanak bele a fenyegető vereségbe, és újabb,

sokszor a maguk szempontjából is kétes manőverekkel próbálják hátrányukat kiegyenlíteni és az európai tőkéseket visszaszorítani. E taktika gazdasági alapját és tartalmát szolgálják a hatalmas méretű amerikai tőkeberuházások, új létesítmények, vagy egyes nagy európai tőkés vállalatok felszívása. Jellemző példa az amerikai beruházások állandó növelése. (A különböző országok részesedését az amerikai beruházásokból lásd a Függelékben.)

Ezek a beruházások természetesen azt jelentik, hogy az európai kapitalista országok jelentős önállósodási törekvései ellenére (az önfinanszírozás fejlődését is figyelembe véve) *az Egyesült Államoktól való függőség fennmaradt.* Ám ez az amerikai tőke (deviza- és aranytartalék), amikor átáramlik Európába, nehézségeket okoz az amerikai gazdaságban, s ezt a nyugat-európai kapitalisták „revolverként" használják fel az USA monopóliumaival szemben.

Az Egyesült Államok jelenleg „támadva védekezik" az európai kapitalista előretöréssel szemben. A General Electric amerikai konszern nemrég felszívta, illetve megvásárolta az egyik legnagyobb francia elektromos vállalkozást: a Machines Bullt. Ez a tény, ismerve a gaulle-ista demagógiát, nagy megdöbbenést keltett. A francia gazdasági körök joggal félnek az ilyen esetek megismétlődésétől. Az amerikai offenzíva most az autóipart szemelte ki. Ismeretes, hogy az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában van a világ autógyártásának döntő része. Ugyanakkor az Egyesült Államok — ahol a konjunktúra idején évente 7—8 millió gépkocsit gyártottak és adtak el — már nehezen tud sokkal több gépkocsit elhelyezni a belső piacon. 70 millió személygépkocsi van nyilvántartva az Egyesült Államokban. Az Egyesült Államok éppen ezért Nyugat-Európában keres piacot, sőt Nyugat-Európa piacait veszélyezteti világszerte, ezért igyekszik felvásárolni a francia, az angol és a nyugatnémet autóipar részvényeit.

A nyugat-európai előretörés és a különféle kapitalista önállósodási törekvés ellenére az Egyesült Államok trösztjei napjainkban 700 nagy gyárat ellenőriznek Európában.

A kapitalizmus általános válsága új szakaszának egyik legsajátosabb vonása a már előző történelmi periódusban kibontakozó gazdasági konjunktúra állandósulása. A legfejlettebb kapitalista országok közül az Egyesült Államokban és Angliában legelőször, a Német Szövetségi Köztársaságban az ötvenes évek elején, Franciaországban és Olaszországban, valamint Japánban az ötvenes évek közepén bontakozott ki a gazdasági konjunktúra. Az utolsó tíz-tizenöt esztendőben csupán az Egyesült Államok gazdaságát érintette nagyobb arányú túltermelési válság (1957—1958-ban), amely azonban nem érte el az 1929—1933-as válság méreteit.

Nyugat-Európában a konjunktúra kibontakozása óta nem volt sem túltermelési válság, sem nagyobb arányú recesszió. Az ötvenes évek közepéig — Spanyolországot és Portugáliát kivéve — valamennyi nyugat- és észak-európai kapitalista országban töretlenül és állandóan növekedett az ipari termelés, a konjunktúra jelentős méreteket öltött. Csak az ötvenes évek végén és a hatvanas évek első két esztendejében jelentkeztek a visszaesés vagy pangás jelei. 1963—1964-ben az ipar termelési üteme újra növekedett, de ez, az előző gyors ütemhez képest, észrevehetően lassúbb volt. Az ütem lanyhulását szinte valamennyi európai tőkésországban észlelni lehet másmás mértékben. A Közös Piac országai termelésének üteme is lassult, különösen Franciaországban és Olaszországban. Az ötvenes évek közepétől az ötvenes évek végéig tartó rohamos mértékű fejlődés megtorpant. A tőkés világ gazdasági nehézségeinek csomópontja — úgy tűnik — áttevődik az európai kontinensre. Nyugat-Európában az utolsó két-három esztendő ipari fejlődésének egyik ismérve, hogy általában lelassultak a tőkebefektetések. Csak egyes modern iparágakban mutatkozik növekedés (a vegyiparban, az olaj- és gáztermelésben, a villamosenergia-termelésben, az elektrotechnikai és az építőiparban). Egyes fontos iparágak pedig kifejezetten a pangás veszélyével néznek szembe (a szénbányászat, a hajóépítő-ipar,

a vasércтermelés stb.). Az említett utolsó évek másik sajátossága bizonyos fogyasztási cikkeket gyártó iparágak termelésének növekedése (textilipar, cipőipar stb.), valamint a lakásépítés, szolgáltatások előrehaladása. Ezek a jelenségek arra mutatnak — legalábbis a tőkésországok többségében —, hogy a tőkés termelés súlypontja eltolódott a termelési eszközök szférájából a fogyasztási eszközök szférájába. Különösen magas volt a tartós fogyasztási cikkek (autó, televízió, hűtőszekrény stb.) kereslete 1963-ban. Ez a konjunktúrából és a lakosságnál felhalmozódó pénzeszközök mennyiségéből következik. A termelés és a tőkeberuházások ütemének csökkenése, a tőkeberuházások súlypontjának áttevődése az I. osztályból a II. osztályba, 1963—1964-ben tipikus és általános tendencia a tőkésországok többségében, bár 1965-ben egyes országokban (NSZK, Anglia) a beruházások ismét nőttek. (A beruházások növekedésének számszerű adatait lásd a Függelékben.) Az EGK országai a jelek szerint már jelentős mértékben realizálták azokat a kedvező lehetőségeket, amelyeket a Közös Piac létrejötte teremtett. (Az ipari struktúra átalakulása a vámsorompók fokozatos likvidálása mellett nagy keresletet teremtett felszerelésekben, és ez volt a magyarázata az elmúlt évek fellendüléseinek.) Az ipar szerkezeti átalakulása most befejeződött. A modern iparágakban az NSZK-ban, Franciaországban, Olaszországban új hatalmas vállalatok jöttek létre (a vegyiparban, a gépgyártásban, az energiaiparban, az elektronikus iparban stb.), melyeknek termelése túlhaladja a keresletet. Ezekben az ágazatokban a „hatosfogat" országai között rendkívül éles a konkurrenciaharc, amely még lehetővé teszi a termelő apparátus bővítését, de ugyanakkor veszedelmes következményeket von maga után. A fejlődés üteme azokban az országokban lassult leginkább, ahol előzetesen a leggyorsabb volt a növekedés. Valószínűnek látszik, hogy jelenleg a termelés növekedésének valamilyen ideiglenes kiegyenlítődése megy végbe a vezető tőkésországokban. (Lásd a Függelékben: Az ipari termelés indexe a kapitalista országokban.)

Érdemes foglalkozni a Közös Piac országainak és Angliának jelenlegi gazdasági helyzetével és problémáival.

Mint láttuk, Franciaországban, a még tovább tartó gazdasági konjunktúra ellenére, számos gazdasági mutató már roszszabbodást jelzett. A növekedés az 1962. évi 7 százalékkal szemben csak 5 százalékot tett ki. Csökkent a mezőgazdasági termelés is. A nemzeti jövedelem az 1962. évi 6 százalék helyett csak 5 százalékkal nőtt. Rontja a francia gazdasági helyzetet a gyorsan erősödő infláció is. Komoly problémát okoz a többi kapitalista ország, különösen Nyugat-Németország konkurrenciája. A belföldi keresletet egyelőre ösztönzi az algériai franciák hazavándorlása. A gazdasági konjunktúra fenntartásához továbbra is hozzájárul a fegyverkezési hajsza. A mezőgazdasági termelés 1963-ban körülbelül 3 százalékkal csökkent, ezen belül a búzatermesztés — a kedvezőtlen időjárás miatt — 35 százalékkal. Az export-import arányának kedvezőtlensége fenyegeti a kereskedelmi fizetési mérleg egyensúlyát.

A Német Szövetségi Köztársaságban az össz-tőkebefektetések összege 1963-ban 5 százalékkal nőtt az előző évekhez képest, az ipari befektetések azonban 4 százalékkal csökkentek, főként a gépgyártásban, valamint a bőr- és textiliparban. Továbbra is emelkedést mutat a kivitel, amely főleg a gépkocsiexportban realizálódik. Az előző évihez képest 1963-ban 3 százalékkal emelkedett az árszínvonal. Az ipari termelés viszont az előző évi 5 százalékhoz képest csak 3,5 százalékkal.

Az olasz gazdaság 1963-ban még mindig gyors ütemben fejlődött, az ipari termelés növekedése 9 százalékkal, a bruttó nemzeti termék 6 százalékkal emelkedett. Nyugat-Európában továbbra is az olasz ipar fejlődése volt a leggyorsabb. Ugyanakkor *a növekvő gazdasági aránytalanságok és egyéb tényezők inflációs áremelkedést idéztek elő,* csökkent a mezőgazdasági termelés és jelentősen megnövekedett a fizetésimérleghiány.

1963 második félévétől—végétől gyors ütemben fejlődik az infláció, amelynek egyik oka az olasz gazdaság szerkezeti

aránytalanságában rejlik, és a líra elértéktelenedésében, az árak viharos emelkedésében jutott kifejezésre. Megnövekedett a költségvetési deficit, felduzzadt a pénzforgalom, s labilissá tette az olasz gazdaság és elsősorban az olasz dolgozók elért vívmányait.

Olaszországban a leggyorsabban a gépkocsiipar, az irodagépgyártás, a vegyipar, kőolajfeldolgozó és a gumiipar, a műanyag és a szintetikus szálak gyártása növekedett. Az említett infláció ellenére egyelőre emelkedett Olaszország külkereskedelmi áruforgalma, elsősorban a Közös Piac országaival, de jelentősen növekedett (kb. 25 százalékkal) kereskedelmi forgalma a szocialista országokkal is.

A fejlett tőkésországok gazdasági helyzetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az utolsó 1—2 esztendőben nagyobb a felélénkülés az EFTA-országokban.

Az angol gazdasági élet több mint két évig tartó pangás után, 1963 második negyedében újabb konjunkturális jelenségeket mutatott. Az ipari termelés 6 százalékkal szárnyalta túl az előző év negyedik negyedének színvonalát. Az ipari termelés növekedésének alapvető oka az ipari áruk exportjának emelkedésében rejlik. Az utolsó két esztendőben megerősödött az állami beruházási folyamat, ugyanakkor csökkent a magánbefektetések mennyisége. Az előző évihez viszonyítva 1963-ban 2—2,5 százalékkal nőtt az ipari termelés, különösen a hajóépítő iparban és a gépkocsigyártásban. Anglia 12 százalékkal növelte kivitelét Nyugat-Európába, 7 százalékkal az EFTA államaiba, 8 százalékkal a sterling-övezet országaiba és 11 százalékkal a szocialista országokba. Mindez csökkentette az aggasztó méreteket öltött munkanélküliséget, de nem oldotta meg Anglia pénzügyi-gazdasági gondjait, amelyekkel az új kormánynak is szembe kell néznie.

Európa tőkésországainak gazdasági fejlődése az elmúlt 2—3 esztendőben — mint a számok is mutatják — bizonyos kiegyenlítődési folyamatra enged következtetni.

VII. A kapitalista társadalom osztályszerkezetének változásai Nyugat-Európában

A kapitalizmus általános fejlődése a második világháború után, az állammonopolista kapitalizmus általánossá válása és az integráció folyamata jelentős hatással volt és van a jelenkori burzsoá társadalom osztálystruktúrájára.

A kapitalista világ burzsoá és marxista teoretikusai között nagy vita bontakozott ki arról, hogy milyen irányba halad a tőkésországok társadalmi összetétele. A burzsoá teoretikusok állítása szerint a munkásosztály eltűnőben van, és a tőkések is egyre kevesebb szerepet játszanak, helyettük kialakulóban van egy kiterjedt „középosztály", s ez a folyamat — véleményük szerint — szemben áll az osztályszerkezet alakulására vonatkozó marxi tanításokkal. Marx és a mai marxisták helyesen beszélnek arról, hogy a kapitalista társadalomban a koncentráció következményeként egyre erőteljesebb polarizálódás megy végbe. Az egyik oldalon állandóan csökken az „önállóak" (burzsoák) száma, a másik oldalon növekszik a munkásosztály. Ez azonban korántsem jelenti, hogy a középrétegek eltűnnének vagy a fejlődés folyamán ne termelődnének újra, és hogy csak két osztály marad meg: a burzsoázia és a proletariátus. Az alaptendencia, a burzsoázia és a proletariátus között végbemenő polarizálódás azáltal is növekszik, hogy a középrétegek jelentős hányada süllyed napról napra a proletariátus soraiba. Ugyanakkor emelkedik azoknak a száma, akik a nem termelő szférában dolgoznak, és akiknek létéről, sőt növekvő számáról már Marx is írt. A középréte-

geket illetően tehát két, egymással ellentétes tendencia érvényesül.

Ha a két alapvető osztály mai megoszlását a népességhez hasonlítva vizsgáljuk a fejlett kapitalista országokban, megállapíthatjuk, hogy a nagyburzsoázia száma kb. 1 és 4 százalék, a bérből és fizetésből élők száma kb. 60—70 százalék között mozog.

A tőkésországok osztályszerkezetében, illetve annak változásaiban még számos sajátos jelenség található, ezek azonban e fő erők mozgásába illeszkednek bele. Példa erre, hogy egyes fejlett tőkésországokban meglehetősen nagyszámú a parasztság (pl. Franciaországban), míg másokban rendkívül csekély (pl. Angliában). A polarizációs folyamatból az is következik, hogy az egyre kevesebb kézbe kerülő tőke döntő gazdasági és politikai pozíciókhoz jut, és mint ilyen, mindinkább mint fő ellenség kerül szembe valamennyi más osztállyal vagy közbeeső réteggel.

Az osztálystruktúrával kapcsolatos viták három kérdés körül forognak: 1. hogyan változott a burzsoázia osztályszerkezete; 2. mit értünk munkásosztályon a jelenlegi körülmények között; 3. mit értünk középrétegeken, és hogyan hat ezzel kapcsolatban az állammonopolista kapitalizmus és az integráció a kapitalista országok parasztságának differenciálódására.

A burzsoázia osztályszerkezetének változása

Fontos változások mentek végbe a tőkésosztályon belül. A gazdasági és politikai hatalom egyre kevesebb, kisszámú tőkés kezében összpontosult. A koncentráció már ismertetett számai világosan mutatják e folyamat állomásait. Az önálló, nagy tőkeerővel rendelkező burzsoázia létszáma abszolút mértékben csökkent, még akkor is, ha a modern állammonopolista kapitalizmus egyes területeken új kis- vagy középburzsoá rétegeket termelt ki. Egyes nagy tőkés konszernek nagyüzemeik közelében számtalan családi méretű kisüzemet hoztak létre

és olyan cikkeket termelnek, amelyeknek előállítása a nagyüzemekben nem rentábilis. Olaszországban például a torinói FIAT művek közelében számos új kis- vagy középüzem született. Hasonló jelenséget észlelhetünk a franciaországi Renault gyár, és más francia nagyüzemek környékén. Mindez azonban nem cáfolja az önálló burzsoák számbeli csökkenését; a bérből és fizetésből élőkhöz képest, az átmeneti ellentétes jelenségeket is figyelembe véve, számuk állandóan csökken.

Az Egyesült Államokban az úgynevezett önállóak részaránya az összlakossághoz viszonyítva 1910-ben 27, 1954-ben pedig 13,3 százalék volt. Angliában ez az arány az 1911-es 7,8 százalékról 1957-ben 2,07 százalékra esett vissza. Németországban az önállóak és a nekik segítő családtagok számaránya 1907-ben 33,8, 1960-ban 22,9 százalék. Ez a folyamat az utolsó 4—5 esztendőben tovább gyorsult. A nyugat-európai fejlett kapitalista államok közül még mindig Olaszországban a legmagasabb az önállóak száma, bár itt is csökkenő tendenciájú. Olaszországban az önálló dolgozók arányrésze 1936-tól 1959-ig a termelésben részt vevő lakosság 48 százalékáról 37,2 százalékra csökkent.

Szinte valamennyi fejlett nyugati kapitalista országban nagymértékben visszaesett a városi kisüzem-tulajdonosok száma. Franciaország az egyedüli kivétel, ahol e téren növekedés mutatkozik.

A kapitalizmus állammonopolista szakaszára jellemző, hogy jelentős mértékben csökkent a burzsoáziának a termelési folyamatban betöltött szervező szerepe. Az irányítást és felügyeletet egyre inkább az úgynevezett „managerek" végzik. Az irányítás funkciói bizonyos értelemben különválnak a tulajdon funkcióitól a nagyvállalatokban. A vállalatok részvényeseinek többsége nem is ismeri az adott konszernt, és így a burzsoázia élősdisége egyre jellemzőbb formát ölt. A burzsoá teóriával szemben, amely „a managerek forradalmáról" beszél, *az az igazság, hogy a tőkések továbbra is a termelési eszközök tulajdonosai, és közvetve vagy közvetlenül ellenőrzői a konszerneknek.* A tőke koncentrációja folytán *a tár-*

sadalom túlnyomó többségének egyre kevesebb tulajdona van, és egyre inkább megváltozik az arány a tulajdonosok, valamint a bérből és fizetésből élők között. Éppen ezért a kapitalista társadalom osztályszerkezetét elemezve, a legfontosabb teendő a munkásosztály szerkezetének vizsgálata.

A munkásosztály struktúrája

Az állammonopolista kapitalizmus kialakulása, az integráció, valamint közvetlenül és különösen a műszaki-technikai forradalom (automatizálás, szalagrendszer, kibernetika stb.) következtében a munkásosztály jelentős változáson ment keresztül. Egyre jobban növekszik azoknak a munkásoknak a száma, akik nem végeznek közvetlenül fizikai munkát, hanem technikusi szinten irányítják a gépeket. Bár a munkásosztálynak a termelési eszközökhöz való viszonya változott, mégis *a nagyüzemi munkásság maradt a munkásosztály gerince,* annak ellenére, hogy egyre kevesebb az úgynevezett kétkezi munkás. A kétkezi munkás fogalma a műszaki-technikai forradalom fejlődésében elvesztette eredeti jelentőségét, bár még ma is nagy tömegű kétkezi, nehéz fizikai munkát kell végezni. *A munkásosztály „nomenklatúrája" a nagyipari üzemekben kiszélesedett; olyan új rétegek kapcsolódtak be, mint a technikusok, mérnökök, akik a múltban a tőkés közvetlen kiszolgálói voltak és semmiképpen sem tartoztak a munkásosztályhoz.*

Valamennyi fejlett kapitalista országra jellemző, hogy bizonyos mértékig csökkent a hagyományos értelemben vett szakmunkások és segédmunkások száma. *Ugyanakkor jelentősen megnövekedett a betanított szakmunkások rétege.* Ez látszólag és sok esetben ténylegesen a munkások szakmai fejlettségének hanyatlásával járt, a valóság azonban bonyolultabb: *az új munkáskategória átlagos képzettsége emelkedett, amit különösképpen megkövetel a bonyolult gépek kezelése és a meghatározott technikai szint elérése. Vitatott kérdés a*

technikusok, műszaki rajzolók és mérnökök hovatartozása; e kategóriákban mind nagyobb lesz azoknak a száma, akik közvetlenül a termelő szférában dolgoznak. A munkásosztály soraihoz kapcsolódnak a közlekedési dolgozók, a távközlés munkásai, sőt az alkalmazottak bizonyos rétegei is (különösen a kereskedelemben). Ezáltal jelentősen kitágult a munkásosztály kategóriája. Az említett új munkáskategóriáknak — az alkalmazottakat is beleértve — éppúgy nincsenek termelési eszközei, mint a munkásoknak. A munkáltatók az alkalmazott munkaerejét is kizsákmányolják és annak révén profithoz jutnak, bár az alkalmazott nem termel értéktöbbletet. Ez utóbbi miatt nem lehet egyszerűen azonosítani a munkást az alkalmazottal, annak ellenére, hogy *az alkalmazottak munkakörülményei egyre jobban hasonlítanak a munkásokéhoz,* sőt sokan részt vesznek a termelési folyamatban.

Vitathatatlan tehát, hogy az állammonopolista kapitalizmus, az integráció, a technikai-műszaki forradalom döntő változásokat hozott a munkásosztály szerkezetének fejlődésében. És ez politikai szempontból is lényeges. A munkásosztály mint osztály megmaradt, a termelőmunka többségét végzi, szerkezete ugyanakkor változott, és ebből következően a munkáspártok feladatai is e változásokhoz igazodnak. A szakszervezeteknek különösen éber figyelemmel kell kísérniük a társadalom szerkezetében végbement új folyamatokat. Ugyanolyan erővel kell harcolniuk a munkásosztály új elemeinek anyagi-szociális érdekeiért, mint a hagyományos munkásokéiért.

A munkásosztály létszáma — az előbbi szerkezeti változásokat figyelembe véve — *tehát nem csökkent, sőt általában megnövekedett.*

Franciaországban, amely jelentős kapitalista ország, az iparban foglalkoztatottak száma az 1936-os 5 735 000-ről 1954-re 6 841 000-re emelkedett. 1954-től lassú a növekedés, de semmiképpen sem észlelhető csökkenés vagy különösképpen a munkásosztálynak mint olyannak eltűnése.

A kereső lakosság foglalkozás szerinti megoszlását a táblázat mutatja (szektoronként millióban):

Szektor	1954	1957	1961
Mezőgazdaság, erdészet, halászat	5,21	5,04	5
Ipar	6,84	7,02	7,1
Kereskedelem, bank, biztosítás, egyéb szolgáltatások	5,73	6,38	6,78
Szállítás	1,01	1,0	1,0
Különböző	0,24	—	—
Munkanélküli	0,33	0,15	0,13

Forrás: M. Bouvier-Ajam és Gilbert Mury : Les Classes sociales en France. Éditions Sociales kiad. II. köt. 58. old.

A táblázatból kitűnik, hogy *Franciaországban a bérből és fizetésből élők legnagyobb hányada az iparban dolgozik, és azon belül is a nagyüzemekben.* Egyes fontos iparágakban, mint például a vas-, fém-, elektromos iparban, a technikusok aránya 5,7 százalékról 8,6 százalékra emelkedett. Az üzemi munkások létszáma csupán egyes specifikus iparágakban csökkent (petróleum-, vegyipar).

Olaszországban 1962-ben a foglalkoztatottak száma 20 801 000, 4 százalékkal több, mint 1959-ben. Az iparban 8 249 000, a mezőgazdaságban 5 821 000, és a harmadik szektorban, a közhivatalokat is beleértve, 6 551 000 dolgozott. Ha csak az ipari munkásokat vesszük, akkor az 1951-es 4 242 000-hez képest 1961-ben 5 640 000 munkást termelt.[1]

Míg 1950-ben a Német Szövetségi Köztársaság kereső lakosságának egynegyede a mezőgazdaságban dolgozott, 1960-ban már csak egyhetede. A közbeeső szektorokat is figyelembe véve *a mezőgazdasági lakosok többsége az iparba került, és ezen belül is munkásként foglalkoztatott.* A bevándorló munkaerők is hozzájárulnak — mint Franciaországban — az ipari munkások számának növekedéséhez.

[1] Lásd Annuario politico italiano. Edizioni di Comunità kiad., Róma 1963.

A kapitalizmus korai fejlődéséből következőleg *Anglia társadalmában* már évtizedek óta *döntő többséget alkotnak a bérből és fizetésből élők.* 1951-ben a lakosság (a mezőgazdasági munkásokat is beleértve) 54,3 százaléka munkás, 35,4 százaléka alkalmazott és 10,3 százaléka vállalkozó, önálló vagy gazdasági vezető. A bérből és fizetésből élők száma — amely az összlakosságnak körülbelül 90 százalékát teszi ki — nem csökkent; a parasztsággal, kispolgársággal és a bevándorlókkal feltöltődött. Jellemző, hogy a mezőgazdasági lakosság 5,1 százalékos aránya 1960-ra 4 százalékra esett vissza. *Száz év alatt a vállalkozók száma 8,1 százalékról 2 százalékra csökkent, a managereké pedig 1 százalékról 3,5 százalékra nőtt.*[2]

Angliában különösen érdekes a munkásosztály szerkezetének változása. Az angol munkásosztály mint osztály sem tekinthető statikusnak. A munkalehetőségeknek, következésképpen a munkásoknak több mint 10 százaléka a kevésbé fejlett területekről a magasabban iparosított területekre vándorol. Különösen vonatkozik ez olyan szektorokra, ahol különböző okoknál fogva (gépesítés stb.) a foglalkoztatottak száma csökken, mint például a mezőgazdaságban vagy a szénbányászatban. Egyes iparágakban jelentősen megnövekedett a női dolgozók száma is. Mindezek természetesen változásokat jelentenek a munkásosztály anyagi helyzetében és tudatában is. Jelentősen megnövekedett az adminisztratív, technikai-műszaki és közalkalmazottak száma: 1959-ben ez a réteg a dolgozó lakosság 21,3 százalékát tette ki. A nem termelő szférában dolgozó alkalmazottak gazdasági helyzete Angliában is közeledik az átlagosan kereső munkáséhoz. Ezenkívül Anglia társadalmi szerkezetére jellemző speciális csoportok jöttek létre olyanokból, akik az Egyesült Királyság területéről, rendszerint tengerentúlról, jöttek a szigetországba. A második világháború óta több mint 45 000 ilyen visszatérő jelentkezett az angliai munkapiacon.

[2] Lásd Nemzetközi Almanach, 1960, 646. old.; lásd még *Aaronovitch:* A brit monopoltőke uralma. Kossuth Könyvkiadó 1955. 127. old.

Különösen érdekes angol viszonylatban a nem fizikai munkát végző munkások számának és foglalkoztatási módjának alakulása. Számukat körülbelül 10—11 millióra becsülik. Többségük az iparban helyezkedik el. A gyáriparban 1 974 000, a szakmai és tudományos szolgáltatásokban 2 155 700, az elosztásban 3 397 000, a helyi kormányhivatalokban több mint 780 000 és az országos kormányhivatalokban 529 000, a biztosításban, bank- és pénzügyi vonalon 580 000 alkalmazott dolgozik.[3]

A nem fizikai munkát végző dolgozók osztályhelyzete mind gazdasági, mind politikai vonatkozásban egyre közelebb került a munkásokéhoz. A társadalmi fejlődés fokozatosan elválasztotta ezeket a tömegeket a tulajdontól. Többségük közvetlenül vesz részt a termelésben, és csak egy csökkenő százalék maradt kivételes helyzetben. Ez összefügg a technológiai fejlődéssel, különösen az automatizálással; jelentős mértékben halad előre az irodagépesítés, ami nem marad hatástalanul az irodai alkalmazottak gazdasági és szociális viszonyaira. Jellemző erre, hogy az angol szakszervezetekben állandóan nő a nem fizikai munkát végzők taglétszáma. Éppen ezért a szakszervezeteknek, a Munkáspártnak és a kommunista pártnak fokozott figyelmet kell fordítani ezekre az új helyzetbe kerülő társadalmi rétegekre. Minden valószínűség szerint ez is — mint egyik tényező — szerepet játszott az angol választások kimenetelében.

A tények figyelmeztetik a munkásosztály vezetőit a struktúra átalakulására. Gyakori jelenséggé vált, hogy a munkássztrájkokban olyan rétegek is részt vettek — különösen Franciaországban és Olaszországban —, amelyeket nem soroltak a munkásosztályhoz. A Szakszervezeti Világszövetség legutóbbi kongresszusán és az azt követő plénumokon a szakszervezetek vezetői arra a helyes elhatározásra jutottak, hogy a kiszélesedett munkásosztály minden rétegéért együttes harcot kell

[3] Lásd *Max Egelnick* cikkét: Marxism Today, 1964 augusztus. 290. old.

folytatni. *Az állammonopolista tőke csapásai egyformán sújtják a munkásosztály valamennyi kategóriáját.* Sőt, a munkásosztály szervezeteinek egyre többet kell foglalkozni azokkal a deklasszált elemekkel (kisiparosok, kiskereskedők stb.), akik a munkásosztály soraiba kerültek.

A munkásosztály struktúráját vizsgálva újra meg újra igazolást nyer Marx elemzése a bérmunkások számának növekedéséről. Természetesen ezt sem lehet mechanikusan értelmezni. *Marx nemcsak az anyagi termelés folyamatában dolgozókat sorolta ebbe a kategóriába, hanem az azon kívül levőket is.* Így tehát a régi típusú bérmunkások számának növekedésével egyidejűleg lehetőnek tartotta az egyébként kizsákmányolt, de a nem termelő szférában dolgozók számának növekedését. Az osztályok polarizálódása azonban tovább fokozódik; az egyik oldalon a monopolista burzsoázia, a másikon a kizsákmányolt kategóriák nagy tömege. Éppen ezért helytelen arról beszélni, hogy a nyugati munkásosztály „középosztállyá" válik, egyszerűen annál az oknál fogva, hogy növekszik személyi tulajdona (autó, hűtőszekrény, televízió stb.). A burzsoázia tudatosan felcseréli, mint már annyiszor az osztályharc során, a fogyasztási cikkek tulajdonát a magántulajdonnal, a termelési eszközök birtokával. Az osztály-hovatartozás lényege pedig elsősorban a termelési eszközökhöz való viszonyból fakad. *A munkásosztály struktúrájának vizsgálata tehát nem egyszerű szociológiai, hanem alapvető harci feladat.*

A középrétegek, értelmiségiek strukturális problémái

A burzsoá társadalom osztályszerkezetének vizsgálata megköveteli a különböző *városi és falusi középrétegek s benne az értelmiség változásainak elemzését.* A jelenkori kapitalista társadalomban *a középrétegek mozgásában kétféle tendencia tapasztalható: az egyik a városi és falusi középréteg proletarizálódása, a másik az új középrétegek keletkezése.*

Az állammonopolista kapitalizmus egyre nagyobb mérték-

ben sújtja a városi kiskereskedőket, kisvállalkozókat. Uzsorák, kamatok, váltóhitelek, kizsákmányoló szerződések révén *mindinkább függő viszonyba kerülnek a nagytőkétől, és mind nagyobb számban mennek csődbe.* Jellemző például, hogy Franciaországban 1955 és 1962 között több mint 200 000 kis ipari üzem szűnt meg, és tulajdonosai nagyrészt a bérmunkások kategóriájába kerültek.[4] A kisiparosok száma Franciaországban 1 millióról 800 000-re csökkent. Hasonló folyamatot tapasztalunk a kereskedelemben. A monopolista típusú kereskedelem részaránya az 1950. évi 4,5 százalékról 1959-ben 10,5 százalékra, 1961-ben pedig 14,5 százalékra emelkedett.[5] Franciaországban, Olaszországban és a többi nyugat-európai kapitalista országban a monopóliumok által finanszírozott hatalmas „supermarketek" jöttek létre, amelyek tönkreteszik a kiskereskedőket. Ilyenek például Olaszországban: a Standa, a Rinascente, az UPIM és az egyházi kézben levő CIM áruházak. Különösen erős a koncentráció a nyugatnémet gazdaságban. Nyugat-Németországban is a tudatos tőkés tevékenység következménye, hogy a kis- és középtőkéseket, beleértve a kisiparosokat és kiskereskedőket is, vállalkozásuk felszámolására késztetik. A monopoltőke Nyugat-Németországban is a már előbb említett eszközökkel építette ki pozícióit, és tönkreteszi a középrétegeket. Ennek bizonyítéka, hogy az 1948-ban működő 210 000 kézműipari üzemből 1960-ban már csak 40 000 maradt meg. A kereskedelemben olyan hatalmas áruház-konszernek, mint a Neckermann és a Quelle rövid idő alatt félmilliárd márkáról négymilliárd márkára emelte vagyonát. Csupán 1959 és 1962 között 30 000 magánkereskedő esett az áruház-konszernek áldozatául.[6]

[4] Lásd *M. Bouvier-Ajam és Gilbert Mury:* Id. mű, II. köt. 329—330. old.

[5] Lásd *Pierre Neron:* A kisiparosok, kiskereskedők helyzete és a Francia Kommunista Párt politikája. Béke és Szocializmus, 1962 július, 112—114. old.

[6] Gutachten. Die Lage des Städtischen Mittelstandes unter der Herrschaft der aggressiven westdeutschen Monopole. Komitee zum Stu-

A monopoltőke gazdaságpolitikája következtében egyre *közelebb kerülnek a proletariátushoz a kapitalista államapparátus hivatalnokai,* akik igen gyakran, elveszítve régi kiváltságaikat, együtt harcolnak az ipari proletariátussal. Mind kevesebb azoknak a vezető köztisztviselőknek a száma, akik közvetlenül a burzsoáziát szolgálják. Kialakult egy elég széles közép- és kistisztviselő réteg, amely, sokszor szakképzettségének hiánya miatt, deklasszálódik. Anyagi helyzete gyakran az ipari munkás életszínvonala alá süllyed. Hasonló folyamat zajlott le a magánalkalmazotti tisztviselő rétegben, valamint a műszaki és más szellemi dolgozók körében. A bankok, biztosítóintézetek, kereskedelmi vállalatok tisztviselői Franciaországban, Olaszországban és Nyugat-Németországban, Angliában a legszervezettebb középrétegek közé tartoznak. Szakszervezeteik vezetésével önálló bér- és gazdasági követelés akciókat hajtanak végre. A bérből és fizetésből élők összességét figyelembe véve, *Nyugat-Németországban például a tisztviselők részaránya az 1925-ös 25,7 százalékkal szemben 1960-ban 35,9 százalékot tett ki.* A növekedés különösen 1950-től gyorsult meg. Az új modern technika és a szükségszerűen növekvő adminisztráció *1,8 munkásra egy tisztviselő arányát hozta magával. Ennek a megnövekedett tisztviselői középrétegnek a bérviszonyai, a munkaviszonya rendkívüli módon hasonlít a munkásokéhoz.* A növekvő kizsákmányolás objektíve és szükségszerűen közelebb hozta egymáshoz a munkásokat és a tisztviselőket, és ezt a ma még úgynevezett „középréteget" lényegében a munkásosztály sajátos, de szerves részének tekinthetjük.

Speciális helyet foglalnak el *a mérnökök és technikusok.* Gazdasági és társadalmi kivételezettségüket figyelembe véve ebben a rétegben nagyobb számban találhatók olyan műszaki értelmiségiek, akik közvetlenül kiszolgálják a burzsoáziát,

dium der gesellschaftlichen Verhältnisse und ihrer Veränderung in Westdeutschland beim Nationalrat der Nationalen Front des demokratischen Deutschland. 7—15. old.

mégis növekszik a termelőmunkában közvetlenül részt vevő mérnökök és technikusok száma. Megjegyzendő, hogy a mérnökök és technikusok létszáma a műszaki és technikai forradalom következtében jelentősen megnőtt. Franciaországban a mérnökök és a magasabb képzettségű műszakiak szociális összetétele meglehetősen heterogén. Egy viszonylag szűkebb csoport vezető funkciót tölt be, a többség azonban a termelőszférában fejti ki tevékenységét. 1962-ben a bányа- és fémiparban 100 mérnökből 52 termelőüzemben dolgozott. Hasonló folyamat játszódik le a technikailag rendkívül fejlett nyugatnémet vagy angol ipari üzemekben.

Az értelmiségiek között valamennyi fejlett kapitalista országban jelentős azoknak a száma, akik úgynevezett szabad pályán dolgoznak (tudósok, orvosok, ügyvédek, építészek, írók és a művészek egy része). Ezeknek többsége ma még lényegesen magasabb életszínvonalon él, mint általában az értelmiség átlaga. Mindazonáltal közvetett függésük a burzsoáziától egyre nő, gazdasági és intellektuális ellentétek keletkeztek. Nem véletlen tehát, hogy különösen a francia és olasz kommunista pártba vagy szocialista pártokba az értelmiség e viszonylag kivételezett rétegeiből is egyre többen jelentkeznek.

Az értelmiség jelentős hányadát alkotják a fejlett kapitalista országokban a *pedagógusok.* Ez az a réteg, amelyik gazdasági, társadalmi helyzete folytán a legközelebb került a dolgozó tömegekhez. A burzsoá kormányok reakciós politikája Franciaországban, Olaszországban és másutt hatást gyakorol a pedagógusok politikai állásfoglalására. *A fegyverkezési kiadások felemésztik a tudományos apparátus modernizálásához szükséges anyagi erőket.* Ez jelentkezik a pedagógusoknak a tudományt fejlesztő követeléseiben és a pedagógusok bérkövetelő és szociális jellegű megmozdulásaiban. Franciaországban például egyre gyakoribbak a tanítók, tanárok, diákok, egyetemi hallgatók tüntetései és sztrájkjai. Franciaország egyik legnagyobb értelmiségi megmozdulása zajlott le 1963 őszén, a beiskolázások idején. Franciaországban az utolsó 10 évben jelentős volt a népszaporulat. Elősegítették ezt a mun-

kásosztály által kiharcolt vívmányok, családi segélyek, lakásépítkezés stb. A gaulle-ista kormány azonban távolról sem gondoskodott a gyermekek iskoláztatási lehetőségeiről. Az 1963—1964-es tanév kezdete katasztrofális képet mutatott Franciaországban. Helyenként és esetenként a diákok, egyetemi hallgatók 20—30 százaléka nem jutott iskolapadhoz, nem volt elég pedagógus. Elégtelennek bizonyultak a laboratóriumok és könyvtárak, rendkívül drágák a tankönyvek. Az ország számos vidékén — különösen északon — pincézetlen, az amerikai hadsereg által ott hagyott katonai barakkokat használták fel szükségiskolaként. De nemcsak az általános és középiskolákban, hanem az egyetemeken is tömegméretű elégedetlenséget váltott ki a kormány hiányos és tudatosan negatív „rentrée" politikája. A Sorbonne-on együtt tüntettek a franciák, a színesek, a tanárok és a hallgatók. A politikai harc szempontjából érdemes megemlíteni, hogy Franciaországban éppen úgy, mint más nyugati fejlett kapitalista országban, az egyetemi hallgatóknak csak csekély töredéke munkás- vagy parasztszármazású, és ennek ellenére jelentős megmozdulásokat láthattunk. Ez az oka annak, hogy a Francia Kommunista Párt XVII. kongresszusa részletesen foglalkozott a francia értelmiség és a közbeeső társadalmi rétegek szociális változásaival és azok politikai reflexeivel. Többek között arra emlékeztettek, hogy a francia értelmiség legjobbjai mindenkor jelentős szerepet játszottak a munkásosztály és a párt történetében. A múltban olyan kiváló értelmiségiek tevékenykedtek a pártban, mint Joliot-Curie, Anatole France, Paul Langevin, Fernand Léger, Paul Éluard, Henri Wallon, Henri Barbusse, Romain Rolland és mások. A francia értelmiségiek legkiválóbbjai járulnak hozzá ma is a párt ideológiai, elméleti alkotásainak kidolgozásához, a pártpropaganda és agitációs munka magas színvonalú terjesztéséhez. Olyanok, mint Louis Aragon, Pablo Picasso, Lurca, Orcel és sokan mások. A haladó értelmiségiek a Francia Kommunista Pártnak nemcsak egyszerűen „útitársai", hanem olyan segítői is, akik hozzájárultak a kizsákmányolt társadalmi osztályok tudatának meg-

változtatásához, és megmutatták a felszabaduláshoz vezető utakat és eszközöket. Az értelmiségiek szerepe tehát a pártban nem csökkent, hanem nőtt.

Ugyanezt elmondhatjuk más-más arányban a többi fejlett kapitalista ország kommunista és munkásmozgalmára vonatkozólag. Az értelmiség egyre több tagja látja jövőjének a szocializmust. Az olasz értelmiség legjobbjai, művészek, írók, egyetemi tanárok, közgazdászok, filozófusok és történészek (pl. Carlo Levi, Pasolini, De Sica és sokan mások) csatlakoznak a baloldali mozgalmakhoz, támogatják a kommunista párt harcát Olaszország korszerű kulturális felemelkedéséért. Az olasz értelmiség a Risorgimento forradalmi folytatását látja a baloldal gazdaságpolitikai, politikai és kultúrpolitikai harcában.

A középrétegek tehát mind jelentősebb szerepet játszanak a burzsoá társadalom életében. Mind közelebb kerülnek a munkásosztályhoz és annak mozgalmához, akár a régi középrétegekről, akár az újonnan keletkező középrétegekről van szó.

A parasztság osztálystruktúrájának alakulása

A burzsoá társadalom osztálystruktúrájának átalakulása szempontjából rendkívül döntő a parasztságnak mint osztálynak differenciálódása, illetve a mezőgazdaságban dolgozó különböző rétegek számának rohamos csökkenése. Egyre nagyobb arányú munkaerő-áramlás indult meg a fejlett kapitalista országok falvaiból a városokba. Igen jelentős az a folyamat, amely Nyugat-Európában, különösen Franciaországban és Nyugat-Németországban az amerikai típusú nagyüzemű gazdasági birtok fejlődésének irányába mutat. A monopolisták korszerűtlennek nyilvánítják a kisgazdaságot — ami önmagában igaz —, de a parasztság védelme vagy szövetkezeti jogainak biztosítása helyett előzik földjeikről a parasztokat, akik ezután a nagy tőkés gazdaságokban kénytelenek dol-

gozni. A parasztság osztálystruktúrájának szétbomlása olyan jelenség, amelyre a kommunista pártoknak, a szakszervezeteknek, a baloldali agrárszervezeteknek fel kell figyelni, mert különben lehetetlenné válik a munkás-paraszt szövetség kibontakoztatása, megszilárdítása vagy továbbfejlesztése. De megnehezül a parasztságnak az antimonopolista szövetségbe való bevonása is.

Az utóbbi 10—15 esztendő alatt, de különösen a nagy piaci egységek létrejötte óta szinte valamennyi fejlett kapitalista országban rohamosan meggyorsult a mezőgazdaság koncentrációja. E koncentrációt a monopoltőkések tudatosan fokozzák, amellett, hogy ez a gazdasági és társadalmi fejlődés objektív következménye is.

Franciaországban például a mezőgazdasági koncentráció gyorsulását mutatják az alábbi tények: az 1954-ben még meglevő 1 915 000 falusi gazdaságból 1962-ben már csak 1 673 000 maradt meg. 1954-ben az aktív mezőgazdasági népesség száma 5 127 000 volt (az aktív francia lakosság 26,7 százaléka), 1962-ben 3 841 200 (20 százalék). A mezőgazdasági lakosság csökkenésében a következő arányok szerepelnek: 242 000 termelő, 712 000 foglalkoztatott családtag és 333 000 mezőgazdasági bérmunkás.[7]

A mezőgazdasági koncentráció üteme Franciaországban kétszer gyorsabb, mint 1929 és 1954 között. A mezőgazdasági orientációról szóló gaulle-ista törvény a következő tíz évben újabb 800 000 kisgazdaságot akar eltüntetni a francia falvakból. Ugyanakkor gyorsuló mértékben növekednek a kapitalista mezőgazdasági nagybirtokok, a bankok által felvásárolt földek, és egyre jobban nő a föld nélküli parasztok vagy a tőkésektől függő felesbérlők száma. A technika fejlődése ugyancsak hozzájárult a strukturális átalakuláshoz. Több mint 900 000 traktor és számtalan kultivátor dolgozik a francia földeken, és egyre több műtrágyát használnak fel. Ennek elle-

[7] Lásd A Francia Kommunista Párt XVII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1964. 27—28. old.

nére a kisparasztok száma Franciaországban — Angliához vagy Nyugat-Németországhoz viszonyítva — még elég jelentős. A parasztgazdaságok fele még mindig tíz hektárnál kevesebb földdel rendelkezik. Így a gaulle-ista mezőgazdasági (adó-, hitel- stb.) politika ezt a kistulajdonosi réteget sújtja leginkább. A föld nélküli parasztok többsége ehhez a réteghez tartozik. A parasztság másik, gazdagabb része — különösen a 20 ha-on felüliek — a földterület nagyobb hányadát birtokolja. Az átlagos paraszti földtulajdon a 10 és 20 ha között mozog. (Ezt bizonyítja a Függelékben közölt táblázat is.)

Az állammonopolista kapitalizmus egyre inkább érinti a mezőgazdasági bérlők rétegét is. Ez a réteg mindinkább két szemben álló csoportra oszlik: egyesek nagy nehézségekkel küzdve igyekeznek tovább folytatni kisgazdaságaikban a csupán „bérleti jogával" rendelkező feudális paraszt nyomorúságos életét, s a „tulajdonostól" függenek, aki semmilyen beruházásra nem hajlandó. A többiek tőkés vállalkozók, akik teljesen elkötelezték magukat az árutermelés körforgalmában; gazdasági tevékenységük a megtévesztésig hasonlít a városi vállalkozókéhoz. Így a bérlők első kategóriájának érdekeiért a haladó parasztszervezeteknek és természetesen a kommunista pártnak messzemenően ki kell állni. Figyelembe véve egyrészt a gépesítés aránylag magas fokát, másrészt az ipar állandó fejlődését Franciaországban, számottevő réteget jelentenek az agrárproletárok,[8] akik semmiféle földdel vagy bérlettel nem rendelkeznek.

A parasztság struktúrájának változása gyorsuló mértékben ment végbe a Német Szövetségi Köztársaságban is. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma 1950-től 1960-ig 3,7 millióról 2,4 millióra csökkent. Ha a segítő családtagokat is figyelembe vesszük, 4,4 millióról 3 millióra esett a mezőgazdasági dolgozók száma. Ugyanakkor a mezőgazdaság gépesítése, kemizálása és elektrifikálása az említett tíz esztendő alatt 72

[8] 450 000 paraszt van föld nélkül. (Lásd *W. Rochet:* Ceux de la terre. Éditions Sociales kiad. 1963. 51. old.)

százalékkal nőtt. A munkatermelékenység egy mezőgazdasági dolgozóra eső mértéke (gabonában) 2,1-szeresére nőtt. A jelentős modernizálás ellenére a mezőgazdasági termelés összértéke az ipar, építőipar és energiatermelés összértékének 1951-ben 21,1 százaléka, 1962-ben pedig már csak 9,9 százaléka. Mindez az ipari struktúra javára történt eltolódásokat mutatja, a mezőgazdasági, gazdasági és társadalmi szerkezet változásaihoz viszonyítva.[9]

Ez a nagyméretű szerkezeti változás a mezőgazdaságban társadalmi következményekkel járt és jár. *Az ötvenes évek végéig az úgynevezett „zöld terv" következtében 344 000 parasztgazdaságot számoltak fel. 1962-ig újabb 41 000 kisbirtok „tűnt el".* (Érdekes ezzel kapcsolatban a Függelékben látható táblázat.) Ugyanakkor a kapitalista nagybirtokok létrejötte mellett megerősödött a német falvakban az úgynevezett jómódú közép- és gazdagparaszti bázis.

A nyugatnémet kormány napról napról megígéri ugyan a paraszti kisbirtokok védelmét, a monopoltőke gazdaságpolitikája azonban gyorsan tönkreteszi ezt a réteget. Az Európai Gazdasági Közösség tevékenysége csak fokozza ezt a folyamatot.

Sajátságos *az angol mezőgazdaság,* illetve a viszonylag csekély számú angol parasztság (a kereső lakosság 5,1 százaléka) helyzete. A nemzeti jövedelem termelésében a mezőgazdaság 4,2 százalékkal szerepel. *Bár rendkívül gépesített és termelékeny, nem elégíti ki Anglia szükségleteit, és így az hosszú évtizedek óta elsősorban a Brit Nemzetközösség mezőgazdasági termelésére szorul.*

A gazdasági és társadalmi fejlődés szempontjából a *legbonyolultabb az olasz mezőgazdaság és az olasz parasztság helyzete.* Ismeretes, hogy a polgári demokratikus fejlődés késedelmes bekövetkezése bonyolult módon differenciálta az olasz mezőgazdaságot és az olasz falusi társadalmat. Olaszországban még a második világháború után is megmaradtak a feudális

[9] Lásd Mirovaja Ekonomika, 1964. VII. sz.

jellegű nagybirtokok. Ezek részben világiak, részben egyháziak. A Vatikán Olaszországban még ma is jelentős, 640 000 ha földbirtokkal rendelkezik. Az 1945 után végbement részleges földreform, valamint a paraszti tömegek földfoglaló mozgalma jelentős mértékben csökkentette, illetve számos területen megszüntette a feudális nagybirtokokat.

A monopolkapitalista, különösen pedig az állammonopolista kapitalista fejlődés gyorsan és tovább rétegezte az olasz mezőgazdaságot és a parasztságot mint osztályt. Észak-Olaszországban a termékeny Pó-síkságon kialakult a viszonylag jól gépesített kapitalista nagygazdaság és a jelentős, elég gazdag farm típusú paraszti gazdaság. Közép-Olaszországban, Emiliában, Toscanában, Umbriában, Marchéban és részben Lombardia déli részén nagyszámú a felesbérleti gazdaság. *E felesbérletek és a* velük párhuzamosan működő *kis- és középgazdaságok Olaszország legerőteljesebb agrárszövetkezeti mozgalmává fejlődtek.* Ezek a szövetkezetek természetesen jellegükre nézve *nem szocialisták* (az államhatalom nincs a munkásosztály birtokában), de komoly tőkeerővel, mezőgazdasági gépállomásokkal, modern feldolgozó üzemekkel és elosztó szervezetekkel rendelkeznek. Vezetésüket rendszerint haladó erők biztosítják (szocialisták, kommunisták). *Politikailag Olaszország egyik legszilárdabb haladó jellegű bázisát képezik.* (Emiliában például több mint 130 000 kommunista párttag van, fővárosában Bolognában 80 000. A városi kommuna többsége baloldali, több mint 45 százaléka kommunista, a város polgármestere kommunista. A sienai járásban 36 kommunából 33 baloldali, és ezek közül 30-ban kommunista polgármestert választottak.)

Olaszországban 1958-ban a tej és a sajtfélék feldolgozó és értékesítő szövetkezetei az egész termelés 20,8 százalékát, az olajféleségek 5,5 százalékát produkálják és forgalmazzák.[10] Egyes területeken — főleg az említett Közép-Olaszországban

[10] Lásd *Emilio Sereni:* Due linee di politica agraria. Editori Riuniti kiad. 1961. 298. old.

— jóval nagyobb arányú a szövetkezeti termelés. Emiliában a tejtermékek termelésének 23 százaléka szövetkezeti jellegű, Friuliban 33,3, Venetóban 16,5 százalék.[11]

1952—1953-ban a kereszténydemokrata kormány heves támadást indított az alkotmányban biztosított szövetkezeti szabadságjogok ellen, de a baloldal közös erőfeszítése következtében a monopolisták tervei elbuktak. Kisebb visszaesés után, az ötvenes évek közepétől napjainkig, a szövetkezetek — különösen a termelőszektorok — megerősödtek.

A kommunista-szocialista többségű megyei, községi tanácsok által irányított városokban, falvakban előrelendült a szövetkezeti lakásépítkezés, amelynek révén a dolgozók és a szövetkezeti tagok olcsóbb bérű lakásokhoz jutottak. Míg a banktőke vagy az állam által épített (2 szobás) lakások átlagbére 15—20 000 líra, a szövetkezetieké 8—12 000 líra havonta.

A mezőgazdasági viszonyok, következésképpen a parasztság gazdasági és életviszonyai rendkívül elmaradottak a Rómától, de különösen a Nápolytól délre eső területeken, az úgynevezett Mezzogiornón és az olasz szigeteken. A dél—észak irányú vándorlás következtében mind nagyobb területek váltak lakatlanná és megműveletlenné. A vándorlások alapvető oka: a déli területek általános elhanyagoltsága, a mezőgazdasági beruházások elégtelensége és az a még ma sem feladott monopolista törekvés, melynek értelmében Észak monopolistái nyersanyag- és munkaerő-lelőhelynek tekintik csupán Dél-Olaszországot és a szigetvilágot. Folytatódik a még ottmaradt parasztság kivándorlása tengerentúlra vagy felvándorlása az északolasz iparvidékre. 1950 és 1960 között közel 1 700 000 olasz állampolgár vándorolt ki a tengerentúlra és a különböző európai országokba. Ez a szám azonban csak a kinn maradottakat jelzi; ennél jóval többen vannak azok, akik az utolsó tíz év alatt kivándoroltak Olaszországból, majd visszavándoroltak.[12]

[11] Lásd ugyanott, 295. old.

[12] Lásd *E. Sereni:* Id. mű, 114., 115. old.

Dél-Olaszország és a szigetvilág gazdasági elmaradottságát mutatja az a tény is, hogy *az olasz mezőgazdasági emigráció 60,5 százaléka Dél-Olaszországból, 17,4 százaléka az olasz szigetekről került ki 1957 és 1960 között,* amikor pedig már jelentős gazdasági konjunktúra bontakozott ki az országban. *Észak-Olaszország 10,57 százalékkal, Közép-Olaszország 12,3 százalékkal szerepel az említett időszakban a kivándorlók statisztikájában.*

1960-ban 2 365 000 saját földjén dolgozó parasztot és 1 857 000 függő dolgozót (braccianti = napszámos) számláltak Olaszországban. A 4 millió paraszti dolgozóhoz még hozzászámítható körülbelül 2,3 millió segítő családtag és 1,5—2 millió felesbérlő. Ezeknek helyzete meglehetősen hasonlít egymáséhoz. Róma körül húzódik az úgynevezett „vörös övezet", amely főleg kisparasztokból, felesbérlőkből és agrárproletárokból áll. Gazdasági helyzetük hasonlóságát bizonyítja politikai állásfoglalásuk is. E „vörös övezet" paraszti lakosságának jelentős része, *annak ellenére, hogy hivő katolikus, politikai vonatkozásokban inkább a kommunista pártot követi.* Róma körül vannak olyan mezőgazdasági jellegű községek vagy kisvárosok, amelyekben a kommunista párt vagy abszolút többséggel, vagy a baloldallal együtt többséggel rendelkezik (Genzano, Terni stb.). Vannak olyan községek is, ahol nincs is más politikai pártszervezet, mint kommunista (Sacrofano).

Ebből a társadalmi-gazdasági helyzetből logikusan következik, hogy a kisparaszti gazdaságok tulajdonosai, a felesbérlők és az agrárproletárok nemcsak jelentős gazdasági, politikai harcot vívnak, hanem gyakran együttesen és még gyakrabban a munkásság megmozdulásaival karöltve lépnek fel. Az egyik legjelentősebb gazdasági, társadalmi küzdelem az olasz mezőgazdaságban a felesbérlők harca a földért. A felesbérlők harcának középpontjában hosszú időn keresztül a bérleti szerződések megjavítása állt — és áll részben még ma is —, *de egyre inkább előtérbe nyomul az a követelés, hogy a felesbérleti föld „azé legyen, aki megműveli". A monopoltőkés*

mezőgazdasági politika természetesen e követeléssel szemben *a banktőke által finanszírozott farm-gazdaságok megteremtésére törekszik,* amelyben a felesbérlők, még a bérlettől is megfosztva, agrárproletárrá válnak.

A kapitalista mezőgazdasági egyesülések mind nehezebb helyzetet teremtettek a kis-, a középparaszt és az agrárproletár számára.

Amennyiben mégis beszélhetünk a déli vidékek mezőgazdaságának fejlődéséről és az ottani beruházásokról, azok mindenkor elsősorban az agrárkapitalista erők érdekében történtek. Így Észak és Dél mezőgazdasági-társadalmi szerkezete jelentős különbségeket mutat napjainkban is. Az állammonopolista kapitalizmus és az Európai Gazdasági Közösség tovább gyorsította az olasz mezőgazdaság strukturális változásait, széttörte a prekapitalista viszonyokat. Ez azonban nem sokat változtatott az olasz Dél mezőgazdasági viszonyain; korántsem jelenti azt, hogy feloldódtak a belső ellentmondások a most már főleg monopolkapitalista erők és a parasztság között.

Kétségtelen tény, hogy valamennyi nyugat-európai fejlett kapitalista országban jelentős, szerkezeti változások mentek végbe, és ezek befolyásolják a parasztság gazdasági, társadalmi helyzetét és politikai állásfoglalását. A Közös Piac az alapvető problémákat nem oldotta meg, mert a tagországok érdekei sok tekintetben egymástól elütőek, illetve szembenállóak. Ez különösen megmutatkozik az árrendszer és a vámtételek körül folyó harcban. A Német Szövetségi Köztársaság monopolistáinak és parasztságának is a viszonylag magas árak fenntartása az érdeke, szemben a francia és az olasz érdekekkel.

A piacszabályozási törekvések és egyes megállapodások ellenére az ellentétek mindmáig nem szűntek meg az EGK-n belül. Ez elsősorban az egyes országok ipari és mezőgazdasági fejlődésének eltéréséből adódik. A legerősebb mezőgazdasági terület Franciaország, amely az egész Közös Piac bruttó termelésének 37,1 százalékát adja; Olaszország a bruttó termelés

24 százalékát, az NSZK pedig 25,3 százalékát állítja elő. Az NSZK a Közös Piac fő agrárimport-országa.[13]

A Közös Piac agrárpolitikáját és az egyes országok törekvéseit még csak súlyosbította az úgynevezett Kennedy-forduló (Trade Expansion Act). Ez egyet jelent a vámok 50 százalékos csökkentésével. Mindez jelentős veszélyt jelent a nyugati kapitalista országok agrár-protekcionista törekvéseire.

A nyugat-európai parasztság osztálystruktúrájának változásai és mezőgazdasági problémái — mint láttuk — szoros összefüggésben állnak egyrészt az állammonopolista kapitalizmussal, az európai integrációval, másrészt az adott ország történelmi helyzetének és termelési viszonyainak fejlődésével és ez utóbbi ellentmondásainak kiéleződésével.

[13] Lásd Einheit, 1964. 3. sz. 85—95. old.

VIII. A munkásosztály és a parasztság harca a monopoltőkés kizsákmányolás ellen

A munkásosztály anyagi helyzete

Az elmúlt 10—15 esztendő alatt a munkásosztály életszínvonala valamennyi fejlett nyugat-európai kapitalista országban kisebb vagy nagyobb mértékben emelkedett. E folyamat reális értékelése fontos kérdés a munkásosztály aktuális harcaiban. A második világháború utáni években a munkásmozgalom soraiban sokáig érvényesült az abszolút elnyomorodás dogmatikus értelmezése, amely ellentmondásba került az ötvenes években megindult és hosszan tartó konjunktúra tényeivel. Népszerűen szólva, nagyon nehéz volna elhitetni a nyugatnémet, francia, de még az olasz munkással is — elsősorban a szakmunkásokkal —, hogy életszínvonaluk alacsonyabb, mint 10—15 esztendővel ezelőtt. Sokkal helyesebb álláspont a reális valóságot feltárva rámutatni egyrészt a kétségtelen tényekre, másrészt azokra a konjunktúra esetén is meglevő ellentmondásokra, amelyek a kapitalizmus törvényszerűségeiből erednek.

Az elnyomorodás marxi kifejtésének helyes elemzése helyreállította azokat az alapvető gondolatokat, amelyekkel Marx a munkásosztály abszolút elnyomorodását felvetette. A tőkés világ ellentmondásai elvezetnek a munkásosztály helyzete viszonylagos rosszabbodásához: esetenként az abszolút, de nem folyton növekvő rosszabbodásához. Általában *félretették „a növekvő elnyomorodás" kifejezést, és ezzel helyreállították a*

munkásosztály anyagi helyzete elemzésének reális lehetőségét. Így könnyebben érthető az a folyamat, amely a fejlett kapitalista országokban a munkásosztály anyagi helyzetében nap nap után lezajlik. Kétségtelen tény, hogy egyrészt napjainkban is végbemegy a munkásosztály relatív elnyomorodása, másrészt, bár az abszolút elnyomorodás mint történelmi tendencia létezik, nem zárja ki a munkásosztály anyagi helyzetének hosszabb időn át tartó javulását sem. A munkásosztály életszínvonalának esetenkénti javulását nem lehet tehát dogmatikus módon tagadni, de nem lehet reformista módon az ellentmondások megszűnéséről, valamilyen „népi kapitalizmus" legendájáról sem fecsegni. Annak elismerésével, hogy a munkásosztály anyagi helyzete a fejlett kapitalista országokban általában javult, nagyon világosan rá kell mutatni arra is, hogy e fejlődésben egymással ellentétes két tendencia létezik. Tény, hogy a reálbérek, különösen a nyugat-európai országokban, mindenütt emelkedtek. Az is tény, hogy Nyugat-Európában — Olaszországot kivéve — nincs nagyarányú munkanélküliség. A reálbér emelkedésével, a foglalkoztatottság növekedésével, a műszaki fejlődéssel együtt jár a bérből és fizetésből élők társadalmi-gazdasági igényeinek, „történelmi szükségleteinek" növekedése. Mindezekből természetszerűen következik, hogy több élelmezési, ruházkodási stb. cikket fogyaszthatnak, illetve vásárolhatnak. A kor követelményeinek megfelelően társadalmi szükségletté válnak a modern tartós fogyasztási cikkek. De van e fejlődésnek szubjektív politikai oldala is. A dolgozó néptömegek állandó és szüntelen harca, amelyet a munkásszervezetek és a munkáspártok vezetnek, Nyugat-Európában jelentős szociális vívmányok megszerzéséhez vezetett (fizetett szabadság, családi segély, a társadalombiztosítás kiterjesztése stb.). A munkások és alkalmazottak harcai, valamint a konjunkturális körülményeket kihasználni igyekvő burzsoázia manőverei következtében sok olyan eredményt értek el a dolgozók, amelyek a múlthoz képest jelentősek. Az éremnek azonban két oldala van! A konjunkturális viszonyok vagy az integráció egyáltalán nem küszöbölték ki

a tőkés rendszer ellentmondásait, sőt bizonyos területeken kiélezték. A konjunktúra ingadozásai és jelentős inflációs jelenségek voltak tapasztalhatók az elmúlt két-három esztendőben szinte valamennyi nyugat-európai kapitalista országban. Növekedtek a hadikiadások, láthatóan emelkedtek a közvetlen és közvetett adók, újra nőtt a munkanélküliség vagy legalábbis a munkaidő bércsökkenéssel járó megrövidítése. Mindez 1963—1964-ben, olyan körülmények között játszódott le, amikor még nem beszélhetünk a konjunktúra megszűnéséről vagy túltermelési válságról. Mégis sokasodnak a negatív jelenségek, különösen az autóiparban. Anélkül, hogy a túltermelési válság lehetőségét abszolutizálnák, irányt kell mutatni elkerülésére.

A tőkés gazdaság új negatív jelenségeinek több oka van. Az első és legfontosabb: *a növekvő militarizáció.* Igaz, a hadigazdaság, főleg a hagyományos fegyverkezés, átmenetileg — és ezt a történelem már többször igazolta — a tőkés gazdaság felélénkülését, sőt a foglalkoztatottság növekedését, a dolgozók anyagi helyzetének javulását is jelentheti. De a kapitalizmus utolsó évtizedeinek története azt is bizonyította, hogy mindenfajta militarizálás, különösen a modern atomerőre felépített hadseregek kifejlesztése (improduktivitásánál fogva) előbb-utóbb a gazdaság eltorzulására és a dolgozók anyagi helyzetének rosszabbodására vezet. A tőkések profitjának alakulásában természetesen nem ez a folyamat játszódik le. Az a tény, hogy a hadikiadások a mai nagy kapitalista országok költségvetésének jelentős részét felemésztik, nem lehet hatástalan a dolgozók, elsősorban a munkások és alkalmazottak anyagi helyzetére. Mivel a tőkések az újabb és újabb befektetések összegét, a hadikiadások csillagászati méretű tételeit nem a profit rovására teremtik elő, óhatatlanul a dolgozók vállaira nehezednek a katonai kiadások terhei. A számok mindennél világosabban beszélnek!

A NATO-országok fegyverkezési kiadásai 1949 és 1962 között négyszeresükre emelkedtek. Az Egyesült Államok 1963—1964-ben az előző évi 53 milliárd dollárhoz képest 56 milliárd

dollárt irányzott elő hadikiadásokra. Ez hozzávetőleg az egész költségvetési összeg 50 százaléka. Az NSZK hadikiadásai (csak közvetlen, kimutatható hadicélokra) az 1962-es hivatalos költségvetésben 16,5 milliárd márkát tettek ki; jelenleg 20 milliárd márka körül mozog a hadikiadások költségvetési tétele. A francia hadikiadások a költségvetés 25 százalékára, körülbelül 20 milliárd új frankra rúgnak. Az új gaulle-ista „ötéves tervben" pedig bevallottan 80 milliárd új frankot irányoztak elő. Angliában az 1962—1963-as költségvetésben 1 milliárd 722 millió font sterling szerepel közvetlen hadikiadásként; jelenleg 2 milliárdnál tartanak.[1]

Ahhoz, hogy a munkásosztály és az alkalmazottak anyagi helyzetének negatív jelenségeit lássuk, szükségszerű a profitok emelkedésén keresztül a relatív elnyomorodás néhány tényére utalni. Franciaországban az 500 legnagyobb vállalat profitja a következőképpen alakult a gaulle-izmus hatalomra jutása óta: a monopolisták 1958-ban 1353 millió, 1961-ben 2048 millió, 1962-ben 2290 millió régi frank profitot zsebeltek be. A profit növekedése négy esztendő alatt 69,2 százalékos. A francia munkások életszínvonal-emelkedése ehhez képest rendkívül csekély (nem is beszélve annak egyik tényezőjéről, a reálbérek vásárlóerejének értékéről). Az említett 500 vállalatból a 120 legerősebb vállalat profitnövekedése a következőképpen alakult: 1958-ban 879 millió, 1961-ben 1220 millió, 1962-ben 1354 millió frank. A százalékarány 54,03, de a profit abszolút tömege jól láthatóan koncentrálódik. Az említett 120 vállalatból a 98 legnagyobb vállalat tőzsdei kapitalizációja négy esztendő alatt (1958—1962) 89,40 százalékos emelkedést mutat.[2]

Hasonló mértékben növekedtek a tőkések profitjai Angliában, a Német Szövetségi Köztársaságban, Olaszországban és másutt is. Angliában például 1958 és 1960 között a tőkések

[1] Lásd *E. Rosenthal* cikkét: Mirovaja Ekonomika, 1963 május. 80—81. old.

[2] Lásd *A. Pirolli—A. Jamet* cikkét: Economie et Politique, 1964 május—június. 124., 128. old.

profitja 23 százalékkal emelkedett, 1961-ben pedig újabb 7,5 százalékkal. Olaszországban 1960-ban, az amortizációt leszámítva, a tőkések jövedelme (profit, kamat, járulék) 5 milliárd lírát tett ki, a bruttó nemzeti jövedelem 37,6 százalékát.[3]

A munkásosztály anyagi helyzetében jelentkező *negatív jelenségek másik gazdasági oka a foglalkoztatottság és a munkaidő csökkentése.* A kapitalista világ gazdasági életének, fejlődésének egyik legérzékenyebb pontja az autóipar. Az automobil-ipar válságjelenségei Franciaországon kívül Nyugat-Németországban és Olaszországban is jelentkeztek. Ezt a FIAT konszern problémái tanúsítják a legvilágosabban. A konkurrenciaharc hullámai a kapitalista világ autóipari konszernjei között elérték a FIAT műveket is. A FIAT művek vezetői egyik napról a másikra több ezer munkást bocsátottak el vagy jelentős bércsökkentéssel járó munkaidő-csökkentést hajtottak végre. A jelek szerint a Közös Piac országaiban és a nagy amerikai autókonszernek körében valamilyen átalakulás megy végbe az erősebb, elsősorban az amerikai tőkéscsoportok javára (Chrysler—Simca, Volkswagen). A konkurrenciaharc, amely az európai integrációban a profilírozás köntösébe bújik, valószínűleg az egész kapitalista gazdaságot érintheti. Olaszországban a dekonjunktúra közeledő jelenségeit mutatják az egész fémiparban és az építőiparban jelentkező tünetek is. 1964 szeptemberében a tőkés vállalkozók erős támadást indítottak a foglalkoztatottság mai színvonala ellen. Milánóban és Torinóban, az olasz ipar szívében 250 000 fémipari munkást érintett a munkaidő-csökkentés vagy elbocsátás. Több mint 140 000 olasz építőipari munkás vált munkanélkülivé 1964 júniusában. Ebből 14 000 Torinóban, 40 000 Milánóban és 40 000 Róma környékén.

A francia iparban hasonló jelenségek mutatkoztak. A francia kormány által égig magasztalt „stabilizációs terv" (1965—1970) a költségvetés egyensúlyának megteremtéséről beszél.

[3] Lásd *Antonio Pesenti és Vincenzo Vitello:* Tendenze del capitalismo italiano. Editori Riuniti kiad. Róma.

Ez az egyensúly azonban nem az improduktív termelés költségeinek (atomütőerő stb.) csökkentésére vagy a költségvetés deficitjének haladó módon való megszüntetésére, hanem éppen ellenkezőleg, a kisemberek adójának emelésére, a szociális vívmányok megnyirbálására épült. Egy sor francia iparágban (a fémiparban, az építőiparban, az automobiliparban) elbocsátják a munkásokat, illetve megrövidítik a munkaidőt. Nem véletlen, hogy a szakszervezetek követelik a bércsökkenés nélküli 40 órás munkahétre való visszatérést (régi népfront-vívmány).

A nyugati munkásosztály egy része rosszabbodó helyzetének jellegzetes oka a tőkések úgynevezett jövedelem-politikája. *Ez a jövedelem-politika lényegében a reálbérek fokozódó megadóztatásán alapul.* Franciaországban például 1963-ban a gaulle-ista kormány 49,06 milliárd frank adóval terhelte meg a bérből és fizetésből élőket; ez az összeg a költségvetési bevétel 69 százaléka. Ez azt jelenti, hogy minden francia családra 460 új frank adó jut. Ugyanakkor a részvénytársaságok 330 millió frankkal kevesebb adót fizettek 1963-ban, mint 1962-ben.[4]

Az adó növelésének politikáját folytatják a nyugatnémet, az angol és az olasz tőkések is.

A Német Szövetségi Köztársaságban egyre magasabbak a bérekre kivetett adók, amelyek 1959-ben a bérek és fizetések 5,4 százalékának, 1961-ben már 7,8 százalékának feleltek meg. A nyugatnémet kormány a dolgozókra hárította az orvosi költségek 15 százalékát, a gyógyszerköltségek 30 százalékát.[5]

A gazdasági helyzet új jelensége az egyes országokban jelentkező infláció, amelynek következményét a dolgozó néptömegek elsősorban *az árak emelkedésén keresztül érzik.*

Óriási versenyfutás indult meg valamennyi kapitalista or-

[4] Lásd *Jacques Kahn* cikkét: France Nouvelle, 1962 december; l'Humanité, 1962. november 13.

[5] A Szakszervezeti Világszövetség Végrehajtó Bizottsága lipcsei ülésszakának jegyzőkönyvéből. (Az SZVSZ havi közlönye, 1962. december 1—16.)

ságban a bérek és az árak között, a reálbérek és a munkatermelékenység között. Franciaországban például 250 árucikket számítva, az áremelkedés 1957-től 1962 végéig 47,4 százalékos volt (évi 7,9 százalékos átlag). Csupán az élelmiszercikkek ára 23 százalékkal emelkedett.[6] 1964-ben az árak tovább emelkedtek. Az élelmezési cikkekkel párhuzamosan rendkívül nyomasztó a lakbérek emelkedése: 1957 júliusa és 1963 júliusa között 83,3 százalék.[7] A műanyagcikkek kivételével Franciaországban szinte valamennyi áru ára növekedett. Ugyanakkor a munkabérek csak hatalmas harcok árán tudták követni az említett áremelkedéseket, de igen sok bérkategóriánál a bérek lemaradtak az áremelkedés mögött. A munkások 56 százaléka ma se nyerte vissza 1957-es béreinek vásárlóerejét, nem is beszélve az 1938-as bérek vásárlóerejéről. A bérek és árak egymáshoz viszonyított aránya azonban még nem mond meg mindent a munkások és alkalmazottak életszínvonaláról, illetve anyagi, szociális helyzetéről. Franciaországban a dolgozó munkások munkahete átlag 47 órás, a háború előtti 40 órával szemben; a valóságban nem ritka az 50—60 órás munkahét sem. Ez utóbbi aránylag magas túlmunkadíjazást jelent ugyan, de rendkívüli fáradtságot és kimerültséget okoz. Összehasonlíthatatlanul magasabbak a kulturális szükségletek árai, mint a szocialista országokban; hasonlóképpen a gáz, a villany, a közlekedés. Bár a francia munkás átlagos havi keresete 600—700 új frank,[8] amelyhez 2—3 gyermek után kétségtelenül számottevő családi pótlék jár,[9] és a nagy harcok árán kivívott négyhetes fizetett szabadság, mégis jelentős gondokkal küzdenek. Az infláció, az áremelkedés nap mint nap veszélyezteti a kiharcolt életszínvonalu-

[6] Lásd Economie et Politique, 1963. április 16. 1. old.

[7] Lásd *A. Barjonet* cikkét: Le Peuple, 1963. szeptember 15.

[8] Több mint 5 millió munkás és alkalmazott havi keresete 650 új frank alatt van. (Lásd France Nouvelle, 1963 január.)

[9] 2 gyermek után 148,45 fr. — 3 gyermek után 274,25 fr. — 5 gyermek után kb. 500 fr. (Lásd Le Peuple, 1963. augusztus 15. és szeptember 1.)

kat. *Bár egészében a munkásosztály életszínvonala nem süllyedt, sőt a múlthoz képest valamelyest emelkedett, a romlás tendenciái kísértetiesen fenyegetik a francia dolgozó néptömegek minden rétegét.* 1958 óta fokozódik a kizsákmányolás, amelyet ellentmondásos jelenségeken keresztül elősegít a Közös Piac is. Az integráció egyik következménye, hogy „európai síkon" nyomás nehezedik a dolgozók béreire, és ez a viszonylag magas bérű francia munkást is érzékenyen érinti. A harcok ellenére *a bérek megközelítőleg sem emelkednek a munka termelékenységének növekedéséhez képest.* 1959-ben az 1 órára eső termelékenység növekedését az iparban 6—7 százalékosnak lehetett minősíteni, és 1961-ben újabb 4 százalékkal emelkedett. Ugyanezen idő alatt az órabérek vásárlóereje — hivatalos statisztika szerint — csak 8 százalékkal nőtt.

A francia burzsoázia a legkülönbözőbb úton és módon igyekszik visszavenni a munkásosztály több évtized óta kiharcolt jelentős szociális vívmányait is. Megszorították a nyugdíjakat, csökkentették az úgynevezett frontharcos nyugdíjakat is. A monopolista kormány segítségével a háztulajdonosok felmondták a kötött házbéreket, és általában felemelték a kommunális szolgáltatások árát.

Az 1965—1970-re előirányzott gaulle-ista terv a nemzeti jövedelem növekedését 3,4 százalékban határozta meg. Ez csökkentést jelent az 1960—1963 közötti átlagos 4,5 százalékhoz képest. A bérek összegét 2,8—3,4 százalékkal kívánják növelni. Az árak folytonos emelkedése mellett — az eddigiek is bizonyítják — ez maximum 2—2,5 százalékot jelent a valóságban. De ez is bizonytalan.

Olaszországban, ahol a burzsoázia az olasz „gazdasági csodát" propagálta, a kiharcolt béremelések és bizonyos életszínvonal-emelkedés ellenére a dolgozó tömegek legfontosabb gazdasági és szociális problémái megoldatlanok maradtak. A bérek még mindig itt a legalacsonyabbak a Közös Piac országai között. Az árak folytonos emelkedésével párhuzamosan a munka termelékenysége 1953-tól 1961-ig 80 százalékkal nőtt,

ugyanakkor a bérek átlagosan csak 18 százalékkal. Az olasz munkások és alkalmazottak életszínvonala javulásának túlnyomó része túlórázásból, különmunkából és az egy családban több kereső jövedelméből, a foglalkoztatottság növekedéséből ered. Így a „gazdasági csoda" főleg a monopolista profitok emelkedésében jutott kifejezésre Olaszországban, anélkül, hogy tagadnók az olasz munkások életszínvonalának bizonyos javulását.

Az olasz gazdasági életre egyre nyomasztóbban nehezedik az infláció. Ez pedig elsősorban a bérből és fizetésből élőket sújtja. Az Olasz Kommunista Párt Gazdasági Bizottságának elemzése feltárta, hogy 1962-ben, 1961-hez viszonyítva, a nagykereskedelmi árak 3 százalékkal, 1963 első kilenc hónapjában pedig, 1962-höz képest, újabb 5 százalékkal emelkedtek.

A létfenntartási cikkek indexe 1962-ben 5,8 százalékkal, 1963 első kilenc hónapjában, az előző évhez hasonlítva, 8,7 százalékkal növekedett. 1963 októberében, 1961 októberéhez képest, a létfenntartási cikkek ára 16,8 százalékkal, 1962 októberéhez viszonyítva 9,3 százalékkal növekedett.[10] Az árak — főleg az élelmezési cikkeké és a kommunális szolgáltatásoké — itt is tovább emelkedtek 1964-ben. 1964-ben Olaszországban a nemzeti jövedelem az árak egyidejű erős növekedésével csak igen lassú emelkedést mutat. Az ipari termelés üteme is egyenlőtlen. Egyetlen alapvető kérdés sem oldódott meg tehát a hosszan tartó konjunktúra folyamán. 1964-ben a bruttó nemzeti jövedelem 2,7 százalékkal nőtt. A normális emelkedés kb. 4,5 százalék volna. Az ipari termelés átlagosan, valamennyi ágazatot számítva, 1,5 százalékkal növekedett 1964-ben. Egyes szektorokban (élelmezés, textil, bőráru, faáru, fémáru, gépipar, közlekedési eszközök) 2—10 százalékos csökkenés mutatkozik; az alapanyagipar egyes területein (gáz, ásványi anyagok), valamint a petróleum- és a műanyagipar területén még mindig jelentős növekedés tapasztalható. A ledol-

[10] Lásd Rinascita, 1964. február 8. 17. old.

gozott munkanapok száma is 7 százalékos csökkenést mutat 1964-ben.

Bár az olasz export több mint 17 százalékkal nőtt, a pénzügyi deficit az előző évvel szemben jelentősen emelkedett.[11]

A sokéves konzervatív uralom következménye, hogy az utolsó öt évben a munkások és alkalmazottak bérei sokkal kevésbé nőttek Angliában, mint más nagyobb európai országban. A bérbefagyasztás veszélye fenyegeti a dolgozókat. *Az angol tőkések is a jövedelem politikájának manőverével élnek,* mint európai és tengerentúli társaik. Ezzel szemben a munkások magasabb bért és általánosan 40 órás munkahetet, a nyugdíjak felemelését követelik.

1961 júliustól decemberig (1956-ot 100-nak véve) a hetibéráltag 125,1-ről 126,4-re emelkedett, a kicsinybeni árak pedig 114,6-ról 117,1-re.[12] Ez utóbbi 1962 júniusban 120,9-re emelkedett. A bérek pedig nagy harcok árán 1962 júniusában 129,3-ra, majd 1962 novemberében 131,7-re emelkedtek. 1963—1964-re a kiskereskedelmi árak 7,4 százalékkal, a hetibérek 8 százalékkal növekedtek.[13]

Az angol Szakszervezeti Főtanács „Labour" című lapja 1962 novemberében részletesen foglalkozott az angol munkások átlagfizetésével (az adatok megegyeznek a munkaügyi minisztérium adataival).

A 21 évesnél idősebb férfi ipari dolgozók átlagos heti keresete 1962 áprilisában 15 font 12 shilling 10 penny volt. Ez magában foglalta az összes túlórák díjait, az akkord- és a darabbérben keresett összeget és egyéb mellékkereseteket, a jövedelmi adó és biztosítási díj levonása nélkül. A nődolgozók heti átlagkeresete viszont 7 font 17 shilling 2 penny volt.

A munkaidőátlag 47,3 óra, a nők 40 órát dolgoznak. A mezőgazdaságban dolgozók átlag heti keresete 10 font 19 shilling 7 penny, átlag 51,2 óra munkaidővel.

[11] Lásd Amico del Popolo, Vercelli 1964. január 8.
[12] Lásd Monthly Digest of Statistics, 1965 január.
[13] Lásd ugyanott.

A múlthoz képest kétségtelenül magas bérezés értékét csökkentik a már jelzett áremelkedések, a kb. egyheti fizetésnek megfelelő házbér (1958 és 1960 között 7 százalékkal emelkedett), a magas adók és társadalombiztosítási járulékok, valamint a létbizonytalanság. Nehezebb a helyzetük a nyugdíjas munkásoknak, akik heti 4—5 fontot kapnak és sok gonddal küszködnek.

Sok legenda kering a nyugatnémet dolgozók életszínvonaláról. Mi az igazság? Valóban, a konjunktúra éveiben észrevehetően javult a német munkások reálbére, de korántsem olyan mértékben, mint ahogy a jobboldali szociáldemokraták és szakszervezeti vezetők vagy a burzsoázia híresztelte. Éppen a szakszervezetek adatai — a baloldali szocialista és kommunista vezetők józan megállapításai alapján — mutatnak rá, hogy a munkásosztály viszonylagos elnyomorodása egyre nő, a monopolista kizsákmányolás fokozódik, és a tíz-tizenöt esztendő alatt *megemelkedett reálbér telve van feszítő ellentmondásokkal, a kivívott szociális juttatások sokszor veszélyben forognak.* (Ez általános nyugat-európai jelenség.) A nemzeti jövedelem magánfogyasztásra fordított része alacsonyabb, mint Angliában vagy Franciaországban. A kiharcolt béremelés nyomán, a nyugatnémet „Welt der Arbeit" című szakszervezeti lap szerint, egy nyugatnémet munkás átlagos havi bruttó keresete 506, az adólevonások után 425 nyugatnémet márka. Ezen belül a munkásháztartások 50 százalékának havi 300—400, 12,3 százalékának pedig 300 márka a jövedelme.[14]

Megnehezíti a bérből és fizetésből élők helyzetét a kereseti adó emelkedése. 1961-ben például a kereseti adó 31—32 százalékkal volt magasabb, mint az előző évben, míg a tőkések jövedelmi adója csak 12,6 százalékkal emelkedett.

Nagyon magas az üzemi balesetek és a korán megrokkantak száma. 1959—1960-as adatok szerint naponta 16 halott marad Nyugat-Németország „ipari csataterén". Az öregségi járadék előtti rokkantság minden 7—10. munkást érinti. A magas

[14] Lásd Fränkische Tagespost, 1961. augusztus 3.

munkaintenzitás következtében — hivatalos adatok szerint — a munkások átlaga 53 éves korban „megérik a nyugdíjra", és „szociális szerencsétlenként" kezelik.

Harci kérdés a nők végzett munkájának megfelelő tényleges bérezése. Egy átlag női munkás *harminc évi munkája után, az egyenlőtlen bérezés folytán, a tőkések 34 200 márkát takarítanak meg,* azaz „zsebre tesznek". A női munkás — ugyanazon munkáért — az átlag szakmunkás bérének 75 százalékát kapja csupán.[15] A tisztviselőnők 70—80 százaléka képzettsége ellenére a legalsó fizetési és munkakategóriában van.

A 400—500 márka havi fizetésű dolgozó állandó költségvetési tétele (házbér, villany, gáz, fűtés) kb. 130—150 márkát tesz ki. 70—100 márkát költenek háztartásra (élelem, tisztítószerek, javítások stb.). A legtöbb munkás 50—100 márka részletet fizet, a kultúrigények, taníttatás kielégítésére alig marad valami. Egy nyugatnémet munkáscsalád (4 személy) — a szakszervezetek által kiszámított — havi létminimuma 590 márka. De a munkások 50 százaléka ennél kevesebbet keres. Természetesen magasabb az átlag az olyan családokban, ahol az asszony is keres (átlag 200—300 márkát számítva).

A szakszervezetek, a jobboldali vezetők akarata ellenére, alulról jövő nyomásra kénytelenek növekvő követelés-harcot vívni a bérek emeléséért, a 40 órás munkahétért, a szociális vívmányokért.

A „legenda" lassan oszladozik. A nyugatnémet munkásosztály helyzetének állandó rosszabbodásáról szóló megállapításokat ugyan nem fogadjuk el, de a tények — tények. A „Neues Deutschland" a „gazdasági csoda" országáról idézi a „Metall" című nyugatnémet szakszervezeti lap 1964. július 3-i riportját. Eszerint még Lücke szövetségi lakásügyi miniszter szerint is 1963 elején 1,5—2 millió német polgár élt szükséglakásban, a jelentős építkezések ellenére, a kevés lakás és a horribilis lakbér miatt! 185 000-en éltek átmeneti táborok-

[15] Lásd *Maria Weber* cikkét: Welt der Arbeit, 1963. augusztus 30.

ban, 900 000-en kerti lugasokban, pincelakásokban, romházakban vagy bunkerekben. Különösen azok a nyugdíjas munkások élnek így (100 közül 33), akik alacsony nyugdíjukból képtelenek jobb lakást bérelni.

A foglalkoztatottság és a munkanélküliség

A fejlett kapitalista országokban — a Közös Piac országaiban is — nem oldották meg a munkások alapvető problémáit, és nem teremtették meg a munkások és alkalmazottak létbiztonságát. Ez különösen kitűnik a munkanélküliség alakulásával kapcsolatos adatokból.

A teljes munkanélküliek száma
(ezerben)

Ország	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964
Egyesült Államok	4681	3813	3931	4806	4007	4166	3466
Kanada	432	373	448	469	400	373	258
Anglia	501	512	393	377	500	612	377
Belgium	181	199	158	128	81	59	52
Japán	560	580	430	390	430	400	300
Franciaország	93	140	131	112	115	97	117
Olaszország*	1759	1680	1546	1407	1200	504	469**
NSZK	683	480	237	161	136	174	102

Forrás: Monthly Bulletin of Statistics, 1962. december 13—15. és 1965 január.

* Az olaszországi adatok nem egyeznek az olasz szakszervezeti statisztikával, amely ma is 1 millió feletti munkanélkülit mutat ki.

** Júliusi adat.

1962-höz képest 1963 közepére 960 000-re nőtt, majd 1964-re, a gazdasági felélénkülés hatására, 612-000-re csökkent az angol munkanélküliek száma. Olaszországban a munkanélküliek száma újra eléri az 1 300 000-ret, bár 1 700 000 olasz munkás és paraszt vándorolt ki az országból. Érdekes, valamelyest

még az NSZK-ban is nőtt a munkanélküliség: az 1962-es 142 000-ről, 1963-ban 176 000-re. Ugyanakkor sajátosan paradox a jelenlegi helyzet: a munkanélküliség növekedése (1963—1964-ben) általában még párhuzamos a termelés és a foglalkoztatottság emelkedésével; egyes országokban, például Franciaországban és az NSZK-ban a külföldi munkaerő számszerű növekedésével.

Az Európai Gazdasági Közösség és a munkásosztály

Az EGK monopolistái megpróbálták elhitetni a dolgozó tömegekkel, hogy egy 160 milliós belső fogyasztó piac és a vámtarifák rendszeres csökkentése maga után vonja majd az árak lényeges esését. A valóság az elmúlt öt esztendő alatt éppen az ellenkező képet mutatja. Az eltörölt vámilletékeket a honi piacon belső adókkal helyettesítették, így a fogyasztási javak ára gyakorlatilag nem csökkent, hanem emelkedett.

A Közös Piac monopolistái szélesen propagálják, hogy egyrészt a nyugat-európai dolgozók bére kedvező módon kiegyenlítődik, másrészt az országaikon belüli munkaerők mozgása szabaddá vált.

A bérekre vonatkozó tőkés kiegyenlítődési törekvés a Közös Piac országaiban lényegében a profitérdekeket szolgálja. *A bérnivellálási intézkedések* következtében egyes országokban komoly veszély fenyegeti a munkásokat, mert a tőkés monopóliumok a béreket az alacsonyabb kategóriák felé szorítják, és így egy-két országot kivéve a dolgozók bérhelyzete nem javult, hanem romlott. A nemzetközi monopoltőkés csoportok olyan alacsony bérátlagot akarnak megteremteni, amely jelentősen csökkentené a francia, a nyugatnémet, belga vagy a társult országok dolgozóinak életszínvonalát. A szabad munkaerő-mozgást éppen ebben az irányban kívánják kiaknázni. Ez természetesen harcra sarkallja Nyugat-Európa munkásait és alkalmazottait.

Érdekesebb probléma: a munkaerő-vándorlás.

Az Európai Gazdasági Közösséghez tartozó országok szakszervezeteinek összekötő és akcióbizottsága kilencedik ülésén a következőképpen foglalkoztak a munkaerő-vándorlás problémájával: „a dolgozók szabad vándorlásával a tőkések azt akarják elérni, hogy kényelmesebben és biztosabban rendelkezzenek olyan tömeggel, amelyet szükség esetén felhasználhatnak akár arra, hogy nyomást gyakoroljanak valamelyik ország dolgozóinak élet- és munkakörülményeire, akár pedig arra, hogy a különböző bérkövetelő és egyéb harcokban szembe tudjanak szállni a dolgozók nyomásával."[16]

Franciaországban például a gaulle-ista IV. Terv szerint 1960—1965 között évi 60 000 bevándorló munkást kívántak elhelyezni a francia gazdaságban. 1963-ban, a terveket messze elhagyva, 120 000 külföldi munkást engedtek be Franciaországba Olaszországból, Spanyolországból, Görögországból, Törökországból, Portugáliából és Algériából. Az olaszok száma 1954 és 1963 között 504 620-ról 656 686-ra emelkedett. A spanyol munkások száma több mint kétszeresére (1963-ban 493 860), a portugáloké pedig 19 320-ról 72 700-ra nőtt. 1963-ban már 500 000 algériai élt Franciaországban.

Az idegen munkások zöme az építőiparban, a vas- és fémiparban, a mezőgazdaságban és a bányászatban dolgozik.[17]

A Német Szövetségi Köztársaságban 1960 júniusában 650 000 külföldi dolgozott. Egy év alatt 146 000-rel növekedett a külföldi munkások száma. Az összes külföldi munkások közül 266 000 Olaszországból vándorolt be.[18] Ezek a számok önmagukban még nem mutatják meg a valóságos helyzetet a bevándorolt munkaerőkről. Kétségtelen tény, hogy a

[16] A Szakszervezeti Világszövetség Végrehajtó Bizottsága lipcsei ülésszakának jegyzőkönyvéből. (Az SZVSZ havi közlönye, 1962. december 1—16.)

[17] Lásd *Georges Marchais* cikkét: France Nouvelle, Document. 1964. április 22—28.

[18] A Szakszervezeti Világszövetség Végrehajtó Bizottsága lipcsei ülésszakán elmondott beszámolóból. (Az SZVSZ havi közlönye, 1962. december 1—16.)

bevándorló munkások jogaira vonatkozólag születtek egyezmények, és ezek szavakban egyenlő bánásmódot biztosítanak a bevándorlóknak. Ennek ellenére jelentős különbségek mutatkoznak a honi munkások és a külföldi munkások bére, elhelyezési viszonyai, szabadságideje és szociális juttatásai között. Az NSZK-ban például az idegen munkaerők bére általában 20 százalékkal alacsonyabb, mint a nyugatnémet munkásoké. Elszállásolásuk rendkívül rossz.[19]

Hasonló a Franciaországba bevándorolt idegen munkaerők helyzete is. Bérviszonyaik rosszabbak, mint a francia munkásoké, különösen az algériai, a marokkói, a spanyol, a portugál, a görög és a török dolgozóké. Ezenkívül nemzetiség szerint is különbségeket tesznek ugyanazon kvalifikációjú munkáknál. Az egyik francia üzemben, a Panhard-nál — és ez csak egy a sok közül —, a francia munkás órabére az úgynevezett P_1 kategóriában 2,20, a spanyol bevándorlóé 1,85 új frank. A különbség természetesen a tőkések zsebébe vándorol.

Szociális téren, például a családi segély kiutalásánál is nagyfokú diszkrimináció áldozatai az idegen munkaerők. A görög, a török, a marokkói munkás semmit sem kap, mások kevesebbet, mint a franciák. Még súlyosabbak a bevándorlók lakásviszonyai. Az évi 100—120 000 bevándorló zöme, különösen az afrikaiak szörnyű körülmények között, barakkokban élnek.

A gazdasági és szociális megkülönböztetéssel párhuzamosan a bevándorlók politikai jogait is korlátozzák, egyes nemzetiségeknél pedig kifejezetten semmibe veszik. E nagyfokú nemzetiségi elnyomást egybekapcsolják a francia munkások között folytatott soviniszta-nacionalista propagandával. Az idegen munkaerő ideológiai megtévesztésében jelentős szerepet juttatnak a katolikus egyháznak és a különböző reakciós emigráns szervezeteknek.

A Német Szövetségi Köztársaságban a bevándorló olasz munkások nem vehetnek részt az üzemi bizottsági választá-

[19] Lásd ugyanott.

sokon, és ahogy sok olasz munkás állítja, úgy kezelik őket, mint az Egyesült Államokban a négereket. Ez kifejezésre jutott az 1963. április 28-i olaszországi választásokon is. Nem véletlen, hogy a külföldről hazatérő olasz munkások az Olasz Kommunista Párt jelszavait hangoztatva lépték át a határt, és olyanok is radikalizálódtak s a kommunista pártra szavaztak, akik Nyugat-Németországba utazásuk előtt még távol álltak az olasz kommunista mozgalomtól.

A felsorolt tények bizonyítják, hogy a munkaerő „szabad" mozgása fokozza a monopóliumok kizsákmányoló tevékenységét és a munkásosztály elleni támadást. *Ezért a fejlett kapitalista országok szakszervezeteinek fontos feladata közös szakszervezeti akciók létrehozása az európai tőkés monopóliumok támadása ellen.*

A munkásosztály és a dolgozó tömegek gazdasági harca

A munkásosztály és a dolgozó tömegek anyagi helyzete alapvetően meghatározza a gazdasági követelésekért folytatott osztályharcukat. Mivel a kapitalizmus fejlődésében ellentmondásos tendenciák érvényesülnek (konjunktúra, ipari fejlődés, ugyanakkor az egész kapitalista rend bomlása), a munkásosztály harcában is bizonyos ellentmondásos folyamatot tapasztalhatunk. A konjunktúra idején egyes országokban a dolgozók nagy tömegharcokkal eredményeket értek el, bár azok a tőkések profitja, az árak, az adók, a munka intenzitása mögött elmaradnak. A konjunktúra egyes munkásmozgalmi funkcionáriusokat arra a téves álláspontra juttatott, hogy ilyen körülmények között nem lehet harcolni. Az eddigi harcok eredményei bizonyítják, hogy lehet és kell is küzdeni a különböző követelésekért, a munkások, alkalmazottak helyzete rosszabbodásának megakadályozásáért. A fejlett kapitalista országok szakszervezeteinek és munkáspártjainak, különösen a kommunista pártoknak, *gyakorlati harcuk középpont-*

jába a dolgozó tömegek anyagi helyzete megjavításáért folytatott küzdelmet kell állítaniuk. A kommunista és munkáspártok 1960-as moszkvai konferenciáján kiadott Nyilatkozat ezzel kapcsolatban a következőket szögezte le: a kommunisták „önfeláldozóan harcolnak azért, hogy már a jelenlegi körülmények között mindent megtegyenek a munkásosztály és a néptömegek érdekeinek megvédéséért, életkörülményeik megjavításáért, a nép demokratikus szabadságjogainak kiszélesítéséért, s nem halasztják mindezt a szocializmus győzelméig".[20]

Az osztályharc egyes területeit és tényezőit nem lehet egymástól mereven szétválasztani. Nem lehet azt mondani, hogy a munkásosztály csak gazdasági harcot vív, és ez független a háború elleni vagy a demokráciáért és a szocializmusért vívott csatájától. Európában sehol nem beszélhetünk túltermelési válságról. A munkásosztálynak tehát konjunkturális időszakban kell megtalálnia azokat a követeléseket, amelyek a munkásosztály számára elérhetőek, azokat a harci formákat, amelyek legmegfelelőbbek. Voltak olyan dogmatikusan gondolkodó emberek — és még most is vannak —, akik szerint meg kell várni a válságot, és akkor egyrészt egyszerűbb a munkásosztály gazdasági-politikai harca, másrészt általános támadást lehet indítani a burzsoázia ellen. Ez a felfogás, bár tartalmaz helyes elemeket, mégis sablonos, mert egyáltalában nem biztos, hogy a munkásosztály a válság-periódusokban éri el a legjelentősebb eredményeit. A történelem tanúsága szerint éppen ellenkező jelenségek voltak tapasztalhatók a múltban. A válságidőszakban a munkások százezrei vagy milliói váltak munkanélkülivé, a burzsoázia diktálta a feltételeket, és erre a munkásosztály anyagi helyzete miatt nagyobb eshetőségei voltak. Az is felvetődött, hogy a válságidőszakokban a munkásosztály gyorsabban forradalmasodik. Ez általában igaz és természetes. A munkásosztály anyagi léte határozza

[20] A békéért, a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért, a szocializmusért. Kossuth Könyvkiadó 1960. 60. old.

meg gondolkodását, forradalmi öntudatának fokát. De e megállapítást sem lehet vulgárisan, egyoldalúan értelmezni. Ugyancsak a történelem tanúsága szerint a nagy válságok időszakában megnövekedett a fasiszta veszély, vagy a tekintélyuralom bizonyos tendenciái mutatkoztak; mindez összefügg a kapitalizmus általános válságának fokozódó elmélyülésével. *A munkásosztály nem alapozhatja forradalmi harcát kizárólag a válságokra mint kétségtelenül jelentős objektív tényezőre.* A munkásosztály konjunkturális viszonyok között is növelheti forradalmi erejét, bár az is igaz, hogy *a konjunktúra a különböző reformista illúziók legfőbb táptalaja.* E két tendenciát szoros dialektikus egységben kell tekinteni.

A munkásosztálynak — természetesen — számolnia kell a kapitalizmus törvényszerűségeivel. Éppen ezért minden kommunista pártnak vagy a kommunisták befolyása alatt álló forradalmi szakszervezetnek részletesen kell elemezni a mai körülményeket. Az élet tulajdonképpen már eldöntötte a vitát. Bebizonyosodott, hogy a munkásosztály sok gazdasági és szociális eredményt tud kiharcolni konjunkturális időszakban. A tőkés nem akart kimaradni a konjunktúra adta lehetőségekből, a kapitalisták egymás közötti versenyéből, ezért sokszor engedményekre kényszerült. De ennél még *fontosabb tényező,* hogy *a munkásosztály szervezettségének ereje, tömegharcainak sikere alapján kényszeríti rá a tőkéseket bérvagy szociális helyzete megjavítására* vagy esetleg átmeneti konzerválására. Ez természetesen attól is függ, hogy milyen mértékben maradtak meg az egyes kapitalista országokban a burzsoá demokratikus jogok (üzemi demokrácia, szervezkedési, sztrájkjog stb.). Ahol a burzsoá demokratikus jogok viszonylag csorbítatlanok, ott a rész- és általános eredmények is nagyobbak lehetnek.

Olaszországban, ahol 1963-ig viszonylag a legerősebb konjunktúra volt a fejlett nyugat-európai országok közül, a munkások a nagyarányú tömegharcok eszközével olyan eredményeket értek el, amelyek alapvetően hozzájárultak az olasz munkásosztály és a dolgozó tömegek életszínvonalának bizo-

nyos mérvű emelkedéséhez. A kommunista pártok nem győzik eléggé hangsúlyozni *a harcok sikerének fő feltételét: a tömegharcok alkalmazását.* Nemcsak bérharcról, hanem szociális jogok visszaszerzéséről vagy újabb gazdasági vívmányok eléréséről is szó van. Sőt, a politikai jogok kivívása még inkább előtérbe került. Jellemző például, hogy az olasz munkásosztály az egyik legnagyobb észak-olaszországi ipartelepen, a torinói FIAT művekben, 8 éven keresztül nem tudott sztrájkot szervezni a burzsoázia gazdasági és politikai manőverei, korrumpáló tevékenysége folytán. 1962-ben azonban mindhárom szakszervezet: az Olasz Általános Munkásszövetség (CGIL), az Olasz Szabad Szakszervezetek Szövetsége (CISL) és az Olasz Munkaszövetség (UIL) viszonylag szoros akcióegységben jelentős sztrájkmozgalmat robbantott ki részben gazdasági, részben politikai követelések megvalósításáért. A torinói FIAT művek munkásai és a velük szolidáris olasz munkásosztály nemcsak bér- és szociális helyzetén javított, hanem jelentős politikai eredményeket is elért (visszaszerezte a sztrájkjogot a FIAT művekben).

Kétségtelen tény, hogy a konjunkturális időszak, éppen a munkásosztály anyagi létének javulása következtében, növelte a munkásosztályon belüli reformista illúziók veszélyét is. A nyugati kapitalista országok szociáldemokrata pártjai ebben az irányban ösztökélik a munkások és alkalmazottak tömegeit. Nem véletlen, hogy a szociáldemokrata pártok jobboldali vezetői nagyon is tudatosan, a burzsoáziával összhangban, a konjunktúrát használják fel olyan elméletek gyártására, illetve propagálására, mint például „népi kapitalizmus", „a tőke demokratizálása", amely szerint a munkások a részvények vásárlásának lehetőségével maguk is tőkésekké lesznek, a „jövedelem politikája" stb.

A nyugat-európai országok munkásmozgalmán kívül még egy döntő tényezővel kénytelen számolni a burzsoázia. A Szovjetunió és a szocialista országok léte, fejlődése jelentős erkölcsi, politikai bázisul szolgál a kapitalista országok munkásosztályának harcaihoz. A nyugati dolgozók éberen figyelik

eredményeinket, szociális vívmányainkat, akár társadalombiztosításról, üdültetésről, akár politikai jogokról van szó. Különösen érzékenyen figyelik — és ezért is nagy a felelősségünk —, hogyan sáfárkodunk a munkáshatalommal, hogyan fejlődik szocialista rendszerünk gazdasága, társadalma és demokratizmusa. Tehát gazdasági, szociális, politikai eredményeinkkel hatunk legintenzívebben a kapitalista országok proletárforradalmi mozgalmainak előrehaladására. A burzsoázia — akarva, nem akarva — kénytelen figyelembe venni a szocializmus eredményeit. Köztudott dolog az is, hogy a nyugati burzsoázia is figyeli, mérlegeli eredményeinket, és nemegyszer ennél az oknál fogva is bizonyos engedményeket tesz a proletariátusnak vagy más dolgozó rétegeknek.

A kiharcolt eredmények azonban egyáltalán nem azt jelentik, hogy a munkásosztály és a dolgozó tömegek alapvető problémái megoldódtak, sőt még azt sem, hogy a dolgozók életszínvonala a tőkés konjunktúrához, a tőkések profitjához viszonyítva mélyrehatóan megjavult volna. A tőkések, éppen profitjuk növelése, politikai céljaik elérése érdekében, a szocializmus elleni háború megszervezésére tett lépéseik folytán, úton-útfélen visszaveszik vagy vissza akarják venni a tömegek által kikényszerített eredményeket. *A munkásosztály életszínvonalának állandó és végleges javulása csak a burzsoázia megdöntésével mehet végbe. Ez azonban nem zárja ki, sőt feltételezi — még a kapitalizmus körülményei között — a munkásosztály és a dolgozó tömegek állandó harcát.*

Sztrájkmozgalmak

A fejlett kapitalista országok dolgozó tömegei, felismerve helyzetüket és lehetőségeiket, elszánt harcot folytatnak a monopóliumok gazdasági és politikai támadásai ellen. Ez a küzdelem fejeződik ki a gazdasági és politikai sztrájkmozgalmakban.

A sztrájkok száma évről évre nő, a gazdasági harcok mind

gyakrabban politikai jellegűvé válnak. *A sztrájkmozgalmak azt bizonyítják, hogy a kapitalista rendszer belső osztályellentétei nem simultak el, sőt élesedtek a társadalmi élet valamennyi szférájában.*

A munkásosztály sztrájkmozgalmai nem utolsósorban a militarizáció vagy a militarizációt szolgáló törekvések ellen irányulnak. Élesen szemben állnak a szakszervezetellenes intézkedésekkel. Ilyen támadás történt 1963 júliusában Franciaországban, ahol a francia kormány szakszervezetellenes, a sztrájkjogot galádul aláásó törvénytervezetet nyújtott be, amely mélyen sérti a szervezett és szervezetlen dolgozók érdekeit egyaránt. Jellemző, hogy e törvénytervezet tárgyalásánál a francia kormány csakis és kizárólag a gaulle-ista pártra, az UNR-re (Union pour la Nouvelle République) támaszkodhatott, és a törvényt csak minimális többséggel szavazták meg a parlamentben. A francia dolgozók harcolnak e törvény alkalmazása ellen.

A statisztikai adatok szerint a Közös Piac hat országában a sztrájkolók száma az 1959. évi 8 millióról 1960-ban 20,8 millióra emelkedett. E számok nem tartalmazzák a részleges munkabeszüntetéseket és a nagy parasztmegmozdulásokat.

A sztrájkok résztvevőinek száma
(millióban)

	1958	1959	1960	1961	1962
Összesen	25—26	35—37	54—58	50—53	56—62
Ebből a fejlett tőkésországokban	13,5	16,0	43—46	41—43	42—44
Európai kapitalista országok	4,1	10,8	22,8	37,4	—
A Közös Piac országai	2,7	8,0	20,8	35,6	—

Az adatok forrása: „Az osztályharcok megremegtetik a tőkés világot. A forradalmi munkásmozgalom új fellendulése" című tanulmány. (Moszkva, Profizdat, 1962. 14. old.)

A táblázatból kitűnik, hogyan növekedett a kapitalista világban lezajlott sztrájkok részvevőinek számaránya.

Érdekes és fontos jelenség, hogy *a sztrájkok nemcsak harc közben öltenek politikai jelleget, hanem igen gyakran eredendően politikai okokból törnek ki.* Mint a statisztikai adatok is bizonyítják, a kapitalista világ sztrájkmozgalmai egyre inkább politikai jellegűek:

	1958	1959	1960	1961	1962
A politikai jellegű sztrájkok résztvevőinek száma (millióban)	11—12	16—18	41—45	30—33	35—40
A sztrájkolók összlétszámához képest (százalékban)	44	46	76—77	60—62	62—64

Forrás: ugyanott.

Az utóbbi évek legnagyobb bányászsztrájkja 1963 március—áprilisában zajlott le Franciaországban az egyszemélyi hatalmon nyugvó gaulle-ista rendszer ellen. Az ország valamennyi szénvidékén több mint 200 000 munkás szüntette be a munkát: 11 százalékos béremelést, a munkahét 40 órára csökkentését, a fizetett szabadság meghosszabbítását követelték. E sztrájkmozgalom oka a kormány antiszociális gazdaságpolitikája volt, amely egyrészt a dolgozókra hárítja a konkurrenciaharcból keletkező nehézségeket, másrészt ilyen módon akarja növelni a bányatrösztök profitját. De Gaulle és kormánya a legdurvább eszközökhöz folyamodott. Rendeletet adtak ki a munkaerők „igénybevételéről", katonai behívókat küldtek ki a sztrájkoló munkásoknak. A francia munkások 34 napos hősies harcban győzelmet arattak: követeléseik nagy részét a kormány kénytelen volt teljesíteni. A győzelem legfontosabb elősegítője a három nagy szakszervezet (CGT, FO és CFTC) egységes fellépése volt. Egységesen támogatták a

sztrájkot a kommunista és a szocialista párt helyi szervezetei is. Az egész francia munkásosztály, sok falu parasztjai, a haladó értelmiségiek, sőt jelentős városi középrétegek is szolidaritást vállaltak a bányászok „követelés-hadjáratával". Sikeres utcai gyűjtéseket is szerveztek a sztrájkoló bányászok megsegítésére.

1963 őszén és 1964 tavaszán újult erővel lángoltak fel a követelés-harcok Franciaországban az egyes üzemek bezárása, a gaulle-ista gazdaság- és külpolitika ellen.

Olaszországban 1962—1964-ben hatalmas munkásmegmozdulások zajlottak le. 1962-ben több mint 6 millió, 1963-ban 5 425 000 olasz dolgozó sztrájkolt. Csak a Montecatini trösztnél 5 millió munkaórát vett igénybe a sztrájk. A legjelentősebb sztrájk a fémmunkások sokhónapos mozgalma volt, melyben 1 200 000 dolgozó vett részt, és fő követeléseiket az állami és magánvállalatok egyaránt kénytelenek voltak elfogadni. Az olasz mezőgazdasági proletariátus is jelentős harcot vívott 1962—1963-ban. A mezőgazdasági munkások — különösen Közép-Olaszországban, amelyet az olasz kommunisták joggal neveznek az ország „vörös szívének" — nagyarányú béremelést értek el, és olyan szociális juttatásokban részesülnek, amelyek eddig ismeretlenek voltak az agrárproletariátus számára. 1964—1965-ben nagyarányú küzdelmet folytattak az olasz építő- és vasmunkások az elbocsátások ellen, a földmunkások (bracciantik) pedig béreik és kollektív szerződésük megjavításáért.

Erősödtek a sztrájkharcok a sokat emlegetett „gazdasági csoda" országában, a Német Szövetségi Köztársaságban is. 1962-ben több mint 500 000 fémmunkás és 400 000 Ruhr-vidéki bányász sztrájkolt és jelentős eredményeket ért el a német monopóliumokkal szemben. 1963-ban újabb széles körű fémmunkássztrájk robbant ki a Német Szövetségi Köztársaságban. 316 397 munkás részvételével lezajlott sztrájkok következtében 1 846 025 munkanap termelés-kiesés volt. 1964-ben újabb sztrájkhullám öntötte el a Ruhr-vidéket. A nyugatnémet sztrájkok jellegzetessége, hogy azok sok esetben a szo-

ciáldemokrata párt és a szakszervezetek jobboldali vezetőinek akarata ellenére törtek ki.

Jelentős sztrájkharcok zajlottak le Ausztriában (1962-ben 5 181 762 munkaóra), Belgiumban (1964 januárjában 15 000 fémmunkás 5 hetes sztrájkharca Flandriában) és másutt.[21]

A nyugat-európai sztrájkharcok jellegzetességei, hogy sokfélék, formáik változók; új formák alakulnak ki, például „szaggatott" sztrájkok, egymással kapcsolatban álló üzemek, iparágak váltakozó sztrájkjai stb. A sztrájkok közös vonása még, hogy mind nagyobb méreteket ölt a politikai jogokért folyó harc, egybekapcsolva a gazdasági és szociális követelésekkel, vagy gyakran önálló akcióként, mint azt a francia és az olasz példa is bizonyítja.

A kapitalizmus általános válsága új (harmadik) szakaszának, az imperialista erők gazdasági és politikai átcsoportosulásának időszakában a kapitalista országok munkásosztálya a réginél bonyolultabb harcra kényszerült. *E harc egyik legjellemzőbb sajátossága és egyben feltétele is: a kapitalista világ munkásosztályának egységes, közös internacionalista fellépése az ugyancsak internacionalizálódó monopóliumokkal szemben.* Mind világosabbá válik, hogy a monopolista világkonszernek saját, áthidalhatatlan ellentmondásaikba ütköznek, amelyek közül a legdöntőbb a gazdasági céljaik és a dolgozó tömegek alapvető igényei közötti ellentmondás. A monopóliumok antidemokratikus politikájával a dolgozó tömegeknek szakszervezeteik, valamint munkáspártjaik haladó, demokratikus politikáját kell szembeszegezniük. Ezt a világméretű harcot a Szakszervezeti Világszövetség és annak egyes nemzeti szervezetei irányítják. Az SZVSZ Végrehajtó Bizottságának 1964 októberében Budapesten tartott ülése új és sokrétű közös akciók végrehajtását határozta el, amelyek szférikus jelleggel Nyugat-Európára is vonatkoznak.

Az SZVSZ Főtanácsának legutóbbi ülése különös súlyt he-

[21] Louis Saillant-nak az SZVSZ Főtanácsa XIII. ülésén Budapesten 1964. október 19—24-én elhangzott beszámolójából.

lyezett a kapcsolatok szélesítésére, a közös akciók megszervezésére, az egység kimunkálására a szociáldemokrata vezetésű Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségével. Éppen ezért érdemes közelebbről megvizsgálni a Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége két legnagyobb nyugateurópai tagozatának, a DGB-nek (Deutscher Gewerkschaftsbund) és a TUC-nak (Trades Union Congress) politikáját és néhány sajátos vonását.

A Német Szakszervezeti Szövetség és a munkásosztály küzdelme

A Német Szakszervezeti Szövetség (DGB) a „gazdasági csoda" lejártával egyre inkább a haladó és a reakciós erők csatateréve válik. A haladó erőket képviselik a baloldali szocialisták és a kommunisták, a reakciós erőket pedig a Wehner-típusú jobboldaliak. A gazdasági, politikai és külpolitikai kérdésekben elfoglalt álláspontok és megoldások így gyakran ellentmondásosak.

A DGB 1963 novemberében Düsseldorfban tartott rendkívüli országos kongresszusán új elvi programot fogadott el, az 1949-es müncheni programmal szemben. Az elfogadott program a két áramlat erőviszonyait tükrözi. Pozitív jelenség, hogy a baloldali erők osztályálláspontra helyezkedve elutasították a jobboldal „gleichschaltolási" tervét, amelynek lényege, hogy Nyugat-Németországban „megszűnt az osztályharc", mert szerintük a „kapitalizmus megváltozott" és nem is kapitalizmus többé. A Leber—Wehner-jobbszárny vereséget szenvedett. Így viszonylag harcos álláspont alakult ki a *bér-, illetve szociális harcok* folytatásának szükségessége kérdésében, és megfelelő platform a szociáldemokrata, kommunista, keresztény és pártonkívüli szakszervezeti tagok közös cselekvésére, a demokratikus viszonyok megteremtésére, valamint a munkásképviseletek önállóságának fenntartására. Bár a kongresszuson elfogadott program a társadalmi haladás

előfeltételének tekinti a béke megőrzését és az atomfegyverek eltiltását, ugyanakkor nem utasítja vissza, sőt fenntartja a nyugatnémet revánsköveteléseket, az újraegyesülés adenaueri koncepcióját. Ez az egyik legtipikusabb ellentmondás, amely azt is bizonyítja, hogy a haladó elemek ereje még nagyon viszonylagos a DGB-ben, bár az atomcsendegyezmény aláírásakor — és ez döntő jelentőségű volt — sikerült a reakciós erőket semlegesíteni.

A kongresszus síkraszállt a demokrácia védelméért, de súlyos hiányossága, hogy 1963-ban még elfogadták a „szükségállapot-törvényt", amely lehetővé teszi a haladó emberek üldözését.

Az ellentmondásos pontok és határozatok ellenére önálló munkáspolitikára törekednek, elvetve a gyökeréig antimarxista, a tőkések érdekeit szolgáló „szociális partnerség" („partnership") koncepcióját.[22]

Az előrehaladás további lehetősége a jelenlegi nemzetközi erőviszonyokban és a nyugat-németországi viszonyokban rejlik. Nyugat-Németországban az utolsó 1—2 esztendőben éleződött az osztályharc; a nyugatnémet munkások egyre erőteljesebb sztrájkokat kezdeményeztek és folytattak. Ezt példázza a vasasok 1963-as baden—württembergi sztrájkja, a híressé vált „húsvéti felvonulás", a tüntetések, az úgynevezett szociális pakettek (az ár- és lakbéremelés) ellen. Sajnos a nyugatnémet munkások, sőt szakszervezeti tagok jelentős része még nem ismerte fel teljesen a tőkések és a jobboldali szociáldemokrata vezetők „gleichschaltolási" törekvéseinek veszélyességét. Ha ez bekövetkezne, úgy — minden bizonnyal — hatalmas fellendülésnek lehetünk tanúi a klasszikus munkásharcok hazájában (a Ruhr-vidéken, Hamburgban, Frankfurt am Mainban, Kielben és másutt).

Az előrehaladást objektíve elősegítheti a nyugatnémet

[22] A „partnership" lényege az az „eszme", hogy a modern kapitalizmusban nincs alapvető különbség a tőkés és munkás között. Nincs éles osztályellentét, hanem csak partneri viszony van.

munkások és más dolgozók gazdasági helyzetének változása és a baloldali erők következetes, szektarianizmus-mentes küzdelme. A német munkásosztály szakszervezeti harcaira is jellemző veszély, hogy a reformisták tevékenysége sokszor vált ki szektás „reakciót". Egy dolog azonban kétségtelen: minden burzsoá erőfeszítés ellenére sem sikerült a DGB-t a tőkés imperialista törekvések járszalagjára vonni, még ha meg is vannak ennek veszélyei és szubjektív hordozói. A burzsoázia 1964-ben — nemegyszer — éppen ezért támadta olyan keményen és konokul a nyugatnémet szakszervezeteket.

Az angol szakszervezetek harca

Még jelentősebb szociáldemokrata hagyományokkal terhelt politikát folytat a több mint 8 300 000 taggal rendelkező Brit Szakszervezeti Szövetség (TUC). A szakszervezetek vezető testületében és szakmai tagozataiban, ha csak a szociáldemokratákat vesszük figyelembe — és ez a döntő többség —, hosszú évek óta két áramlat küzdelme folyik; az egyik, az angol burzsoázia érdekeit szem előtt tartó hagyományosan jobboldali szárny, a másik, a viszonylag baloldali szárny többkevesebb következetességgel és sikerrel küzd az angol munkásosztály érdekeiért. E baloldali szárnyat támogatják a szakszervezetekben dolgozó kommunisták, akik sajnos még mindig kis számban szerepelnek, bár üzemi befolyásuk (üzemi-bizalmi választásokon, sztrájkokban stb.) néha jóval nagyobb, mint számszerűségük. Egyes szakszervezetekben jelentős funkciókat is betöltenek. *Egészében azonban az angol szakszervezeti mozgalmat a szociáldemokratizmus jellemzi.*

Az utóbbi néhány évben a szakszervezeti mozgalom bal- és jobboldali erői, az angol Munkáspártban folyó küzdelem vetületeként, az évi kongresszusokon csaptak össze. E csaták általában a nemzetközi erőviszonyok változásai és az angol gazdasági-politikai és stratégiai térvesztés idején jelentkeztek. A toryk konzervatív politikája és kudarcai megerősítet-

ték az angol szociáldemokraták balszárnyát. Ennek következménye volt már az azóta elhunyt Gaitskell jó néhány kudarca, majd Wilson győzelme az „örökösödési" harcban Brown, a jobboldali vezér felett.

A baloldali előretörés érvényesült a maga „angol" módján a szakszervezetekben is, ami korántsem jelent elsöprő fölényt, még kevésbé a jobboldaliak „eltűnését" a szakszervezetekből. A vita és a harc, amelynek legjellegzetesebb sajátossága a kompromisszum vagy az, hogy egyes kérdésekben a baloldal, más kérdésekben a jobboldal győz, folyik tovább.

Jól tükrözte ezt a TUC 1964. szeptember 7—11. között Blackpoolban tartott kongresszusa, amelyre rányomta bélyegét az 1964-es őszi választás. A munkáspárti győzelem érdekében háttérbe szorították az ellentéteket. Hozzá kell tenni azt az ismeretes tényt, hogy a TUC és a Munkáspárt szoros „testi" egységet képvisel, a TUC kollektíve a Munkáspárt része. Ennek értelmében Harold Wilson, a párt vezére, választási agitációra használta fel a kongresszust. Anélkül, hogy ezt elítélnők, megjegyezzük: így fest a fordított képe annak a „szabadság"-követelésnek, amit a szociáldemokraták támasztanak a kommunista vagy baloldali szocialista befolyás alatt álló szakszervezetekkel szemben, az tudniillik, hogy a szakszervezetek legyenek függetlenék a pártoktól. Természetesen Angliában és Nyugat-Németországban ezt elfelejtik követelni.

A TUC 1964. évi kongresszusának középpontjába belpolitikai (választási) és gazdasági-érdekvédelmi kérdések kerültek. Sokan szólaltak fel — és ez pozitív tény — a munkások gazdasági helyzetének és munkakörülményeinek megjavításáért (35 órás munkahétért, a fizetett szabadság növeléséért, a szakszervezetek tevékenyebb részvételéért az ipari szakképzésben, munkásvédelmi intézkedésekért). A progresszív felszólalásokat a további államosítások (pl. az acéliparban), a szakszervezetek demokratikus jogainak és a gazdasági munkában való részvételének követelése jellemezte. A köztulajdonba vétel kiszélesítésének követelését határozatban is rögzítették.

Nem volt ilyen pozitív a kongresszus többségének állás-

pontja a nemzetközi kérdésekben: egyrészt igen kevés szerepelt a napirenden, másrészt meglehetősen homályosan. Határozatban fogadták el a Varsói Szerződés országaiban tömörült szakszervezetekkel való kapcsolat helyreállítását és a nukleáris támaszpontok Angliából való eltávolításának követelését, de elvetették az NDK elismerését, vagy a NATO-stratégia megtagadását.

A továbbiakban kétséges, hogy a kormányra jutott Munkáspárttal szorosan egybekapcsolódó TUC mit fog tenni a hatalom posztjain. Ha az angol munkástömegek radikalizálódása meggyorsul — és ennek nemzetközi és belső feltételei megvannak —, úgy nyilván újra kiéleződik a bal- és jobboldal harca, amelyben a kisszámú, de következetes és tényleges marxista csoport sok segítséget adhat az angol szakszervezeti mozgalom határozott balratolódásához. De ezt a következő évek döntik el, és jósolni — különösen angol viszonylatban — nem lehet és nem is célszerű.

A parasztság harca

A monopolista támadás társadalmi-gazdasági hatását — a szerkezeti változásokkal párhuzamosan — jól tükrözi a nyugat-európai parasztság gazdasági-politikai reagálása. Ez elsősorban a parasztság harcában nyer kifejezést. A nyugat-európai parasztság monopoltőke ellenes küzdelmének mérete országonként változik aszerint, hogy milyenek az adott ország agrárviszonyai és a már tárgyalt strukturális változások. E harcnak vän azonban néhány sajátos, új vonása. A hatalmas olasz parasztmozgalmak mellé lassan felzárkózik Franciaország, Nyugat-Németország parasztsága is, bár az olasz mozgalomhoz képest még elmaradt. Közös vonás, hogy *a tüntetések, a sztrájkharcok fokozatosan egybekapcsolódnak a munkásosztály harcával, és egyre inkább a monopoltőke ellen irányulnak: gazdasági követeléseik politikai rangra emelkednek.* Nagy szerepet játszik a mozgalmak kialakulásában a Közös Piac, illetve az abból eredő mezőgazdasági politika.

A nyugat-európai monopolisták éles harcot vívnak a mezőgazdasági monopóliumért az Európai Gazdasági Közösség keretein belül. E szervezetben jelentős mezőgazdasággal rendelkező országok vesznek részt: Franciaország, Olaszország és a nagy exporttal rendelkező Hollandia vagy az önellátásra képtelen, de magas technikai színvonalú Német Szövetségi Köztársaság.

Ha csak a két „nagyot" emeljük ki, Franciaországot és a Német Szövetségi Köztársaságot, kibontakozik előttünk a küzdelem hevessége. Franciaország mezőgazdasági termékeinek alacsony exportvámjáért száll síkra (Európában is), míg az NSZK vonakodik, vagy csak nagy nyomásra hajlandó a vámtételeket csökkenteni. A már meglevő 1963-as és 1964-es kompromisszumok ellenére az ellentétek a mezőgazdasági integrációt illetően megmaradtak.

A Közös Piac intézkedései tovább élezik a részt vevő országok régebbi szerkezetéből adódó különbségeket. A verseny olyan intézkedésekre készteti a nagy monopóliumokat, amelyeknek terhe ismét a parasztság vállaira tevődik (adó, termelői ár stb.).

Franciaországban a parasztság zöme, a mezőgazdasági koncentráció ellenére, még mindig számottevő földdel és termelési eszközökkel rendelkezik:

Kategória (hektárban)	1929		1956	
	Gazdaságok száma	Hektár	Gazdaságok szama	Hektár
1— 5-ig	1 050 000	3 750 000	642 000	1 702 800
5—10-ig	755 000	5 600 000	472 000	3 470 000
10—20-ig	500 000	8 200 000	532 400	7 518 000
20—50-ig	310 000	9 800 000	375 200	11 148 600
50-en felül	50 000	4 850 000	95 100	8 192 800
Összesen	2 665 000	32 200 000	2 116 700	32 032 200

Forrás: W. Rochet: Ceux de la terre. Edition Sociales kiad. 1963. 32. old.

Év	Motorok száma	Motorizált kultivátorok száma	Motorizált kaszálógépek száma	Arató-cséplő gépek száma
1945	37 000	—	1 500	—
1950	120 000	24 000	10 000	3 800
1955	268 000	49 400	38 100	15 000
1960	760 000	110 000	75 000	57 500
1961	830 000	130 000	80 000	67 000
1962	900 000	150 000	85 000	75 000

Forrás: ugyanott, 22. old.

A földtulajdon megoszlásából és változásaiból egyrészt jól látható a már tárgyalt szerkezeti átalakulás, a kistulajdonosok számának csökkenése, másrészt az is, hogy még mindig az 5 és 20 ha közötti földtulajdon a legtöbb. Ezek a többségükben szegényparaszt tulajdonosok birtokában levő kisgazdaságok jelentős gépi felszereléssel rendelkeznek. E sorok írója látogatást tett Loir-et-Cher megyében egy 20 hektáros „szegényparasztnál". A gazda negyedmagával, családtagjaival látta el különben extenzív gazdaságát. Állatot nem tartott, de modern gépekkel rendelkezett (traktor, kultivátorok, szállítóeszközök, személygépkocsi stb.). Háztartása meglehetősen gépesített volt (hűtőszekrény, mosógép, rádió, modern konyha stb.). A szokásos, nyugat-európai típusú emeletes házban lakott. Ez a paraszt nem éhezett, nem járt rongyosan, nem hasonlítható össze a mi régi szegényparasztjainkkal vagy akár olasz megfelelőjével. Mégis igen világosan, öntudatosan, szinte matematikailag bizonyította, hogy őt és családját a tönkremenés fenyegeti. A jelek szerint úgy megy tönkre, mint amerikai sorstársai, a kisgazdasággal rendelkező farmerek (persze az amerikai „kis" farmok még ennél is nagyobb terjedelműek és gépesítettebbek). A mezőgazdasági versenyben — mondotta e parasztember — csak úgy tud fennmaradni, ha megfelelően gépesített és elegendő műtrágyával rendelkező gazdasága van. Ez viszont sok pénzt, hitelt köve-

tel. A bankhitelek nyomasztóak és felmondhatók. Ha a kormány által kibocsátott, már említett mezőgazdasági törvény hatóköre eléri gazdaságát, éppen a hitelek megvonása, a tartozások azonnali kiegyenlítése az, amellyel tönkremenését siettetik.

Ezenkívül *a francia parasztság legközvetlenebb és legsúlyosabb problémája a termelői árak évek óta tartó csökkenése, az iparcikkek árának megnövekedése, az adóterhek emelkedése.* Jellemző példa erre, hogy Loir-et-Cher megyében, a francia bortermő vidék egyik központjában, a városokban árusított 1,24 frankos borért a francia paraszt a tőkés felvásárlótól 60—70 centimes-ot kap, amelyből 35—40 centimes adót fizet; a különbözetet a közvetítő nagykereskedelem, a bormonopóliumok és kisebb részét a kiskereskedők kapják. *A legnagyobb hasznot tehát az állam és a nagykereskedelem fölözi le.* Éppen ezért a paraszt az állandó tönkremenés veszélyével néz szembe, holott van földje, modern termelési eszköze, fuvarozásra és személyforgalomra használható gépkocsija.

A paraszti elégedetlenség jelei sokasodnak Franciaországban. A kormány további szigorításokat vezet be a mezőgazdasági orientációs törvény megvalósítására. Visszautasította a hús, a tej, a zsiradékok termelői árának „harmonizálását", és az árakat 3 százalékkal szorította az 1963-as színvonal alá. A mezőgazdasági Közös Piacnak megfelelően több növényi kultúra termelését csökkentette, súlyosbította az adókat és a szociális terheket. Innen erednek a sokasodó és méreteiben nagyobbodó *paraszti megmozdulások: harc a felvásárlók ellen, az áru demonstratív szétosztása, valamint a traktorok barikádjai az országutakon. Ez a küzdelem még nem jelenti azt, hogy a parasztság többségében hajlandó nagy, radikális társadalmi változásokért is harcra kelni. De kétségtelenül sokasodnak az olyan jelenségek, amelyek a parasztság politikai balratolódását mutatják.* 1964 februárjában Nantes-ban 40 000 munkás és paraszt együtt tüntetett az utcán. Bretagneban is hasonló tüntetésekre került sor. Franciaország paraszti

megyéiben 1964 őszén megismétlődtek ezek a megmozdulások. Így robbant ki az őszi „tejsztrájk" is, amely az egyik legnagyobb paraszti ellenállás volt az utóbbi években.

A Francia Kommunista Párt egyrészt az objektív viszonyok, másrészt a parasztság körében vétett régebbi szektás jellegű hibák miatt még nem rendelkezik nagy befolyással (a kommunista pártra szavazók száma viszonylag kevés a parasztság körében). A Francia Kommunista Párt azt javasolja a parasztság érdekeiért harcoló különböző szervezeteknek, hogy szálljanak síkra a mezőgazdaságban szükséges ipari cikkek árának csökkentéséért és olyan intézkedésekért, amelyek általában növelik a tömegek vásárlóerejét, következésképpen a mezőgazdasági cikkek keresletét is. *A kommunista párt — harci platformként — javasolja a különböző paraszti fogyasztói, termelői és értékesítési szövetkezetek támogatását.* Ezzel egyidejűleg a hosszú lejáratú hitelek folyósítását, az adók csökkentését, a társadalombiztosítási jogok (betegségi és öregségi) kiterjesztését követeli. Kedvezőbb hitelfeltételeket követel a gépvásárlásra, és általában olyan intézkedéseket, amelyek elősegítik, hogy *„a föld azé legyen, aki megműveli"*. E javaslatok és követelések megvalósítása, különösen pedig a parasztság nagy tömegeinek mozgósítása *megköveteli a párt tevékenységének erősítését a falvakban.* Az objektív viszonyokból következően a falusi pártszervezetek gyengék, sokszor 8—10 falu rendelkezik egy, viszonylag csekély taglétszámú pártszervezettel. A párt ereje és tömegbefolyása növekedni fog, ha a párt határozata értelmében *a kommunisták részt vesznek a mezőgazdasági szervezetek tevékenységében — még akkor is, ha azok vezetése jelenleg nem valami haladó jellegű —, ha fokozódik a kommunisták aktivitása a mezőgazdasági munkásszervezetekben és a különböző paraszti tömegszervezetekben.* Le kell küzdeni minden szektarianizmust ezen a téren, és az új helyzetet elemezve, szívósan, lépésről lépésre kell előrehaladni. *A kommunisták befolyásának megnövekedésére falun is érlelődnek a feltételek, amelyeket azonban sokoldalúan és új módon kell kihasználni.*

Növekvő paraszti harcok képét mutatja a nyugatnémet falu. Az Európai Gazdasági Közösség a nyugatnémet kis- és középparasztság nagy tömegeit sújtja leginkább, bár a monopolista politika egyre inkább érinti a gazdag parasztokat is. A nyugatnémet kormány, a franciához hasonlóan, a fegyverkezési költségek jelentős hányadát a parasztságra igyekszik hárítani. Ez, valamint a termelői árak elégtelensége, a növekvő adó stb. mindjobban felnyitja a nyugatnémet paraszt szemét. A Német Szövetségi Köztársaságban az utóbbi években több parasztmegmozdulásra került sor. *Ezek többsége azonban még nem kapcsolódott a munkásság megmozdulásaihoz. Ennek több oka van.* Először: a parasztság szervezeteiben, az úgynevezett Német Parasztszövetségben *döntő befolyással bírnak a német kereszténydemokraták.* Sőt, beszivárognak oda a régi náci szervezetek parasztfunkcionáriusai is. Másodszor: egyes paraszti területeken *befolyásra tett szert a szociáldemokrata párt jobboldala,* amelynek mezőgazdasági politikája azonos a német monopoltőkéével. Harmadszor: *féktelen antikommunista propaganda folyik* a nyugatnémet parasztok között. Negyedszer: *Németország Kommunista Pártja sem folytatott mindig megfelelő parasztpolitikát* (ez a régi szektás hibák maradványa).

E negatív tényezők hatása ellenére egyrészt önálló paraszti megmozdulások zajlottak le a monopóliumok, valamint a bankok ár- és hitelpolitikájával szemben, másrészt a fegyverkezési hajsza csökkentéséért. Széles parasztmegmozdulások voltak a földeknek katonai célokra való kisajátítása miatt is.

A német kommunisták, éppen az utolsó évek tapasztalatai alapján, *határozott nemzeti parasztpolitikát hirdettek meg* a monopolista mezőgazdasági politikával szemben, a kis- és középparasztok és általában az egész parasztság érdekében. A kommunisták szerint *meg lehet védeni a német kisbirtokost a monopolista támadástól.* Javasolják, hogy a száz hektáron felüli nagybirtokokat osszák szét a parasztok és az áttelepültek között. A költségvetés 10 százalékát fordítsák a parasztgazdaságok fejlesztésére, elsősorban a katonai költség-

vetés rovására. Hosszú lejáratú, 2 százalékos hitelt követelnek a kis- és középparasztságnak, és megfelelő hosszú lejáratú szerződést a bérlők számára. A mezőgazdaság fejlesztése érdekében szélesíteni és modernizálni kell a községi úthálózatot. *Az állam támogassa* a paraszti önkormányzat alapján létrejött *szövetkezeteket* — hangoztatja a német kommunisták programja. Mindez a parasztkérdés demokratikus, nemzeti méretekben való megoldását jelentené. A párt programja természetszerűen a jelenlegi helyzetben eltekint a szocialista megoldás aktualitásától, de nem hallgatja el, hogy *a német parasztságot a monopolista támadástól csakis a szocializmus mentheti meg.* Éppen ezért rendkívül fontos a Német Demokratikus Köztársaság agrárfejlődésének biztosítása és a fejlődés tényeinek, tanulságainak ismertetése. Hiszen az NDK szocialista mezőgazdaságának eredményei vagy kudarcai közvetlenül kihatnak a nyugatnémet parasztság helyzetére, gondolkodására.

A nyugat-európai parasztság harca Olaszországban a legélénkebb. Ennek oka főleg az olasz falu viszonyaiban és sajátos történelmi fejlődésében rejlik. A parasztság sokrétű harca a földért, a felesbérleti szerződések megjavításáért, az agrármunkások bérének és szociális viszonyainak megjavításáért folyik.

E küzdelem sok évtizedre tekint vissza, és nem csökkent a második világháború után sem. Az olasz demokratikus alkotmány alapelvei és cikkelyei lehetővé tették a radikálisabb földreformot. A kommunistáknak és a szocialistáknak a kormányból való kiszorítása után, 1947—1948-tól azonban a kereszténydemokrata kormányzat több mint tíz éven keresztül az alkotmány szellemével szemben álló parasztpolitikát folytatott. A kereszténydemokraták nem valósították meg a széles körű radikális földreformot, nem juttatták a felesbérlő tulajdonába a földet, sőt, hosszú időn keresztül a felesbérlő számára csak előnytelen földbérleti szerződés fenntartását tették lehetővé; kivándorlásra vagy az országon belüli helyváltoztatásra kényszerítették az agrárproletárok százezreit

— főleg Dél-Olaszországból és a szigetvilágból. A keresztény-demokrata kormányzat mindmáig nem valósította meg Dél igazi demokratikus felfejlesztésének programját. Létrehozták ugyan a „Cassa del Mezzogiornó"-t, amely Dél-Olaszország és a szigetvilág ipari-mezőgazdasági életét hivatott finanszírozni és előrelendíteni, de az északi monopóliumoktól való függést továbbra sem szüntették meg. A déli területek továbbra is Észak nyersanyagfüggvényei maradtak. A fejlesztési tervek lokális jellegűek, és csak egyes ágazatokban teremtettek új ipart, illetve munkalehetőségeket. A mezőgazdasági beruházásoknak aránylag kisebbik hányadát eszközölték Délen, és így e terület mezőgazdasági problémái mindmáig megoldatlanok. Nem véletlen tehát, hogy éppen az ország e részéből vándoroltak ki legtöbben. A dél-olaszországi és a szigetvilági nyomor még mindig jellegzetes olasz jelenség.

Az olasz parasztság harca nagy vonalakban *három rétegben* zajlik.

1. Az agrárproletárok országos méretű küzdelme. 1959-es adatok szerint Észak-Olaszországban 494 906, Közép-Olaszországban 134 400, Dél-Olaszországban 705 384, a szigeteken 404 950 mezőgazdasági bérmunkás él.[23] A CGIL-hez tartozó mezőgazdasági szakszervezetek hosszú évek óta kemény küzdelmet vívnak a mezőgazdasági munkások béréért, szociális létesítményeiért, nyugdíjjogosultságáért, munkaidejének csökkentéséért és kulturális felemelkedéséért.

Gyakori jelenség az agrárproletárok sok százezres sztrájkmozgalma és tüntetése. 1964 márciusában több mint 800 000 agrármunkás (braccianti) állott harcban az új kollektív szerződésért és egy általános progresszív mezőgazdasági törvényért. Ezek a küzdelmek az esetek többségében — különösen ami a béreket illeti — eredménnyel zárultak. Az agrárproletárok átlagos havi jövedelmét országos méretekben sikerült 40—50 000 lírára emelni. Ez a mezőgazdasági szervezetek és az ott tevékenykedő baloldali erők érdeme, és természetesen

[23] Lásd *E. Sereni:* Id. mű, 26. old.

az agrárproletárok százezreinek győzelme. Az agrárproletárok mozgalma különösen erőteljes a Pó-síkságán (a Valle Padanában) és Délen.

2. *Közép-Olaszországban,* Olaszország „vörös szívében" *a felesbérlők megmozdulásai és harcai a jellemzőek.* Az olaszországi felesbérlők száma több mint 2 millió. Ezeknek többsége Közép-Olaszországban, Emiliában, Toscanában, Marchéban és Umbriában él.

A felesbérlők agrárszervezeteiben harcoló kommunisták és szocialisták követelései már eddig is jelentős részeredményekkel jártak. Elérték, hogy a felesbérleti részesedés aránya 53 százalékról 60 százalékra emelkedett. *E néhány százalékos emelkedés mögött sokéves harc húzódik.* Az utolsó két-három esztendőben a felesbérlők követeléseinek középpontjában a föld megszerzése állt. Körülbelül két esztendővel ezelőtt, 1962-ben a toscanai fiatal felesbérlők kiadták a jelszót — amely Sienából indult ki —: *„nem akarunk elmenni, a földet akarjuk".* Ez a mozgalom országos méretűvé nőtt. Bár a Fanfani-kormány 1962-ben félig-meddig ígéretet tett a felesbérleti földek felosztására, az utána következő úgynevezett hivatalnok-kormány, majd a *Moro-kormány ezt megakadályozta, sőt olyan agrártörvényt fogadtatott el az olasz képviselőházban, amely sem a felesbérlők, sem általában a parasztság érdekeit nem szolgálja.* Az 1964 októberében elfogadott agrártörvény némi pozitívumot tartalmazott, de az annyira szükséges strukturális változtatásokat elvetette, és így lényegében minden maradt a régiben. A kommunisták éppen ezért a törvény ellen szavaztak, elutasítva a „monopóliumok törvényét". Az Olasz Kommunista Párt, az Olasz Szocialista Proletáregység Pártja (PSIUP), a szakszervezetek és a felesbérlők agrárszervezetei így továbbra is központi kérdésként kezelik egyrészt a felesbérletek már ismertetett megoldási tervét, másrészt egy ténylegesen demokratikus agrártörvény megteremtését. *E szervezetek követelik a kormánytól, hogy dolgozzanak ki az olasz mezőgazdaság és az olasz parasztság helyzetének megjavítására olyan demokratikus gazdasági ter-*

vet, amely arányosan biztosítja az olasz falu és annak társadalma részére (az iparhoz és más ágazatokhoz viszonyítva) *az állami vagy községi beruházásokat.* A „demokratikus tervezés" integráns része legyen a mezőgazdaság gazdasági és politikai demokratizálásának és felvirágoztatásának.

3. A harmadik szektor a kis- és középparasztok millióinak harca az elfogadható termelői árak meghatározásáért, az adók csökkentéséért, az iparcikkek árának csökkentéséért vagy legalábbis az infláció megállításáért. Az egyre élesebben jelentkező infláció komolyan érinti a falusi kis- és középgazdaságokat, amelyeket különösképpen az iparcikkek és más ipari nyersanyagok (fémáru, műtrágya, olaj, benzin stb.) árának emelkedése sújt. A monopoltőke gazdaságpolitikája különösen a Pó-síkságán mind károsabb hatást gyakorol a nagyparaszti gazdaságokra is.

•

Az olasz agrármozgalmak jellegzetes és rendkívül fontos sajátossága a munkásmegmozdulásokkal való szoros összefonódásuk. Ez adja meg az olasz parasztmozgalmak átütő erejét. 1945-től kezdve gyakori jelenség, hogy a földfoglalásokat, a felesbérleti szerződés megjavításáért folytatott harcokat, az agrárproletárok bérküzdelmeit a környékbeli munkások, esetenként az egész olasz proletariátus szimpátia-sztrájkkal támogatja, és ezzel segíti a harcoló parasztokat. A küzdelmek méretét és politikai tartalmát tekintve *az olasz parasztmozgalmak a kapitalista Európa legfejlettebb parasztmozgalmai,* és minden gazdasági vagy politikai retorziós kormányintézkedés ellenére *a viszonylag legnagyobb demokráciát élvező parasztmozgalmak Nyugat-Európában.*

A parasztság társadalmi változásait és gazdasági harcait elemezve, levonhatjuk azt az általános következtetést, hogy *bár a modern kapitalizmus mai periódusában állandóan csökken a parasztok száma, politikai szerepük jelentős maradt. A kommunistáknak és más baloldali erőknek ma is fontos feladatuk a parasztság érdekeinek megvédése az állammonopo-*

lista kapitalizmussal szemben. A munkás-paraszt szövetség aktualitása élő probléma, ugyanakkor megoldása sokban eltér azoktól a klasszikus formáktól, amelyekben a kapitalizmus még nem rombolta szét ilyen mértékben a parasztság mint a munkásosztály mellett legfontosabb dolgozó osztály társadalmi struktúráját.

IX. A fejlett kapitalista országok munkásosztályának és pártjainak harca a háború elhárításáért, a békés egymás mellett élésért

Az antiimperialista osztályharcnak és a szocializmusért folyó küzdelemnek a kapitalista országokban is legdöntőbb politikai feltétele a világháború elhárítása, a békés egymás mellett élés biztosítása. A kommunista pártok külpolitikájuk középpontjába a nemzetközi helyzet feszültségének enyhítését, a vitás nemzetközi kérdések tárgyalások útján való megoldását állítják. A nyugati kommunista és munkáspártok, valamint más haladó erők békeharca egybevág a gazdasági, politikai és katonai hatalom birtokában levő szocialista világrendszer munkásosztályának törekvéseivel. A kapitalista országok kommunista pártjai mégis sajátos harcot vívnak: fő feladatuk, hogy minden osztályra és rétegre kiterjedő tömegmozgalommal megfékezzék az agresszív imperialista erőket. *Ezek a küzdelmek* esetenként a nemzetközi helyzetben bekövetkezett akut válságok elhárítását, folyamatosan pedig *a béke biztosítását szolgálják.*

Így van ez a kapitalista világ nyugat-európai szektorában is. A nyugat-európai kommunista és munkáspártok külpolitikai feladatai közül *a legdöntőbb a termonukleáris háború elhárítása.* A nyugati munkásosztály és a népek tömegharca a pusztító háború elhárításáért objektíve egybeesik antikapitalista törekvéseivel. A háborút szervező imperialista erők Franciaországban, Nyugat-Németországban, Olaszországban, Angliában és másutt azonosak azokkal, akikkel szemben a munkásosztály és a dolgozó tömegek a demokratikus fejlődé-

sért és a szocialista előrehaladásért síkraszállnak. *A küzdelem a békéért, a demokratikus jogokért, a nemzeti függetlenségért, a gazdasági érdekvédelemért és a szocializmusért nem egymással szemben álló frontok, hanem az antiimperializmus és az antikapitalizmus dialektikus politikai egysége.* A nyugat-európai dolgozó tömegeknek az infláció és a militarizáció terhei elleni harca egyaránt a háborút előkészítő monopolisták ellen irányul. Engedtessék meg ennek az egységnek illusztrálása személyes élményem alapján. Négy esztendővel ezelőtt a Róma környéki felesbérlők — körülbelül négyezren — bérleti szerződésük megjavításáért és részben a felesbérleti földek kisajátításáért a Capitoliumra vonultak. Gazdasági és szociális követeléseiket terjedelmes petícióba foglalva nyújtották át a kereszténydemokrata polgármesternek. A tüntetés jelszavaihoz és a petíció szövegéhez számos más, igen fontos bel- és külpolitikai követelés kapcsolódott: a fegyverkezési hajsza megszüntetése, radikális földreform, kormányintézkedések a békés egymás mellett élés realizálására (az atomtámaszpontok eltávolítása, a Földközi-tenger térségének békéje stb.), Olaszország gazdasági kapcsolatainak kiterjesztése, a demokratikus alkotmány cikkelyeinek megtartása és alkalmazása. Mindez a szocializmussal kapcsolatos jelszóval mint végcéllal fonódott egybe. Igaz, minden megmozdulásnak van egy vagy két központi feladata és jelszava — itt is így volt —, mégis valamennyi említett kérdés szorosan összefügg. Lehetetlen az olyan szektás jellegű állásfoglalás, melyet karikírozva így festene e küzdelem: „hétfőn a gazdasági, kedden a szociális, csütörtökön a demokratikus-politikai követelésekért és pénteken a szocializmusért" harcolnak a dolgozó tömegek. Az agresszív imperialista célok meghiúsítása a kapitalista országokban tehát ugyanazon ellenféllel szemben történik, mint az osztálycélokért vívott csatában. *Mindig és mindenütt a monopóliumok uraival csapnak össze.* Teljesen hibás az a szektás álláspont, hogy a termonukleáris háború elhárításáért, a békés egymás mellett élés biztosításáért folyó szívós harc szemben áll a forradalmi proletármozgalom antikapita-

lista osztálycéljaival és leszereli a proletariátust. Légből kapott az a vád, hogy a nyugati kommunista pártok a termonukleáris háborút mitizálva nem akarnak a tömegekre támaszkodni, hanem a háborútól való félelmükben elvtelen megegyezésre hajlanak és ezzel az osztályharc belső frontját gyengítik. *Még egyszer le kell szögezni, hogy a háború elhárítása, a békés egymás mellett élés biztosítása a kapitalista világban is a szocializmusért folyó harc legfontosabb politikai feltétele lett.* Egyetlen nyugati kommunista párt sem mondhatja a dolgozó tömegeknek, hogy egy termonukleáris háború következményeként a munkásosztály és más dolgozók közelebb kerülnek a munkáshatalomhoz és a szocializmushoz. E dogmatikus nézet a termonukleáris háború kimenetele fel nem mérésének a következménye. *Egy ilyen háborúban a termelőerők, benne elsősorban az emberek százmilliói pusztulnának el.* Az Olasz Kommunista Párt Központi Bizottságának egyik ülésén Togliatti *az atomháború* következményeit elemezve megállapította: annak *kirobbanása esetén az olasz nép semmivel sem lesz közelebb a szocializmushoz, mintha a kommunista párt mai fáradságos, szívós és hosszan tartó stratégiáját alkalmazza.* A nukleáris háború minden valószínűség szerint elpusztítaná az olasz félszigetet. Alig akadna valaki, aki az egyszerű életet galvanizálná, nemhogy meggyorsulna a szocializmus felépítése. Más kérdés, hogy egy világméretű nukleáris háború következményeként a kapitalista társadalom mint rendszer elpusztulna. E pusztulásnak azonban millió és millió munkás, alkalmazott, kisember esne áldozatul. Ez egyrészt a humanizmus szempontjából is szörnyű, másrészt semmi köze a szocializmus eszmevilágához. A marxista—leninista pártok — ezt bizonyítja a történelem — megalakulásuk óta küzdenek a háború ellen. A békéért folytatott harcot nem lehet összekeverni azzal a szükségszerű és egyelőre sajnálatos követelménnyel, melyet az agresszív imperializmus kényszerít rá a világra, hogy fegyverkezni kell. De nemcsak a Szovjetunió és a szocialista világ államai, hanem valamennyi kommunista párt (a kapitalista világban is) szívósan küzd

a fegyverkezési hajsza megszüntetéséért, az általános és teljes leszerelésért, különösen pedig az atom- és hidrogénfegyverek gyártásának betiltásáért. Nem véletlen, hogy a nyugati világ munkáspártjai egyöntetűen helyeselték és örömmel üdvözölték a moszkvai atomcsendegyezményt vagy az olyan megállapodást, amely a hasadó anyagok gyártásának csökkentésére vagy a világűrnek csak békés célokra való felhasználására vonatkozik. Egyetlen párt sem nevezheti magát igazán a munkásosztály pártjának — akár szocialista, akár kommunista —, ha ezzel a törekvéssel szembeszáll. Ez — hangsúlyozzuk — egyrészt a munkásosztály világnézetéből és politikájából, másrészt a tömegek véleményéből fakad.

Vajon igaz-e, hogy ebben a békéért folytatott küzdelemben a nyugati országok kommunista pártjai nem támaszkodnak a tömegek erejére? Ha a kommunista pártok a maguk elveit és a tömegek akaratát érvényesíteni akarják, kötelesek a békemegmozdulásokban részt venni (még akkor is, ha egyes területeken nem tudnak vezető szerepet játszani). Kétségtelen tény, hogy nem lehet csak a fegyverek hatóerejének szörnyűségeit mitizálni és a tömegeket elhanyagolni. De ezt a nyugati kommunista pártok nem is teszik.

Olaszországban például hosszú évek óta, de különösen az 1962-es Karib-tengeri válság idején hatalmas arányú békemegmozdulások zajlottak le az egész országban. Az olasz tömegek egyöntetűen támogatták a Karib-tengeri válság békés megoldását, és visszautasították az amerikai imperialisták agresszív szándékait. Ugyancsak nagyméretű tömegtüntetéseknek voltunk tanúi, amikor az amerikai imperialisták elhatározták, hogy a Földközi-tenger térségében Polaris-rakétákat hordozó tengeralattjárókat helyeznek el, ami a Földközi-tenger népeinek békéjét, életét veszélyezteti.

Az olasz kommunisták szervezték meg azt a nagyarányú békemenetet (marcia di pace), amely Szardínia szigetéről, Cagliari városából indult el és szinte egész Olaszországra átterjedt. Ebben a mozgalomban politikai és vallási különbségre való tekintet nélkül a város minden felnőtt tagja részt vett.

Ott voltak az összes szakszervezetek vezetői, az akkori három munkáspárt, sőt a Kereszténydemokrata Párt képviselői is. A tüntető menet érdekessége, hogy az első sorban haladt Cagliari városának főpapja egy nagy kereszttel a kezében, bizonyítva, hogy a társadalmi vagy ideológiai szempontból egymással szemben álló erők együtt haladhatnak a háború elleni harcban. Ezt bizonyította az azóta elhunyt XXIII. János pápa enciklikája is. Az enciklika kiállt a békés egymás mellett élés, a leszerelés, az atom- és hidrogénfegyverek betiltása mellett. Ez önmagában is pozitív, még ha figyelembe is vesszük a pápai enciklika mellékcéljait, ti. azt, hogy ha a katolikus egyház nem akarja elveszíteni tömegeit, a békés egymás mellett élés, a leszerelés politikája mellé kell állnia. Alapvetően ugyanezt a szellemet tükrözte VI. Pál pápa „Ecclesiam suam" című enciklikája. Bár a VI. Pál által kibocsátott enciklika sok tekintetben negatívabb képet mutat (erősen antikommunista stb.), a béke kérdésében nem tudott és nyilvánvalóan nem is akart változtatni. Az egyház álláspontja nem elhanyagolható tényező, különösen olyan nagy katolikus hivő tömegekkel rendelkező nyugati országokban, mint Olaszország, Franciaország vagy Spanyolország. A katolikus egyház álláspontjának elfogadása a háború és béke kérdésében természetesen nem jelent egyet a katolicizmus ideológiájának elfogadásával. De *ami a háború elleni harcot illeti*, egyet lehet vele érteni, és *együtt is lehet haladni a katolikus tömegekkel*. Más kérdés az, hogy nem az egyház a békemozgalom vezetője, de mindenesetre lehetséges partnere.

A tömegek megmozdulását és annak tudatos békeharcra való szervezését jelzik a franciaországi megmozdulások is. A Francia Kommunista Párt rendkívül tudatosan és szervezetten foglalkozik a franciaországi békemozgalommal és szervesen beleépíti a párt egész stratégiájába és taktikájába. Anélkül, hogy a francia békemegmozdulások egész sorozatát leírnánk, érdemes megemlíteni, hogy a francia békemozgalomban nemcsak a munkásosztály, hanem a francia értelmiség legjobbjai, a haladó pártok képviselői, sőt a katolikus egyház

egyes funkcionáriusai is részt vesznek. 1964 áprilisában Franciaországban általános megmozdulás indult a teljes lefegyverzésért. Ebben a megmozdulásban, az „általános leszerelésért" mozgalom (États Généraux pour le Désarmements) folytatásaként, a Párizs-környéki Sceaux városában egy nagygyűlés zajlott le, ahol munkások, diákok, tanítók, tanárok, parasztok és a tudomány kiemelkedő képviselői vettek részt. E gyűlés a legkülönbözőbb szervezetek bekapcsolódását tükrözte a békéért folytatott harcba. André Hauriou az Emberi Jogok Ligája, Claude Bourdet az Atomfegyverkezés Elleni Mozgalom, Rognon lelkész a Békemozgalom, André Merlot az Általános Munkásszövetség, Édouard Depreux az Egyesült Szocialista Párt, Bernard Schreiner az Országos Diákszövetség képviseletében szólalt fel. Részt vettek a gyűlésen a Demokratikus Tömörülés — a három radikális párt — képviselői.

Rognon lelkész a következőket mondotta: „Megóvni a békét, biztosítani a jövőt olyan feladat, amelyet közösen kell megoldanunk, ha nem akarunk együtt elpusztulni. Egységünk nemcsak a jövendő sikereinek zálogát jelenti, hanem előjele azoknak az első győzelmeknek, amelyek az emberek békeakaratából már megszülettek itt is és a világban ... Ha más kérdésekben ellentétek választanak el bennünket, ezeket az ellentéteket félretéve, együttesen lépünk fel és utasítunk el egy olyan politikát, amely szkeptikus a leszerelési lehetőségekkel kapcsolatban, és azt mondjuk: »Nem! az ütőerőnek«, »Igen! az általános leszerelésnek.«"

Bernard Schreiner, az Országos Diákszövetség elnöke pedig így szólt: „»Előadótermeket akarunk, nem pedig ágyúkat!« Ez a jelszó, amely néha Párizs vagy a vidéki városok utcáin hangzik fel erőteljesen, nem üres szó. Az a tény, hogy ilyen sok fiatal van ma itt közöttünk, jól bizonyítja: nem kell nekünk az ütőerő, nem kell olyan politika, amely a nemzet érdekeivel ellentétes. Az egyetemen erősíteni fogjuk harcunkat a békéért és a demokráciáért."[1]

[1] l'Humanité, 1964. április 27.

A nagygyűlés 120 000 résztvevője egyhangú határozatot fogadott el. A határozatban a Békemozgalom Nemzeti Bizottsága nevében egyöntetűen visszautasították a gaulle-ista atomütőerő politikáját; szünet nélküli harcot és akciót hirdettek a nukleáris háború ellen és egy új, békés, leszereléssel egybekapcsolt francia politikai orientáció mellett. Elkötelezték magukat erőik egyesítésére, amely véleményük szerint minden becsületes francia érdeke. Ugyanebben a szellemben tárgyalt és határozott a Nemzeti Béketanács 1964 júniusában tartott kongresszusa. Megállapították, hogy a történelem igazolta az 1949-ben indított nagyszerű kezdeményezést, a Békevilágtanács megalakítását. Ebben a mozgalomban már akkor is részt vettek a francia munkásosztály és értelmiség legkiválóbbjai, kommunisták és nem kommunisták. Olyan francia alapítói is voltak a világméretű és a francia békemozgalomnak, mint Yves Farge és felesége, Eugénie Cotton, Frédéric Joliot-Curie és sokan mások. A francia Nemzeti Béketanács e legutóbbi kongresszusán Pierre Biquard „a békeharcot kötelező és mindennél előbbre való feladatnak" jelölte meg. E kongresszus határozata újra leszögezte a lefegyverzés szükségességét és a francia nép békeköveteléseit. Olyan nemzetközi együttműködésre sarkallt, amely az európai biztonságot, a francia és a német nép tényleges barátságát (nem a monopóliumok szövetségét), a német kérdés rendezését, a Földközi-tenger és a Balti-tenger vidéke békéjének biztosítását segíti elő.

Mindez Franciaországban is a tömegmozdulások szükségszerű kiszélesítésével járt.

Nehéz és hősies harcot folytat az agresszív háborút előkészítő militarizmus ellen a nyugatnémet munkásosztály. Az előbb említett elvek alapján tömörítik mindazokat a dolgozókat, alkalmazottakat, középrétegeket, amelyek hajlandók tevékenyen szembeszállni az atomháború veszélyével. Néhány évvel ezelőtt indult meg a német békeszervezetek — benne az illegális kommunisták — nagy akciója az „Atomhalál ellen" jelszó nevében. Dortmundban például százezrek tiltakoztak

egy atomrakétákkal felszerelt angol ezred odavezénylése ellen. A dortmundi munkások általános tiltakozó sztrájkot hirdettek, és ezzel bizonyították, hogy készek harcolni a Ruhr-vidéken létesítendő bármely atomtámaszpont ellen.

Senki sem vonhatja kétségbe, Nyugat-Németországban sem, hogy ennek a küzdelemnek a rendkívül nehéz helyzetben élő illegális kommunisták az élharcosai. Németország Kommunista Pártja programjaiban számtalanszor leszögezte, hogy a Németországot katasztrófával fenyegető atomháború ellen minden erőt mozgósít és ennek érdekében minden veszéllyel szembenéz. Ha háború esetén valamely országot az atompusztulás fenyegeti, akkor ez elsősorban Németország, amely alighogy kigyógyult a két világháború szenvedéseiből és káraiból. Németország Kommunista Pártja 1963 júniusában tartott kongresszusának programdokumentumában felhívást intézett minden igaz hazafihoz, hogy küzdjön a békés, demokratikus alternatíváért, a leszerelésért és a német kérdés békés rendezéséért. Mindezek együtt a német nép számára a békét és a békés egymás mellett élést jelentik. A német kommunisták szüntelenül és kitartóan leleplezik a bonni kormány és a régi nácik revansista terveit, visszautasítják az olyan régen ismert és lejárt ideológiát, mint a „rettegés egyensúlyának" fenntartása. *Ahhoz, hogy a német kommunista párt programja valósággá váljon, és a német kérdés békésen rendeződjön, a német tömegek támogatására van szükség.* Éppen ezért hiábavaló arról beszélni, hogy Németország Kommunista Pártja a békés egymás mellett élés érdekében lemond a tömegekről vagy az osztályharcról, amelynek a békéért folytatott harc egyébként is szerves része. A „Ki az atomfegyverekkel Nyugat-Németországból!" és a „Ne engedjük meg az NSZK atomfelfegyverzését!" olyan jelszavak, amelyek nagy visszhangra találtak a nyugatnémet dolgozók körében. Ezt tükrözi a nyugatnémet illegális kommunista sajtó. A „Freies Volk", a német kommunisták illegális központi lapja szüntelenül a háború elleni és a békéért folytatott harc jelszavait hirdeti.

Max Reimann a Központi Bizottság referátumában — 1963 decemberében — a német kommunisták küzdelmeinek középpontjába állította a nemzetközi feszültség enyhítéséért, a két német állam békés együttműködéséért vívandó harcot. Az adenaueri koncepciót bírálva elvetette Nyugat-Németország atomfelfegyverzésének imperialista tervét, és határozott lépéseket követelt a kormánytól és az ellenzékben levő német szociáldemokratáktól is. Míg — mondotta — „Adenauer és a német imperializmus politikája a hidegháborúra és a nemzetközi feszültség éleződésére támaszkodik", addig a népek sem a „hideg", sem a „meleg" háborút nem kívánják. „A jelenlegi időszakot az jellemzi, hogy a népek mind erősebben követelik a nemzetközi feszültség enyhítését."[2]

A békeharcosok üldözése és illegalitásba kényszerítése miatt Nyugat-Németországban nincs a Béke-világtanácsot direkt támogató szervezet. Vannak azonban jelentős, tartományokra terjedő, úgynevezett országos tanácsok, amelyek a békemozgalom szervezését végzik. Ezek különösen erősek a Ruhr-vidéken, Bajorországban és a Saar-vidéken. A legintenzívebb békemegmozdulások egyike a legutóbbi időben Hessenben és környékén volt, ahol e tanácsok politikai erővé nőttek. A megmozdulások többsége Németország atomfelfegyverzése ellen irányul. Az 1964 elején kezdődött atomfegyverellenes „Ostermarsch" *nagy tömegű munkást, ifjúmunkást és értelmiségit mozgatott meg* Nyugat-Németország 16 nagyobb területén (Duisburg, Dortmund, Bochum, Frankfurt, Stuttgart, Mannheim, Nürnberg, Hannover, Bremen stb.). Követelték a moszkvai atomcsendegyezmény további kiterjesztését, a teljes leszerelést, az atomfegyverek betiltását és Németország atomfegyvermentes övezetté nyilvánítását. „A mi feladatunk Németországban különösen nehéz — mondották. — Csak az Elba mindkét oldalán levő demokratikus erők fáradozása segíthet. Ez a kampányunk a mozgalom motorja kell hogy legyen mindkét oldalon, Németországnak jó példával kell elöl járnia

[2] *Max Reimann* cikke: Freies Volk, 1963 december.

a leszerelésben és a nemzetközi feszültség enyhítésében." Mit neveznek jó példának? „Mi jó példának nevezzük: a lemondást a sokoldalú atomhatalomról, a szolgálati idő rövidítését, az atommentes zóna megteremtését Közép-Európában, a hivatalos leszerelést és az egymás elleni rágalmakról való lemondást."[3]

Fejlődés tapasztalható az utóbbi években az angol békemozgalomban, amelyben részt vesznek kommunisták, munkáspártiak, egyházi szervezetek, tudósok, művészek és mások.

A Béke-világtanács irányítása alá tartozó angol békemozgalom kommunista és baloldali erői igyekeznek együttműködni az angol békeszervezetek tarka seregével. A london—aldermastoni békemenetekben (amelyet eredetileg a legnagyobb kiterjedésű szervezet, a Campaign of Nucleary Disarmament szervezett) együtt meneteltek pacifisták, vallásos és baloldali békeszervezetek. Az angol békemozgalomra kezdetben egyébként elég jellemző volt a laza, úgynevezett erőszakmentességre törekvő ideológiai tartalom. A tapasztalatok azonban mind harciasabb lépésekre indíttatták (ülősztrájkok, nagyobb tüntetések stb.) az angol tömegeket. A CND-ből szakadt ki a Bertrand Russell vezette Százak Bizottsága, amely radikálisabb módszerekhez folyamodott. Így sem értek el azonban nagyobb eredményt, ezért visszatértek a CND-be, valamivel radikálisabb irányba kényszerítve annak vezetését. Számos más békeszervezet is működik, többségük azonban gyengébb és jellegében pacifistább! A jelentősebbek közül a WRI (War Resistance International) angol szervezetei például teljesen idealista alapokra helyezkednek; a pacifizmust, az erőszakmentességet és az „egyéni lelkiismeretet" állítják programjuk középpontjába.

Anélkül, hogy lebecsülnők e szervezetek tagjai nagy részének becsületes szándékát, le kell szögeznünk: Angliában is csak úgy növekedhet a békemozgalom ütőképessége, amilyen mértékben a munkásosztály és szervezetei bekapcsolódnak

[3] Informationen zur Abrüstung, 1964. február 25. 7—8. old.

tevékenységébe. E tekintetben a Munkáspárt és a TUC tevékenysége még igen sok kívánnivalót hagy maga után. Egyes baloldali vezetésű szakszervezetek részt vesznek ugyan a megmozdulásokban, például a london—aldermastoni vagy a „húsvéti menetben", de tervszerűségük és tömegeik nem arányosak az angol tömegek békeakaratával. A Munkáspárt és a TUC programjaikban általában a béke és a leszerelés hívei, de a tömegmozgalmaktól visszariadnak. Ez a TUC programjának kettősségéből és a jobboldali erőknek a vezetésben való jelentős szerepéből ered.

A kommunistáknak és a baloldaliaknak éppen ezért oroszlánrészt kell vállalniuk a harcos, tudatos békemozgalom szervezésében. *A békemozgalom* nem maradhat az egyébként becsületes „széplelkekre" Angliában sem. E harcok *élén nem állhat más, mint a háborúellenes küzdelem legnagyobb tömegű érdekeltje, a munkásosztály.*

A kapitalista országok munkásosztálya nagy segítséget adhat a konkrét anyagi erővel rendelkező szocialista világnak és az új független országoknak a békéért folytatott harcában. De a nyugati munkásosztály „békecsatája" saját osztályharcát is előbbre viszi, mivel *a békemozgalom* objektíve antiimperialista és így *potenciálisan antikapitalista.* Ezért a szocializmusért folytatott harc előfeltételévé és szerves részévé vált. Nem arról van szó, hogy a békeharc a proletárforradalomért, a szocializmusért folyó küzdelemmel azonos fogalom, de egymástól elválaszthatatlan, kölcsönhatása nemcsak elméleti, hanem jól érzékelhető gyakorlati kérdés is. A forradalmi helyzet kibontakozásának természetesen napjainkban is alapismérve az adott ország társadalmi ellentmondásainak a végsőkig való kiéleződése, de ebben benne foglaltatik a tömegek antiimperialista, háborúellenes harca is.

*

A békemozgalmak az osztályszövetség kiszélesedésének lehetőségét is magukban rejtik. Számtalan gyakorlati példa bi-

zonyította, hogy a békemozgalomba bekapcsolódó emberek, akik még távol állnak az osztálycélok felismerésétől, a mozgalom tüzében osztályharcosokká edződnek. *A békemozgalom tehát a forradalmi mozgalom egyik nagy tartaléka és kádernevelője.* Bizonyos vonatkozásokban hasonlít a háború előtti és a háború alatti antifasiszta demokratikus mozgalmakhoz. Annak idején sokan csak a fasizmus és a háború borzalmaival szálltak szembe, és „menet közben" váltak a fasizmus osztályjellegének és céljainak felismerőivé, tudatos antikapitalista osztályharcosokká.

A kapitalista országok kommunista pártjai elméletileg és politikailag egyaránt sokat foglalkoztak a békés egymás mellett éléssel, a háború elhárításával és a szocialista forradalommal való összefüggésükkel.

Az Olasz Kommunista Párt Központi Bizottsága 1963 júliusában teljes ülés tartott, amelyen Giancarlo Pajetta számolt be a nemzetközi kommunista mozgalom vitás kérdéseiről, többek között a békés egymás mellett élés, a háború elhárítása, a nukleáris háború értelmezése stb. problémájáról: „... a békeharc ma a társadalom szocialista átalakításáért vívott küzdelem középpontjában áll, a békeharc problémái új módon vetődnek fel, új lehetőségek nyílnak a háború elkerülésére, és ezeket fel kell használni" — állapította meg Pajetta. A továbbiakban leszögezte: „... mi olasz kommunisták olyan harc és olyan általános politikai előretörés hívei vagyunk, amely közvetlen kapcsolatban áll az enyhülésért vívott harccal. Az enyhülésért vívott harc előreviszi a népek szabadságmozgalmát."[4]

Hasonló szellemben foglalkozott a békés egymás mellett élés és az osztályharc összefüggésével a Francia Kommunista Párt 1963. július 19-én. *A francia kommunisták szilárdan kitartanak* — saját tapasztalataik alapján is — *a békés egymás mellett élés politikája mellett, annak hangsúlyozásával, hogy az a francia munkásosztály antikapitalista osztályharcát nem*

[4] Unità, 1963. július 27.

gyengíti, ellenkezőleg, erősíti. A béke megőrzése és a kommunista pártok külpolitikai programjának meghatározása szempontjából fontos jelentősége van az imperialista ellentétek és hatásuk helyes elemzésének.

Imperialista ellentétek

Az európai és az amerikai monopolisták politikai ellentéteinek objektív alapja a gazdasági harc.

Az integráció tendenciája és ténye bonyolultabb formában tükrözi az imperialista egység és ellentét dialektikáját, annál is inkább, mert az tulajdonképpen az európai hegemóniáért folyó harc új és jellemző formája. A szocialista világrendszer gazdasági, politikai, tudományos és katonai fejlődése, a nemzeti felszabadító mozgalmak előretörése, a gyarmati rendszer széthullása, és közös neokolonialista terveik az imperialista hatalmakat egységre sarkallják. A Közös Piac mégsem vezethetett el a konfliktus nélküli, harmonikus Nyugat-Európa kialakításához. Nyugat-Európa a heves gazdasági és politikai ellentétek színtere maradt, annak ellenére, hogy az imperialista körök egyre többet beszélnek Európa egységéről. A sokat emlegetett „európai politika" alatt mást értenek az Egyesült Államok uralkodó körei, mást Nyugat-Európa vezető politikusai, sőt ezek között is mást „ért" a Német Szövetségi Köztársaság és ismét mást Franciaország gaulle-ista kormányzata.

Az elmúlt 7—8 esztendőben az imperialista ellentétek bonyolult új képlete alakult ki az európai térségben. Napjaink legjellegzetesebb imperialista ellentéte az Egyesült Államok és általában a Közös Piac között húzódik (az Egyesült Államokhoz Kanadát is hozzászámítva). Az Egyesült Államok „atlanti politikája" Európa valamennyi gazdasági, tudományos, technikai és katonai potenciálját az Egyesült Államok irányítása alá helyezné. Ezzel a teljesen „egyértelmű" atlanti integrációval szemben léptek fel először a francia imperia-

listák, akik az amerikai gazdasági integráció és a tervezett „Európai Politikai Unió" helyett az „Államok Európáját" javasolták. Ezért vonták ki a tengeri és légi egységeik nagy részét a NATO-ból, és ezért elleneznek minden olyan lépést, amelyik az amerikai szupremáciát erősítené Európában.

Az imperialista ellentétek másik csomópontja Európában a Közös Piac és az Anglia közötti ellentét. A Közös Piac országai közül főleg Franciaország az, amelyik visszautasította Angliának a Közös Piacba való belépését és ezzel az amerikai monopolista ellenőrzést.

Napjainkban mind élesebben jelentkezik a Német Szövetségi Köztársaságnak mint a világ második legerősebb kapitalista államának ellentéte a Közös Piac tagországaival. Az Adenauer-kormány által aláírt Párizs—Bonn-egyezmény ellenére mind határozottabbá válik a nyugatnémet—francia ellentét. A „Párizs—Bonn-tengely" egyre több repedése látható, és mind világosabban tárja fel a nyugatnémet és a francia gazdaság és politika között támadt nagy szakadékot. *Imperialista hatalmak* — olyan gazdasági háttérrel, mint a német monopoltőke előretörése — *semmilyen nemzeti demagógiával nem képesek barátságukat hosszasan fenntartani.*

A francia—nyugatnémet ellentét a német militarizmus gyors előretöréséből és katonai erejének növekedéséből is következik. A német imperialisták minden erővel az atommonopólium megszerzésére törnek, és nem is sikertelenül. A francia imperialisták eredetileg úgy képzelték, hogy egyrészt a nyugatnémet gazdasági és katonai potenciált felhasználva közös politikájuknak erőteljesebb Amerika-ellenes élt adnak, másrészt, hogy könnyebben biztosítják az „önálló atomütőerő" megteremtését és mindenekfelett az európai hegemóniát. A német imperialisták, különösen az Erhard-kormányzat hivatalba lépése óta, élesebben kanyarodtak vissza egyrészt az amerikai szövetséghez, másrészt utat keresnek Angliához. Ez viszont Franciaország elszigetelésének veszélyével jár. Nem véletlen, hogy Franciaország a kapitalista Európán kívüli kapcsolatokat erősíti Ázsiában és Latin-Amerikában, sőt az euró-

pai szocialista országokban is. A francia—kínai megállapodás, a Kínai Népköztársaság diplomáciai elismerése, a délkelet-ázsiai térségre vonatkozó francia semlegesítési javaslat és de Gaulle dél-amerikai útja egyrészt ennek, másrészt az USA-ellenes politikának a terméke. Ezt kívánja a francia tőkés konjunktúra fenntartásának érdeke is.

Az alapvető imperialista ellentétekkel párhuzamosan tanúi vagyunk a Közös Piac nagy és kis országai közötti ellentéteknek is (NSZK—Hollandia).

Az európai kapitalista országok egymás közti ellentétei csapódnak le neokolonialista terveikben. Szinte valamennyi fejlett európai kapitalista ország éles versenyben áll egymással (különösen az NSZK és Franciaország) Afrika, Közel-, Közép- és Kelet-Ázsia területeinek gazdasági meghódításáért. A tőkés monopóliumokat távolról sem az új független országok népeinek felemelkedése érdekli.

Éles harcot folytat egymással a kapitalista Európa két nagy szervezete: az EGK és az EFTA is. Bár az EFTA 1961-ben válságba került és tagországainak egy része felvételét kérte az EGK-ba (mint például Ausztria), napjainkban új lendülettel lép fel a Közös Piaccal szemben. Bonyolult helyzet keletkezett: az EFTA egyes országai társult országként jelentkeztek a Közös Piacba, ugyanakkor nem szakították meg kapcsolatukat az Anglia vezette EFTA-val vagy az Egyesült Államokkal.

Az Egyesült Államok monopolistái, gazdasági, politikai és katonai intézkedésekkel, a maguk érdekében szeretnék feloldani ezeket az ellentéteket. A feloldás útját az atlanti integrációban látják. Ez azonban a kapitalizmus belső törvényszerűségeinél fogva — végső fokon — lehetetlen. A kapitalista országok egyenlőtlen fejlődése következtében, mindenfajta integrációs törekvés ellenére, új és új monopolcsoportok törnek az élre, sőt a remélt amerikai világintegráció helyett még több kapitalista piaci csoport keletkezett. Napjainkban három alapvető kapitalista piaci csoport létezik: 1. az USA és Kanada, 2. a Közös Piac, 3. az EFTA. Negyedikként kibon-

takozóban van Japán és a köré tömörülő néhány ázsiai kapitalista ország csoportja. Ez a fejlődés mindennél ékesebben igazolja Leninnek azt a tanítását, hogy nem képzelhető el semmiféle „ultraimperializmus", amely egyesítené az összes kapitalista országot és imperialista csoportot. Az imperialista csoportok átmeneti, esetenként hosszú időn át tartó egyesülése és a világintegráció felé haladása lehetséges, és ez a folyamat Lenin szavaival élve „megy, megy előre", de egy bizonyos fokon újabb imperialista érdekellentétek alapját képezve szétrobban, atomizálódik.

Az ellentétek nem enyhültek, hanem éleződtek. A piaci harcok soha nem ismert hevességgel dúlnak, s veszélyt jelentenek a nemzetközi politikában, mert a monopolista csoportok érdekellentéteiket egyrészt a szocialista világ, másrészt a kapitalista országok dolgozó tömegeinek rovására akarják levezetni. Az imperialista ellentétek tükörképe az a helyzet is, amely a multilaterális atomerő felállításának tervével keletkezett.

Az emberiség, de különösen a kapitalista országok népeinek békéjét nemcsak a két világrendszer közvetlen háborús összecsapása fenyegeti, hanem az imperialisták egymás közti ellentéteiből fakadó háború is. Igaz, az elmúlt évtizedekhez képest ennek a reális esélye nagymértékben csökkent, miután az imperialista hatalmak a szocializmustól való félelmükben egységes katonai, politikai csoportba igyekeznek tömörülni. E tendencia és a tömörülés ténye korántsem jelenti azonban az imperialisták egymás közti háborújának lehetetlenségét, egy általános világháborúvá való kiszélesedését (lásd második világháború). *De nem hagyható figyelmen kívül az imperialista ellentétek kiéleződésének hatása az adott kapitalista országok dolgozó tömegeire.* Éppen ezért a kommunista pártoknak határozott külpolitikai programmal kell fellépniük.

A bonyolult nemzetközi politikai helyzetben nélkülözhetetlen a nyugat-európai kommunista pártok külpolitikai programjának meghatározása.

Az imperialista ellentétek és helyes értékelésük nehéz feladat elé állították például a Francia Kommunista Pártot. A francia kommunisták helyesen elemezték a hatalomra jutott gaulle-ista kormány külpolitikáját és diplomáciai manővereit. Jogosan mondják, hogy általában soviniszta, nacionalista külpolitikát folytat a monopóliumok hegemonikus érdekeiért. Az imperialista ellentétek hatására a francia kormány tudatosan tesz olyan lépéseket is, amelyek az Egyesült Államok, illetve a NATO politikájával ellentétesek.

A Francia Kommunista Párt helytelennek és nemzetellenesnek minősíti a kormány önálló atomütőerő megteremtésére irányuló külpolitikáját, szövetségét a német militarizmussal, valamint a gyarmati vagy volt gyarmati népekkel szemben alkalmazott neokolonialista módszereit. Ezért azt követeli, hogy a kormány mondjon le a nukleáris fegyverkezési verseny politikájáról, vállalja az el nem kötelezettség politikáját, álljon a leszerelés oldalára, szélesítse kapcsolatait a szocialista országokkal, tartsa tiszteletben az új független nemzeti államok gazdasági és politikai szuverenitását. Ugyanakkor a Francia Kommunista Párt differenciált módon figyelembe veszi azokat a gaulle-ista manővereket, amelyekre a francia kormányt elsősorban a kapitalista országok közötti érdekellentétek és bizonyos realitások késztették. A francia kormány elismerte a Kínai Népköztársaságot, állást foglalt a délkelet-ázsiai térség semlegesítése mellett, s kifejezte azt a szándékát, hogy jobb kapcsolatokat létesít a latin-amerikai országokkal. Kölcsönös gazdasági és politikai közeledés jegyeit viseli magán az 1964 őszén kötött francia—szovjet gazdasági egyezmény és az 1965 elején lezajlott francia—szovjet, francia—román, francia—magyar tárgyalás. Mindezek olyan tényezők, amelyeket a francia kommunistáknak pozitív tényként

kell fogadniuk. A Francia Kommunista Párt már 1964 májusában, XVII. kongresszusán állást foglalt ebben a kérdésben: „Nekünk, kommunistáknak természetesen az a véleményünk, hogy nem elég csupán számot vetni az imperialisták közötti ellentétekkel, hanem ki is kell használni azokat a békéért és a nemzeti függetlenségért vívott népi küzdelem érdekében. E tekintetben a mi állásfoglalásunk határozott és világos: bármilyen körülmények idézzék is elő és bárhonnan származzanak is, *támogatunk minden olyan lépést, amely alkalmas a nemzetközi enyhülés elősegítésére, a békés egymás mellett élés és a népek közötti béke biztosítására.* Vagy ahogyan Maurice Thorez rámutatott Központi Bizottságunk legutóbbi ülésén: »Mi határozottan a személyi hatalommal szemben foglalunk állást, de nem vagyunk eleve ellene egyik vagy másik intézkedésnek, amelyre a körülményeknek rajta kívül álló alakulása és az imperialisták közötti külső és belső ellentétek kibontakozása miatt kényszerül.«"[5]

E kongresszusi állásfoglalásból kitűnik, hogy a Francia Kommunista Párt egyrészt eltökélten harcol a gaulle-ista külpolitika reakciós vonásai ellen, másrészt nem zárkózik el bármilyen, a francia nép vagy a világ népei számára pozitív külpolitikai lépés támogatásától, még akkor sem, ha azt de Gaulle kormánya alkalmazza. E lépések persze még nem jelentik a francia külpolitika teljes megváltozását, hiszen végeredményben a francia imperialisták hegemonikus céljait szolgálja. Túlzott illúziókat nem táplálhatunk, bár a jelenlegi hivatalos francia külpolitikában a hagyományos „keleti" politika elemei jelentkeznek újra, nemcsak Amerika-, hanem német(Nyugat)-ellenes éllel is. Elismerik például az Odera—Neisse-határt, és a nyugatnémet uralkodó körök tiltakozása ellenére sürgetik a gazdasági és politikai kapcsolatok szorosabbra fűzését az NDK-val.

*

[5] A Francia Kommunista Párt XVII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1964, 38. old.

Nagy-Britannia Kommunista Pártja — sajnálatosan — nem játszik olyan szerepet és nem képvisel olyan tömegerőt, mint a francia kommunista mozgalom, bár határozott és pozitív külpolitikai állásfoglalást nyújt az angol népnek. Az 1964-es általános választások előtt az angol kommunista párt újra megfogalmazta külpolitikai programját. A Konzervatív Párt teljesen reakciós és a Munkáspárt kétértelmű, ingadozó külpolitikai magatartásával szemben az angol népnek „olyan védelmi politikára van szüksége, amely elhárítja a háború veszélyét és amely szilárd és tartós békét teremt — hangoztatták a kommunisták. — E politikának biztosítania kell Nagy-Britannia függetlenségét és szuverenitását úgy, hogy a nép saját elhatározásának megfelelően élhessen."[6]

A kommunista párt e programja rámutat a munkáspárti külpolitika alapvető ellentmondására, amely az atlanti politika fenntartásában fejeződik ki. Élesen bírálja a „középút" szociáldemokrata koncepcióját. Az angol kommunisták külpolitikai programjának kiindulópontja: a nukleáris háború elkerülhetősége. Az igazi veszély a két angol uralkodó párt külpolitikájában az atlanti koncepció ilyen vagy olyan mértékű elfogadása. Éppen ezért az angol kommunista párt a következőkben foglalta össze Nagy-Britannia tényleges védelmi politikáját: „A kommunista párt védelmi politikáját Anglia és az angol nép érdekében állítja előtérbe. Mi nem akarjuk Anglia függetlenségét feláldozni sem az Egyesült Államoknak, sem Nyugat-Németország jövőjéért, nem akarjuk, hogy fiatalságunk elnyomja a gyarmati népek függetlenségét angol vagy amerikai üzletemberek profitérdekéért."[7] A kommunista párt harcol a hidegháború minden formájának megszüntetéséért, a békés együttműködésért, az „élet-halál kérdések" tárgyalások útján való rendezéséért. Követeli a nukleáris fegyverek betiltását, mindenfajta atomkísérlet megszüntetését, az ame-

[6] Communist Party Policy. How to defend Britain. Communist Policy for Britain. The General Election. London 1964.

[7] Ugyanott.

rikai bázisok eltávolítását Angliából, a NATO-ból való kilépést és ténylegesen semleges politikát. Az angol kommunista külpolitikai program különös éllel irányul a német militarizmus megfékezésére és mindenfajta nukleáris fegyvernek a német militarizmus számára való átadása ellen. A kommunista párt követeli az angol tengerentúli csapatok visszavonását, atommentes övezet létesítését — Angliát is beleértve —, mindenfajta gyarmati elnyomás megszüntetését, valamint békés kereskedelmet a világ minden országával. Ez az a külpolitika, amely ténylegesen szolgálja Anglia függetlenségét és az angol nép érdekét.

*

Hasonló vonások jellemzik az Olasz Kommunista Párt külpolitikai állásfoglalását. Az olasz kommunisták már hosszú évek óta harcolnak az új demokratikus külpolitika megvalósításáért. Ebben a küzdelemben gyakran és erőteljesen támaszkodtak az olaszországi tömegekre, elsősorban a békemozgalomra.

Az olasz kommunisták a nemzetközi kapcsolatok új rendezésére törekednek, s ennek elengedhetetlen feltételéül jelölik meg Olaszország, illetve az olasz kormány szükségszerű pozitív akcióit és követelik a NATO-ból való kilépést. *„Az az állítás, hogy biztonsági okokból van szükség Olaszország részvételére a NATO-ban, téves. A háború óta nem volt és nincs senki, aki bennünket fenyegetne vagy bármiféle igényt támasztana velünk szemben."*[8] Éppen ellenkezőleg, „könnyen lehetséges, hogy a NATO automatikusan belesodorja Olaszországot egy katasztrofális konfliktusba, amelyet az Egyesült Államok kormányának cselekedetei idéztek elő, és amellyel kapcsolatban a mi kormányunk véleményét előzőleg még csak ki sem kérték. Ez már nem szövetség: bilincs, iga, amely megfosztja a nemzetet az önmaga és saját sorsa feletti rendelkezés jogától."[9]

[8] Az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1963. 32. old

[9] Ugyanott, 32—33. old.

Olaszországnak ki kell kerülnie és ki is kerülhet jelenlegi helyzetéből, ha kívül marad minden katonai tömbön, és függetlenül folytatja nemzetközi tevékenységét. Meg kell szüntetni a támadó atomfegyverek támaszpontjait, különösen a Polaris-típusú tengeralattjáró rakétafegyverekét. *Az olasz demokratikus erők tehát egy semleges, katonai tömbön kívül álló külpolitikáért szállnak síkra.*

•

A dolgok természeténél fogva bonyolultabb formában fejeződik ki Németország Kommunista Pártjának külpolitikája. E bonyolultság alapvető oka a két Németország létében rejlik. A Német Szövetségi Köztársaság külpolitikája félreérthetetlenül reakciós és soviniszta jellegű. Alapvető ismérve, hogy minden nemzetközi gazdasági és politikai antidemokratikus erőt felhasznál vagy kész felhasználni a német imperializmus politikai revánsterveinek megvalósítására. Különös élességgel jelentkezik ez az atomfegyverek mindenáron való megszerzéséért folytatott küzdelmükben. Ennek érdekében hol az amerikai imperialisták legagresszívabb terveit és lépéseit készek támogatni, hol — ha a helyzet úgy alakul — a francia imperialisták oldalán kívánják ugyanazt végrehajtani. A nyugatnémet kormány hivatalos politikusai és a háttérben meghúzódó régi nácik, nyíltan vagy alig rejtve, újra igényt tartanak a „harmadik birodalom" területeire és jogtalan hódításaira (Ausztria, a Szudéta-vidék, Elzász-Lotaringia stb.). E reakciós tervbe illeszkedik bele a nyugatnémet militarista erők azon törekvése, hogy bekebelezzék — ha lehetne, erőszakkal is — a Német Demokratikus Köztársaságot, és megtartsák mai rendezetlen helyzetében Nyugat-Berlint mint a hidegháború fő fegyverét.

Németország Kommunista Pártja, a Német Demokratikus Köztársaság, valamint a Német Szocialista Egységpárt külpolitikai programjával egybevágóan, mindenekelőtt harcol a német békeszerződés megkötéséért, Nyugat-Berlin szabad státu-

sának elismeréséért, egész Németország atommentes övezetté nyilvánításáért. Egyidejűleg elfogadják a szovjet kormánynak azt a már többször tett javaslatát, hogy a békeszerződést megkötve, valamennyi megszálló erő vonuljon ki mindkét Németországból. A német kommunisták reális ténynek fogják fel a két ellentétes társadalmi rendszerű Németország létét, amelynek a jövőben való egyesítése „a németek saját nemzeti ügye". E külpolitikai irányvonalnak a nyugatnémet kommunisták már számtalanszor hangot adtak, és következetesen javasolták a német kérdés békés megoldását. „A béke biztosítása és megtartása a nemzetközi és a német politika mindenek fölött álló kérdése. A béke a mi célunk — mondotta Max Reimann az NKP Központi Bizottságának 1963-ban tartott egyik ülésén —, a békéért folyó harc pártunk politikájának középpontjában áll, annak Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg és Wilhelm Pieck által történt megalakítása óta. Ezért az eszméért legjobbjaink tízezrei adták életüket. Ennek a harcnak áldozzuk mi is egész erőnket és szenvedélyünket."[10] Max Reimann az atomveszéllyel kapcsolatban többször hangsúlyozta azt a ma már nagyon ismert szomorú lehetőséget, hogy ha az imperialisták atomháborút robbantanak ki, az egész szövetségi köztársaság fáklyaként ég el a háború első órájában. Éppen ezért minden kommunista és minden hazafi első kötelessége, hogy harcoljon a háború ideológiai és anyagi előkészítése ellen. A Német Demokratikus Köztársaság védelme valamennyi német hazafi és kommunista feladata, a békés együttélés nemzetközi politikájának legfőbb németországi tárgya és ismérve.

[10] Freies Volk, 1963. 6/7. sz. 246—247. old.

X. Demokrácia és szocializmus

A burzsoázia támadása a demokrácia ellen és a munkásosztály küzdelme a demokráciáért

A kapitalista országok munkásosztályának az új körülmények között erőteljesebben kell küzdenie a demokratikus jogok visszaszerzéséért, fenntartásáért vagy kiszélesítéséért. A monopolista politikai körök a második világháború után nyíltan vagy burkoltan támadást indítottak a polgári demokrácia intézményei ellen, hogy kedvező feltételeket teremtsenek reakciós bel- és külpolitikai terveik megvalósításához; csökkentették az üzemi szabadságjogokat, megkurtították a parlament jogkörét, igyekeztek megbontani — esetenként sikerrel — a munkáspártok és a munkásosztály szervezeteit, és általában olyan politikai légkör megteremtésére törekedtek, amelyben újra előbújhattak a háború előtti szélsőséges reakciós erők. E támadás mértéke és módja természetesen országonként, a nemzeti sajátosságoknak és a politikai erőviszonyoknak megfelelően változott. A proletariátus és a dolgozó tömegek elemi érdeke, hogy a kialakult burzsoá demokratikus keretek intézményei (az arányos választási rendszer alapján működő parlament, szabadságjogok stb.) fennmaradjanak, sőt újabb, lehetőleg népi elemekkel bővüljenek. Bár kapitalista viszonyok között a polgári demokratikus jogok általában korlátozottak, mégis lényegesen kedvezőbb keretül szolgálnak a proletariátus osztályharcaihoz.

A nyugati kapitalista országok munkásosztályának harca a demokráciáért rendkívül sokrétű és differenciált. Formái a történelmi hagyományok, a belső gazdasági és politikai viszonyok, az osztályviszonyok alapján változhatnak, azonban a küzdelem lényege azonos. A demokráciáért folyó harc szoros összefüggésben van az állammonopolista kapitalizmus második világháború utáni általánossá válásával.

Harc a neofasizmus és a tekintélyuralom veszélye ellen

A polgári demokratikus jogok és intézmények ellen indított tőkés támadás legdurvább hajtása a neofasiszta jellegű tendenciák és jelenségek sokasodása.

A nyugat-európai kapitalista szférában, különösen az utolsó hat-nyolc esztendőben, nagyobb erővel jelentkezett a neofasizmus veszélye. E veszély még akkor sem hanyagolható el, ha a mai fejlett kapitalista országok zömében a fasiszta vagy fasiszta jellegű szervezetek száma nem olyan nagy, mint a harmincas években. De éppen a harmincas évek tapasztalata bizonyítja, hogy ha a munkásosztály és más haladó erők nem lépnek fel a fasizmus feltörő veszélyével szemben a polgári demokratikus körülmények között, nem hozzák létre ellene a munkásosztály és a dolgozó tömegek egységfrontját, úgy az hatalomra kerülhet, mint annak idején Németországban vagy másutt.

Nyugat-Németországban például a kereszténydemokrata kormányzat árnyékában, gyakran annak támogatásával alakult ki a különböző „bajtársi szervezetekből" a kiterjedt nacionalista, sőt fasiszta hálózat. Gyorsan növekednek az alig leplezett régi katonai szervezetek. 1952-ben 159, 1953-ban 468, 1955-ben 901, 1957-ben 1176, 1959-ben 1076 katonai vagy félkatonai szervezet jött létre, vezetői volt náci tábornokok, tisztek, a volt fasiszta államapparátus vezető személyiségei. Ez a szám 1960—1961-ben tovább növekedett. E szervezkedés látható jele volt az 1960—1961-es antiszemita hullám,

amely egész Nyugat-Európára átterjedt, és amelynek fő fészke Nyugat-Németország. Nyugat-Európa nagy városainak falain átmenetileg ismét megjelent a horogkereszt, s provokációk sorozata zajlott le. A nyugatnémet katonai és félkatonai szervezetek különböző, a német militarizmus történetében már ismert neveket vettek fel: „Öreg bajtársak", „A volt fegyveres SS-katonák szövetsége" vagy „A volt Hermann Göring páncélos-ejtőernyős hadtest bajtársi szövetsége". Németország Kommunista Pártja, valamint az NDK kormányának propagandaszervei részletes névsorral és „curriculum vitae"-vel „szolgáltak" a náci tábornokok, tisztek múltjáról és mai tevékenységéről. A hitleri törzstiszti kar megmaradt tagjainak nagy része az új hadseregben vagy az említett bajtársi szövetségekben tevékenykedik. A volt fasiszta politikusok az állandó és folyamatos leleplezés ellenére még mindig jelentős állami pozíciókkal rendelkeznek Nyugat-Németországban. Így például a ma már hírhedtté vált Christoph Seebohm, a „Menekültek Szövetsége" egyik képviselőjének, közlekedésügyi miniszternek hivatalában működik a Horthy-Magyarországon ismert fasiszta Volksbund-frakció elnöke, Franz Hamm is.

A volt fasiszták és újfasiszták gyülekező helye a Német Birodalmi Párt, valamint az áttelepítettek pártja. Ezek a pártok szabályszerűen részt vesznek a német választásokon, így a hivatalos kormányzatban és kormánypártban, de azon kívül is jelentős szerepet játszanak a régi és újfasiszták. 1965 elején az egész világon újra fellángolt az antifasiszta küzdelem, amikor az NSZK kormánya ismertette a háborús bűnök elévülésével kapcsolatos tervét.

Franciaországban a fasiszta szervezeteknek vagy pártoknak sohasem sikerült tömegbázist teremteniük, az OAS terrorisztikus cselekedetei azonban mégis veszélyeztették a gaulle-isták által amúgy is megnyirbált francia demokráciát.

Bonyolultabb módon jelentkezik a neofasiszta veszély Olaszországban. Ebben az országban, ahol a második világháború alatt igen erős volt az antifasiszta mozgalom, s ahol ma is működnek az antifasiszta szervezetek, létezik egy legális

fasiszta párt, az úgynevezett Olasz Szociális Mozgalom (MSI). Ez a mozgalom — különösen a monarchista párt majdnem teljes széthullása folytán — a régi monarchistákkal együtt több mint másfél millió szavazatot szerzett az 1963. április 28-i általános választásokon.[1] Az olasz fasiszta mozgalom különös érdekessége, hogy nem tagadja meg Mussolini örökségét, „eszmeileg", politikailag egyaránt „Mussolini útján" kíván járni. Plakátjaik, különösen Szicíliában, együgyű módon hirdették, hogy „Mussolini útja" helyes, tervei megvalósításának legfőbb akadálya „csak az volt", hogy elvesztette a háborút. Bár e mozgalom, különösen Délen egyáltalán nem veszélytelen, *a szélsőjobboldal zöme, sőt a rejtett fasiszták nagy része* — és ez a nagyobb veszély — *a Kereszténydemokrata Párt jobbszárnyán* (Scelba oldalán) *húzódik meg.*

Sajátos formában jelentkezik a neofasizmus Angliában. A fajüldözés komolyabb méreteket kezdett ölteni. Az 1964-ben elbukott tory kormány nemzetközösségi politikája felbátorította a fasiszta erőket; a színesek és fehérek szembeállításával próbálták megbontani a munkásosztály egységét és aláásni a demokrácia elvi alapjait. Angliában 1960-ban 430 000 színes élt, akik a Brit Nemzetközösségből vándoroltak be. Ugyanakkor több mint 700 000 angol vándorolt ki a Brit Nemzetközösség országaiba. A konzervatív gazdasági és politikai körök igyekeztek megfosztani az Angliában élő színes dolgozókat az angol munkásnak és általában az angol állampolgároknak járó gazdasági és politikai jogoktól. Sokszor ugyanazon munkáért kevesebb bért kapnak, nem részesülnek szociális juttatásokban, s az egyébként is rendkívül rossz lakásviszonyok között élő színes munkások még az átlagnál is rosszabb

[1] Az MSI 1 325 112 szavazatot, 5 százalékot és 27 képviselői mandátumot szerzett. A monarchisták (PSIUM) 448 658 szavazatot, 1,7 százalékot és 8 mandátumot szereztek. Bár az 1964. november 22-i kommunális választásokon mind a monarchistákra, mind az újfasisztákra leadott szavazatok száma csökkent, még mindig 1,5 millió szavazattal bírtak. Az újfasiszták 1 265 919 (5 százalék), a monarchisták 236 952 (0,9 százalék) szavazatot kaptak. (Lásd Unità, 1964. november 25.)

helyzetbe kerültek. Éppen ezért az angol kommunisták és *az angol szakszervezetek haladóbb elemei mindenféle faji megkülönböztetés megszüntetését követelik:* egyenlőséget az alkalmaztatásban, a bérekben, a szakmai foglalkozások megválasztásában, és végül, de nem utolsósorban, a színesek politikai szervezkedésének szabadságát. Most a munkáspárti kormányra hárul a feladat és a felelősség, hogy választási ígéreteinek megfelelően megszüntesse a diszkriminációt.

*

A nyílt szervezetek keletkezése és léte csak egyik oldala a neofasiszta veszélynek. A marxista—leninista pártoknak a politikai területen jelentkező veszélyek szociális lényegét kell feltárniuk, figyelembe véve azt a társadalmi talajt, amelyen egyrészt megmaradhat, másrészt növekedhet a fasizmus veszélye. *A neofasizmus veszélye a kapitalizmus általános válságának időszakában* és annak újabb és újabb szakaszaiban *törvényszerűen növekszik.* Az állammonopolista kapitalizmus belső ellentmondásainak kiéleződése magában rejti a tekintélyuralmi állam kialakulásának lehetőségét is. (Igaz, hogy a lehetőség még nem valóság.) Az állammonopolista kapitalista erők szükség esetén szervezetten és tudatosan segítséget nyújtanak a fasiszta tömegbázis megteremtésében. Ennek társadalmi alapja, hogy a monopóliumok egyre jobban sújtják a munkásosztályt, és — ami a fasizmus elterjedése szempontjából különösen döntő — a középrétegeket, a parasztokat, a városi kispolgárokat. *Az említett osztályok és rétegek strukturális változásai társadalmi deklasszálódást hoznak létre, és az érintett elemek egy része, főleg a közép- és kispolgári rétegek, a fasizmus szokásos nacionalista és szociális demagógiájának tömegbázisai lehetnek.* Persze ez is társadalmi tendencia és „lehetőség". *A középrétegek,* kispolgárok, parasztok vagy elmaradott munkásrétegek *fasizálódása nem szükségszerű.* A kommunista pártok e folyamatot felismerve egységes frontot hoznak létre a mindenkori fasiszta erők támogatójával, a monopoltőkével szemben, figyelembe véve azt is,

hogy a fasizmus ma is a monopoltőke legreakciósabb uralmi formája.

A munkásosztály és a demokratikus erők e harca lehetséges, célszerű és eredményes is. A közelmúlt világosan bizonyította, például Franciaországban, hogy a munkástömegek és az antifasiszta egységfront megmozdulásai mint legfőbb erők akadályt gördítettek az OAS további térhódításában.

Olaszországban 1960 júliusában *a munkások, parasztok és más antifasiszta demokratikus erők együttes fellépése buktatta meg az utcán* — először a második világháború után — *az olasz burzsoázia fasiszta ízű puccskísérletét.* Tambroni olasz miniszterelnök kormányával együtt távozni kényszerült. Ez nemcsak az olasz demokratikus harcok szempontjából, hanem nemzetközi értelemben is jelentős esemény és tanulság volt mind a burzsoázia, mind pedig a munkásosztály számára.

Az említett példák bizonyítják, hogy az állammonopolista kapitalizmus időszakában a fasizmus veszélye eleven valóság lehet. Azonban nemcsak a veszélyt, hanem elhárításának megnövekedett lehetőségét is látnunk kell. Amilyen mértékben növekedett a fasizmus veszélye, olyan mértékben nőtt meg — az erőviszonyok változása folytán — az elhárítás lehetősége. A kapitalista országok belső antifasiszta, demokratikus tényezői mellett jelentős szerepet játszik a fasizmus elháríthatóságában a szocialista világ léte, fejlődése, dinamikus ereje és hatása a kapitalista országok politikai mozgalmaira, osztályaira, rétegeire. A múlthoz viszonyítva jelentősen gyarapodtak a forradalmi erők, a szakszervezetek, az antifasiszta tömegmozgalmak és a kommunista mozgalom a kapitalista világban. A középrétegek, haladó értelmiségiek körében elég jellemző tünet az antifasiszta érzelem és az elszántság megnövekedése. Példa erre az ismert francia filozófus és esztéta, Jean-Paul Sartre, aki évekkel ezelőtt, különösen a magyarországi ellenforradalom időszakában, élesen antikommunista álláspontot foglalt el, napjainkban pedig újra meg újra azt hangoztatja, hogy a háború és a fasizmus ellen a kommunisták, a munkásosztály nélkül nem lehet sikeres küzdelmet vív-

ni, sőt franciaországi viszonylatban vallja, hogy a kommunisták részvétele nélkül nem lehet megdönteni a gaulle-ista hatalmat.

Jelentős antifasiszta szervezetek működnek a többi fejlett kapitalista országban is. Nyugat-Németországban erőteljes antifasiszta tevékenységet fejtett ki — betiltásáig — a fasizmus üldözötteinek szövetsége. Ezenkívül egy sor polgári liberális szervezet (a Német Klub, a Frank Kör, a Német Béketársaság, az Atomhalál Elleni Népmozgalom) küzd a háború és a fasizmus ellen. Hatalmas antifasiszta tömegek mozdulnak meg időről időre Spanyolországban a Franco-rendszer ellen.

Miután a burzsoá kormányok csak „végszükség" esetén nyúlnak a fasizmus fegyveréhez, a demokratikus szervezeteknek, a munkásosztálynak és pártjainak következetesen kell küzdenie azok ellen az antidemokratikus, még nem fasiszta intézkedések ellen, amelyek annak az útját egyengethetik. Az antifasiszta mozgalomnak szinte törvénye — amelyre a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa tanított —, hogy *a fasizmus előretörését meg lehet akadályozni, nem kell bevárni bekövetkezését.* Az antifasiszta mozgalmaknak meg kell védeniük a polgári demokráciát is — annak minden gyengesége ellenére — a fenyegető fasizmussal szemben. Éppen ezért szinte valamennyi nyugat-európai országban nemcsak a létező fasiszta szervezetek ellen folyik a harc, hanem a már említett antidemokratikus irányzatok ellen is. A polgári demokrácia megsértése és annak mértéke esetenként és országonként változik. Az antidemokratikus törekvések sem egyik pillanatról a másik pillanatra támadnak. Ennek legjellemzőbb példája, ami Franciaországban történt a második világháború után, különösen az ötvenes évek közepén. Egyes francia monopoltőkés politikusok már 1945—1946-ban megkísérelték a IV. Köztársaság alkotmányának és demokratikus intézményeinek megcsonkítását. És ez egy-egy kérdésben sikerült is (például a választókerületek átszervezése a burzsoázia javára, a parlament jogkörének csökkentése stb.). Az állammonopolista kapitalizmus fejlődése, a francia imperialisták konok igye-

kezete, hogy utolérjék a többi imperialista nagyhatalmat, szükségszerűen előtérbe tolta a monopoltőkével összefonódott államhatalom reakciós intézkedéseit. Csak tetézte ezt az algériai gyarmati háború. Charles de Gaulle nem egyszerűen — ahogy sokan gondolják — egyéni, „hóbortos" szeszélyből cselekedett antidemokratikus módon, hanem az államhatalomba teljesen beférkőzött monopolistákat képviselte. Sajátos helyzet jött létre Franciaországban. *Az egyszemélyi hatalmon nyugvó bonapartisztikus elnöki rendszer még nem fasizmus, de többé már nem is a régi értelemben vett polgári demokrácia.* A történelem tehát új uralmi formát teremtett, illetve korszerűsítette a régi bonapartista rendszert.[2] A de Gaulle által képviselt monopolista hatalom messzemenően aláásta a burzsoá demokrácia intézményeit és egész rendszerét. Nem véletlenül fenyegette tehát a hatvanas évek elején a fasizmus Franciaországot. Az új reakciós alkotmány a demokratikus intézmények rovására elnöki hatalommal ruházta fel de Gaulle-t. A polgári demokrácia parlamentjének karikatúráját faragta a francia parlamentből. Hamis választási rendszerrel, különösen a reakciós pártok listakapcsolási lehetőségeivel már 1958-ban olyan helyzetet teremtett, amelyben az UNR (Union pour la Nouvelle République) 4 millió szavazattal 188 képviselőt juttathatott a parlamentbe, plusz 70 algériai ultrakolonialistát, a francia kommunisták pedig 4 millió szavazattal csupán 10 képviselőt küldhettek a parlamentbe.

Az így létrehozott V. Köztársaság reakciós alkotmánya, elvetve a demokrácia alapvető biztosítékait, lehetővé tette, hogy az elnöki hatalommal felruházott de Gaulle kezében egyesítse a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalmat. *Ebben tükröződik tulajdonképpen az V. Köztársaság igazi reakciós tartalma a IV. Köztársaság alkotmányához képest.* A gaulle-isták által sokat hangoztatott „hatalmi ágak szétválasztása"

[2] Lásd Marx: Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája. *Marx—Engels* Művei. 8. köt. Budapest 1962. 101—182. old.

konkrétan azt jelenti, hogy *a hatalmat elválasztják a néptől.* A parlament jogköre minimálisra csökkent, a miniszterek nem lehetnek választott képviselők, és így a parlament nem vonhatja őket felelősségre. Az állam gazdasági és politikai ügyei legkevésbé a parlamentben, leginkább a fináncoligarchia tanácstermeiben dőlnek el. A gaulle-ista hatalom szinte mindent megsemmisített a francia polgári forradalom demokratikus hagyományaiból. Az a tény, hogy mégsem beszélünk fasizmusról — és ez nem is volna helyes —, olyan, még meglevő szabadságjogokból következik, mint például a szakszervezetek, a pártok, benne elsősorban a kommunista párt léte és szervezkedési szabadsága, a polgári értelemben vett sajtószabadság stb. De az is igaz, hogy a munkáspártok és a szakszervezetek szervezkedési szabadságát napról napra korlátozták. Ezért folyt olyan éles harc 1963-ban a sztrájkjogellenes törvény megbuktatásáért. Csak az elnöki hatalomra ruházott jogkörrel biztosíthatták az antidemokratikus munkásellenes törvény erőszakos elfogadtatását.

Más vonatkozásban súlyosabb a helyzet a demokrácia léte vagy nemléte szempontjából a Német Szövetségi Köztársaságban. És ez itt sem kizárólag az említett fasiszta vagy félfasiszta szervezetek számától függ. Azoknak léte és a demokrácia megcsorbítása a német monopoltőke gazdasági és politikai érdekeiből és egész irányvonalából folyik. Ha a demokrácia gyakorlata és elvei érvényesülnének, úgy sem a régi náci szervezetek nem elevenedhetnének fel, sem a polgári demokrácia legegyszerűbb szabadságjogai nem szenvednének csorbát. De hasonló okból, mint a francia monopolisták, a nyugatnémet kormány is — minden agitáció és propaganda ellenére — korlátozza a tényleges demokrácia gyakorlatát. Ennek több megnyilvánulási formája van. Üldözik, bíróság elé állítják, börtönbe zárják a békemozgalom aktív harcosait. Huszonhét hónapi börtönre ítélték például a ludwigshafeni körzetben Manfred Faeckl géplakatost, aki a helyi szakszervezeti mozgalom bátor harcosa volt. Rendőri felügyelet alá helyeztek 350 ludwigshafeni polgárt, akik az egyik községi

választás alkalmával aláírásokat gyűjtöttek, sőt százat közülük letartóztattak, s az úgynevezett demokratikus alkotmány ellenére bírósági eljárást indítottak ellenük. Nem véletlen tehát, hogy az egyik nyugatnémet illegális kommunista lap, a „Blechmacher" felhívásában a következőt írja: *„Mi munkások egy jog nélküli államban élünk!* Ez a szén-, az acél- és a vegyipar klerikál-militarista urainak műve."

Az egyik legsúlyosabb támadás a demokrácia ellen az úgynevezett szükségállapot-törvény. A Bundeswehr „belső szükségállapot" esetén törvényesen mozgósítható a sztrájkok letörésére. Ez a törvény egyben a régi „felhatalmazási törvény" korszerű variációja. Természetszerű, hogy a szükségállapot-törvény a szakszervezeteket, a munkáspártokat és általában a haladó erőket sújtja. „Alapeszméjét" a sokat szereplő politikai vezéregyéniség, Schröder így fogalmazta meg: *„A tömegek képezik a demokrácia fő veszélyét."* Ez a gondolat nem idegen a politikai klerikalizmustól, hiszen XII. Pius pápa szerint is: *„A tömegek az igazi demokrácia fő ellenségei."*

A Német Szövetségi Köztársaság politikai demokráciájának legsúlyosabb megsértését Németország Kommunista Pártjának betiltása jelentette. Ez az intézkedés egyrészt súlyosan sérti a potsdami megállapodást, melynek értelmében Németországban — a fasisztákat kivéve — valamennyi párt és szervezet működhet, másrészt csapást jelent a munkásokra, függetlenül attól, hogy a szociáldemokrata pártot követik vagy csak egyszerű szakszervezeti tagok. Éppen ezért a nyugatnémet munkásmozgalom egyik fő politikai, harci követelése *a szükségállapot-törvény visszavonása és a sok évtizedes múltra visszatekintő kommunista párt működésének engedélyezése.* Egyre több haladó szervezet ismerte fel a kommunista párt legalitásának és az ország politikai életébe való bekapcsolásának szükségességét. Jellemző — többek között —, hogy a Német Szakszervezeti Szövetség 1963-ban Hannoverben tartott kongresszusa határozatban követelte a szükségállapot-törvény megszüntetését, és néhány felszólaló a törvényen kívül helyezett kommunista párt legalitásának szüksé-

gességét hangsúlyozta. A kommunista párt legalitásáért egyébként egyre több helyi szociáldemokrata pártszervezet lép fel, különösen a szocialista fiatalok. Még haladó demokratikus polgárok is Nyugat-Németország politikai tekintélye lejáratásának tekintik a kommunista párt nemzetközi egyezményben foglalt jogainak megvonását. E kérdés körül az illegális kommunista párt növekvő tömegmozgalmat kezd kibontakoztatni.

Nem véletlen tehát, hogy a nyugat-európai kommunista pártok stratégiájuk és taktikájuk középpontjába állították a demokráciáért folyó harcot. Ez egyébként egybevág az 1960-as moszkvai nyilatkozat demokráciára vonatkozó elveivel és tételeivel.

Az előbbiekből azonban az is következik, hogy a demokráciáért folyó küzdelem formái és harci megnyilvánulási módjai országonként változnak. *A tartalom azonossága mellett más formákat, módszereket és taktikát kell követni ott, ahol a demokrácia komoly károkat szenvedett* (Franciaországban, a Német Szövetségi Köztársaságban, Spanyolországban, Portugáliában), *és megint mást olyan országokban, ahol a polgári demokrácia klasszikus kerete még fennáll* (Angliában, Olaszországban, Belgiumban). A demokráciáért folyó harcban számításba kell venni a nemzeti sajátosságokat, a történelmi tradíciókat, a küzdelemre kész aktív tömegeket. Franciaországban és Angliában például — bár a helyzet a két országban különböző — a kommunista pártok és más haladó erők nem hagyhatják figyelmen kívül a forradalmi demokratikus hagyományokat és azok felelevenítésének lehetőségét. Bonyolult történelmi és nemzeti sajátosságok vegyülnek a német munkásosztály és haladó erők harcába, a Német Szövetségi Köztársaságban még mindig termékeny talaja van a militarista szellemnek és a német történelem negatív hagyományainak. *De ugyanebben a Németországban mélyen élnek a paraszt- és munkásforradalmak hagyományai is.* Lehetetlen szem elől téveszteni, hogy *a mai Nyugat-Németország területén sok millió kommunista és szocialista harcolt hosszú éveken ke-*

resztül a nácizmus hatalomra jutása ellen. A mai nyugatnémet munkásosztály döntő többsége nem kívánja sem a militarizmust, sem a monopóliumok uralmát. A kommunista párt számíthat a sok millió szociáldemokrata szavazóra és a szervezett munkásságra a demokráciáért folyó harcban. Ezért mondhatta Max Reimann egyik nyilatkozatában, hogy *az illegalitás ellenére a német kommunisták tulajdonképpen „legálisan" működhetnek a nagy tömegszervezetekben* (a szakszervezetekben, a békemozgalomban).

A demokráciáért folyó harc szempontjából a legkedvezőbb — bár nem könnyű — helyzetben az Olasz Kommunista Párt és az olasz munkásosztály van Nyugat-Európában. A munkásosztály és a haladó szervezetek egész sora jelentős szervezkedési szabadságot harcolt ki. A hatalmas parasztmozgalom mint potenciális forradalmi energia erősíti a munkásosztály és a parasztság demokráciáért folyó harcát. *Az országos méretű politikai demokrácia fontos eleme az üzemi demokrácia.* Az üzemi tanácsok államilag is jóváhagyott alkotmánya (Costituzione delle Commissioni Interne) szerint a 40-nél nagyobb munkáslétszámú üzemekben az *üzemi tanács,* a 40-nél kisebb létszámúaknál az üzemi megbízott részt vesz az üzem vagy vállalat dolgozóit érintő valamennyi gazdasági, bér- és szociális kérdés eldöntésében. Beleszólási joga van a munka elosztásába, a munkatermelékenységgel kapcsolatos kérdések megoldásába, a kollektív szerződések megalkotásába, a munkafolyamatok rendszerének megbírálásába, a munkások és a dolgozók munkabiztonsági és egészségügyi kérdéseinek rendezésébe. Az üzemi tanácsok jogköre annak az időszaknak szellemét viszi tovább, amikor a szocialisták és kommunisták még a kormányban voltak. Más kérdés, hogy ezeket a jogokat 1947—1948 óta csak súlyos harcok árán lehet — és nem is mindig lehet — biztosítani.

A kommunista párt és az Olasz Általános Munkásszövetség nagy súlyt helyez az üzemi demokrácia érvényesítésére. Az utolsó években tartott számos nagyüzemi kommunista aktíva-ülés központi kérdéseként az üzemi jogok biztosítása szerepelt.

Az 1964-es őszi választáson a kommunista propaganda és agitáció az üzemi demokráciáért folyó küzdelem keretébe helyezte az elbocsátások, valamint a munkaidő bércsökkentéses megrövidítése elleni harcot, és a politikai munkához való jog megsértése ellen lépett fel az üzemekben. Különös erővel folyt és folyik ez a csata a FIAT műveknél, ahol egyrészt újra meg újra támadásba lendülnek a reakció erői a sztrájkjog és az üzemi tanácsok jogköre ellen, másrészt tiltják a politikai pártok és a forradalmi szakszervezetek tevékenységét.

A demokrácia és a szocializmus kölcsönkapcsolata mint a stratégia és taktika legfőbb kérdése

A demokráciáért folyó küzdelem szerves része a kommunista pártok szocializmusért folyó harcának. A kommunista pártok stratégiájában és taktikájában nem választható el a demokráciáért és a hatalomért folytatott harc. Lenin ezzel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy egyrészt a kettő nincs egymástól „kínai fallal" elválasztva, másrészt a szocializmusról, illetve annak megvalósításáról csak akkor beszélhetünk, ha a demokráciáért folyó küzdelmet végig, ha úgy tetszik, „végletekig" visszük.

A demokráciáért folyó küzdelem tehát nem öncélú. *A munkásosztály és a kommunista pártok számára nem jelenti a régi polgári demokrácia konzerválását.*

Palmiro Togliatti az Olasz Kommunista Párt IX. kongresszusán ezt mondotta a demokrácia továbbfejlesztéséről: „Mindenkivel meg kell értetni, hogy semmit sem akarunk elvenni a demokráciából, sőt sok mindent hozzá akarunk tenni. A jelenlegi nyugati demokratikus intézmények nem jelentik az utolsó szót a történelemben. A demokráciának tovább kell fejlődnie, új formákat kell találnia, hogy a dolgozók ellenőrizhessék a termelést, s közvetlenül részt vehessenek irányításában, a jelenlegi állami erőszakszervezet nagy részének pedig el kell tűnnie, hogy helyet adjon — mint a haladottabb

szocialista országokban — a kölcsönös segítség és kollektív ellenőrzés szabad szervezeteinek a polgári élet minden területén."[3] És ez a taktika vonatkoztatható valamennyi kapitalista országban tevékenykedő kommunista pártra. Az antifasiszta népfront, amely ugyancsak a polgári demokrácia továbbvitelét célozta — a fasizmus mint akut veszély elhárítását közvetlen feladatnak tekintve —, magában foglalta a stratégia elemeit is. *A demokráciáért folyó következetes, új tartalommal megtöltött küzdelem átvisz a szocializmusért folyó stratégia körébe.* Felveti a kapitalista társadalmi rendből a szocialista társadalomba való átmenet problémáit. Ez az új típusú demokrácia megteremtésének lényege a kapitalista világban.

Csak sematikus gondolatmenet vezethet oda, hogy a szocializmusért folytatott küzdelmet szétválasszák a demokráciától. Amikor a viszonyok nem érettek az osztályharc végső eldöntésére, vagyis, ha az objektív forradalmi helyzet hiányzik, akkor csak lépésről lépésre lehet előrehaladni. Ez a taktika természetesen nem tagadja sem a fegyveres harc lehetőségét, sem annak demokratizmusát, hiszen az októberi forradalom mint fegyveres forradalom is a többség demokratikus diktatúráját teremtette meg az elnyomó kisebbség felett. A forradalom megvalósította a demokrácia követelményeit, befejezte a polgári demokratikus forradalmat, és létrehozta a szocialista demokrácia szerveit, a szovjeteket. A fegyverek önmagukban nem határozzák meg, de nem is tagadják a forradalom demokratizmusát. Az októberi forradalom a maga korában — fegyveres volta ellenére — a belső és külső *történelmi viszonyoknak megfelelően a legszélesebb demokráciát képviselte.*

A nyugat-európai kommunista pártoknak ma az a reálisan meghatározott közvetlen feladatuk, hogy a gazdasági és politikai jellegű reformokért folytatott küzdelmet egybekapcsol-

[3] Az Olasz Kommunista Párt IX. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1960. 49. old.

ják a hatalom megragadásának perspektívájával. Nem lehet szétválasztani a tömegek gazdasági és állami ellenőrző szerepéért, gazdasági helyzetük megjavításáért, politikai jogaik kivívásáért folytatott harcát a hatalomért vívott küzdelemtől. Az osztályharc minden formáját ésszerűen kell összekapcsolni. *A demokratikus reformok objektíve szerves részei a szocializmusért való harcnak, szubjektíve pedig a széles monopolellenes front megteremtését szolgálják.*

A hatalom meghódítása sajátos viszonyoknak megfelelő programok, taktikai irányvonalak kidolgozására kötelezi a kommunista pártokat.

E stratégia és taktika különösen azokból a célkitűzésekből világlik ki, amelyeket a kommunista pártok a létrehozandó antimonopolista szövetségen alapuló kormányok megkövetelnek. Az elképzelésekben a nemzeti sajátosságoknak megfelelően vannak különbségek, amelyek nemcsak a stratégiai terv „nevében", hanem egyes problémák megoldásában is jelentkeznek. Ugyanakkor a fő stratégiai-taktikai vonal azonos.

E stratégiai és taktikai tervek különösen ott játszanak már nagy, vitatott és élő szerepet, ahol a tömegmozgalmak szervezettek és erősek, a kommunista pártok pedig döntő politikai befolyással bírnak a munkásosztály többségében. Ez természetesen nem zárja ki, hogy olyan országokban, mint Anglia vagy a Német Szövetségi Köztársaság, a kommunista pártok ne rendelkezzenek határozott és pontos stratégiai és taktikai programmal, sőt annak léte az osztályharcnak fontos politikai eszköze. A megvalósíthatóság közeli lehetősége azonban élesebbé teszi a stratégia és taktika nap mint nap alkalmazott elveit és gyakorlatát, valamint a felette folyó vitát. Az is igaz, hogy a tömegekkel szorosabban összekapcsolt nagy pártok érzékenyebbek a politika új követelményeire, hamarabb felismerik, jobban, differenciáltabban ki tudják dolgozni azokat. Ez az egyik oka annak a nagyon gyakran észlelt jelenségnek, hogy jóval többet beszélünk az olasz, francia és spanyol mozgalom problémáiról, mint például az angol vagy

a nyugatnémet mozgalomról. Ez természetesen nem jelenti az angol vagy a nyugatnémet mozgalom lebecsülését, vagy tapasztalatainak nélkülözését, de kétségtelen, hogy a tömegméretű forradalmi mozgalmak nap nap után kimeríthetetlen kincseit adják a pozitív és negatív tapasztalatoknak. Ehhez járul mint fő ok az adott ország addigi társadalmi és gazdasági fejlődése, a nemzetközi viszonyokban elfoglalt helye és más tényezők.

A strukturális reformok taktikája Olaszországban

Az Olasz Kommunista Párt már hosszú évek óta propagálja a strukturális reformok szükségszerűségét: a párt VIII., de különösen IX. kongresszusán teljes szélességében kidolgozva tárta az olasz közvélemény elé. Ugyanezt a taktikai irányvonalat erősítette meg a párt X. kongresszusa.

Togliatti a IX. kongresszuson elmondott beszédében kifejtette, hogy „... nem vihetjük gépiesen tovább a demokráciáért és a szocializmusért vívott harc azon formáit, amelyeket más körülmények diktáltak. Egész politikánk ennek a vitathatatlan valóságnak a megértéséből és értékeléséből indul ki."[4]

A vitathatatlan valóság: az olasz demokrácia mai foka, az olasz társadalmi viszonyok, a gazdasági struktúra megoldatlansága, a baloldali tömegek ereje és a monopoltőkét képviselő Kereszténydemokrata Párt befolyásának csökkenése. Az osztályharc kimenetelében így központi helyet foglalnak el a strukturális reformok; azoknak, ahogy az olasz kommunisták mondják, forradalmi jelentőségük van. E reformok lényege, hogy „minden akciót nemcsak a mélyreható demokratizmus és antimonopolista megújulás irányába kell terelni, hanem az ország egész gazdasági, társadalmi és politikai

[4] Az Olasz Kommunista Párt IX. kongresszusa. 33. old.

struktúrájának gyökeres, szocialista átalakítását magában foglaló perspektíva irányába is".[5]

A strukturális reformok megvalósítását szorosan egybekapcsolják a hatalom megszerzésével. Minden akciónak arra kell irányulnia, hogy elszigeteljék a monopóliumokat és elősegítsék hatalmuk felszámolását még „a kapitalista rendszer viszonyai között". Bár ez utóbbi megállapítás a kommunista mozgalomban rendkívül vitatott probléma, *a strukturális reformok központi kérdése* — és ez nem lehet vitatott — *a legszélesebb munkás-, népi és demokratikus erők mozgósítása a nemzet életével kapcsolatos valamennyi döntő kérdésben.* Az olasz kommunisták taktikája szerint — és ebben azonosak a többi nyugati kommunista párttal — a tömegeknek kulcspozíciókat kell elfoglalni a közügyek intézésében, gazdasági és politikai téren egyaránt, aktív és meghatározó szerepet kell játszaniuk minden, az országban felmerülő lényeges kérdésben. Ilyen értelemben korlátozandó a jelenlegi vezető osztályok hatalma, és ez kiindulópontot képezhet a néptömegek, különösen a munkások szocializmusért vívott harcához. *A strukturális reformokért vívott harc a szocializmushoz vezető „olasz út" fő tartalma és jellemző vonása.*

Ez a gondolat a X. kongresszuson, az olasz párt politikájának folytonosságát hangsúlyozva, a következő megfogalmazásban nyert kifejezést: „... *e program ... arra irányult, hogy létrejöjjön egy haladó politikai demokrácia rendszere, megvalósuljon az egész gazdasági és társadalmi rend alapvető reformja, és a haladó erők új tömbjének kezébe kerüljön a társadalom irányítása.* Politikánk abban állt, hogy nyíltan és következetesen harcoltunk ezért a megoldásért, *amelybe beletartozott a demokratikus fejlődés* és a szocializmus irányában haladó társadalmi megújulás."[6]

Mit tartalmaznak e reformok? Mindenekelőtt széles körű államosításokat, még a kapitalizmus körülményei között. Ezt

[5] *Luigi Longo:* A strukturális reformokért folyó harc forradalmi jelentősége. Béke és Szocializmus, 1963. február 25.

[6] Az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusa. 14. old.

az elvet és célkitűzést programszerűen valamennyi kommunista párt mindig elfogadta. Mégis e kérdés körül, különösen annak gyakorlatában sok vita támadt. Szükséges-e, helyes-e az államosítás — kérdezték —, ha a burzsoázia, mint az angol példa mutatta, a maga céljaira tudja felhasználni az állami szektort. Ilyen veszélyek feltétlenül vannak, sőt az államosítás folyamatában komoly ellentmondások rejlenek. Ezek azonban a valóságos élet ellentmondásai, amelyeket a forradalmi erők legyőzhetnek és felhasználhatnak. Ha a munkások szervezetei vagy a munkáspártok által befolyásolt parlamenti szervek nagy *tömegharcok révén* részt vesznek az államosított vállalatok vezetésében és ellenőrzésében, akkor az államosított szektor, bár az állammonopolista kapitalizmus rendszerének szerves része, objektív alapját képezheti a társadalmi átalakulásnak, előnyösebb terepet jelenthet a munkások gazdasági, szociális érdekeiért, sőt a szocialista forradalom győzelméért folytatott küzdelemnek. A nyugat-európai kommunista pártok teoretikusai és közgazdászai heves vitát folytattak az államosításokról. Egyesek sokáig — helytelenül — úgy vélték, hogy az államosítás polgári körülmények között csak a burzsoáziának kedvezhet. Csak akkor lehet államosítani — mondották —, ha a proletariátus jelentős politikai befolyást gyakorol már a polgári államra. E nézetek képviselői tulajdonképpen az angol Munkáspárt első államosításainak kudarcából vonták le következtetéseiket. Olasz, szovjet, belga és más közgazdászok ezzel szemben éppen azt bizonyították, hogy *jelentős tömegharccal a burzsoá államra olyan befolyást lehet gyakorolni, amely az államosítást demokratikus irányba tereli.* Igaz, a tömegharcon alapuló államosítás sem jelenti automatikusan a proletariátus érdekeinek feltétlen győzelemre jutását. Ezt példázza a kommunisták által támogatott olaszországi elektromosenergia-ipar államosítása (az ENEL létrehozása). Az olasz elektromosenergia-ipar államosításában bizonyos kompromisszum jött létre, a monopoltőkés csoportok azonban „nem jártak rosszul" (meglehetősen nagy, más ágazatokba befektethető kártérítéshez jutottak).

Szerepet játszott ebben a „középbal" kormány jobbratolódása és a többi demokratikus politikai és gazdasági reform elszabotálása.

A vitában végül az a helyes álláspont alakult ki, hogy az állammonopolista kapitalizmus körülményei közötti államosítási törekvéseket tömegméretű forradalmi harccal, a dolgozó néptömegek érdekében kell és lehet befolyásolni. Nem elég tehát csak programszerűen kinyilatkoztatni, tényleges küzdelmet kell folytatni az államosításokért.

Az Olasz Kommunista Párt IX. és X. kongresszusa határozottan kiállt az állami szektor kiterjesztéséért, állami hitellel és beruházással való tervszerű irányításáért. Új formák bevezetését követelték az állami szektor ellenőrzésében, valamint a parlament és az üzemi tanácsok alkotmányban foglalt ellenőrzési jogkörének érvényesítését. Ilyen módon *az állami ipar hozzájárulhat a gazdasági fejlődéshez és a monopóliumok hatalmának korlátozásához.* Az IRI, az ENI és az ENEL létezése és viszonylagos nagy kiterjedése az előbb említett feltételek megvalósításával realizálhatóvá teszi e követelések beváltását.

Az olasz kommunisták a strukturális reformok taktikája szerves részének tekintik az úgynevezett demokratikus tervezést (programmazione democratica). A demokratikus tervezés politikája még élesebb vitát váltott ki, mint az államosítások. *Az olasz kommunisták szerint megvalósítható egy antimonopolista demokratikus tervezés, amely nagymértékben kiküszöbölné a jelenlegi kapitalista piac mechanizmusát.* Elgondolásuk szoros összefüggésben áll az állam strukturális átalakításával. Olyan tervezésről beszélnek, amelynek konkrét antimonopolista tartalma van. Olyan tervpolitikát akarnak, amely a radikális gazdasági és szociális célok elérésére alkalmas, és figyelembe veszi a dolgozó tömegek követeléseit, igényeit és mozgalmait. A „demokratikus tervezés" tulajdonképpen a monopolista tervezés alternatívája még burzsoá viszonyok között; a dekonjunktúrát, az elbocsátásokat is hivatott megakadályozni nagyarányú gazdasági átcsoportosításokkal és

közmunkákkal. Kétségtelen tény, hogy a „demokratikus tervezés" olasz koncepciója — ellentmondásossága ellenére — tömegmozgósító erővel bír, különösen az 1965-re kialakult nehéz gazdasági helyzetben. A „demokratikus tervezés"-nek fontos feltétele az állam demokratizálása.

A kommunisták és a baloldali szocialisták az állam demokratizálásának követelményeként a politikai struktúra elengedhetetlen módosítását ajánlják. Ez főleg a tartományi önkormányzatnak az alkotmány által is előírt általános kiterjesztését, a helyi autonóm szervek jogainak biztosítását jelenti. Az olasz kommunisták ezzel kapcsolatban joggal hivatkoznak Szicília és Szardínia példájára, ahol a tartományi önkormányzat — a még mindig fennálló elmaradottság ellenére — már eddig is jelentős eredményeket ért el. De a helyi autonómiák fontosságát és eredményességét az Olaszország „vörös szívében" (Emiliában, Umbriában, Toscanában, Marchéban) működő baloldali kommunák bizonyítják a legjobban. A dolgozó tömegek számos követelése valósult meg itt a tartományi és helyi autonómiák révén. Gondoljunk csak a Bologna környéki szövetkezetekre, a viszonylag olcsó lakbérű házakra, a nyugdíjasok helyzetének megjavítására, a felesbérleti szerződések bérleti díjának csökkentésére. Bár a központi kormányzat prefektusai akadályozzák a tartományi autonóm kormányok és tanácsok szabad és demokratikus működését, a dolgozó tömegek mozgósításával ezek a szervek engedményeket csikarnak ki a kereszténydemokrata kormánytól, s így mégis jelentős eredményeket érnek el. A követelések (hitelek, beruházások stb.) teljes megtagadása a kereszténydemokratáknak túl sokba kerülne: elvesztenék amúgy is állandóan csökkenő politikai befolyásukat. Érdekes jelenség — és nem véletlen —, hogy éppen ezeken a területeken (az említett négy tartományban) évről évre jelentősen csökken a Kereszténydemokrata Párt választóinak száma. Toscanában például az 1963-as képviselőválasztásokon a Kereszténydemokrata Párt szavazatainak aránya 35,3 százalékról 30,5 százalékra, Marchéban 43,5 százalékról 38,4 száza-

lékra, Umbriában 33,1 százalékról 30,2 százalékra, Szicíliában 42,9 százalékról 38,8 százalékra, Szardínia szigetén 47,1 százalékról 42,6 százalékra, Emilia Romagnában 30,6 százalékról 26,0 százalékra esett vissza. E visszaesés az említett területeken azt jelenti, hogy százezrek hagyták el a Kereszténydemokrata Párt választási zászlóit. Egyidejűleg jelentősen növekedett az Olasz Kommunista Pártra szavazók száma.[7]

A strukturális reformok megvalósításának feltétele a már említett sokirányú demokratikus jogok kiharcolása (üzemi demokrácia, a parlamenti jogkör kiszélesítése, a modern sajtószervek felhasználásának joga, mint például a rádióé, televízióé stb.).

Mindezeknek összefoglaló politikai meghatározásaként az Olasz Kommunista Párt az „új típusú demokrácia" fogalmát használja. *Az „új típusú demokrácia" több mint a klasszikus polgári demokratikus jogok összessége, magában foglalja a stratégia, a szocialista átalakulás elemeit.* Ennek az alapján dolgozta ki az Olasz Kommunista Párt a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet úgynevezett olasz útját, amelynek igen fontos momentuma a strukturális reformokért, illetve az új típusú demokráciáért folyó harc. Ennek alapján be kell hatolni a gazdasági és politikai struktúrába, ki kell használni az ország adott demokratikus kereteit és vívmányait, el kell szigetelni a monopolistákat, és megdöntésüket előkészítve, korlátozni kell hatalmukat. *Ez egyben a viszonylag békés út koncepciója, amelynek politikai magvát az antimonopolista szövetség képezi.*

Az Olasz Kommunista Párt stratégiai programja, bár tartalmaz bizonyos túlzásokat vagy esetenként vitatható elemeket, alapjában véve helyes program. Az is igaz, hogy az érte folytatott küzdelem sok buktatót rejt magában. Van bizonyos jele annak is, hogy eltúlozzák a strukturális reformokért folyó harc forradalmi jelentőségét vagy a burzsoá állam demokratizálásának lehetőségét.

[7] Lásd Unità, 1963. május 1. 6. old.

E taktika bonyolultságára és bizonyos túlzására mutat néhány ezzel kapcsolatos fontos cikk, sőt pártprogrammá emelt dokumentum, így Palmiro Togliatti halála után közzétett feljegyzése, melyben ezzel kapcsolatban — és ez igen vitatható — a következőket mondotta: „Így például el kell gondolkodnunk a szocializmushoz vezető békés út lehetőségén; pontosan meg kell fogalmaznunk, mit értünk demokrácián a burzsoá államban, hogyan lehetne mind messzebbre kitolni a szabadság és a demokratikus intézmények korlátait, s a munkás- és dolgozó tömegek milyen eredményes formában vehetnének részt a gazdasági és a politikai életben. Felmerül a kérdés, hogyan juthatnának hatalomra a dolgozó osztályok *olyan állam keretei között, amelyben nem változott meg az állam burzsoá jellege,* s hogy vajon lehetséges-e harcolni természetének belső, fokozatos megváltoztatásáért? Azokban az országokban, amelyekben a kommunista mozgalom megerősödött, mint nálunk (és Franciaországban), ez ma a politikai harc alapkérdése. Ez persze magával hozza a harc kiéleződését, s attól függnek a későbbi kilátások."[8]

A koncepció bizonyos túlzásaiból már ezt megelőzően is adódtak olyan cikkek, amelyek tévesen értelmezik a lenini államelmélet tanításait. Luciano Gruppi „Lenin és Engels tézisei az államról" című cikkében elég élesen állítja szembe Lenint és Engelst az államról alkotott véleményükben. Kétségbe vonja Leninnek azt a helyes tételét, hogy *az állam a mindenkori uralkodó osztály elnyomó szerve.* Véleménye szerint ez az állammonopolista kapitalizmusra kevésbé vonatkozik, mint az azt megelőző monopolkapitalizmusra vagy a klasszikus kapitalizmusra. Holott *mind az elnyomás, mind a parlament felhasználása lehetőségének tendenciája nőtt.* Az előbbi felismerés fontos, hogy ne legyünk reformisták, az utóbbi pedig, hogy ne essünk dogmatikus, szektás hibákba (lásd Varga Jenő könyvét az állammonopolista kapitalizmus

[8] Idézi Unità, 1964. szeptember 4.; lásd még MTI Dokumentumok. VII. évf. 22. sz., 1964. szeptember 14.

lényegéről és mechanizmusáról). Gruppi tulajdonképpen az állammonopolizmust a kapitalizmus fejlődésének merőben új szakaszaként kezeli, és ezzel elméletileg — akarva, nem akarva — egy platformra kerül bizonyos nyugati reformistákkal. Tagadja a parlament általában létező elnyomó szerepét. *A speciális olasz viszonyokat* — bár az olasz parlament sem vesztette el elnyomó szerepét — *igyekszik elméletileg általánosítani* (az 1964-es elnökválasztást is figyelembe véve), valamennyi nyugati országra kivetíteni, pedig az — ismétlem — még olasz viszonylatban sem abszolutizálható. Lenin soha nem mondta, hogy nincsenek reális alternatívák, akár a parlamentarizmusra, akár az általános választójog felhasználására gondolunk. Az „Állam és forradalom" — kétségtelenül — meghatározott történelmi keretek között született, de elméleti tételei ma is helyesek. Az természetesen igaz, hogy az állammonopolista kapitalizmus egyre mélyülő ellentmondásai sok új potenciális lehetőséget tartalmaznak, de elnyomó funkciói és eszközei megmaradtak, sőt szükség esetén fokozott mértékben érvényesülhetnek (a parlament is). Ezek tömegharccal ellensúlyozhatók, de ez sem abszolút megoldás, amíg burzsoá hatalom van (a parlament feloszlatható, a választási törvény megváltoztatható stb.). Éppen ezért helytelen, amidőn Gruppi az állammonopolista kapitalizmus korának ellentmondásos jelenségeivel Lenint „cáfolja". „Napjainkban — mondja Gruppi — az államkapitalizmus korántsem kizárólag elnyomó eszköz, amely egyéb ilyen eszközökhöz társul, korántsem a monopolista uralom kizárólagos támasza és szerszáma, hanem egyike azoknak a legfőbb központoknak, amelyekben harc folyik a gazdaság demokratikus tervszerűsítéséért, a tőkefelhalmozás mai irányának megváltoztatásáért, strukturális reformok bevezetéséért. Az államkapitalizmus tehát már nem teljesen és kizárólagosan azonosítható az uralmi gépezettel, hanem egyik eleme az állam keretei között megvívott versengésnek."[9]

[9] Idézi Rinascita, 1964. július 25.

Ez az álláspont egyoldalú, és — bizonyos helyes megállapításai ellenére — hibásan ítéli meg az állammonopolista kapitalizmus osztályjellegét, hatalmi lényegét, és *összekeveri az ellentmondások kiéleződése folytán keletkező lehetőségeket az állammonopolista kapitalizmus lényegével és a rideg tényekkel.* Egyébként Togliatti is arról ír ismert feljegyzésében — és helyesen —, hogy *az állammonopolista kapitalizmus fokozottabban hordja magában mint tendenciát a tekintélyuralmi állam kialakulásának reakciós elemeit.* Gruppi a viszonylag békés út lehetőségét összemossa azzal a kétségtelenül helyes állásponttal — és ezáltal tagadja azt —, amit Lenin így fogalmazott meg „A proletárforradalom és a renegát Kautsky" című művében: „A diktatúra feltétlenül szükséges ismérve, elengedhetetlen feltétele a kizsákmányolóknak mint *osztálynak erőszakos* elnyomása, és következésképpen a »tiszta demokrácia«, vagyis az egyenlőség és szabadság *megsértése* — ezt *az osztályt illetően.*" Gruppi cikke, sajnálatosan és nem véletlenül, bizonyos értelemben el kell hogy jusson a forradalmi diktatúra tagadásához. *Összekeveri a forradalom békés útjának lehetőségét a forradalmi diktatúra szükségességével, és a forradalmi diktatúrát mint általános és elvont, nem szükségszerű eszközt állítja be, egyenlőségjelet téve a forradalmi diktatúra és annak esetleges fegyveres kivívása közé.* Ez éppen az ellenkezője annak, amit a Kínai Kommunista Párt vezetői „balról", szektás álláspontról értelmeznek, bár az út egy irányba visz. E gondolat befejezéséül álljanak itt Luciano Gruppi szavai: „A szocialista forradalom — de a nemzeti, sőt a burzsoá demokratikus forradalom is — természetesen szükségszerűen végrehajtja a demokratikus szabadságjogok korlátozását. A legkevésbé sem vagyunk hajlandók a szociáldemokratákhoz hasonlóan tagadni vagy kevésbé elismerni azon forradalmak felszabadító erejét, amelyek kénytelenek voltak vagy kénytelenek ilyen demokratikus szabadság-korlátozásokat alkalmazni. A forradalmi folyamatok felszabadító jellegét amúgy sem lehet a forradalom és a demokrácia viszonyának absztrakt definícióján lemérni, hanem kizárólag a konkrét

helyzet elemzésével, amelyben a szóban forgó forradalom végbemegy. Éppen ezért *a legkevésbé sem tagadjuk, hogy a forradalmi diktatúra szükséges, és felszabadítást eredményez. Az olasz történelmi helyzetből kiindulva azonban lehetségesnek tartunk ettől eltérő megoldást is. Azt, hogy a forradalmi folyamat a demokratikus szabadságjogok legteljesebb és sosem korlátozott, alkotmányosan folyamatos kibontakozása révén valósuljon meg.* Lehetségesnek tartjuk a hatalom olyan típusát, a forradalmi erők munkásosztály vezette tömörülését, amelynek irányító szerepe van, és az uralom egybeesik a törvény kényszerítő erejével."[10]

Ez egy kicsit játék a szavakkal. *Ha a forradalmi diktatúra szükséges, akkor ez az olaszországi helyzetre is érvényes.* Ez pedig a marxizmus—leninizmus alfája és omegája. „A forradalom legfőbb kérdése a hatalom"; a szocialista hatalom pedig proletárdiktatúra, következésképpen olyan forradalmi diktatúra, amely az addig elnyomott többség hatalma az addig elnyomó kisebbség felett.

Függetlenül az előbbiekben említett elméleti túlzásoktól, még egyszer szükségesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy *a strukturális reformok, szélesebben az új típusú demokráciáért folyó küzdelem mint alapvető taktikai vonal helyes, és elméletileg is szilárdabb „kezelése" mellett nagy lehetőségeket tartalmaz, a dolgozó tömegek benyomulását jelentheti a gazdasági és állami hatalom szféráiba anélkül, hogy a hatalom meghódításának két kulcskérdését, a termelési eszközök társadalmi tulajdonba vételét és a hatalmi emelők végső megragadását* (fegyveres erők, állami intézmények, parlament, bíróság stb.) *elfelejtenők.*

Az Olasz Kommunista Párt e taktikájának egy másik és helyes célkitűzése: *a dolgozó többség hatalmának, illetve valamilyen széles osztályszövetségen alapuló kormányának megvalósítása.* Ez tulajdonképpen a harmincas évek népfrontkormányának és célkitűzéseinek korszerű, mai körülmények-

[10] Ugyanott.

hez alkalmazkodó változata. Egy ilyen kormány megvalósíthatná mindazokat a követelményeket, amelyeket a stratégiai értelemben megfogalmazott új típusú demokrácia jelent: a dolgozó tömegek részvételét az említett szférákban, a polgári parlament népi parlamentté formálását, átalakítását, az elmaradott déli vidékek gyorsabb iparosítását, gazdasági struktúrájuk megváltoztatását, a városokban az ésszerű, spekuláció nélküli építkezések megszervezését, és általában olyan termelési tervek meghatározását, amelyek a dolgozó tömegek érdekében fejlesztik tovább Olaszország gazdasági konjunktúráját.

A strukturális reformok magukban foglalják a mezőgazdaság széles körű és differenciált reformját, a burzsoázia fegyveres erőinek népi fegyveres erőkké való átalakítását. Az Olasz Kommunista Párt általában helyes, bátor és koncepciózus gondolatait alátámasztják és igazolják azok a politikai eredmények, amelyek évről évre növekednek és közelebb viszik az olasz népet a hatalomhoz.

Az olasz burzsoázia politikája és a tömegek politikai harca

A baloldali tömegek mozgalma nem maradhatott hatás nélkül a kereszténydemokrata kormányzat politikájára sem. Az 1960 nyarán lejátszódott véres események (a Tambroni-féle puccskísérlet) válaszút elé állították az olasz burzsoáziát és legnagyobb pártját, a Kereszténydemokrata Pártot. Beigazolódott, hogy az ötvenes évek konzervatív politikájával csak további vereségeket szenvedhet a párt. Éppen ezért 1962-ben, a Kereszténydemokrata Párt nápolyi kongresszusán megszületett a „nyitás balra" („apertura a sinistra") elnevezésű politikai koncepció. A Kereszténydemokrata Párt balszárnyát képező Fanfani-féle csoport meghirdette az úgynevezett középbal („centro-sinistra") politikai irányvonalat. E politikai taktika lényege, hogy a középpártokkal és a Nenni vezette Olasz

Szocialista Párttal blokkot alkotva jöjjön létre az új kormány. Fanfani programja elfogadható pontokat is tartalmazott: a tartományi autonómia kiszélesítését, az elektromos ipar államosítását, a felesbérletek rendezését stb. Ezek olyan programpontok voltak, amiket a kommunisták is támogathattak, annál is inkább, minthogy ezek a kommunista párt régi követelései. 1962-ben meg is alakult a Fanfani-féle „középbal" kormány — egyelőre a szocialisták nélkül —, koalícióban a köztársasági párttal, a liberális párttal és a Saragat-féle szociáldemokrata párttal. A Kereszténydemokrata Párt jobbszárnyának kísérlete egyelőre elbukott; meghiúsult és lehetetlenné vált a kereszténydemokraták, a monarchisták és az újfasiszták szövetsége. Mindez kétségtelenül a baloldali vagy a viszonylag baloldali elemek győzelmét jelentette.

Az Olasz Kommunista Párt természetesen nem kívánt megrekedni a Fanfani-féle „középbal" kormány formulánál, és elsősorban az Olasz Szocialista Párttól a tényleges „balra nyitást" követelte. A viszonylag rövid életű Fanfani-kormányt — amely programjából egyedül az elektromosenergia-ipar államosítását tudta végrehajtani — újra háttérbe szorította és megbuktatta a Kereszténydemokrata Párt jobbközép- és jobbszárnya, az úgynevezett doroteánusok. A Fanfanit követő hivatalnok-kormány, majd az első és második Moro-kormány fokozottan jobbra haladt, és megtagadta a nápolyi kongresszus említett alaptételeit.

Az olasz társadalmi-politikai ellentétek egyre élesebbekké váltak a meg nem oldott gazdasági-politikai kérdések következtében. A kiéleződött helyzetet és a tömegek újabb balra tartását tükrözték az 1963. április 28-i választások. A szenátusi és képviselői választáson az Olasz Kommunista Párt eddigi legnagyobb győzelmét aratta. A képviselőházi választásokon az Olasz Kommunista Párt 7 763 854 szavazatot kapott, egymillióval többet, mint az 1958-as választásokon. Az Olasz Szocialista Párt 4 251 966 szavazatot szerzett, körülbelül 40 000-rel többet, mint 1958-ban. A Kereszténydemokrata Pártra 11 763 854-en szavaztak, 755 000-rel kevesebben, mint

1958-ban. A középpártok közül csak az Olasz Liberális Párt és az Olasz Szociáldemokrata Párt erősödött meg jelentősebben. E választáson kétharmaddal (990 000-rel) csökkent a monarchisták szavazatainak száma; e szavazatok jelentős részét nyilvánvalóan az Olasz Liberális Párt kapta, hiszen az újfasiszta párt csupán 161 000 új szavazatot szerzett, valószínűleg a monarchista párt szavazóinak egy részét örökölve.[11]

Ez a választás is azt bizonyította, hogy Olaszországban — Togliatti szavaival élve — még mindig két valóság van: az egyik a szocializmus, a másik a katolicizmus. Az olasz parlamentben a 166 kommunista, 87 szocialista, 33 szociáldemokrata képviselővel szemben 260 kereszténydemokrata foglal helyet.[12] A Kereszténydemokrata Párt szavazóinak jelentős része a városokban, de különösen a falvakban kispolgárokból, parasztokból, az egyszerű emberek millióiból állt. A katolikus egyház ideológiai és politikai befolyására a Kereszténydemokrata Pártra szavaznak, de a mindennapi gazdasági és politikai harcokban sokszor a baloldalt követik. Jellemző, hogy *a keresztény szakszervezetek vezetése lényegesen baloldalibb, mint a Kereszténydemokrata Párté.* Gyakori eset, számszerűen is kimutatható, hogy hivő katolikusok az Olasz Kommunista Pártot követik. A már említett esetektől eltekintve, jellegzetes bizonyítékát adta ennek Palmiro Togliatti temetése Rómában. Abban a vatikáni városban, amelyben körülbelül 100 000 kommunista párttag és 350 000 kommunista szavazó van, egymillió ember vonult fel a temetési menetben. Ha leszámítjuk a 2—300 000 főnyi vidékit, akkor is 4—500 000 pártonkívüli vett részt a gyász-nagygyűlésen. A politikai „valóság" még olyan külsőségekben is érzékelhető volt, hogy míg egyesek, kétségtelenül nagyobb számban, felemelt, ökölbe szorított kézzel búcsúztak a kommunista párt vezérétől, addig mások, de ezek sem kevesen, letérdeltek és keresztet vetettek a koporsó előtt. E „valóság" még azzal bonyolódott, hogy

[11] Lásd Unità, 1963. május 1.
[12] Lásd ugyanott.

akadtak, akik *mind a két köszöntést alkalmazták. Togliatti temetése is az olasz politikai valóság keresztmetszetét adta.* Százezrek, vallásos tudatuk ellenére, politikailag a kommunistákat követik. Az Olasz Kommunista Párt nagy győzelme ez; megértette és alkalmazni tudta a francia kommunisták által a harmincas években meghirdetett „kinyújtott kéz" („la main tendu") politikáját. Ez egyben lehetőséget teremt a politikai szövetségre is a Kereszténydemokrata Párt balszárnyával. A kommunisták taktikai irányvonalának kibontakoztatásában a legfontosabb szerepet azonban a szocialistákkal kötendő politikai szövetség játssza. Éppen ezért szükséges elemezni az olasz szocialista mozgalom helyzetét.

Az olasz szocialista mozgalom

A baloldali tömegmozgalmak erősödését több mint két évtizedig elősegítette az a tény, hogy a Pietro Nenni vezette Olasz Szocialista Párt szoros akcióegységben volt a kommunistákkal valamennyi alapvető politikai kérdésben. A törés 1956-ban következett be. Ettől az időtől kezdve *az Olasz Szocialista Pártban kétirányú politikai mozgás keletkezett. Az egyik* — meghirdetve az úgynevezett autonomista irányzatot —[13] Nenni és csoportja vezetésével *jobbra haladt.* E koncepció logikus következménye volt, hogy egyre több kérdésben tanúsítottak antikommunista magatartást, ráadásul a kibontakozás útját a kereszténydemokratákkal való politikai kompromisszumban látták és keresték, általában minden differenciáltság nélkül. Nenni úgy véli, hogy ezzel a „megoldással" megakadályozhatja a fasiszta és más reakciós erők feleleven-edését. Pietro Nenni és csoportja, a munkáspártok egységét elvetve, a Kereszténydemokrata Párttal való elvtelen megegyezés felé sodródott. Nenni hamis politikai gyakorlatának

[13] Az autonomista elnevezés abból ered, hogy e csoport tagjai igyekeznek függetleníteni magukat a munkásosztály többi pártjától.

mély ideológiai gyökerei vannak. Togliatti 1956-ban, „Az Olasz Szocialista Párt és az SZKP XX. kongresszusa" című cikkében többek között a következőképpen elemezte ezek eredetét: amikor 1956-ban Magyarországon ismét a proletárhatalom vagy burzsoá hatalom kérdése került napirendre, Nenni, a helyzetet tévesen ítélve meg, *a proletárhatalom megvédésének szükségességével az úgynevezett tiszta demokráciát állította szembe.* Következésképpen a magyarországi eseményekben „forradalmat látott", ebből kiindulva pedig a tényleges, az ellenforradalom ellen fellépő fegyveres forradalmi akció tagadásához jutott. Ismét az a kérdés vetődött fel, amelyet Lenin a III. Internacionálé I. kongresszusán fejtett ki azokról a szociáldemokratákról, akik az orosz forradalomban született proletárdiktatúrával a burzsoá demokráciát állították szembe. Nenni tulajdonképpen ezt a hibát ismétli meg az új és bonyolult körülmények közt.

A másik irányú mozgás az Olasz Szocialista Pártban és a szocialisták által befolyásolt munkás- és demokratikus szervezetekben *balra mutat.* Az Olasz Szocialista Párt pozitív baloldali hagyományaira támaszkodva, mind határozottabban bontakozott ki a párt új baloldala, amelyhez a centrum jelentős része is csatlakozott. E csoport élén Tullio Vecchietti és Lelio Basso állnak.

Miután 1963-ban az autonomista csoport elhatározta a kormányba való belépést, kiéleződött a harc az Olasz Szocialista Párton belül. A baloldal, beleértve a kommunistákat is, a kormányba való belépés elvtelen feltételei, és nem általában a belépés ellen tiltakozott. Az olasz belpolitikai helyzet alakulása igazolta a baloldal aggodalmát és tiltakozásának helyességét, miután az úgynevezett „középbal" kormány messze eltávolodott eredeti programjától. A kormány politikája, a monopolisták érdekeit szolgálva, tipikusan jobboldalivá vált. Nenni és csoportja ezt fémjelezte a kormányban való részvétellel, és így elkerülhetetlenné vált az Olasz Szocialista Párt szakadása. Az olasz szocialista baloldal, bár aránya 41 százalékos volt a párt központi vezetésében, kénytelen

volt távozni a régi pártból. Így jött létre 1963. január 11-én a Proletáregység Olasz Szocialista Pártja. Bár a baloldali szocialisták mindent elkövettek, hogy gátat vessenek az Olasz Szocialista Párt „szociáldemokratizálódásának" és megakadályozzák a szakadást, az autonomisták keresztülvitték akaratukat.[14]

A szakadás komoly csapást jelentett az olasz munkásosztály egységére és az Olasz Szocialista Párt addigi politikájára, de ezzel mint bekövetkezett ténnyel kell számolni, és a kommunistáknak minden erővel támogatniuk kell az új baloldali szocialista pártot. *A Kommunista Párt* ugyanakkor ma is azt hangsúlyozza, hogy *együtt kíván működni az egész szocialista mozgalommal, beleértve a szakadás következtében jobbra tolódó Olasz Szocialista Pártot, sőt az Olasz Szociáldemokrata Pártot is,* hiszen mindegyik szocialista párt általában munkásokat, kisembereket tömörít. Olaszországban, ahol a háború alatt és után a két munkáspárt szoros akcióegysége volt a jellemző, súlyos kárt jelent az új helyzet. A társadalmi, gazdasági és politikai folyamatok az Olasz Szocialista Pártban újabb baloldali áramlatok keletkezéséhez vezetnek, bár egyelőre korántsem olyan radikális jelleggel, mint a szakadás előtt.

Vessünk egy pillantást a Proletáregység Olasz Szocialista Pártjának politikai vonalára. Tullio Vecchietti a párt alakuló kongresszusán, az új párt funkcionáriusai előtt, a *szakadásért a felelősséget* — joggal — *a Nenni-féle autonomistákra hárította.* Hangsúlyozta a munkásosztály egységének életbevágó fontosságát, egy demokratikus program feltétlen szükségességét, államosításokat, strukturális reformokat, az atlanti stratégia elvetését, a monopóliumok elleni küzdelmet, és a kommunistákkal való együttműködést.

A Proletáregység Olasz Szocialista Pártja 1964 őszén programnyilatkozatot tett közzé. E dokumentum részletesen fog-

[14] A baloldal központi bizottsági tagjait, még távozásuk előtt, 1 évre felmentették funkcióik teljesítése alól.

lalkozik a nemzetközi helyzettel, a békés egymás mellett éléssel és különösképpen a nyugat-európai kapitalizmus viszonyaival, benne az olasz belső helyzettel, főleg a munkásosztály stratégiájával.

A baloldali szocialisták általában helyes osztálypozíciót foglalnak el az olasz proletariátus jelenlegi és távlati helyzetének kérdéseiben egyaránt. Szinte valamennyi fontos kérdésben szembehelyezkednek a jobboldali szociáldemokratákkal (az Olasz Szocialista Párt Nenni-féle autonomista szárnyával és a Saragat vezette Olasz Szociáldemokrata Párttal). Egyidejűleg közelednek az Olasz Kommunista Párt politikai stratégiájához. Ezzel kapcsolatban a programnyilatkozat a következőket mondja: „Az európai szociáldemokraták marxizmust elhagyó magatartásával szemben, akikhez napjainkban az Olasz Szocialista Párt is csatlakozott, mi, a Proletáregység Olasz Szocialista Pártja, hűségesek maradunk a proletariátus forradalmi ideológiájához, amelyben nem elvont doktrínát, hanem a történelmi fejlődésnek megfelelő osztályideológiát látunk, s amely állandóan meg-megújul a társadalomban folyó munkásmozgalom harcainak fejlődése folyamán. Az »egységes« szocialisták feladata, hogy ezt az osztályideológiát tovább fejlesszék . . ."[15]

Élesen vetik fel az „európai baloldal" alternatívájának lehetőségét, amely nincs alávetve az angolszász hegemóniának.

Stratégiai kérdésekben a baloldali szocialisták igen közel állnak a kommunistákhoz, azzal a különbséggel, hogy a strukturális reformok hatását az államhatalom megváltoztatásában még egysíkúbban értelmezik. Íme: „. . . a demokratikus harcoknak tényleges értékük van, ha azok a totalitárius folyamat ellen irányulnak, és ha a szerkezet mélyreható reformjai, a hatalmi viszonyok lényeges módosulásai a termelési központoktól egészen az államig eljutnak. Ezek adnak haladó tartalmat a demokráciáért folyó harcnak, és e harc-

[15] La declaration de programme du PSIUP. PSIUP Ufficio Internazionale kiad. Róma 1964.

ban, a folyamatosság megszűnése nélkül, együttvéve nyitják meg az utat a társadalom átformálásához."

„A demokrácia többé nem biztosítható — írják e dokumentumban — egyszerű racionalizálással, csak a kapitalista rendszer átalakításával. Illúzió, hogy a ma kapitalista társadalma legyen a legteljesebb demokratikus realitás, és hogy az osztálymozgalomnak azt csak korrigálnia és megjavítania kell. E »csalás«-ért a szociáldemokratákat terheli a fő felelősség."[16]

Bár a Proletáregység Olasz Szocialista Pártja által felvett „átalakítás" elméletileg nem elég világos, de kétségtelen, hogy az a munkásosztály osztályelméletén nyugvó politikai szándékról tesz tanúságot. A legfőbb politikai kérdésekben általában együtt haladnak az olasz kommunistákkal és a munkásosztály egységének következetes hívei.

Bár az új olasz szocialista pártban az említett reális célkitűzéseken kívül akadnak maximalista jellegű megnyilvánulások is (az 1964 decemberi elnökválasztáson nem szavaztak sem Nennire, sem Saragatra, így a „baloldal" tömbjéből hiányoztak), egészében azonban becsületes, baloldali célokért harcoló munkáspártról van szó.

Az Olasz Szocialista Párt szakadása főleg szakszervezeti, szövetkezeti és kommunális vonalon veszélyes. A Nenni-féle autonomisták eltávolodása és politikai megalázkodása veszélyeket teremthet e fontos tömegmozgalmakban és a kommunális igazgatásban. Ezt bizonyították az 1964-es községi választások előcsatározásai is, ahol az Olasz Szocialista Párt egy része kétségtelenül megmaradt a közös baloldali egységfrontban, más része viszont — és ez jelenti a veszélyt — a Kereszténydemokrata Párttal működött együtt.

Az olasz baloldali munkáserőknek jelentős erőfeszítéseket kell tenni, hogy e bázisokon megteremtsék elsősorban az alulról felfelé kialakított munkásegységet. Az üzemi bizottsági választások, a szövetkezeti mozgalom, a kommunális politika és az 1964-es választás eseményei azt bizonyították, hogy a

[16] Ugyanott.

Nenni-féle autonomistáknak a bázisokon egyelőre nem sikerült széttörni az egységet. Az Olasz Kommunista Párt éppen ezért élesen bírálta — az akcióegység fenntartásának hirdetésével egyidejűleg — a Nenni-féle autonomisták kül- és belpolitikáját, a monopolisták munkásellenes intézkedéseibe való belenyugvásukat.

Bonyolult politikai képlet jött tehát létre Olaszországban. Ez a változás határozott, de differenciált politikai vonal kibontakoztatására készteti az olasz kommunistákat, a baloldali szocialistákat, a haladó szakszervezeti vezetőket. További fő feladat a munkásosztály és a dolgozó tömegek követelés-harcát erősítve, az egységharcot fokozva megakadályozni a Moro—Nenni-féle egyezmények negatív céljainak megvalósítását. Fel kell számolni az „attentista" jelenségeket, s *a fő csapást a Kereszténydemokrata Pártra,* főleg annak jobbszárnyára *mérve, egy új baloldali többséget kell kikovácsolni,* a monopóliumok hatalmának megtörésével egy, a munkás- és a dolgozó tömegek többségén alapuló kormányt kell létrehozni.

Az itt vázolt politika realitását támasztják alá az 1964. november 22-én tartott kommunális választások eredményei. Bár a 74 tartományban (járásban) tartott választás részvevőinek száma kevesebb volt, mint az 1963 áprilisi politikai választáson (több mint 20 járásban nem szavaztak), a kommunista pártra adott szavazatok százalékaránya (1963-hoz viszonyítva) 0,4 százalékkal növekedett, az 1960-as adminisztratív választáshoz képest pedig 1,7 százalékkal. A kommunista párt az 1960-as választáshoz viszonyítva 700 000 szavazatot és 54 új tanácstagi mandátumot szerzett. (A választások számszerű adatait lásd a Függelékben.) A baloldali pártok közül az először induló Proletáregység Olasz Szocialista Pártja a szavazatok 2,9 százalékát kapta meg. E két határozottan baloldali párt az Olasz Szocialista Párttal és az Olasz Szociáldemokrata Párttal együtt az össz-szavazatok 48 százalékát nyerte el. A dolgozó tömegek nevében induló munkáspártok közül, 1960-hoz képest, csupán az Olasz Szocialista

Párt vesztett 3,1 százalékot. A baloldali győzelem „szépséghibája", hogy a szocialista és a szociáldemokrata párt annak az úgynevezett „középbal" kormánynak a tagja, amely elégtelen és reakciós politikát folytat. Nem véletlen, hogy a „középbal" kormány pártjai, a saragatista szociáldemokraták kivételével, jelentős veszteséget szenvedtek. A Kereszténydemokrata Párt, 1960-hoz képest, 350 000 szavazatot és 59 tanácstagságot vesztett. 1963. április 28-hoz viszonyítva pedig szavazatainak aránya 38,2 százalékról 37,4 százalékra csökkent. Az Olasz Szocialista Párt és az Olasz Republikánus Párt veszteségeivel a „középbal" formáció 1960-hoz képest 5,2 százalékot, 700 000 szavazatot és 110 mandátumot vesztett (ebből az Olasz Szocialista Párt 78-at).

Az Olasz Kommunista Párt fontos győzelmet aratott, ami ugyan nem változtatta meg Olaszország politikai képét, de a párt és a tényleges baloldal további előretörését hozta magával. Az összesített számokon belül az egyes tartományokban vagy azok székhelyein a kommunista párt rendkívül jelentős eredményeket ért el. Milánóban az első párt lett. A nagyobb tartományok közül a genovaiban 29,7, a bolognaiban 45,7, a ferraraiban 43,4, a modenaiban 47, Reggio Emiliában 46,6, a firenzeiben 44,1 és a sienaiban 54,1 százalékot ért el a kommunista párt. Kiemelkedő előrehaladás történt Rómában (kb. 25 százalék) és egész Romagnában. Viszonylag gyengébb eredmények születtek Calabriában, Apuliában és Szicília szigetén. Ennek *egyik* legfőbb oka, hogy a külföldre emigráltak vagy az Északon dolgozó déliek nem szavazhattak, miután az olasz kormány az utazási kedvezményeket megtagadta vagy nagymértékben csökkentette.

A választások politikai lényege a következőkben fejezhető ki: *kommunista előretörés* az 1963. április 28-i választások eredményeihez képest is, *általános baloldali előrehaladás, a Kereszténydemokrata Párt visszaesése és a „középbal" tiszta vesztesége.* A választás közvetlen politikai következménye: a baloldali többség megnövekedése számos közép- és nagy centrumban, a „középbal" lehetetlenné válása sok városban és

tartományban. A választások ismételten rámutattak az új demokratikus megoldások szükségességére, ítéletet mondtak a kereszténydemokraták és a kormány felett, megerősítették a tényleges demokratikus többség kormányra juttatásának sürgősségét. Az eredmények értékét még csak növeli, hogy a választás mesterségesen szított antikommunista légkörben zajlott le. Ennek ellenére, a tipikus jobboldali pártok közül csak a nagytőkéseket képviselő liberális párt tudta pozícióját valamelyest megerősíteni. Az olasz újfasiszták és a monarchisták további veszteségeket szenvedtek.

Az Olasz Kommunista Párt Központi Bizottsága 1964. november 27-én, a választások eredményeiből és értékeléséből kiindulva, megszabta a párt és a dolgozó tömegek legfontosabb feladatait.

Az 1964. november 22-i választások a tényleges „balra nyitás" további feltételeit teremtették meg. A kereszténydemokratáktól balra felsorakozott tömegek és pártok, az ellentéteket is figyelembe véve, lehetőséget nyújtanak egy egységes baloldali többség létrehozására.

A kommunista párt szükségesnek és reálisnak tartja az együttműködést a katolikus tömegekkel és a Kereszténydemokrata Párt balszárnyával is, mindazokkal, akik síkraszállnak az ország gazdasági és politikai megújításáért (demokratikus gazdasági program, tartományi autonómia stb.).

Az Olasz Kommunista Párt vezetősége 1964. november 27-i határozatában hangsúlyozza, hogy *„egy új egység megalkotásának alapvető elemei azokban a harcokban rejlenek, amelyek az országban folynak.* Valamennyi szervezetünknek és harcosunknak kötelessége a legnagyobb támogatást nyújtani mindazokhoz az akciókhoz, amelyekért kemény osztályharcot vívnak a munkások, a parasztok, a középrétegek, és általában a népi tömegek."[17]

A párt választási győzelme újra bebizonyította, hogy az Olasz Kommunista Párt az olasz társadalom élő és letagadhatatlan realitása.

[17] Unità, 1964. november 28.

Az 1964. november 22-i választások politikai eredményei és az abból levont következtetések bonyolult módon tükröződtek az 1964 decemberi elnökválasztáson, amelyen 21 forduló után a szociáldemokrata Saragatot választották meg. Az elnökválasztás harcai újra igazolták a Kereszténydemokrata Párt további gyengülését, megosztottságát. A „világi baloldal" — ahogy Olaszországban nevezik — a katolikus párt balszárnyával képes volt a jobboldali erők legyőzésére. Bebizonyosodott, hogy a kommunisták nélkül sem Saragatot, sem Nennit nem lehetett volna megválasztani. Az elnökké választott Saragat — miután Nenni visszalépett — kénytelen volt elfogadni a kommunisták támogatását (s ezt nyilatkozatban is kifejezésre juttatta). Így — és ez az elnökválasztás egyik fontos politikai eredménye — létrejöhetett egy, a Kereszténydemokrata Párttól balra levő akcióegység. E tömörülés „fenntartása" rendkívül sok harcot igényel, különösen, ha figyelembe vesszük az Olasz Szocialista Párt autonomista szárnya vagy a Saragat-féle Olasz Szociáldemokrata Párt jobboldali jegyeit. Az olasz munkásmozgalmon belül létrejött átmeneti tömörülés „szépséghibája" a Proletáregység Olasz Szocialista Pártjának tartózkodása a „világi baloldal" parlamenti csatájától. Mégis, az elnökválasztási harc — hiányosságaival együtt — egyrészt csúfosan elsöpörte a novemberi választások előtt tudatosan felszított antikommunista hisztériát, másrészt példát mutatott a jövendő lehetőségekre.

*

Közvetlenül az 1964 novemberi választások után, annak bizonyos reflexeként is, érdekes és jellegzetesen olasz elméleti-politikai vita indult a munkásosztály egységéről, ill. annak létrehozandó egységes pártjáról. Giorgio Amendola a „Hipotézis az újraegyesülésről" című cikkében[18] a munkáspártok

[18] Lásd Rinascita, 1964. november 28.; lásd még MTI Dokumentumok, 1965. január 5.

versengéséből kiindulva élesen vetette fel e pártok nézeteltéréseinek súlyosságát, hangsúlyozva annak lehetőségét, hogy a munkáspártok „új lapot" kezdhetnek. Arra a megállapításra jutott, hogy „szükséges és lehetséges a munkásosztály egységes pártjának megalakítása". Olyan pártnak kell létrejönnie — mondotta egy szociáldemokrata funkcionáriussal folytatott polémiában —, amely mint az olasz munkásosztály egységes új pártja, képes az olaszországi szocializmusért vívott harc új stratégiáját kidolgozni. Igaz, a cikk elveti valamilyen szociáldemokrata típusú párt létjogosultságát, de ugyanakkor két vonatkozásban igen vitatott: egyrészt *olyan párt, amely az említett feladatot kidolgozza, Olaszországban már évtizedek óta létezik, és ez az Olasz Kommunista Párt* (lásd az OKP IX., X. kongresszusát), másrészt elfogadhatatlan az az elképzelés, hogy ez az új párt, miután az elmúlt ötven év folyamán a szociáldemokrata, illetve kommunista „megoldások nem vezettek eredményre", ne válassza sem a szociáldemokrata, sem a kommunista megoldást. A két „sikertelenség" közé egyenlőségjelet tenni történelmietlen és téves. Az elmúlt évtizedek, különösen az Olasz Kommunista Párt megalakulása óta és az általa elkövetett hibákat is tekintetbe véve, nem a kommunisták tévedéseinek sorozatát mutatják, és semmiképpen sem azonosíthatók a szociáldemokrata reformizmussal és taktikával. Az egyesülés Olaszországban is — nyilvánvalóan — csak a marxizmus—leninizmus alapján történhet (nem valamiféle „fele úton" végbemenő egybeolvasztással), különösen, ha a kommunisták elkerülik az egyesüléssel fenyegető hibákat. Az „olasz út" megkeresése nem zárja ki az egyesülés helyes alapelveit. Az egyesülés közeli, nem általában való lehetőségének felvetését igen nehézzé teszi az olasz munkásmozgalomban ma is létező konfúzió (amit Amendola bevezetőjében el is ismer). Három szocialista párt van, ezek közül a szociáldemokrata párt ismerten reformista bázisokon nyugszik, a szocialista párt jelenlegi vezetésének többsége autonómiát hirdetve eltávolodott a baloldaltól, a Proletáregység Olasz Szocialista Pártja pedig — az említett program ellenére — még igen kis és lo-

kális befolyással rendelkezik. Luigi Longo „Harcunk a munkásosztály és a szocialista erők politikai egységéért" című válaszcikkében a következőket mondotta: „Amendola elvtárs »Hipotézis az újraegyesülésről« című cikke, és főleg az abban olvasható egyes elhamarkodott, sőt félreértések keltésére alkalmas megfogalmazások — mint maga a szerző is beismerte — elvont területre vihetik át a vitát, s arra vezethetnek, hogy szem elől tévesztjük a konkrét valóságot és a tényleges politikai és szervezeti problémákat."[19] Longo, éppen Togliatti útmutatásaiból kiindulva, helyesen erősítette meg, hogy „az egység új formáit kell megkeresni a szocializmusra hivatkozó erők között". A szélesebben értelmezett egység (akcióegység alapján szervezett politikai-gazdasági harcok révén) a tömegek részvételével és támogatásával megérlelheti a munkásosztály egységes pártját, és ezzel foglalkozni kell. Ez azonban csak a különböző politikai erők egybevetett álláspontján és közös programján alapulhat. Az ilyen alapon kimunkált egységes párt — Togliatti szavaival élve — „nem álom, de nem is máról holnapra megoldható probléma".

Ebben az értelemben fogantak más vitacikkek is. Többek között Romano Leddáé, aki Amendolával vitatkozva, cikke zárásaként két fontos következtetést vont le: „Általában — mondja — nem találom azonnali, közvetlenül politikai megfogalmazásban felvetődő kérdésnek a szocialista erők egyesülésének problémáját. Nem becsülöm le komolyságát és fontosságát, természetesen szükségességét sem, de egyelőre úgy látom, inkább az útkeresés a vita tárgya. Azért van ez így, mert az olasz pártokat, amelyek többé-kevésbé a szocializmusra hivatkoznak, nem annyira kölcsönös ellenszenv, vagy a szocializmus különböző felfogása választja el egymástól, mint inkább az a tény, hogy mindmáig nincs közös alapjuk a tőkés fejlődés legújabb folyamatainak leküzdését és a nemzetközi forradalmi erőkkel való kapcsolatát illetően.

[19] Rinascita, 1964. december 19.; lásd még MTI Dokumentumok, 1965. január 13.

E közös alap létrejöttét kell szorgalmazni, ehhez azonban politikai harc és elméleti munka szükséges, ami lehetségessé teheti, hogy az egyesülés magából a társadalom szövetéből és az olasz politikai erők más megoszlásából jöjjön létre."[20]

Még szélesebb vita bontakozott ki az Olasz Kommunista Párt Központi Bizottságának és Ellenőrző Bizottságának 1965 júniusában tartott ülésén, ahol a szocialista erők akcióegységéről és perspektivikus szervezeti egységéről tárgyaltak. A sokoldalú vita konklúziójaként leszögezték, hogy a szocialista erők egy, egységes pártba tömörítésének feltétele: a harc a jelenlegi közép-bal kormány csődpolitikája, a szociáldemokratizálódás és az imperializmus ellen.

A „Rinascita" 1965. június 12-i számában nyilvánosságra hozták a vita alapját képező dokumentumot, amelyet a párt tagsága a közelgő XI. kongresszusig megvitat. A Központi Bizottság ülését követően Luigi Longo, az Olasz Kommunista Párt főtitkára, a párt nevében felhívta az olasz haladó erőket az ország szociális és politikai átalakítására.

A „valódi demokrácia" megteremtéséért folyó harc Franciaországban

Az elvek azonossága mellett sajátos vonásokat tartalmaz a Francia Kommunista Párt stratégiája és taktikája. A demokráciáért folyó küzdelemnek itt is stratégiai perspektívája van, bár *a közvetlen feladat az egyszemélyi hatalom megdöntése és a „valódi demokrácia" megteremtése.* A demokrácia újjáteremtése korántsem jelentheti a III. vagy a IV. Köztársaság polgári demokráciájának egyszerű visszaállítását és konzervválását.

A Francia Kommunista Párt már a második világháború után taktikai jelszavai közé iktatta az úgynevezett „valódi de-

[20] Lásd Rinascita, 1964. december 5.; lásd még MTI Dokumentumok, 1965. január 5.

mokráciát" („democratie veritable"). Részletesebb és pontosabb megfogalmazására azonban csak a gaulle-izmus hatalomra jutása után, különösen a párt XVII. kongresszusa előtt került sor. Az 1964 májusában tartott XVII. kongresszus határozatában a következőket fogadták el: „A valódi demokrácia, melyet a kommunisták javasolnak, nem egy ember, sem egy párt cselekedete. Nem fejeződhet ki a jelenleg érvényes alkotmányban, vagy a múlt gyakorlatának visszatérésében, amely az 1958 májusi államcsínyt lehetővé tette."[21]

A francia kommunisták között sok vita folyt arról, hogy mi a „valódi demokrácia". Lenin a demokrácia két típusát jelölte meg: burzsoá demokrácia vagy proletár demokrácia. Lenin azonban azt is tanította, hogy *a kétféle demokrácia között átmenet lehetséges.* A francia vagy olasz kommunisták által megfogalmazott „új típusú" vagy „valódi demokrácia" éppen a két demokrácia közötti átmenet gazdasági és politikai tartalmát fejezi ki. A francia kommunisták sokrétűen fogalmazták meg a „valódi demokrácia" belső tartalmát. Eszerint a „valódi demokrácia" megteremtése Franciaországban a személyi hatalomtól való megszabadulást, a népi szuverenitás helyreállítását, erős és szilárd köztársasági kormány létrehozását feltételezi. A demokratikus közös programban minimális és maximális elemek találhatók: követeli a francia férfiak és nők aktív részvételét (a demokratikus arányos választási rendszer alapján) a közügyek vitelében, a munkások és szervezeteik ellenőrzési és rendelkezési jogait a gazdasági és társadalmi kérdésekben. A demokrácia programja az új demokratikus alkotmányt, mélyreható gazdasági reformokat, az államosított szektor (a vas-, fém-, autó-, petróleum-, gáz-, vegyi- és a repülőgépipar, a bankok, biztosítóintézetek) kiterjesztését, demokratizálását, valamint a szakszervezetek hatáskörének kiszélesítését és vállalatokon belüli szabad tevékenységét követeli meg. A kommunista párt a „valódi demok-

[21] l'Humanité, 1964. január 15. 5. old. (A kongresszus elfogadta 1964. május 14—17. között.)

rácia" megteremtése fontos előfeltételének tartja az ország anyagi javainak ésszerű feltárását, részletes gazdasági program meghatározását.

A „valódi demokrácia" feltételezi a modern követelményeknek megfelelő szociális jogok és a társadalombiztosítás mainál fokozottabb méretű kibővítését. Szükségesnek véli egy széles körű kulturális reform végrehajtását (az oktatás reformját, a tudomány fejlesztését stb.). A „valódi demokrácia" követelménye továbbá a parlament ellenőrzési jogának, valamennyi demokratikus párt és szakszervezet szabad tevékenységének biztosítása, valamint a megyei és községi szabadságjogoknak a kiterjesztése. Nem utolsósorban esik szó a programban az államapparátus demokratizálásáról, a bíróság és a rendőrség megtisztításáról, a hivatásos hadsereg háttérbe szorításáról. Híven a francia demokratikus hagyományokhoz, fontos feladatként jelöli meg az állam és egyház hatáskörének szétválasztását, a „laicitás" biztosítását.

A „valódi demokrácia" egyet jelent *a parasztkérdés demokratikus megoldásával, a parasztság szövetkezési jogainak biztosításával.*

A program megvalósítása egyrészt a baloldali demokratikus erők összefogását, másrészt a program egészében vagy kompromisszumokkal való elfogadásától függ. *Végigvitele elősegíti a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet megközelítését.* Ehhez azonban még több politikai feltétel realizálására van szükség: közös front kialakítására a demokratikus és munkáspártok között, a munkásegység új alapokon való megerősödésére, a munkás-paraszt szövetség elmélyülésére.

A Francia Kommunista Párt napi politikájának középpontjába a személyi hatalom megdöntését állítja. Ennek érdekében a demokratikus erők tömörítésére törekszik. A francia kommunisták az elmúlt két-három esztendőben említésre méltó eredményeket értek el. De Gaulle vesztett népszerűségéből; lassan ugyan, de oszladoznak a személye körüli illúziók. Elősegíti ezt a kormány reakciós gazdaságpolitikája és

ellentmondásos, hegemóniára törő külpolitikája. Ám egyidejűleg újabb illúziók is támadnak de Gaulle körül, a francia monopóliumok „függetlenedési" törekvéseivel kapcsolatban. A francia kispolgárok milliói — Marx szavaival élve — a „felfordulástól" tartva újra a „Rend" emberét választhatják az 1965-ös elnökválasztáson.

A kommunista pártnak a francia bel- és külpolitika bonyolult folyamatában kell azt a fő vonalat megtalálnia, amely egyrészt elvezet de Gaulle személyi hatalmának megbuktatásához, másrészt — és ez az előbbi feltétele is — *az összes demokratikus erők tömörüléséhez.* Miután a Francia Szocialista Párt az elmúlt két esztendő során kénytelen volt ellenzéki pozícióba vonulni, megnőtt a demokratikus erők összefogásának lehetősége. Ez fejeződött ki mindenekelőtt az 1962 novemberi parlamenti választáson. Ezen a választáson, előzetes megállapodás alapján, a baloldal, visszafordítva a gaulle-ista listakapcsolási választási módszert, jelentős előrehaladást ért el. A választás adatai (lásd a Függelékben) világosan mutatják egyrészt az 1962-es erőviszonyokat, másrészt az 1958 óta végbement változásokat. Mindenekelőtt, ha csak néhány százalékkal is, de megerősödött a kommunista párt befolyása, bár a választási számok még nem magyaráznak meg mindent. A szocialista párt 1958 és 1962 közötti ingadozásainak következményeként mintegy 800 000 választót (kb. 3 százalékot) vesztett. A radikális párt is vesztett valamit befolyásából. A *baloldali pártok,* amelyek egy közös front szempontjából számításba jönnek, *százalékszerűen erős ellenzék képét mutatják* (49,44 százalék). Az antidemokratikus választási rendszer következtében azonban ez az arány nem juthat kifejezésre sem a listakapcsolásban általában, sem a mandátumok elosztásában.

A tipikus burzsoá pártokra adott szavazatok új erőviszonyok kialakulását bizonyítják az uralkodó osztály politikai viszonylatában. Jelentős szavazatmennyiséget vesztett mind a katolikus MRP, mind a két úgynevezett függetlenek pártja és a szélsőjobboldal. Az e pártok által elvesztett szavazatok több-

ségét, körülbelül 2 milliót, az ugyancsak jobboldali gaulle-ista párt, az UNR szerezte meg. De Gaulle pártja azonban a hamis választási rendszerrel sem érte el azt az arányt, amelyet a bonapartisztikus jellegű „Igen"—„Nem" választásokon kapott. Függetlenül attól, hogy az utolsó „referendumos" választás is de Gaulle választói számának csökkenését mutatja (kb. kétmillió), a táblázatban szereplő 31,90 százalék messze jár az 1958-as referendumok 70—80 százalékától, bár referendumos választások esetén — a jobboldali pártok segítségével — valószínűleg ma is megkapná az abszolút többséget.

A Francia Kommunista Párt és a többi baloldali párt természetesen nem becsülheti le azt a rideg tényt, hogy *a választók több mint 50 százaléka — figyelembe véve a listakapcsolásos rendszer „fonákságait" is — még mindig a jobboldali pártokra adja szavazatát.*

A kommunisták, szocialisták és radikálisok a második fordulóban szinte „revolverként" fordították vissza a listakapcsolás gaulle-ista módszerét. Ennek eredményeként a Francia Kommunista Párt az 1958-as 10 mandátumát 40-re, a Francia Szocialista Párt 40 mandátumát 66-ra emelte. A radikálisok, 1958-hoz viszonyítva, néhány mandátumot nyertek. Ehhez hozzá kell még fűznünk azt a tényt, hogy az MRP, felmérve a gaulle-izmus veszélyét, egyes helyeken a baloldal mellé állt. *Normális, demokratikus, arányos választási rendszer alapján a Francia Kommunista Pártnak legalább 90 képviselővel kellene rendelkeznie a parlamentben.* De Gaulle a jobboldali pártok listakapcsolásával látszólag szilárd többséget teremtett, amely azonban — az 1962 óta eltelt idő bizonyítja — nem mindig állta ki a próbát. A társadalmi, politikai folyamatok és erőtényezők tovább bontják a jobboldali egységet, és — a történelem iróniája — de Gaulle a soron következő községtanácsi választások előtt a tízezer lakoson aluli városokban fellépett a listakapcsolás ellen. A munkáspártok egysége ugyanis veszélyezteti a jobboldali pártokat.

A Francia Szocialista Párt bizonyos fokú balratolódása és a gaulle-izmussal való szembefordulása jelentős politikai ma-

nőverekre késztette Charles de Gaulle-t. A választások azt is megmutatták, hogy a kommunistákkal való egység nem jelent hátrányt a szocialista pártnak, sőt, annak ellenére, hogy tovább csökkent a szavazatok száma, a mandátumok száma mégis emelkedett.

Az 1963-as és 1964-es esztendő a demokratikus erők további tömörülését hozta magával. 1964 elején a kantonális (megyei tanácsi) választásokon a Francia Kommunista Párt ötvenről kilencvenkilencre emelte megyei tanácstagjainak számát. A francia szocialisták is 16 mandátummal erősödtek. Ezen a választáson még erőteljesebben érvényesítették egyrészt a politikai összefogást, másrészt a baloldal listakapcsolását.

A már említett 1963-as és 1964-es gazdasági és politikai sztrájkharcok megerősítették a munkásegységet. E pozitív tények azonban egyáltalán nem azt jelentik, hogy a Francia Szocialista Párt vezetői, egyértelműen és együttesen, mindenben baloldali álláspontot foglalnának el, bár nem lebecsülhető haladás tapasztalható a párt vezető köreiben, különösen a közép- és az alsó szervezetek funkcionáriusai között. A munkásegység a gaulle-izmus hatalomra jutása után az üzemekben és a szakszervezeti alapszervezetekben bontakozott ki először határozottabb formában. A CGT és az FO szervezetei és funkcionáriusai lépésről lépésre szorosabb akcióegységre léptek mind gazdasági, mind politikai kérdésekben. A CGT 34. kongresszusán (1963 májusában) a funkcionáriusok a példák egész sorával igazolták, hogy lehetséges a két szervezet együttműködése, sőt a katolikus szakszervezetek bevonása is a gazdasági és politikai harcokba. (A Francia Keresztény Dolgozók Szövetségével sokszor jobb az együttműködés, mint az FO-val.) A gazdasági és politikai helyzet, különösen pedig a közös osztálycélok közelebb hozták egymáshoz az üzemek, vállalatok, intézmények dolgozóit.

Bonyolultabb módon érvényesül az akcióegység pártpolitikai síkon. A választások tényei is azt mutatják, hogy a munkáspártok együttműködésében fontos eredményeket lehet elérni.

A Francia Szocialista Párt — mint az utolsó évek választási számai bizonyítják — *drágán fizetett a gaulle-izmus támogatásáért, politikai ingatagságáért és jobboldali vezetőinek manővereiért.* De ennél súlyosabb történelmi tény, hogy 1958 kritikus napjaiban de Gaulle mellé állva, csapást mért a kibontakozóban levő baloldali frontra. A veszteség a francia szocialista mozgalmat is súlyosan érintette. Megcsappant a párt és az FO befolyása a munkástömegek között (még Észak-Franciaországban is, ahol a francia szocialista mozgalom legfőbb munkásbázisa alakult ki). Visszaszorultak az üzemi bizottságokban, a társadalombiztosítás (Securité Sociale) szervezeteiben. A gaulle-ista politika negatívumai azonban egyre inkább érlelték a munkástömegek balratolódását, és ez nem maradhatott hatás nélkül a szocialista pártra sem. A Francia Szocialista Párt (SFIO) vezetői kénytelenek voltak taktikájukat és politikájukat megváltoztatni. Ez a változás néhány területen — túlzás nélkül — pozitív irányba mutat. Jól tükrözte az új taktikát az SFIO 1963. május 30-a és június 2-a között tartott 54. kongresszusa, amely bizonyos mértékig önbírálatot is jelentett. A kongresszus határozata a következőket rögzítette a szocialista egységről: „Számos, a múltban a reakció erői által hevesen támadott szocialista eszmét ma általánosságban elfogadnak. Nem lehet azonban azt állítani, hogy a párt programja teljesen megvalósult. Ilyképpen az a feladatunk, hogy állandóan tekintetbe vegyük az alapvető célt, amelyre munkánk irányul és amely bennünket más szervezetektől megkülönböztet. Ilyen módon újból visszanyerjük és megszilárdítjuk jogos befolyásunkat és különleges egyéni jellegünket, amely a közvélemény előtt rossz színben tüntetett fel bennünket azáltal, hogy részt vettünk egy tisztán védekező koalícióban, melynek célja a demokrácia védelme volt a folyamatos fenyegetésekkel szemben."[22] Bár a „védekező"

[22] Resolutions of French Socialist Party Congress. Issy-les-Moulineaux. 1963. V. 30—VI. 2. Documents. Socialist International Information, London 1963. VI.

kifejezés a szocialista párt politikájára — enyhén szólva — nem a legpontosabb, az önbírálat azonban mégis előrelépést jelenthet. A francia kommunisták, éppen az SFIO programjával kapcsolatban, számos közös programpontra mutatnak rá: közös akciók az „egyenlő munkáért egyenlő bér" elvéért, a bérek megkülönböztetésének eltörléséért, az oktatási, a lakásépítési reformért, a nyugdíjjogok kiszélesítéséért, az ingyenes gyógyszer- és orvosellátás biztosításáért. Politikai vonatkozásban pedig az együttműködés lehetőségét biztosítják az olyan közös követelések, mint a sztrájkjog helyreállítása, a vállalati szakszervezeti szekciók elismerése, az üzemi bizottságok jogkörének növelése, az igazságos adózási rendszer stb. Az SFIO a külpolitika egy-egy kérdésében is közelebb került a kommunisták álláspontjához, például az atomcsendegyezmény aláírásáért folytatott harcban, az önálló atomütőerő elleni küzdelemben. *A külpolitika más vonatkozásaiban azonban még mindig jelentős különbségek állnak fenn.* A francia szocialisták döntő többsége kitart az atlanti integráció politikája mellett, és a gaulle-ista külpolitikával szemben az ugyancsak reakciós amerikai külpolitika támogatója. (Különösen az elnökjelöltté megválasztott Gaston Defferre.) Sajnálatos, hogy a szocialista vezetők egy része még ma is antikommunista, és szembeszáll a kommunistákkal való akcióegységgel. Ez különösen a Gaston Defferre vezette szárnyra vonatkozik, és ma már kevésbé arra a csoportra, amelynek élén a néhány éve még élesen antikommunista, népfrontellenes Guy Mollet áll.

Az ellentmondásokat és ellentétes áramlatokat figyelembe véve, a munkásegység, amely a demokratikus tömörülés alapját képezi, politikai eredményeket produkált. 1963 októberében például, de Gaulle lyoni látogatása idején 27 baloldali és demokratikus párt, illetve szervezet egységes Gaulle-ellenes manifesztumot írt alá. E megegyezést a két munkáspárt és a szakszervezetek közös akciója tette lehetővé. Míg a nagy hangon bejelentett gaulle-ista nagygyűlésre összesen 20—25 000 hallgatót, főleg diákokat tereltek össze, addig a 27 szervezet

által néhány órával később megrendezett gyűlésen több mint százezer ember jelent meg. A három szakszervezet Lyonban és környékén, a francia munkásmozgalom e nagy proletárbázisán, kétórás tiltakozó sztrájkkal válaszolt de Gaulle politikájára. Megvalósult a francia baloldal ironikus jelszava: *„Mi is méltóképpen akarjuk fogadni a tábornokot!"*

A Francia Szocialista Párt közeledését tükrözték az SFIO és SZKP közötti, 1963. október 26-a és november 4-e között Moszkvában megtartott tárgyalások. A tárgyalásokról közös nyilatkozatot adtak ki.[23] Megegyeztek abban, hogy a moszkvai atomcsendegyezmény aláírása helyes lépés volt, és hogy számos lehetőség kínálkozik még a nemzetközi feszültség enyhítésére. Mindezek — hangsúlyozta a nyilatkozat —, beleértve az ahhoz vezető részleges egyezményeket is, elvezethetnek az általános és teljes leszereléshez. Széles körű véleménycsere alakult ki a munkás- és demokratikus mozgalom problémáiról, amelyben a két párt vezetői, elismerve a nagyon is fontos ideológiai különbségeket, *lényegesnek tartották a munkásosztály és a parasztok erőfeszítéseit a békéért folyó harcban, egy új világháború elhárítására.* E nemzetközi jellegű tárgyalások logikus hatására a francia munkássajtóban megindult a két munkáspárt eszmecseréje. A két munkáspárt közötti „beszélgetés" valamivel szorosabbra vonta az akcióegységet, bár a meglevő különbségek és problémák is élesen vetődtek fel, különösen az SFIO 1964 januárjában megtartott rendkívüli kongresszusán. Itt, nagy harcok után, megállapodtak Gaston Defferre elnökjelöltségében, annak ellenére, hogy a szocialista párt elnökjelöltje „nem hajlandó (az eljövendő elnökválasztáson) a kommunisták segítségével számolni". Gaston Defferre nem fogadta el azt a minimális közös programot, amely alapján az összbaloldal elnökjelöltje lehetne. Opportunista módon valamilyen „ellen-elnöki" rendszert akar tartósítani. A vita a Francia Szocialista Pártban a munkásosztály számára kedvezőtlen kompromisszummal végződött. Defferre elállt ugyan

[23] Lásd l'Humanité, 1963. november 5.

az általa kidolgozott „szocialista" elnöki rendszertől, de néhány baloldali vezető éles bírálata és akarata ellenére rávette a kongresszust a minimális közös baloldali program elvetésére. Így elveszett annak lehetősége, hogy Defferre már az első fordulóban az egész baloldal jelöltje lehessen. Pedig a Francia Kommunista Párt, egy minimális közös gazdasági és politikai program alapján, a legmesszebbmenőkig hajlandó támogatni egy közös demokratikus baloldali elnökjelöltet. A francia munkásosztály akcióegységének és a két párt politikai együttműködésének megvalósítása tehát nem könnyű feladat. Nagymértékben függ a francia szocialisták politikai józanságától és a kommunisták szektarianizmus-mentes politikai gyakorlatától. *A francia kommunisták napjainkban mindent megtesznek, hogy a párt ideológiája és politikai gyakorlata mentessé váljon a dogmatikus hibáktól.*

A Francia Kommunista Párt XVII. kongresszusa is alkotó módon foglalkozott a munkásosztály egységének és a két munkáspárt együttműködésének megteremtésével, az ideológiai és politikai lerakódások megszüntetésével. A személyi hatalom felszámolására irányuló közös törekvés ma a munkásosztály akcióegységének alfája és omegája Franciaországban. A munkásegység viszont az új típusú demokratikus köztársaság megteremtésének alapja és a szocializmushoz vezető út legjobb megközelítése, hiszen *a munkásosztály egysége valamennyi nem monopolista társadalmi rétegre vonzást gyakorol.* (Így volt ez 1934-ben, az ellenállás idején, és 1945 után is.) A kommunista párt elismeri, hogy még sok különbség és vitás probléma akad ezen a téren. Többek között sokat vitatott kérdés volt a kommunista párt kongresszusa előtt, hogy *„kötelező" feltétel-e egy egységes munkáspárt létezése a szocializmushoz vezető úton és a szocialista forradalom győzelme után.*

A Francia Kommunista Párt *elvetette* azt a tételt, amely szerint az egypártrendszer elengedhetetlen feltétele a szocializmusra való áttérésnek. Ez a tétel káros módon általánosította azokat a sajátos körülményeket, amelyek között az októberi forradalom végbement. „Ebben a kérdésben sincs arról

szó, hogy csökkentjük a marxista—leninista párt szerepének jelentőségét a szocializmus építéséért folytatandó harcban, hanem arról, hogy szerintünk a demokratikus pártoknak, így elsősorban a kommunista és a szocialista pártnak, továbbá minden olyan társadalmi erőnek, amely a szocializmus megvalósításában érdekelt, együtt, egységesen kell dolgozniuk a szocializmus építésén. Természetesen szeretnénk, ha a munkásosztály megvalósítaná teljes politikai egységét. De ha az egység létrejönne is, ez sem vezetne egypártrendszerhez, mert a munkásosztály pártja mellett létezhetnének más demokratikus pártok, amelyek meghatározott társadalmi rétegeket képviselnek, és amelyek részt vennének a szocializmus építésében."[24]

Ideológiai és politikai közeledést jelent a proletariátus diktatúrája és a szocialista demokrácia közötti összefüggés kérdésének tisztázása is. Kétségtelen tény, hogy a munkásosztálynak új típusú proletárhatalmat kell teremtenie, amelynek megvalósulását Franciaországban is számos nemzeti sajátosság és demokratikus hagyomány kíséri. A szocializmusba való békés átmenet lehetősége Franciaországban a proletariátus diktatúrájának olyan új formáit hozhatja magával, amelyek kevésbé erőszakosak és rövidebb ideig tartanak. Ebben a kérdésben egyes francia szocialisták közeledést mutattak. Nem az a döntő tehát, hogy nézeteltérések vannak bizonyos problémák tekintetében; ha ez nem volna így, akkor a kommunisták és szocialisták ugyanabban a pártban lennének. A döntő kérdés az, hogy egy sor nemzetközi és belpolitikai kérdés közös megfogalmazását illetően érlelődtek a feltételek a két párt akcióegységének kialakításához. Egyébként a mindennapi élet tényei ezt világosan bizonyítják. Az 1965-ös községtanácsi választásokra készülve, a két munkáspárt közös jelöltek állításában egyezett meg a Párizs környéki „vörös övezetben" és Szajna-megyében. A szocialista párt ország-

[24] A Francia Kommunista Párt XVII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1964. 75—76. old.

gos vezetőinek akarata ellenére, a marseille-i körzet és a Bouches du Rhône-i tartomány számos szocialista és kommunista alapszervezete hasonlóan döntött.

Nemcsak a Francia Szocialista Párthoz, hanem más demokratikus pártokhoz való közeledésben is vannak kedvező előjelek. A radikális párt zöme és különösen alsóbb szervezetei fontosabb akciókban hajlandók együttműködni a két munkáspárttal. Ezt tükrözik az 1965. március 14-i és 21-i francia községtanácsi választások, amelyek a kommunista párt és a következetes baloldali szocialista erők pozícióinak megszilárdulását hozták magukkal. A Francia Szocialista Párt számos helyi szervezete, valamint a szocialista pártból régebben kiszakadt Egyesült Szocialista Párt szinte mindenütt az úgynevezett Demokratikus Unióba (Union Democratique) tömörült a jobboldali pártokkal szemben. Ugyanakkor a Francia Szocialista Párt más szervezetei a közép- vagy jobboldali pártokkal szövetkezve léptek fel a Demokratikus Únió ellen. Így szerezte meg Marseille-ben polgármesterségét Gaston Defferre az UNR támogatásával. Ennek ellenére a baloldali erők Marseille-ben is 63 községtanácsi mandátumból 22-t elhódítottak. (A Függelékben közölt táblázat világosan mutatja a 30 000 lakosúnál nagyobb városok választási eredményeit.)

A kommunisták és a szocialisták előretörése különösen jellemző Párizsban, a párizsi „vörös övezetben" és általában Szajna megyében. Ezenkívül Franciaország második legnagyobb kikötővárosában, Le Havre-ban hat évi kiesés után újra kommunista polgármestert választottak; hasonlóképpen Nimes-ben, Ales-ben, Laonban és még jó néhány helyen. A „népfront"-tömörülés folytán, a kommunisták támogatásával számos községben és városban baloldali szocialista polgármestert választottak. A burzsoá sajtó joggal írt arról, hogy a gaulle-ista párt elvesztette a „párizsi csatát". Kilencven tanácstagból harmincnyolc: 24 kommunista, 8 szocialista, 2 PSU, 2 radikális, 1 Ifjú Köztársasági és 1 pártonkívüli tanácstagot választottak. Az UNR mögött felsorakozott jobboldali erők abszolút többség helyett csak 39 tanácstagot nyertek.

A reakciós középpárti tömörülések 13 mandátumot szereztek. A párizsi „vörös övezetben" újraválasztották az összes régi kommunista és szocialista polgármestert (Ivryben, St. Denisben, Gennevilliers-ben, Choissy le Roiban és másutt). A harmincezer lakosnál nagyobb Párizs környéki városokban 26 helyen a Demokratikus Unió győzött (ebből 22 polgármester kommunista). A 9000-en felüli, de 30 000-en aluli városokban a Demokratikus Unió 34 polgármesterséget nyert. (A választási adatok az „Humanité" 1965. március 23-i számából valók.)

Sajnálatos, hogy e kedvező, főleg az alsóbb szervezetekben megnyilvánuló jelenségekkel szemben, a Francia Szocialista Párt 55. kongresszusán a szocialista vezetők többsége ismét a jobboldali irányzatot választotta, és az elnökválasztással kapcsolatban — Gaston Defferre nyomására — a szocialisták és a polgári jobboldal (az MRP és más, úgynevezett középpártok) szövetsége mellett döntött. Ez újra nehéz helyzetbe hozta a tényleges baloldalt, és megnövelte de Gaulle újjáválasztásának esélyét. Ez, a szocialista pártvezetés többségének erőteljesebb jobbratolódását jelző döntés, arra készteti a kommunistákat, hogy saját jelöltet állítsanak, s így a választás számukra csak agitatív jellegű marad.

Nyugat-Európa forradalmi mozgalmának „gyenge pontjai"

A nyugat-európai kommunista mozgalom francia és olasz összerejéhez és energiájához képest *az angol és a nyugatnémet munkásharcok mint forradalmi mozgalmak „gyenge pontok" Európában.*

Ez az egyenetlenség bizonyos mértékig fékezi az egész nyugati munkásmozgalmat, miután Európa legerősebb kapitalista bázisai éppen Nyugat-Németország és Anglia. Az egyenetlenség elsősorban a kommunista mozgalmat érinti, hiszen mind Nyugat-Németországban, mind Angliában egyébként szervezett munkásmozgalom van; a szakszervezetek (a DGB és a

TUC) sok millió tagot számlálnak. Az angol és a nyugatnémet munkásmozgalomban a szociáldemokraták hegemóniája a jellemző. Anélkül, hogy lebecsülnők a szociáldemokrata munkástömegek harci készségét, szervezettségét, eredményeit és céljait, megállapíthatjuk, hogy Németország Szociáldemokrata Pártja és az angol Munkáspárt távolról sem tükrözi a mögé felsorakozó munkástömegek igazi törekvését.

A kapitalista Európa néhány országának szociáldemokrata pártjai az utóbbi években megerősödtek. Ezt bizonyítják a nyugatnémet, az angol, a svéd, a dán és a luxemburgi választások is. A megerősödés egyik oka Nyugat- és Észak-Európa középrétegeinek, valamint kispolgári gondolkodású munkásainak csalódása a háború utáni években gyorsan előretört katolikus pártokban. A hosszan tartó konjunktúra, a szociáldemokrata pártok ideológiai-politikai propagandája és a kapitalizmusról terjesztett hamis nézetek is hozzájárultak a szociáldemokrata előretöréshez.

A Szocialista Internacionálé is — amelynek vezetése főleg a fejlett nyugat-európai kapitalista országok szociáldemokratáiból áll — befolyásolta a dolgozó tömegeket és más néprétegeket. Míg a Szocialista Internacionálé 1951-es programja szinte egysíkúan reakciós jellegű volt, napjainkban már bonyolultabb, egymással ellentétes jelenségeket tár elénk. 1963 augusztusában tartott VIII. kongresszusa viszonylag pozitív álláspontot foglalt el néhány alapvető nemzetközi politikai kérdésben, így például az atomcsendegyezmény és a békés egymás mellett élés kérdésében. A Szocialista Internacionálé európai vezetőinek többsége ellenezte de Gaulle európai és önálló atomütőerő-koncepcióját. Igaz — és ez negatív —, helyette a „közös atlanti Európa" gondolatát hirdették meg. J. G. Suurhof, a Holland Munkáspárt elnöke a kongresszus üdvözlő beszédében ezt mondotta: „Egységes Európát akarunk, amely teljességgel tudatában van felelősségének a világ többi részével, különösen a fejlődő országokkal szemben. Teljesen elvetjük a befelé néző védővámrendszerű Európát. Egységes Európát akarunk, amely komolyan igyekszik valóra váltani az

atlanti közösséget, amely alapvetően fontos szerepet játszik a *nyugati világ* szempontjából."[25]

A szociáldemokrata pártok vezetői eme felszólalással teljesen egyetértettek, pedig az a valóságban nagyon is kétértelmű ideológiai és politikai álláspontot képvisel. A kétértelműség lényege, hogy a szociáldemokrata pártok, miközben a békés egymás mellett élésről és valamilyen egységes Európáról, a „szakadás megszüntetéséről" beszélnek, tulajdonképpen az atlanti politika mellett foglalnak állást, és a NATO-t, a nyugati világ védőpajzsának tekintik. A szociáldemokrata politika negatív jellemzője továbbra is kommunistaellenessége. Az azóta elhunyt Erich Ollenhauer a Német Szociáldemokrata Párt és az Internacionálé hivatalos beszámolójában kifejtette, hogy „... amíg a kommunista rendszerek csírájában elfojtják az emberi jogok szabad gyakorlására irányuló legcsekélyebb erőfeszítéseket is, a fajegyenlőségért indított demokratikus mozgalom széles visszhangra talál a szabad világban". Már maga a párhuzam is merő inszinuáció. Kiállnak a lefegyverzésért, az atomfegyverek elutasításáért, de ezt csak a NATO megerősítésével és a népek általuk értelmezett önrendelkezési jogának, vagyis a „rab népek felszabadításának" biztosításával találják megoldhatónak. A német kérdésben is tulajdonképpen a nyugati imperialista körök álláspontját visszhangozzák.

„Ideológiai" síkon fenntartják az 1951-es frankfurti kongresszuson elfogadott álláspontjukat. Sőt, a kommunista világ általuk vélt „változásaival" kapcsolatban még erőteljesebben hirdetik a „demokratikus szocializmusról" szóló koncepciókat. A „demokratikus szocializmus" elképzelés mélységesen reformista és antikommunista. A „demokratikus szocializmus" tulajdonképpen nem egyéb, mint a kapitalizmusnak valamilyen, a szociáldemokraták által elképzelt megszépítése és a kapitalizmus keretei között eszközölt különböző gazdasági, po-

[25] Socialist International Information. Amszterdam 1963. szeptember 28.

litikai jellegű kiigazítások összessége (lásd például Svédországot). Szocializmusról beszélnek mint célról, a munkásosztály hatalmának kérdését azonban fel sem vetik. Nem beszélnek a termelési eszközök teljes társadalmasításáról sem, vagy ha mégis, azt a monopolista állam meggyengítése nélkül képzelik. Más kérdés, hogy *ezek a nézetek* mégis hatottak és *hatnak Nyugat-Európa* kispolgári, polgári rétegeire és *viszonylag nagyszámú munkástömegeire*. A szociáldemokrata ideológia és politika újabb, nem nagyarányú térhódításához — objektíve — a kommunista mozgalom belső vitái is hozzájárultak. Ezzel kapcsolatban már utaltunk Pietro Nenni álláspontjára. És ha ez áll az Olasz Szocialista Párt autonomista szárnyára, még inkább érvényesül a német, az angol, a svéd és más szociáldemokrata pártok vezetésében.

Éppen ezért a német és az angol kommunista pártnak rendkívüli nehézségekkel kell megküzdenie. A kommunista mozgalomnak mindkét országban elsőrendű feladata a szakszervezeti és szociáldemokrata munkásmozgalom „balratolása", és a mozgalom támogatása a szociáldemokrata pártok jobboldali vezetői állásfoglalásának és ideológiájának elfogadása nélkül. Bár mind a nyugatnémet, mind az angol munkásmozgalom forradalmi elemei kisebbségben vannak, jelentős különbségek állnak fenn közöttük. Nyugat-Németországban illegális, Angliában legális kommunista párt működik. Míg Angliában az angol kommunista mozgalom méretei csak nagyon ritkán voltak a mainál nagyobbak (főleg a második világháború alatt), addig Nyugat-Németországban, illetve az egykori Németországban a kommunista párt hatalmas forradalmi erőt képviselt.

Németország Szociáldemokrata Pártjának politikája és Németország Kommunista Pártjának mai taktikája

Németország Kommunista Pártjának ma is nagyobb a befolyása, elsősorban az üzemekben és a különböző munkásbázisokon, mint amennyi a párt „megszámlálható" ereje. A né-

met kommunisták jelentős számban dolgoznak a különböző szakszervezetekben és a demokratikus tömegszervezetekben.

Németország Kommunista Pártjának 1963-ban tartott legutolsó kongresszusa tények seregével mutatott rá arra, hogy a kommunisták jelentős szerepet visznek a Német Szövetségi Köztársaságban sűrűsödő gazdasági és politikai megmozdulásokban. Az eredményes gazdasági sztrájkharcok megnövelték a szakszervezetek létszámát és — sokszor a szociáldemokrata párt egyes vezetőinek akarata ellenére — jelentős baloldali áramlatokat fejlesztettek ki.

A német kommunisták taktikai irányvonala e bonyolult helyzet ellenére, *egyszerű és világos. Németország Kommunista Pártja a bonni irányzat alternatívájául a békés együttélést állítja.* Következetesen és elszántan küzd a német kérdés békés rendezéséért, amelyet Európa békéje kulcskérdésének tekint.

A békés egymás mellett élés Németországra való konkretizálását elsősorban a két német állam egymás mellett élésében, egymáshoz való közelítésében látják. A kongresszuson elfogadott program demokratikus alternatívát állít szembe a nyugatnémet monopolisták revansista törekvéseivel és politikájával. A kommunisták síkraszállnak a két német állam hivatalos kapcsolatainak megteremtéséért, a német békeszerződés megkötéséért, az atomfelfegyverzéstől való tartózkodásért, a kelet—nyugati kapcsolatok kiszélesítéséért, s különösen a szomszédos szocialista országokkal (Csehszlovákiával és Lengyelországgal) való jobb viszonyért.

Az „Út a béke megmentéséhez, a demokratikus jogok védelméhez s a szociális ellátottsághoz" című programnyilatkozatukban nem tévesztik szem elől a szocializmus megteremtését mint végcélt, de tudomásul veszik a történelmi valóságot, hogy jelenleg két Németország van. Az egyik, a Német Demokratikus Köztársaság, elérkezett a szocializmus teljes felépítésének időszakához, a másik: a monopolisták Németországa. A kommunista párt — természetesen — a Német Demokratikus Köztársaság munkás-paraszt hatalmát állítja

példaként a kapitalista viszonyok között élő és harcoló nyugatnémet munkásosztály elé.

A párt stratégiájának és taktikájának központi követelménye a munkásosztály és parasztság szövetségének megteremtése, illetve az esetenként létrejött közös akciók szövetséggé formálása. Az antimonopolista szövetség kiszélesítését segíti elő a lakosság értelmiségi, kispolgári rétegeinek, gyakran vallásos katolikus és protestáns tömegeinek antimonopolista ellenállása is. A kommunista párt szerint valamennyi demokratikus és békeszerető erőt széles nemzeti koalícióban lehet egyesíteni a bonni kormány reakciós politikájának megbuktatására.

A demokratikus erők szövetsége megvalósításának alapvető feltétele a munkásosztály akcióegységének megteremtése, amely a kommunisták egész politikájának állandó elve és fő irányvonala maradt.

Következetes egységpolitikával létrejöhet egy olyan kormány, amelyben részt vennének a szakszervezetek, a szociáldemokraták, a haladó polgári körök képviselői. Egy ilyen kormány — amelyet a kommunisták támogatnának — lehetőséget teremt az alkotmányos jogok tiszteletben tartására, a demokratikus szervezetek kifejlesztésére, a kommunista párt illegalitásának megszüntetésére. Csakis így lehet jelenleg a német reakciót végzetes útján megállítani. A nemzetközi élet demokratikus erői örömmel üdvözölnék a német kérdés rendezésének demokratikus alternatíváját. Így lehetővé válna a békeszerződés, a két német állam együttműködése, és szélesebb történelmi perspektívában egy egységes, demokratikus Németország megteremtése, vagyis a német nemzeti kérdés nyugvópontra juttatása. E reális program megvalósítása nem egyszerű feladat. Szembeszegülnek ezzel a még rendkívül jelentős monopolista erők, a klérus, valamint angol és amerikai támogatóik. A kifejezetten osztályellenséget képviselő erőkön túl, súlyos problémát jelent Németország Szociáldemokrata Pártjának hivatalos magatartása. Bár az utóbbi egy-két esztendőben némi változások voltak

észlelhetők a szociáldemokrata párt vezetőinek körében is, ez azonban korántsem kielégítő. Németország Szociáldemokrata Pártja felső vezetésének nagy része még mindig szemben áll a Német Demokratikus Köztársasággal és a német kommunisták reális programjával, vagyis a nyugatnémet munkásosztály és a dolgozó tömegek tényleges érdekeivel. Németország Szociáldemokrata Pártjának politikája a godesbergi program meghirdetése óta meglehetősen ingatag és hullámzó vonalat mutatott. Az 1959-ben elfogadott godesbergi programban a szociáldemokrata párt hozzájárulását adta az NSZK felfegyverzéséhez, kifejezésre juttatva, hogy „nincs többé más lehetőség a külpolitikában, mint a jelenlegi kormány irányvonala". Ezzel lényegében feladták régebbi ellenzéki álláspontjukat. 1960 novemberében Hannoverben már teljes nyíltsággal elvetették a német kérdés békés rendezésére vonatkozó régebbi, még pozitív elemeket tartalmazó javaslataikat. Nem véletlen, hogy a német szociáldemokraták jobboldali csoportját Adenauer „trójai szamarának" nevezték. A CDU programjának elfogadása az 1932—1933-as szociáldemokrata állásfoglalásra emlékeztet.

Ugyanakkor az is igaz, hogy *a német szociáldemokrata pártban megerősödött a jobboldallal szemben fellépő ellenzék*. Ez nemcsak külpolitikai állásfoglalásukra vonatkozik. A szociáldemokrata párton belüli ellenzék kialakulása szorosan összefügg a nyugatnémet munkásosztály antifasiszta és háborúellenes demokratikus törekvéseivel. Különösen a munkásifjúság körében tapasztalható ez. Egyre nagyobb mértékben bontakozik ki az atomhalál elleni jelszó jegyében folyó békemozgalom, amelyben részt vesznek a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek tagjai és gyakran középszervi funkcionáriusai is. Az ellenállás nem maradhat hatástalanul egyes szociáldemokrata vezetőkre sem. A párt politikája állandóan összeütközésbe kerül a munkástömegek, a parasztok és más rétegek gazdasági követeléseivel és politikai törekvéseivel. A német munkástömegek nem túlbecsült, bizonyos balratolódása kényszerítette rá a bonni kormányt és a nyugat-

berlini szociáldemokrata képviselőket — többek között Willy Brandtot — az úgynevezett „látogatási engedélyek" kiadására és az ezzel kapcsolatos megállapodások elfogadására. A kommunisták, baloldali szociáldemokraták, egyszerű munkások és demokratikus értelmiségiek közös alapkérdése: éles harcot folytatni a monopóliumok és a revánsra törekvő militarista erők ellen. E küzdelemre növekvő erők állnak készen, a szociáldemokrata párt 1964 novemberében tartott pártkongresszusa mégis éppen a fő kérdésekben elfoglalt negatívumokkal tűnik ki.

Németország Szociáldemokrata Pártjának választási előretörését és tömegbefolyásának növekedését[26] elemezve, a párt felső vezetői hamis és alapvetően helytelen következtetésre jutottak.

Herbert Wehner, a párt egyik vezetője, ezzel kapcsolatban megállapította, hogy „Németország Szociáldemokrata Pártja kormányzóképessé és ezzel a CDU-kormányzat tényleges alternatívájává vált"... „Az NSZDP minél komolyabban veszi reformjait és válik ezáltal az idők folyamán »baloldali« néppárttá, annál inkább jut a CDU—CSU-nak — a kétpártrendszer logikája folytán, hasonlóan az amerikai pártrendszerhez — egy »jobboldali« néppárt szerepe."[27]

Fritz Erler, az ismert német jobboldali szociáldemokrata vezető, ugyanezen a kongresszuson a szociáldemokrata előre-

[26] 1961 után, a tartományi és szövetségi választásokat együttesen nézve, a szociáldemokrata párt valamivel erősebb lett, mint a CDU—CSU. Míg az előző választások össz-szavazatai 12 439 100-at, az utóbbié 12 011 750-et tettek ki. Négy év alatt a szociáldemokrata párt 1 624 450-nel növelte a szavazatok számát. Ez tartományi viszonylatban is jelentős előrehaladást eredményezett. A szociáldemokrata párt Észak-Rajna-Vesztfáliában a szavazatok 46,6 százalékát (40,7 százalékról), Alsó-Szászországban 43,2 százalékát (38,8 százalékról), Hessenben 51,7 százalékát (47,8 százalékról), Rajna-Pfalzban 42,9 százalékát (37,7 százalékról), a Saar-vidéken 39,9 százalékát (26,9 százalékról) szerezte meg. A Bundestagban és a Landestagokban a szociáldemokraták az 1869 mandátumból 850-nel rendelkeznek. (Lásd Vorwärts, 1964. december 2.)

[27] Ugyanott.

törést értékelve még messzebb ment: a párt fő feladatának „a szabadság visszaállítását" tette „egész Németországban". „Az emberek szenvedésének enyhítéséről" beszélt, mármint az NDK-ban. Ez a vélemény egybevág Johnsonnak és elődeinek a „rab nemzetek felszabadítása" szükségességéről mondottakkal. A külpolitikáról szólva, Erler megerősíti a godesbergi program fő célját: szolidaritás a szövetségesekkel és a NATO megszilárdítása.

Jellemzőek Erler és Brandt nézetei a társadalmi problémákról, a mai monopolista állam lényegéről és jellegéről. Erler szerint: „Ez a mi államunk is, amelyben mi befolyással bírunk. Kötelezettséggel viseltetünk az állam iránt, amely a mi biztonságunkat és védelmünket szolgálja."[28]

Willy Brandt ugyanezt a gondolatot még élesebben fogalmazta meg: „... az állam nem érdekcsoport, amely saját hasznára gondolhatna. Az állam az a modern szervezet, amelynek mindenki érdekében egyaránt kell döntenie és kialakulnia."[29]

Ez, valamint az ehhez hasonló álláspontok az ismert reformista ideológiára emlékeztetnek.

A német szociáldemokrata párt ellenzéki pártnak mondja magát. Céljaiban és ideológiájában azonban a monopolista körök eszméivel és politikai pártjaival azonosul. Nem véletlenül mondta Erhard a kongresszus után: „Az ellenzék lépésről lépésre követ minket, és ezt nevezik ők előrehaladásnak."[30]

Németország Szociáldemokrata Pártja vezetőinek „hibás" nézeteivel szemben a német kommunisták szilárd véleménye: egyrészt a Német Szociáldemokrata Pártnak szüksége van saját, demokratikus „Németország-koncepcióra", másrészt lehetőség van a CDU és a CSU ultráinak elszigetelésére. E koncepció kialakítása bonyolult dolog az NSZDP-ben. Lemondást követel a bonni kalandorpolitika támogatásáról, az NDK gazdasági és politikai bojkottjáról és az olyan népszerűtlen, túl-

[28] Ugyanott.
[29] Ugyanott.
[30] Die Welt, 1964. december 10.

haladott koncepciókról, mint a Hallstein-doktrína. Figyelembe kell venniük, hogy Németország Szociáldemokrata Pártja tagságának többsége a német kérdés megoldását kívánja. Elengedhetetlenül szükséges a polgári ideológia beáramlásának és az antikommunizmus még nagyon is fellelhető propagandájának megakadályozása. E demokratikus politikai alternatíva csak úgy érvényesülhet a szociáldemokrata pártban, ha a baloldali erők alulról felfelé rákényszerítik erre az NSZDP vezetőségének ma még többségükben jobboldali képviselőit. Amilyen mértékben haladunk felülről lefelé a szociáldemokrata párt vagy a szakszervezetek szervezeteiben, *egyre több és több német szociáldemokratát és szakszervezeti vezetőt találunk, akik a két Németország békés koegzisztenciája, a demokratikus alternatíva megoldása mellett szállnak síkra.* Ezt igazolják az NDK-ban évenként megismétlődő munkáskonferenciák, amelyekre mind több és több nyugatnémet szociáldemokrata vezető, szakszervezeti funkcionárius érkezik. *Az össznémet munkáskonferenciák fokozatosan erősítik az egész német munkásosztály egységét, és fokozatosan kialakítják a német munkásmozgalom antimonopolista, antimilitarista politikai arculatát.* E konferenciák *visszatérő alapkérdése annak tudatosítása, hogy Nyugat-Németországban, a konjunktúra ellenére, a munkásosztály és a monopolisták érdekei szemben állnak egymással.* Az alapvető gazdasági, szociális, politikai problémákra a munkásosztálynak kell a helyes választ megtalálnia. Ugyancsak fontos kérdés ama kompromisszum megkeresése, amely alapján Németországban elkerülhető a testvérháború, valamint az ország atomfegyverek általi elpusztítása. Tudatosítani kell, hogy *a bonni állam, a maga monopolista és militarista törekvéseivel, nem a munkásosztály állama, hanem a monopolistáké. A munkásosztály hazája az egységes, demokratikus, antimonopolista Németország, amelynek bázisát ma a Német Demokratikus Köztársaság képezi.*

Max Reimann, Németország Kommunista Pártjának titkára, 1965 elején, a párt Központi Bizottsága 4. ülésszakán az előbbieket részletesen elemezve és összegezve megjelölte azo-

kat a munkásosztály és a kommunista párt előtt álló legfontosabb feladatokat, amelyeknek teljesítése a baloldal megerősödéséhez vezethet az 1965-ös választási harcokban. Az előrehaladás kulcsa: a munkásosztály akcióegysége és valamennyi antimonopolista népi erő szövetségének megteremtése, és nem utolsósorban a kommunista párt aktivitásának fokozása. Az aktivitás fokozásának fontos feltétele: a Központi Bizottság határozatainak agitatív és propagandisztikus feldolgozása, megértetése valamennyi alapszervezetben. Csakis ezáltal lehetséges egyrészt a párt sorainak szorosabbra zárása, másrészt a lényegbevágó gazdasági, politikai és külpolitikai kérdésekben a széles körű gyakorlati harci tevékenység kibontakoztatása. *A választási hadjárat alkalmas* és logikus terep *az akciók és az akcióegység fokozására, a párt erősítésére, a baloldali tömegek mozgósítására.*

Nagy-Britannia Kommunista Pártjának taktikája és harca. Az angol Munkáspárt politikája

Az új nemzetközi és angliai viszonyoknak megfelelően dolgozta ki, illetve módosította programját és politikai taktikáját az angol kommunista párt. A Konzervatív Párt sokéves gazdaságpolitikája, bel- és külpolitikája súlyos nehézségeket támasztott Angliában, a tömegek között pedig balratolódást váltott ki. E balratolódás következtében némileg megerősödött az angol kommunista mozgalom is. A párt taglétszáma lassan, de fokozatosan növekszik. Az 1956-os megrázkódtatások után a párt taglétszáma körülbelül 25 000-re esett vissza, de 1964-ben már csaknem 35 000-re tehető. Az angol kommunisták befolyása nagyobb, mint amennyire a párt taglétszáma enged következtetni. A fontos és nagy szakszervezetekben több kommunista tölt be funkciót. 1964 elején, a nagy-londoni választásokon a párt kb. 100 000 szavazatot nyert, és ezzel helyet kapott a nagy-londoni tanácsban. Az 1964 októberi parlamenti választásokon viszont a legtöbb választási körzetben

a Munkáspárt támogatására szólította fel tagságát és választóit. A kommunista párt csak 36 önálló jelöltet állított. Ennek ellenére nem lehet szemet hunyni afelett, hogy az angol kommunista mozgalom még mindig viszonylag gyenge pozíciókkal rendelkezik — például nincs képviselője a parlamentben —, aminek persze történelmi, társadalmi, gazdasági, munkásmozgalmi és párton belüli szubjektív okai voltak és vannak. Az angol munkástömegek még mindig a „váltógazdaság" alapján működő politikai kormányzás bűvkörében élnek. Gyakori eset, hogy azok a választók, akik üzemi-tanácsi vagy szakszervezeti választásokon a kommunistákra szavaznak, általános választásokon, a Konzervatív Párt győzelmétől tartva, a Munkáspártra szavaznak. *Az angol kommunista párt politikai taktikájának* ma is *alapkérdése,* hogy *olyan parlament jöjjön létre, amelyben a Munkáspárt és a kommunista párt nagy többséggel kerül a konzervatívok fölé.* Az 1964 októberi választások még nem ezt a példát mutatták. A Munkáspárt csak igen csekély és ingatag többséggel került ki a parlamenti választásokból. Mindössze négy képviselő-többlettel rendelkezik a parlamentben, és így az 1951-es választások következménye fenyegeti ma is. Az alábbi statisztika ezt igazolja:

Szavazatok összessége	Konzervatívok	Munkáspártiak	Liberálisok	Kommunisták	Egyéb
1964:					
27 618 497	11 989 679	12 197 140	3 105 561	46 532	281 550
77%	43,4%	44,2%	11,2%		1%
1959:					
78,7%	49,4%	43,6%	5,9%	30 897	0,8%

A képviselői mandátumok megoszlása

Év	Konzervatív	Munkáspárti	Liberális	Egyéb
1964	304	317	9	—
1959	365	258	6	1

Forrás: Cahiers du Communisme, 1964 november. 84. old.

A statisztika mindenekelőtt a szavazástól tartózkodók nagy számát (23 százalékot) és a Munkáspárt minimális többségét mutatja.

Az angol választási törvény sem kedvez a kisebb választótömeggel rendelkező pártoknak. Ezt még a liberálisok mandátumának száma is bizonyítja. Jellemző például, hogy az angol rádió vagy televízió, amely a „milliárdos trösztök" birtokában van, kommunista jelöltet nem is engedett a közönség elé lépni.

A kommunisták választás előtti és jelenlegi taktikáját Nagy-Britannia Kommunista Pártjának XXVIII. kongresszusa határozta meg. Az angol kommunisták — megfelelő kritikával — támogatták a Munkáspárt Harold Wilson vezette politikai szárnyát. Ezt a politikát sugalmazták az angol szakszervezeteknek, a szövetkezeteknek és az egész közvéleménynek. Anglia helyzetét elemezve a kommunisták megállapították, hogy egyre alárendeltebb szerepet játszik nemcsak az Egyesült Államokkal, hanem a kontinentális Európa vezető nagyhatalmaival szemben is. Anglia az Egyesült Államok és a „Kis-Európa" ütközői közé került, szerepe Európában mélypontra süllyedt. *Ebből a helyzetből Angliát csak olyan munkáspárti kormány emelheti ki, amely gazdasági, politikai, külpolitikai téren határozott és Anglia sorsát ténylegesen előbbre vivő programot fogad el.* Sokan kérdezték az angol kommunistáktól: miért harcolnak egy szocialista kormányért? Miután az angol munkástömegek többsége a Munkáspártot követi, *nem lehet más megoldás, mint „balról" arra kényszeríteni a győztes Munkáspártot, hogy valósítsa meg választási ígéreteit és új programját.*

A külpolitikában az angol kommunisták hasonló álláspont vannak, mint a többi nyugati testvérpárt. Különös súlyt helyeznek azonban — és ez természetes — valamennyi még meglevő gyarmat politikai függetlenségének azonnali elismerésére, a megszálló csapatok kivonására, és az új független országok megsegítésére. Gazdasági vonatkozásban a létbizonytalanság megszüntetésére (a munkanélküliség felszámo-

lására, és a munkások és alkalmazottak életszínvonalának emelésére) törekszenek. Mindennek konkrét és járható útja az akcióegység megteremtése a munkásmozgalom különböző áramlatai között.

Az angol kommunisták programján kívül érdemes közelebbről megvizsgálni a győztes Munkáspárt helyzetét, politikáját és a választás előtt ismertetett programját.

Az angol Munkáspárt 1945 óta másodszor jut a kormány rúdjához. A kormánypozíciókból való kibuktatása 1951-ben a következetlen és hosszú éveken át tartó, lényegében negatív politikájára vezethető vissza. De a Konzervatív Párt sem oldotta meg Anglia és az angol nép problémáit, sőt még nehezebb helyzetbe sodorta Angliát. A Munkáspárt új program kiadására kényszerült.

Az 1964 októberében közzétett választási program sok pozitív elemet tartalmazott, de nem volt mentes az ellentmondásoktól, sőt néhány alapvető kérdésben negatív képet mutat. Ezt az ellentmondást tükrözi a választások után megalakult kabinet is; egyik fele tipikusan jobboldali, a másik fele haladóbb, az úgynevezett balszárnyhoz tartozó képviselőkből áll. Olyanok szerepelnek benne, mint a „baloldali" Harold Wilson és politikai vetélytársa, a jobboldali George Brown. A többi pozíciót is „fifty-fifty" alapon osztották el.

A program nagyobb része Anglia gazdasági problémáival foglalkozik. *Alapgondolata „a szervezett és megtervezett gazdaság"*, a XIX. század szabad vállalkozásokon alapuló gazdaságával szemben. Ez utóbbit „a múlt filozófiájának" nevezik programjukban. Eddig rendben is volna a dolog. Ám úgynevezett „nemzeti tervük" sok mindenben nem támasztja alá az általuk „szervezettnek és megtervezettnek" nevezett modern gazdaságot. Tervbe vették az acélipar államosítását vagy ellenőrzését, de félő, hogy a negatív jellegű megszorítások csökkentik az államosítás értékét. Ennek ellenére a terv a konzervatív monopolista gazdasági és politikai körök éles ellenállását váltotta ki. Gazdasági értelemben ez az angol Munkáspárt programjának egyik próbaköve. Már csak azért is így

áll a dolog, mert a „modern gazdaságról" szóló tervük zömében inkább általános iparfejlesztési, tudományos és tudományfejlesztési, valamint technológiai kérdésekből áll. Az olyan gazdasági követelések, mint az árak stabilizálása, az adóreform, a modern szociális szolgáltatások fejlesztése, a telek- és házspekuláció elleni küzdelem — rendkívül fontos gazdasági kérdések, de egy úgynevezett szocialista gazdasági tervnek csak akkor válnának minden vonatkozásban előre vivő részeivé, ha a társadalmi tulajdonban, a gazdaság alapjaiban is nagyobb változtatásokat hajtanának végre. Ezt már nemigen lehet megtalálni az angol Munkáspárt programjában. Inkább a gazdasági intézkedések kapitalista viszonyok közötti tárházát láttatja, mintsem valamilyen alapvető változást Anglia társadalmi átalakulásában, még akkor se, ha a programjuk címe „Új Britannia".[31]

A program nagy terjedelemben foglalkozik Anglia nemzetközi helyével és új szerepével. Az eddigiekből is következik, hogy a programnak ez az oldala is mélységesen ellentmondásos. Egyrészt, és ez a helyes, leszögezi a kolonializmus megszüntetésének szükségességét, másrészt a Brit Nemzetközösség gazdasági, kereskedelmi kapcsolatai fenntartásának fontosságát, persze a brit uralkodó osztály aspektusából és annak érdekében. (Ígéretet tesz többek között a nemzetközösség országaiból történő bevándorlás ellenőrzésére és limitálására.) Erőfeszítéseket tesz a program a Brit Nemzetközösség mindenáron való fenntartására, és ezzel tulajdonképpen biztosítja a neokolonialista erők játékát. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a Malaysiai Államszövetség létrehozása, s a délkelet-ázsiai angol agresszió munkáspárti támogatása.

A Munkáspárt programja — és ez pozitív jelenség — kiáll a fegyverkezési hajsza és az atomfegyverek elterjesztése ellen, az atommentes övezetek létesítése mellett Afrikában, Latin-Amerikában és Közép-Európában. Az együttműködés

[31] New Britain. The Labour Party's Manifesto for the 1964. General Election.

kiterjesztésére törekszik a két világrendszer közötti gazdasági kapcsolatokban.

Ami azonban az úgynevezett védelmi politika címszó alatt szerepel a programban, az — enyhén szólva — kétes értékű. Míg egyrészt bírálja a konzervatívokat a tizenhárom év alatt elköltött 20 milliárd font sterling hadikiadásért, megállapítja Anglia meggyengülését, és leszögezi az Egyesült Államoktól való nagyobb függetlenedés szükségességét. Ugyanakkor a programban és kormányzása első hónapjaiban a Munkáspárt teljes egészében kiállt a NATO mellett, és bizonyos manőverezéssel ugyan, de lényegében támogatja a multilaterális atomegyezményt. Gordon Walker, az angol kormány azóta megbukott külügyminisztere, első amerikai látogatása alkalmával hangsúlyozta a nézetek azonosságát az Egyesült Államok és Anglia új kormánya között, különösen az Atlanti Szövetség megerősítésében. A hatalomra került Munkáspártnak mint kormánypártnak kellett döntenie a többoldalú atomegyezmény sorsáról. Az angol dilemma a régi: ha a sokoldalú atomütőerőhöz csatlakozik, a francia partnerrel kerül szembe, vagy legalábbis eltávolodik attól, és egyidejűleg aláveti magát az egyre jobban kidomborodó nyugatnémet—amerikai hegemóniának. Ha nem lép be, szembekerül az amerikai és nyugatnémet partnerekkel, és legalább olyan mértékben növeli az Atlanti Szövetség ellentéteit. Ez váltotta ki az atomfegyverek közös birtoklására vonatkozó sajátos és ellentmondásos angol atomütőerő-tervet.

Harold Wilson 1964. november 17-én mondott parlamenti beszéde is ezt az ellentmondást tükrözte. Mindenekelőtt az Atlanti Szövetség megszilárdításáért állt ki, hangsúlyozva a francia szeparatista hajlandóság felszámolásának szükségességét. Az Atlanti Szövetséget oly módon kell megerősíteni, hogy az ne ütközzék a nukleáris probléma rendezésére irányuló nemzetközi és angol tervekbe. Valószínűtlen, hogy Charles de Gaulle az ilyenfajta — enyhén szólva — „eklektikus" tervhez beleegyezését adja. A Wilson-kormány nem hagyhatja figyelmen kívül, hogy a Szovjetunió és a szocia-

lista országok mindenféle formában ellenzik a sokoldalú atomegyezményt.

Az angol munkáspárti külpolitika ellentmondásait fokozta az amerikai agresszió kiterjedése a Vietnami Demokratikus Köztársaságra. Az 1954-es genfi konferencia határozataiból Angliára háruló kötelezettségek megkívánnák a vietnami kérdés békés megoldására törekvő erőfeszítések fokozását. Ezzel ellentétben, a Wilson-kormány elismerte az amerikai agresszió jogosságát, sőt támogatásáról biztosította az amerikai kormányt. Nem véletlen, hogy — az angol közvélemény tükreként — a Munkáspárt mintegy 90—100 képviselője helytelenítette saját kormánya indokínai politikáját. A választási program voksokért harcoló szavai (demagógiája) és a tényleges valóság között *ott rejtőznek egyrészt a Munkáspárt külpolitikai programjának negatívumai, másrészt az imperialista ellentétek történelmileg megoldhatatlan gazdasági, politikai és katonai problémái.*

A baloldalra tehát — az angol Munkáspártban vagy azon kívül — nagy feladatok hárulnak, hogy ténylegesen megoldják Anglia belső és külső problémáit. A Munkáspártot még ennek az ellentmondásos programnak a megvalósítására is sarkallni kell, nem is beszélve *az angol munkástömegek olyan céljáról, mint a szocializmus,* amelyről ebben a programban — bármilyen különös is egy munkáspárt részéről — *egyetlen szó sem esik.*

Az átmenet lehetőségei

A nyugati munkásosztály harca a gazdasági és politikai demokráciáért, a kommunista pártoknak az objektív helyzetre épített stratégiája és taktikája, különösen pedig a demokrácia és a szocializmus kapcsolata élesen veti fel a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet formája kimunkálásának szükségességét. A demokráciáért folytatott harc végigvitele a létrehozandó munkáshatalomért mint stratégiai célért, szerves

egységben elvezethet — nem automatikus folyamatként, mint ahogy azt Bernsteintől napjainkig a reformisták vélték — a szocialista forradalomhoz.

A harmincas évek népfrontpolitikája és az antifasiszta ellenállási mozgalom mint annak szerves folytatása sok helyütt demokratikus forradalommá érlelődött, majd a tömegharcok növekedésével szocialista forradalommá fejlődött. Ez a folyamat zajlott le az európai népi demokratikus országok többségében, ennek voltunk és vagyunk tanúi Kubában s fokozatosan Algériában is. *A demokratikus forradalomból a szocialista forradalomba való „átnövés" — a marxisták szerint — egyet jelent a hatalom békés vagy nem békés megragadásával és a termelési eszközök társadalmi tulajdonba vételével.* A szocialista forradalomnak ez az alapvető két momentuma végbemehet viszonylag rövid idő alatt, „egy csapásra" (fegyveres harc nyomán), vagy hosszabb folyamat eredményeképpen. Egyik forma sem nélkülözheti azonban az előzetes szívós és néha hosszú ideig tartó harcot, különösen pedig a demokráciáért való következetes harc szükségességét. Bármilyen formában és viszonyok között győz is a szocialista forradalom, *a munkásosztály behatolása az állam gazdasági és politikai pozícióiba fontos előfeltétel marad.* A „békés lehetőség" is magában foglalja a fegyverek potenciális birtokát, felhasználhatóságát, még akkor is, ha a fegyverek felhasználására nem kerül sor.

A szocialista forradalom két alternatívája és azok kölcsönhatása körül már hosszú évek óta éles vita folyik a nemzetközi kommunista mozgalomban.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa valamennyi fejlett kapitalista ország munkásosztályának helyzetéből és a nemzetközi erőviszonyokból kiindulva megállapította, hogy korunkban megnövekedtek a hatalom meghódításának békés lehetőségei. Amennyiben azonban a burzsoázia az erőszak eszközéhez folyamodik, a proletariátusnak fegyverrel is biztosítania kell létét, és ha a forradalmi helyzet megérett, a hatalmat meg kell ragadnia. A fegyveres harc

azonban — éppen úgy, mint a békés út — az objektív forradalmi helyzet mellett feltételezi a szubjektív tényezők készenállását is (például a munkásosztály forradalmi készségét).

Miből erednek a „békés út" megnövekedett lehetőségei? Mindenekelőtt a nemzetközi erőviszonyok megváltozásából: a szocialista világrendszer létéből és erejéből, a gyarmati rendszer széthullásából, az új független országok szerepéből mint új demokratikus hatalmi tényezőből, a kapitalista világ proletár és demokratikus mozgalmainak megerősödéséből, az imperializmus belső és külső ellentmondásainak kiéleződéséből, a kapitalizmus mélyülő válságából, az állammonopolista erők tömegeket sújtó tevékenységéből stb. Szubjektíve elősegíti e taktika érvényesülését a dogmatikus nézetek felismerése, amely az egyes kommunista pártokban lehetővé tette az alkotó marxista gondolkodás kifejlődését és sajátos viszonyaikra való alkalmazását. A külső és belső erőviszonyok ilyen megváltozása a kommunista pártok fontos, de nem egyedüli irányvonalává tette a békés átmenetre való törekvést. Nem lehet egyetérteni sem azokkal, akik ragaszkodnak ahhoz, hogy csak fegyveres harccal hódítható meg a hatalom, sem azokkal, akik a „békés utat" tekintik egyedülinek és kizárólagosnak. A vita mégsem „akadémikus". Az SZKP XX. kongresszusának e kérdésben elfoglalt álláspontját valamennyi nyugati kommunista párt magáévá tette, annál is inkább, minthogy a kongresszus éppen az ő tapasztalataikat felhasználva határozta meg álláspontját. A nyugati kommunista pártok egyike-másika már jóval a XX. kongresszus előtt, éppen a népfrontpolitikának és az 1945—1947-es évek tapasztalatainak alapján, lehetségesnek tartotta a békés átmenet megvalósulását. Így többek között a Francia Kommunista Párt már 1946—1947-ben arra az álláspontra jutott, hogy Franciaországban lehetséges a kapitalizmusból a szocializmusba való békés átmenet, s ezt célszerű taktikai irányvonalként követni. Hasonlóképpen vélekedett Nagy-Britannia Kommunista Pártja is, amikor az 1951-es programot kidolgozta. Igaz, az

angol helyzet még korántsem volt érett e taktika megvalósítására, de elméletileg helyesnek bizonyult az angolok állásfoglalása.

1956-ban, az SZKP XX. kongresszusa után valamennyi kommunista párt elfogadta e tételt. (Lásd a „Pártépítés" 1956. március, április, májusi számait.) Csak 1958 után, különösen pedig a hatvanas évek elején vált ismét vitatottá e taktika, amidőn a Kínai Kommunista Párt vezetői mindazokat, akik e taktikát programjukba építették, jobboldali elhajlóknak, revizionistáknak bélyegezték.

Mi hát a lényege ennek a vitának? Vajon a marxizmus klasszikusai a szocialista forradalomért folyó harcban csakis és egyértelműen a fegyveres megoldás mellett álltak? Korántsem. Lenin 1917-ben, a februári és októberi forradalom közötti időszakban, az orosz és a nemzetközi helyzetet elemezve, „Levelek a távolból" című cikkében megállapította, hogy 1917 kora nyarán még lehetséges volt a szocialista forradalom kivívása békés úton, és ezt alapos indokokkal támasztotta alá. Később, miután a helyzet megváltozott, ennek esélye csökkent, sőt lehetetlenné vált a „békés út", és a történelem a bolsevikok számára a fegyveres harcot diktálta. Lenin azonban sem ekkor, sem később nem mitizálta a fegyveres harcot, a polgárháborút mint egyedüli utat. *Lenin a bolsevik stratégia kiépítésénél kezdettől fogva a munkásosztály köré épített osztályszövetséget tartotta a legfontosabbnak.* Az adott orosz viszonyok között, 1917-ben ez elsősorban a munkások és parasztok szövetségét jelentette, és az osztályviszonyok polarizálódása folytán kevésbé tette lehetővé más, közbeeső rétegek csatlakozását a forradalomhoz. Lenin a forradalom lényegének nem az „önmagáért" való erőszakot tartotta, hanem a hatalom gazdasági és politikai emelőinek megszerzését, megtartását; a proletárdiktatúra fő tartalmának pedig a gazdasági, politikai és nevelő tevékenység megszervezését tekintette, amiben a burzsoázia ellenállása folytán az erőszak ilyen vagy olyan mértékben csak eszköz. Helytelen és mechanikus az a szektás álláspont, amely szerint egyedül

az úgynevezett erőszakos forradalom a marxizmus helyes álláspontja. Ez filozófiai értelemben is értelmetlen. Az erőszaknak különböző formái vannak; az osztályharc mindig erőszakot jelent, de nem öncélúan, és nem ez a lényege. A tüntetések, sztrájkok, a burzsoázia terveinek meggátlása természetesen erőszak, és a fegyveres harc is az. Az így értelmezett erőszak és a fegyveres harc közé nem lehet oly módon egyenlőségjelet tenni, hogy csak a fegyverek jelentik az erőszakot, következésképpen a hatalmat meghódítani csak fegyveresen lehet. Más kérdés, és ez természetes, hogy amíg ilyen vagy olyan osztályállam létezik, a fegyver mint potenciális erő mindig számításba jön. Amíg egymással szemben álló osztályok léteznek, idealizmus volna a fegyverek potenciális erejétől eltekinteni. A békés átmenet taktikájának lényege tehát a potenciális fegyverek alkalmazásának (polgárháborúban) mellőzése, a forradalom minél „fájdalommentesebb" és vér nélküli megoldása. Ez Lenin tanításainak lényege. A fegyverek sohasem jelenthetik valamilyen blanquista puccs alapját, de mellőzésük, különösen pedig teljes elvetésük az osztályharc feladásához, valamilyen elvont — nyugodtan mondhatjuk a szó ideológiai értelmében — „őskeresztényi", politikailag pacifista vagy reformista álláspontho vezetnének.

Persze annak eldöntése, hogy mikor van szükség a fegyverek alkalmazására és mikor nincs, és mikor, melyik taktika nyomul előtérbe, valóban nehéz feladat. Ez az osztályviszonyoknak, az osztályok mozgásának, a nemzetközi helyzetnek pontos elemzését követeli meg. Anélkül, hogy akár a fegyveres, akár a békés utat mondanók ki az egyedül helyes útnak, időnként, egyik vagy másik variáció helyességének cáfolata nélkül, az egyik a másik elé nyomulhat. Az Olasz Kommunista Párt például a VIII., majd IX. kongresszusán az olasz belső helyzetet helyesen elemezve, olaszországi viszonyokra alkalmazva kidolgozta a „békés út" taktikáját. De éppen Togliatti mutatott rá a kínai kommunistákkal folytatott vitában arra, hogy 1960-ban, amidőn a Tambroni-féle puccs véres osztályösszeütközéshez vezetett, jelentősen csökkent a „békés

út" esélye, és úgy tűnt, hogy amennyiben a burzsoázia „nem gondolja meg magát", az olasz munkásosztálynak esetleg polgárháborúban kell megvédenie pozícióit, vagy forradalmi helyzet kialakulása esetén kivívnia a hatalmat.

Más vonatkozásban még olyan helyeken is felvetődik a fegyverek alkalmazásának lehetősége és szükségessége, ahol már győzött a proletárforradalom, de a belső és külső ellenforradalmi erők a munkáshatalom megdöntésére törnek. Ilyen eset volt a magyarországi ellenforradalom, amelyben a fegyverek alkalmazásának szükségességét a már egyszer győztes proletárforradalom léte vagy nemléte határozta meg. Még számtalan más burzsoá kísérlet is volt az utóbbi 15—20 évben. A Csehszlovák Köztársaságban 1948 februárjában a Beneš vezette burzsoázia döntő támadásra indult a proletariátus ellen. Csehszlovákia Kommunista Pártja megszervezve a fegyveres munkásmilíciát, támaszkodva a biztonsági szervekre és a hadsereg jelentős részére, lábhoz tett fegyverrel ugyan, de „lövésre készen" utasította vissza a burzsoá kísérletet; a fegyverek potenciális erejére is támaszkodva kivívta a proletárdiktatúrát, abban az értelemben „békésen", hogy nem került sor polgárháborúra. A békés átmenetet elősegítette, hogy Csehszlovákia Kommunista Pártja támaszkodhatott az alkotmányra, kihasználta a polgári parlamentarizmus adta lehetőségeket. A csehszlovák példa a békés átmenet egyik klasszikus példája.

Sajátos, ritka történelmi példa az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság győzelme. A burzsoázia „átadta" a hatalmat a munkásosztálynak anélkül, hogy meggyengült fegyveres erőit bevetette volna. Pedig az 1919-es magyar forradalom egészen más történelmi periódusban, közvetlenül a fegyveres orosz forradalom után elsőként zajlott le. Nem véletlen, hogy Lenin többször és elemzően foglalkozott a magyarországi proletárhatalom győzelmével, és abból bizonyos fokú elméleti, taktikai következtetéseket vont le. Más kérdés, hogy a Magyar Tanácsköztársaságnak mint proletárhatalomnak fegyveresen kellett megvédenie magát, és megint más, hogy az ak-

kori nemzetközi erőviszonyok közepette a magyar kommunista párt és a szovjethatalom viszonylagos gyengesége folytán a proletariátus nem tudta megakadályozni a belső és külső ellenforradalmi erők győzelmét.

A viták eredményeként leszögezhetjük: 1. *sem a fegyveres, sem a békés út nem abszolutizálható a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet problematikájában és gyakorlatában;* 2. *egyik vagy másik taktikai irányvonal mint fő vonal hosszabb vagy rövidebb ideig előtérbe kerülhet;* 3. *minél erősebbek egy kapitalista ország belső forradalmi tényezői és kedvezőbb a nemzetközi helyzet, annál inkább előrenyomul a „békés út" lehetősége;* 4. *a forradalom kivívásának legfőbb feltétele a munkásosztály pozícióinak megerősödése és behatolása az állam irányítását meghatározó funkciókba;* 5. *a munkásegység körül kibontakoztatott nagytőkeellenes osztályszövetség létrehozása.* Ez az osztályszövetség a történelmi viszonyoknak és az adott ország belső helyzetének megfelelően lehet szűkebb vagy tágabb, de — és ez a döntő — *mellőzése nem lehetséges.* Enélkül minden forradalomra törő harc csak szubjektív illúzió vagy a marxizmustól idegen voluntarizmus. A történelem folyamán akár fegyveresen, akár viszonylag békésen győzött a forradalom, a győzelem mélyén mindig ott volt a munkásosztály köré tömörített, a burzsoá hatalom ellen fellépő osztályszövetség. Ez természetesen 1917-ben szűkebb lehetett, mint a harmincas években vagy 1945 után. A szövetség kibővülése nemcsak a proletariátus erőivel, hanem a kapitalizmus szerkezeti fejlődésével és az abból következő reakciós torzulásokkal is összefügg. Miután a harmincas években fő veszedelemként a monopoltőke legreakciósabb, legagresszívabb, legsovinisztább uralmi formája, a fasizmus fenyegetett, sőt egyes országokban győzött is, a munkásosztály köré tömörített osztályszövetség magában foglalhatta a proletariátust, az egész parasztságot, a városi és falusi középrétegeket, sőt a nem monopolista burzsoázia egy részét is. *Az ilyen osztályszövetség megteremtésének taktikája* — Togliatti szavaival élve — *a stratégia elemeit hordta magában.*

1945 után Nyugat-Európában az antifasiszta ellenállás eredményeként koalíciós kormányok jöttek létre, általános demokratikus célkitűzésekkel, a nem-fasiszta burzsoáziával mint osztállyal és a dolgozó tömegek pártjainak részvételével. Bonyolult helyzet, bizonyos fajta „kettős hatalom" keletkezett. A nyugati kommunista pártok — véleményem szerint — akkor követték el a hibát, amikor megszakították a népfrontpolitika bevált taktikáját, amely természetesen a koalíciós viszonyokra kidolgozatlanabb, és így alkalmazása objektíve nehezebb volt, mint a háború előtti ellenzéki időszakban, amikor — tegyük hozzá — a fasizmus volt a fő veszély. *Az új népfronttaktika kidolgozását kétségtelenül megnehezítette a szektás hibák visszatérése,* különösen a szociáldemokrata pártok hibás „kezelése", melyet megmagyaráz, de nem ment a szociáldemokrata pártok jobboldali vezetőinek munkásosztály-ellenes vonala és politikája.

A munkásegység meggyengülésének logikus következménye volt a közbeeső rétegek eltávolodása, például olyanoké, akik csak a fasizmus elleni harc jegyében tudtak közös platformra jutni a kommunistákkal. Nem véletlen tehát, hogy csak az ötvenes évek tették újra aktuális kérdéssé az átmenet problémáit és módjait. Ez egyrészt a nemzetközi helyzet alakulásával, a kapitalizmus és a szocializmus belső viszonyaiban lezajlott változásokkal függ össze, másrészt az ötvenes évek közepén a figyelem a szektarianizmusból eredő hibákra, károkra és a személyi kultusz következményeire irányult. A szektarianizmus hatott a nyugati kommunista pártok olyan jelentős stratégiai-taktikai problémáira is, mint a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet értelmezése, illetve annak útjai és módjai.

A történelmi igazsághoz tartozik az is, hogy közvetlenül a XX. kongresszus után (1956—1958 között) nemcsak az átmenetre vonatkozó dogmatikusan szektás nézetek legyőzése került napirendre, hanem *kiújultak bizonyos jobboldali opportunista irányzatok. Az SZKP XX. kongresszusa után a jobboldaliság vált a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom*

fő veszélyévé, és ez az átmenetről alkotott véleményekben is jelentkezett. Mint annyiszor már az átmenet kérdésében, a jobboldali opportunizmus az „átnövés" régi reformista elméletével jelentkezett. A szociáldemokrata pártok többsége a XX. kongresszus tanításait hamisan értelmezve, felújította a klasszikus bernsteini „belenövés" elméletét. A XX. kongresszus és a nyugati kommunista pártok új taktikai irányvonalában — tudatosan vagy nem tudatosan — saját álláspontjuk igazát vélték felfedezni (még olyanok is, mint Pietro Nenni).

A revizionizmus behatolt a kommunista pártokba is. A békés átmenet lehetőségét abszolutizálva elvetették az „erőszak" minden formáját, és *a „békés út" egyetlen lehetőségeként a parlamenti utat jelölték meg.* Az SZKP XX. kongresszusán és a nyugati kommunista pártokban helyesen beszéltek a parlamenti útról, mint a „békés út" *egyik* formájáról, főleg az olyan kapitalista országokra vonatkoztatva, ahol a polgári demokráciának régi és főleg parlamentáris hagyományai vannak. Elképzelhető-e a parlamenti út mint a „békés út" egyik variációja? Kétségtelenül igen. A kommunista pártok taktikai kérdéseit vizsgálva már rámutattunk arra, hogy Angliában például a parlament összetétele elképzelhető a bérből és fizetésből élők képviselőinek többségéből. (Ezt bizonyítja az 1964-es választás is.) *Amennyiben ez a többség (pártvonatkozásban: a szociáldemokraták, a kommunisták vagy más haladó elemek) alapvető gazdasági, társadalmi átalakításokat hajt végre, a formájában és rendszerében polgári parlament átalakítható népi parlamentté. De ennek a népi parlamentnek is, ilyen vagy olyan módon, szét kell zúznia vagy át kell alakítania a burzsoázia hagyományos államgépezetét.* Más kérdés, hogy a szociáldemokrata pártok uralta parlamentek ezt gyakorlatilag mennyiben teszik lehetővé. Igaz, Angliában, a skandináv országokban vagy akár Nyugat-Németországban a szociáldemokraták többségben vannak, vagy belátható időn belül többségbe kerülhetnek, egyelőre mégsem látszik közeli valóságnak a polgári parlament népi parlamentté való átformálása. Belejátszik ebbe a kommunista pártok már említett gyengesége is.

Olaszországban a munkásosztály forradalmi elemei és pártjai jelentős számban foglalnak helyet a parlamentben. A parlament így bizonyos politikai manőverek realitását foglalja magában; pártok szövetségét fontos kérdésekben (lásd például az államosítási javaslat elfogadását az olasz parlamentben, a legutóbbi elnökválasztást stb.). A parlamenti manőverek persze csak a taktika egyik oldalát képezik. Éppen ezért a parlamentet nem lehet egyedüli és abszolút útként értelmezni, még olasz viszonylatban sem. Ezért tévedett olyan súlyosan 1956—1957-ben az akkor még kommunista Giolitti, Reale szenátor, Fabrizio D'Onofrio, és tévedtek velük még néhányan, akik úgy gondolták, a „békés út" egyenlő a parlamenti úttal, a parlamenti út abszolút értelemben egyenlő a demokráciával. Ez tulajdonképpen a régi szociáldemokratizmus feleleventedésének tekinthető. Sajnálatosan és bizonyos fokig ez a nézet bukkant elő Luciano Gruppi már említett cikkében. Biztos, hogy amilyen mértékben megerősödik a munkásosztály a parlamentben és a parlamenten kívüli társadalmi és politikai életben, olyan mértékben csökken a burzsoázia számára a parlament jelentősége, mint az elnyomó államgépezet kihasználásának egyik eszköze. De amíg a burzsoázia hatalmon van, addig nemcsak elvileg, hanem gyakorlatilag is módjában áll a parlamentet, éppen úgy, mint a polgári demokrácia más eszközét, a maga céljaira felhasználni, különösen, ha a munkásosztály, az osztályszövetség a munkásosztály körül vagy a munkásegység nem elég erős, vagy akár csak egy pillanatra is megtorpan. Klasszikus példa erre az, ami Franciaországban történt. A francia munkásosztálynak 1946-ban a két munkáspárt révén abszolút többsége volt a parlamentben. 1956. január 2-án a kommunista párt hatalmas győzelmet aratott; újabb lehetőség kínálkozott demokratikus kormány létrehozására a szocialista párttal együtt, a parlamenti képviselet alapján. Mégis, 1958-ban a francia parlament önmaga torzképévé vált. A monopolista burzsoáziának elég ereje volt, hogy a megosztott munkásosztály képviselőit kiszorítsa a parlamentből. A parlamentáris megoldás elvileg persze to-

vábbra is fennmaradt, sőt az arra való törekvés is helyes, de realizálása feltételezi az egyszemélyi hatalom megdöntését. A gaulle-ista puccs teljesen megváltoztatta a francia parlamentet. Ez is az egyik bizonyítéka annak, hogy a választások útján létrejött demokratikus, de burzsoá körülmények között levő parlamentet nem lehet sem fetisizálni, sem elvetni. Íme egy másik példa: a szociáldemokraták a munkásosztály képviselőiként már évtizedek óta parlamenti többséget élveznek Svédországban. A burzsoá államhatalom megdöntése mind ez ideig nem történt meg.

Milyen módon kell tehát értelmezni a parlamentáris utat mint az átmenet egyik formáját? Lenin: a „»Baloldaliság« — a kommunizmus gyermekbetegsége" című művében élesen rávilágított a parlamentarizmus bal- és jobboldali értelmezőinek tévedéseire és elhajlásaira. Az akkori szektásokkal ellentétben világosan fogalmazta meg, hogy bár a parlamentarizmus a szovjet tanácshatalommal szemben történelmileg elavult, politikailag azonban még nem. A tömegek a demokrácia megnyilvánulását látják a parlamentarizmusban, és ez bizonyos mértékig igaz is. Lenin a parlamentet főleg szószéknek tekintette, szoros összefüggésben a tömegek harcával. Az említett lenini mű egésze sugározza: *a tömegek,* elsősorban a munkásosztály és a parasztság *gazdasági és politikai harca nélkül a proletariátus számára mindenféle „parlamentarizmus" értelmetlen. A parlamenten belüli taktika és a tömegharc egybekapcsolása jelenti a parlament „proletár felhasználását" valamennyi kapitalista országban, ahol a burzsoá demokrácia kisebb vagy nagyobb mértékben még érvényesül.* E kettős harc összekapcsolásának ragyogó példája volt az 1953. június 7-i olaszországi demokratikus győzelem, vagy az Európai Védelmi Közösség megbuktatása a francia parlamentben. Amennyiben a nyugati kommunista pártok így értelmezik a „békés út" és a parlamentarizmus viszonyát, illetve kölcsönhatását, Lenin tanításai értelmében cselekszenek. A gyakorlatban természetesen *bonyolult dolog az osztályharcnak ezt a két tényezőjét* időről időre *egybekapcsolni,* egyiket vagy má-

sikat előtérbe helyezve a forradalom békés megoldását előbbre vinni, annál is inkább, *minthogy a parlamenti munkásképviselet megvalósítása maga is tömegharc* (agitáció, akciók stb.) *eredménye.*

A kapitalista világ valamennyi kommunista pártja keresi az utat, a helyi viszonyokat figyelembe véve igyekszik részletes taktikát kidolgozni. Ebben a törekvésben természetesen fennforog a tévedés lehetősége is, hiszen a kommunista mozgalomban jelentkező fő veszély néha hamis optikát ad a vitának vagy a taktika iránya és részletei helyes kidolgozásának. Az állammonopolista kapitalizmus léte, hatása, az integráció ténye és következményei, a társadalmi ellentmondások kiéleződése a kapitalista világban, a kommunista mozgalomban folyó vita és más tényezők a taktika helyes és pontos kidolgozására készteti a kommunista pártokat.

Palmiro Togliatti, az Olasz Kommunista Párt 1964 áprilisában tartott központi bizottsági ülésén, többek között a következőket mondotta a kínai elvtársakkal folytatott vitában, éppen az átmenet kérdéseivel kapcsolatban: „A hamisítás abban áll, hogy azt állítják: álláspontunk lényege az, hogy az erőszaknak és a forradalmi megmozdulásoknak a modern világban többé semmiféle lehetősége sincsen, mivel ma már minden politikai és társadalmi folyamat szükségszerűen és mindenütt csupán békés formák között folyhat le. Ilyen ostobaságot mi sohasem állítottunk. Nagyon is jól tudjuk, hogy *az erőszaknak mindig is volt és lesz helye a történelemben a népeknek függetlenségükért folytatott harcában és az osztályok harcában*".[32] (Kiemelés tőlem. — *Sz. Gy.*)

Togliatti rámutatott arra, hogy Olaszországban fegyveres forradalmi harccal szabadultak meg a fasizmustól, de mindezt szem előtt tartva nincsen helye a forradalmi erőszakra való felszólításnak bármilyen körülmények között, sőt lehetséges forradalmi előretörés fegyveres harc nélkül is. Éppen ezért a békés és nem békés út kérdését nem lehet mereven szembe-

[32] Idézi Unità, 1964. április 13.; lásd még MTI Dokumentumok, 1964. május 7. 23. old.

állítani egymással, ha nem akarunk a sematizmus és elvontság hibájába esni. *A lényeg az, hogy a mozgalom valamennyi fázisát* (békés, nem békés, parlamenti, parlamenten kívüli stb.) *egyetlen egységes folyamatba forrasszuk össze, és „a tevékenység minden momentumában ott legyen a nagy tömegmozgalom".*[33]

A harc minden formáját lehet és kell alkalmazni az adott időnek és a konkrét viszonyoknak megfelelően. *Az objektív valóság alapján kidolgozott taktika* (békés és nem békés): *a forradalmi taktika.*

Azzal a váddal szemben, hogy éppen a szocializmushoz vezető utak kérdésében az opportunizmus mocsarába süllyedtek, Togliatti megállapította: „az Olasz Kommunista Párt stratégiája és taktikája kétségkívül részben új, és a demokráciáért és a szocializmusért vívott harc széles útján halad előre. *A dolgozó tömegek szervezettsége, akciói, öntudatának fejlődése, a demokratikus szellem elterjedése egyre inkább megnehezítik a burzsoázia reakciós kalandorpolitikáját.* A városi és falusi középrétegek nagy tömegeinek erőteljes eltolódása a monopoltőke ellen harcoló munkásosztály álláspontja felé, sokkal szélesebb körű társadalmi szövetségeket tesz lehetővé."[34] Ezért vált szükségessé mindenütt a hatalomhoz vezető új utak keresése. *Az új út keresése közben semmiképpen nem lehet lemondani a végső célról: a tőkés kizsákmányolás megszüntetéséről és az osztály nélküli társadalom megteremtéséről.*

A nyugati kommunista pártok stratégiája és taktikája, az adott nemzeti viszonyokat is figyelembe véve, fő vonalakban egybeesik. Ezeket a gondolatokat fejtik ki az angol, az osztrák, a belga és a francia kommunisták is. E stratégia és taktika egyrészt Lenin gondolatainak alkalmazása a mai viszonyokra, másrészt a népfrontpolitika modern, korszerű változata, és nem utolsósorban a pártok saját tapasztalatait tükröző megnyilvánulása.

[33] Ugyanott, 24. old.
[34] Ugyanott, 25. old.

A nyugati kommunista pártok programjának és céljainak megvalósítása szorosan összefügg a nemzetközi munkásosztály osztályharcával, a többi kommunista párt tapasztalataival és különösen a nemzetközi kommunista mozgalom közösen elfogadott stratégiájával. *Egyetlen kommunista párt sem függetlenítheti magát oly módon, hogy politikája és gyakorlata szemben áll a nemzetközi kommunista mozgalom fő irányvonalával, mert ez esetben nemzeti sajátosságait eltúlozva, szektás vagy jobboldali opportunista vonalra csúszik.* E tekintetben minden kommunista párt gazdag tapasztalatokkal bír.

Ebből az aspektusból vizsgálva, két aktuális kérdést kell megvilágítani, *az egyik: a kommunista pártok belső ideológiai, szervezeti egysége és feladatai; a másik: a nemzetközi kommunista mozgalomban elfoglalt helyük, illetve a nemzetközi kommunista mozgalomban folyó vitában szükséges szilárd, marxista—leninista álláspontjuk.*

XI. A nyugat-európai kommunista pártok belső egysége és a nemzetközi kommunista mozgalomban elfoglalt helyük

A stratégiai és taktikai feladatok megvalósításának alapvető feltétele a kommunista pártok ideológiai, politikai és szervezeti egységének biztosítása. A kommunista pártok belső összeforrottsága a marxizmus—leninizmus elméletének és gyakorlatának helyes alkalmazásán múlik. Ez viszont, az objektív valóság felismerésének alapján, szoros kapcsolatban áll a nemzetközi és a belső helyzet maximálisan pontos elemzésével.

A nyugat-európai kommunista pártok számára különös fontossággal bír a kapitalizmus struktúrájának gazdasági-politikai elemzése, az osztályharc belső viszonyainak alapos ismerete. *A tényleges helyzet hibás analízise* a baloldali opportunista (szektás) vagy jobboldali *opportunista nézetek egyik eredője.*

A nyugat-európai kommunista pártok ideológiai-politikai egysége ma is, mint korábban, különösen 1956-tól napjainkig kemény, kétfrontos harcban jött létre. Olaszországban, Franciaországban, Angliában és másutt le kellett küzdeni egyrészt a régi szektás hibákat, másrészt a főleg 1956—1958 között előretörő revizionista áramlatot és ideológiát. E revizionista áramlat táptalajául objektíve a gazdasági konjunktúra, szubjektíve pedig a korábbi szektarianizmus szolgált.

Sok segítséget adott az ideológiai és politikai egység megvalósításához az SZKP XX. kongresszusa, a kommunista és munkáspártok 1957-es moszkvai konferenciája, majd különösen az 1960-as moszkvai konferencia és az ott elfogadott kö-

zös nyilatkozat. Ezek a dokumentumok elősegítették a nyugat-európai kommunista pártok közös és sajátos stratégiájának és taktikájának kidolgozását. A közös stratégiai elvek sajátos nemzeti keretekben nyertek kifejezést.

A nemzetközi és hazai dokumentumok vitákban, harcokban érlelődtek, hozzájárultak a kommunista pártok belső egységének kikovácsolódásához. A pártok helyes stratégiájának és gyakorlatának érvényesítéséért — egészen napjainkig — folytatott küzdelemben kerültek napvilágra a jobb- és baloldali nézetek. A nemzetközi kommunista mozgalom sokévtizedes tapasztalata azt mutatja, hogy az előbb-utóbb létrejövő egység csak ezeknek a téves nézeteknek a kiküszöbölésével szilárdulhat meg. A harc természetesen a hibás nézetek képviselői ellen is folyik, bár nem ez a döntő, és csak adminisztratív eszközök alkalmazásával nem is lehetne előre jutni. A jobb- és baloldali opportunizmus legyőzése „fent és lent" egyaránt meggyőző vitát kíván, s e vitába a párt legszélesebb tömegeinek bevonását igényli. Akár a békés egymás mellett élés, akár az átmenet problémáiról van szó, a helyes álláspont mindig ott győzött legelőször, ahol az alapszervezetek tagsága éppen úgy értette a vitatott kérdéseket és állt ki azoknak marxista megoldásáért, mint a párt Központi Bizottsága vagy apparátusa.

A nyugati kommunista pártok ideológiai, politikai és szervezeti egysége szorosan összefügg a nemzetközi kommunista mozgalom jelenlegi helyzetével, vitáival és problémáival. E pártok külön-külön és egészükben, helyzetüknél fogva fontos helyet foglalnak el a nemzetközi proletariátus osztályharcában, a nagy munkásosztállyal rendelkező, iparilag fejlett Európában. Erejükkel és politikájukkal maguk is hatnak mind a nemzetközi kommunista mozgalomra, mind a demokratikus felszabadító harcokra.

A nyugat-európai kommunista pártok, sok tekintetben hasonló körülményeik (integráció, állammonopolista kapitalizmus, gazdasági konjunktúra stb.) folytán, azonos jellegű csoportot alkotnak anélkül, hogy külön központot jelentenének.

Sokat vitatott kérdés ezzel kapcsolatban az úgynevezett policentrizmus, amely szerint a több centrum egyikét Nyugat-Európa képviselné. A policentrizmus jogosultságát ebben az értelemben általában elvetik még az olasz kommunisták is, akiknek körében született ez a szerencsésnek nem mondható politikai terminológia.

Luigi Longo, az Olasz Kommunista Párt főtitkára, a „Stern" című nyugatnémet burzsoá lapnak adott nyilatkozatában ezzel kapcsolatban a következőket mondotta: „A »policentrizmus« kifejezést, amelyet Togliatti elvtárs pártunk VIII. kongresszusán használt, olyan módon értelmezték, amit Togliatti elvtárs mindig elutasított. Feltételezték, hogy Togliatti ezzel a meghatározással azt akarja leszögezni, hogy a kommunista mozgalom különböző szervezeti központjait kell a világon megteremteni. Erről szó sincs. Togliatti elvtárs abból a megállapításból, hogy a világ ilyen sokrétű és differenciált módon fejlődött — tehát a kommunisták nem folytathatják minden országban ugyanazt a politikát —, éppen azt a következtetést vonta le, hogy minden kommunista pártnak a legteljesebb autonómiát kell biztosítani saját politikai irányvonala kidolgozásában és megvalósításában."[1]

„Togliatti úgy vélekedett — folytatta Longo —, hogy ilyen állandó irányító központok szervezése helyett alkalmakként jó szolgálatot tehetnek — a tapasztalatok kicserélése és bizonyos közös akciók összehangolása céljából — a bizonyos kérdésekben közvetlenül érdekelt pártok találkozói és konferenciái, anélkül, hogy ezek a találkozók vagy konferenciák a részt vevő pártok között állandó jellegű kapcsolatot hoznának létre."[2] Az olasz kommunisták példaként a Közös Piac országai kommunista pártjainak brüsszeli értekezletét és az 1963 márciusában aláírt közös nyilatkozatát említik meg.

Ez általában helyes álláspont, amelyhez azonban két megjegyzést kell fűzni.

[1] Idézi Unità, 1964. november 10.
[2] Ugyanott.

Az egyik: *a kommunista pártok mindenkor tiszteletben tartandó autonómiája az adott párt helyes, marxista—leninista politikája esetén eleve nem áll szemben a nemzetközi kommunista mozgalom elfogadott, az alapkérdésekben közös stratégiájával és fő taktikai irányvonalával.*

A másik: *a nemzetközi burzsoázia ellen irányuló közös stratégia szükségességét az osztályharc logikája diktálja; ebben minden pártnak megvan a közös és a specifikus nemzeti szerepe. E kettő dialektikus egységét az időszakonként támadt viták, elhajlások optikailag elhomályosíthatják vagy átmenetileg megzavarhatják, de tényleges érvényét nem érinthetik.* A munkásmozgalom történelmi tapasztalata, hogy a viták rendeződése sok szinten történik: lehetnek együttes találkozók, területi jellegű viták, kétoldalú tárgyalások, de összegezni csak a kommunista pártok együttes és közös ereje, általában a szükségleteknek megfelelő nemzetközi konferenciák képesek. Egyik sem sérti a pártok autonómiáját. Természetesen, ha nem elválasztó jellegű, rendkívül hasznos az egyes, közös ismérvekkel bíró kommunista pártok tapasztalatcseréje, területi jellegű konferenciái, nyilatkozatai, vagy esetleg közös programja. Ebben az értelemben a nyugat-európai kommunista pártoknak sok azonos feladatuk van, melyeknek egybekapcsolása a harc szempontjából racionális. (Például harc az integráció következményei ellen.) Bármilyen fórumon és formában történjenek is a tárgyalások, a nemzetközi kommunista mozgalom egységére kell törekedniük.

A nyugat-európai kommunista pártok egységét mutatta az 1964 őszén a Szovjetunió Kommunista Pártjában történt változásokra való reagálásuk is. A kritikai észrevételektől és az egyes túlzásoktól eltekintve, valamennyi nyugat-európai kommunista párt egységesen állt ki az SZKP XX. kongresszusán elfogadott, valamennyi kommunista pártot érintő irányvonal mint orientáció mellett. Vonatkozik ez az előbb említett két moszkvai konferencia nyilatkozatára is, azzal a megjegyzéssel, hogy az utóbbi bizonyos korrekciókra szorul. 1960 óta az akkor észlelt új jelenségek és folyamatok tovább fejlődtek;

ezeket az események és a tapasztalatok alapján még pontosabban kell elemezni, s ha szükséges, a régebbi fogalmazásokat korrigálni. Ezt a célt szolgálta a nyugat-európai kommunista pártok 1965 júniusi értekezlete is.

A nyugat-európai kommunista pártoknak és a szocialista országok, főleg a Szovjetunió Kommunista Pártjának következetessége és marxista—leninista viszonya az említett dokumentumokhoz kölcsönhatásban vannak egymással olyan értelemben is, hogy egyik a másikat erősíti, és az antiimperialista, antikapitalista jellegű küzdelem győzelmi realitását növeli.

Lehetnek és lesznek is különbségek, véleményeltérések az egyes kommunista pártok között, de ha a marxizmus—leninizmus — amely maga is együtt halad a világ fejlődésével — köti össze őket, úgy a különbségek, történelmileg szemlélve, átmenetiek. A kommunista mozgalom eseményei — még ha időnként megrázóak is — újra meg újra bebizonyítják a kommunista pártok eszmei, politikai egységét.

*

E tanulmány befejezéseként még egyszer szólnunk kell a címéről.

A nyugat-európai kommunista mozgalom „új vonásai" általában az ötvenes évek közepére kezdenek kibontakozni. *Az új vonások kialakulásának alapvetően két oka van, az egyik: a nemzetközi erőviszonyok és benne a kapitalizmus új formációi és jelenségei; a másik: a kommunista mozgalom mai irányvonalának kifejlődése a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusának orientációja alapján.* Miben foglalhatók össze az új vonások? Mindenekelőtt a kor viszonyainak és erőtényezőinek megfelelően, a taktikai irányvonal rugalmas alkalmazásában. A taktika új jelenségei elválaszthatatlan kapcsolatban állnak a szocializmusnak mint világrendszernek létével és fejlődésével, a gyarmati rendszer szétesésével, a kapitalizmus szerkezetének változásaival, beleértve a társadal-

mi struktúra bomlását, a kapitalista termelés integrációs tendenciáját és annak tudatos szervezését. A taktika új elemeinek megjelenését siettette a kapitalizmus történetében viszonylag hosszú időtartamú gazdasági konjunktúra és az állammonopolista kapitalizmus általánossá válása.

A nyugat-európai munkásmozgalom új vonásainak szubjektív meghatározója, a második világháború előtti időkhöz képest, a kommunista mozgalom nagyarányú megerősödése.

Ezek az új vonások domborodnak ki a munkásosztály gazdasági harcaiban, a sztrájkharcok új formáiban, a politikai sztrájkok gyors növekedésében — összefüggésben a dolgozó tömegek más-más méretű életszínvonal-emelkedésével. A tőkések gazdasági és szociális manőverei is megkövetelik az új elemek tudatos bevitelét a mozgalomba. Mind a gazdasági, mind a politikai sztrájkok és más irányú érdekvédelmi küzdelmek új vonása a tömegmozgalmak mennyiségi növekedése és minőségi, forradalmi irányba fejlődése.

A politikai harcok területén jelentkező új vonások közé tartozik a nagy tömegeket egyesítő békeharc, amely mindinkább a hatalomért, a szocializmusért vívandó harc feltételévé vált. Miután a békemozgalom a munkásosztály vezetésével a legkülönbözőbb rétegeket egyesíti soraiban, a háború vagy béke a kapitalista országok kommunista mozgalmának kardinális kérdésévé emelkedett.

Új összefüggésekben jelentkezik a demokráciáért vívandó küzdelem és az állammonopolista kapitalizmusból folyó tekintélyuralmi állam kialakulásának veszélye és elhárítása. A demokrácia és szocializmus egybefonódásának és kölcsönkapcsolatának sajátos, új vonása a munkásosztály állami és gazdasági posztokra való behatolásának megnövekedett lehetősége, a hatalmi pozíciók megközelítése, és ezzel kapcsolatban a stratégia és taktika elemeinek még szorosabb egysége, árnyaltabb kezelése. E tényből fakad a békés átmenet lenini koncepciójának kiszélesedése és alkalmazhatóságának növekvő realitása. A két világháború között keletkezett és sok helyen győzelemre jutott népfrontpolitika korszerű változatáról,

a lenini permanens forradalomról van tehát szó, amelyben a taktika keretei még szélesebbre tárulva, magukban foglalják a stratégia elemeit: a teljes demokrácia kivívásán keresztül a szocializmust.

A korszerű stratégia és taktika szükségszerűen új elemekkel bővítette az antimonopolista szövetség alapját képező munkásegységet, különösképpen a szocialisták és kommunisták egymás közti viszonyát, a szociáldemokrata pártok újfajta „kezelését" mind a hatalomért folyó harcban, mind a szocializmus építésének időszakában, amennyiben a szociáldemokrata vagy szocialista pártok magukévá teszik a szocializmus tényleges felépítésének követelését.

Végül, új vonásokat tartalmaznak a kommunista pártok szervezeti, ideológiai tevékenysége, tömegmunkája, módszerei, eszközei. A nyugat-európai kommunista pártok belső életének új és jellegzetes vonása — megszabadulva a bal- vagy jobboldali dogmatizmus bilincseitől — a marxista—leninista szellemű viták egészséges felevenedése és a tömegek gondolkozásra serkentő meggyőzése.

Az új vonások és jelenségek elemzése és tudatos felhasználása korántsem jelenti a nyugati kommunista és munkásmozgalom nagyszerű, forradalmi hagyományainak elvetését; ellenkezőleg, a régi és új pozitív elemek eggyéolvasztása további nagy léptekkel viszi előre a nyugat-európai munkásmozgalmat. Az új jelenségek felismerése és tudatos felhasználása elősegíti a még meglevő „egyenetlenség" fokozatos eltűnését és egy elsöprő erejű, nemzeti keretek között harcoló, de egyben internacionalista forradalmi munkásmozgalom győzelmét.

Vitathatatlan tény, hogy a gazdag forradalmi hagyományokkal rendelkező nyugati munkásosztály, egy áradatban a szocializmussal mint meglevő világrendszerrel és a nemzeti demokratikus forradalmi mozgalmakkal, győzelmet arat a nyugati monopóliumok felett.

Függelék

A Párizsi és Hollandiai Bank érdekeltségei

Tengerhajózás és hajógyártás

Bretagne-i Hajógyárak és Műhelyek
Hajózási Unió
„Gázóceán" Vállalat
Nantes-i Hajógyárak és Műhelyek

Fémipar

Stein és Roubaix-i Társaság
Fűtőipari Készülékek Üzeme Rt.
Delattre és Fouart Egyesült Társaság
Fives—Lille—Cail Társaság
Chatillon—Commentry és Neuwe—Maisons-i Olvasztó Művek
Usinor Fémművek
Heurtey Társaság

Kutatás és szervezés

Sigma Társaság
Nemzetközi Szervezés
„Divo" Társaság
Irányító segédszemélyzet műszaki képzésére alakított társaság
Sema Társaság

Különböző létesítmények

Marokkói Vasutak
Egyesült Francia Új Áruházi Társaság
Brazíliai Cukoripari Vállalat
Marokkói közös érdekeltségű Nemzetközi Dohányjövedék
St. Honoré Garázs és Parkoló Társaság
„Sabege" Szállító Társaság

Vegyipar

Acquitaniai Vegyiművek
Nitrogén Művek
Vinilacq Társaság
Polymer Vegyi Részvénytársaság
Pierrefite Társaság
Norvég Nitrogén és Hidroelektrikus Erőművek Társasága
Algériai Folyékony Metángáz Ipari Társaság
Acetalacq Társaság
Méthano Lacq Társaság

Nukleáris energiaipar

Petróleumipar

„Geopetrol" Társaság
Essorep (benzin) Társaság
Petrofigas (földgáz) Társaság
Ceparex Társaság
Acquitaniai Új Nyersolajipari Társaság
Olajvezetékes Szállítás Műszaki Termelő és Értékesítő Vállalata
Petróleumkutató
Francia Finomító
Francia Nyersolajipari Társaság

Építőipar

O. T. H. (svájci leányvállalat)
Francia—Kanadai Biztosítóintézet
Francia Ingatlan Egyesülés (UIF)
Építkezés Kiviteli és Pénzügyi Társaság
Ingatlan Építkezési Segédvállalat (SACI)

Vendéglátóipar

Taone-i Szállodaipari Társaság
Szállodai és Szolgáltatási Társaság
Párizsi Nemzetközi Nagyszálló Tanulmányi Társasága

Papír- és nyomdaipar

Alizay-i Cellulózgyár
Rhône-i Cellulózgyár
la Rochette-i Cenpa Üzem

Elektronika

Bull Művek
Mérőműszerek Társasága

Villamosipar

Marokkói Elektromos Energia
Általános Telefon Társaság

Tartományi (megyei) fejlesztési társaságok

Földközi-tengeri Társaság
Elzászi Fejlesztési Társaság
Lotaringiai Fejlesztési Társaság
A Szaharai Területet Fejlesztő Társaság
Párizsi Övezet-Decentralizálási Társaság
Alsó-Rhône-t és Languedocot Rendező Társaság
Algériai Fejlesztési Társaság

Toulouse-i Pénzügyi és Ipari Társaság
Normandiai Társaság
Délkeleti Társaság
Észak—Délnyugati Társaság és Pas de-Calais-i Társaság

Párizsi és Hollandiai Beruházási Társaság
(100% = 174,5 millió Fr.)

Elektromos és elektronikus felszerelések (18,53%)
Nyomda- és papíripar (18,77%)
Vegyi termékek (9,16%)
Fémipar (5,4%)
Bankok (12,97%)
Vegyes beruházások (13,95%)
Nyersolaj és kútfúrás (9,20%)
Gépgyártás (9%)

Ipari-Kereskedelmi és Mezőgazdasági Finanszírozó Társaság

Mexikói Nemzeti Bank

Francia—Olasz Bank (dél-amerikai rendeltetéssel)

Általános Ipari Társaság (franciaországi és külföldi rendeltetéssel)

Francia—Olasz Iparfejlesztési Társaság

Belgiumi Közkereseti Társaság

Központi Pénzügyi Társaság

Európai Iparfejlesztési Társaság

„Parisbas" Társaság

Az európai kapitalista országok ipari termelése 1964-ben
(1958 = 100)

	első negyedév	*második negyedév*	*harmadik negyedév*	
Nyugat-Európa	141	145	133	(kb. 8% növ.)
Közös Piac	145	150	137	(kb. 7% növ. az előző évhez képest)

	jan.	febr.	márc.	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	szept.	okt.	nov.	dec.
NSZK	136	142	143	149	133	155	149	147	156	—	—	—
Franciaország	142	144	143	146	145	145	127	84	137	144	148	—
Olaszország	177	172	178	177	168	167	179	127	174	180	173	—
Hollandia	146	136	149	152	143	152	145	138	153	167	—	—
Belgium	135	138	142	147	143	144	120	131	143	145	—	—
Anglia	125	131	128	131	128	132	116	113	130	134	—	—
Svédország	143	141	147	143	142	145	72	133	144	147	—	—
Ausztria	128	133	136	139	153	140	130	133	142	150	—	—
Összehasonlításként az Egyesült Államok ipari termelése 1964-ben												
USA	134	137	138	141	141	143	136	142	146	144	144	143

Forrás: U. N. Monthly Bulletin, 1965 január.

A legfontosabb iparágak fejlődésének számai megmutatják a Közös Piac országainak gazdasági viszonyát.

Az Európai Közös Piac ipari termelésének, acél- és villamosenergia-termelésének, valamint összes kivitelének megoszlása 1961-ben
(%-ban)

	Ipari termelés	Acél- termelés	Villamos-energia termelés	Összes kivitel
Belgium—Luxemburg	5,5	14,8	5,4	13,3
Franciaország	24,5	24,3	26,1	22,4
Hollandia	5,5	2,7	6,1	12,1
Német Szövetségi Közt.	44,5	45,8	42,0	39,6
Olaszország	20,0	12,4	20,4	12,6
Közös Piac összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Statisztikai Szemle, 1963. II. 192. old.

Az ipari termelés néhány iránymutató ágazatát, a nehéz- és könnyűipar termelési volumenét vizsgálva, ugyancsak világos képet nyerünk a Közös Piac erőviszonyairól, egymáshoz és az EFTA (European Free Trade Association = Európai Szabadkereskedelmi Egyesülés) tömörüléséhez, főleg Angliához hasonlítva.

Néhány főbb alapanyag és fogyasztási cikk termelése 1961-ben

	Kőszén (mó t)	Villamos energia (mrd kWó)	Nyersvas (mó t)	Acél (mó t)
Belgium	21,5	16,0	6,5	7,0
Franciaország	52,4	76,2	14,4	17,6
Hollandia	12,6	17,6	1,5	2,0
Luxemburg	—	1,5	3,8	4,1
NSZK	142,7	122,5	25,4	33,5
Olaszország	0,7	58,7	3,1	9,1
Közös Piac összesen	230,0	292,5	54,6	73,2
a világtermelés százalékában	12,0	12,0	20,7	20,2
Anglia összesen	193,5	127,6	15,0	22,4
a világtermelés százalékában	10,0	5,3	5,7	6,2

	Személy-gépkocsi (ezer db)	Cement (mó t)	Gyapjú-fonal (ezer t)	Pamutfonal (ezer t)
Belgium	—	4,8	54,1	103,4
Franciaország	987,6	15,7	147,6	314,5
Hollandia	13,4	1,9	23,8	76,3
Luxemburg	—	0,2	—	—
NSZK	1752,0	26,9	113,6	403,2
Olaszország	693,6	17,6	195,6	238,8
Közös Piac összesen	3446,6	67,1	534,7	1136,2
a világtermelés százalékában	30,4	20,0	—	—
Anglia összesen	1004,4	14,4	238,8	285,3*
a világtermelés százalékában	8,9	4,3	—	—

* 1960-as adat.

	Szintetikus szál (ezer t)	Vaj (ezer t)	Cukor (ezer t)	Hús (ezer t)
Belgium	3,70	93	448	402,0
Franciaország	51,40	272	1704	2060,4
Hollandia	11,90	97	584	578,0*
Luxemburg	—	6	—	25,0*
NSZK	64,80	458	1533	2448,0
Olaszország	43,20	65	995	820,8
Közös Piac összesen	175,00	991	5264	6005,4*
a világtermelés százalékában	21,0	—	9,6	—
Anglia összesen	66,24	54	835	1872,0
a világtermelés százalékában	8,0	—	1,5	—

Forrás: Statisztikai Szemle, 1963. II. 193–194. old.
* 1960-as adat.

A Közös Piac és Anglia gazdasági viszonyát mutatja a mezőgazdasági termelés általános indexe is.

Mezőgazdasági termelés

	Összesen			Egy főre		
	1958/59	1959/60	1960/61	1958/59	1959/60	1960/61
Belgium—Luxemburg	110	103	116	107	100	112
Franciaország	104	111	125	100	106	118
Hollandia	115	116	128	109	109	118
NSZK	111	107	123	106	101	115
Olaszország	116	116	110	114	113	117
Anglia	102	111	117	100	108	113

Forrás: Ugyanott.

A Közös Piac tagországainak behozatala 1958-ban 22 946 millió dollár volt, 1961-ben 32 162 millió dollár. A behozatal 63,6 százaléka a Közös Piacon kívüli országokból, 36,4 százaléka a Közös Piac területéről származott.

A Közös Piac tagországainak kivitele 1958-ban 22 775 millió dollár, 1961-ben 32 322 millió dollár. A kivitel 36,8 százaléka 1961-ben a Közös Piac országaiba, 63,2 százaléka a Közös Piacon kívüli országokba történt. *(Forrás:* Ugyanott.)

1961-ben Franciaország 840 millió dollár amerikai beruházással a harmadik helyet foglalta el az Egyesült Államok európai beruházásaiban. Csak Anglia és a Német Szövetségi Köztársaság előzte meg ebben. A Német Szövetségi Köztársaság részesedése az amerikai beruházásokból 1950-hez képest 32-ről 38,4 százalékra növekedett. Franciaországé, bár nagy összegekről van szó, 1950-hez képest 34-ről 27,6 százalékra csökkent. (Ez természetesen az arányokat jelenti és nem a beruházások összegének csökkenését.) Az Egyesült Államok, a Schuman-terv első éveihez viszonyítva, amikor Franciaországot tette meg első számú támogatottjává, taktikát változtatott.

A különböző országok részesedése az amerikai beruházásokból
(százalékban)

	1950	1958	1959	1960	1961
Európa	100	100	100	100	100
Közös Piac	36,7	41,7	41,4	39,5	39,7
Anglia	48,8	46,9	46,5	48,3	46,0
Svájc	1,4	1,7	3,0	3,8	5,3
Közös Piac	100	100	100	100	100
Franciaország	34,0	28,6	28,9	28,0	27,6
NSZK	32,0	34,9	36,0	38,0	38,4
Olaszország	9,8	14,6	14,2	14,5	15,3
Belgium— Luxemburg	10,8	10,8	9,5	8,7	8,4
Hollandia	13,1	10,8	11,1	10,7	10,1
Franciaország— NSZK	106,0	81,9	80,4	73,6	71,8

Ha ezt a folyamatot millió dollárban fejezzük ki, akkor a Közös Piac országai közül, a már említett Franciaországon kívül, az NSZK 1961-ben 1170 millió dollár, Olaszország 467 millió, Luxemburg és Belgium 256 millió, Hollandia 308 millió dollár amerikai beruházást élvezett. A Közös Piac összberuházásai 1961-ben 3041 millió dollárt tettek ki az 1958-as 1908 millió és az 1950-es 637 millió dollárhoz képest. *Az Egyesült Államok európai politikáját és manővereit mutatja, hogy a Közös Piaccal szemben álló, vagy helyesebben oda fel nem vett Anglia egymaga 3523 millió dollár beruházást kapott 1961-ben, négyszer annyit, mint 1950-ben.* Európa 1958-tól, tehát a Közös Piac működésének első évétől kezdve, az amerikai beruházásokból összesen több mint 40 000 millió dollár-

ban részesült. 1961-ben majdnem kétszer többet kapott, mint 1958-ban. *(Forrás:* Y. Yarry és D. Olivier: Az Egyesült Államok és a Közös Piac. MTI Dokumentumok, VI/9. 81—82. old.)

A beruházások növekedése 1958—1963 között változatlan áron

NSZK	62,6% növekedés
Anglia	29,8% növekedés
Franciaország	37,4% növekedés
Olaszország	63,4% növekedés

Az NSZK-ban 1958-ban 50,3 milliárd márka (folyó áron).
Az NSZK-ban 1963-ban 94,9 milliárd márka (folyó áron).
Összberuházások (folyó áron) 88,7 százalék növekedés.

1962—1963-ban csökkent a beruházás üteme. 1964 első felében újból emelkedett; az állami beruházások növekedése gyorsabb és nagyobb arányú volt, mint a magánberuházásoké.

Angliában is az állami beruházás aránya növekedett (1958—1963) valamivel jobban.
1958-ban 3478 millió font sterling (ebből 1474 állami)
1963-ban 4896 millió font sterling (ebből 2139 állami).

Franciaországban az állami beruházásokat nem mutatják ki pontosan; 1962—1964 között ez kb. 8 százalékos emelkedést mutat. Franciaországban és Olaszországban a beruházások emelkedése 1962—1964 között lanyhult. *(Forrás:* U. N. Statistical Yearbook, 1964.)

Az ipari termelés indexe a kapitalista országokban
(1958 = 100)

	1962	1963 (becslés 8–10 honapra)	1963%-ában, 1962-hoz viszonyítva
Kapitalista országok együtt	130	136	4,6
Ezen belül			
Egyesült Államok	126	132	5,0
Kanada	121	127	5,0
Nyugat-Európa	127	132	4,0
NSZK	132	137	3,5
Anglia	115	118	2,5
Franciaország	123	129	5,0
Olaszország	156	170	9,0
Hollandia	130	138	6,2
Svédország	122	124	2,0
Belgium	122	129	6,0
Ausztria	125	129	3,5
Norvégia	130	138	6,1
Finnország	144	149	3,7
Japán	201	217	8,0

Forrás: Monthly Bulletin of Statistics, 1964 január.

A termelés lassúbbodása, esetenként csökkenése, jól észlelhető a fontosabb ipari termékfajták termelésének volumenében is. Így például az NSZK acéltermelése 1961 és 1963 között 33,5, 32,4 illetve 31,6 millió tonna volt. Kőszéntermelése ugyanebben az időben 143,6, 141,1, illetve 142,1 millió tonna volt, az 1955-ös 149,1 millió tonnához képest. Ugyanakkor villamos energiában, cementtermelésben, gépkocsigyártásban jelentősen növekedett a nyugatnémet ipari termelés, a hajóépítés viszont, ugyancsak 1962-höz képest, csökkent. Franciaország acélipari termelése az előbb említett időszakban 17,6, 17,2, illetve 17,6 millió tonna volt. Kőszénben 52,4, 52,4, illetve 47,8 millió tonna. A villamosenergia-termelés, a cementtermelés és a gépkocsigyártás ugyancsak növekedett, a kereskedelmi hajók gyártása itt is csökkent.

A földtulajdon megoszlása Franciaországban

Kategória (hektárban)	1929		1956	
	Gazdaságok száma	Hektár	Gazdaságok száma	Hektár
1— 5-ig	1 050 000	3 750 000	642 000	1 702 800
5—10-ig	755 000	5 600 000	472 000	3 470 000
10—20-ig	500 000	8 200 000	532 400	7 518 000
20—50-ig	310 000	9 800 000	375 000	11 148 600
50-en felül	50 000	4 850 000	95 100	8 192 800
Összesen	2 665 000	32 200 000	2 116 700	32 032 200

Forrás: W. Rochet: Ceux de la terre. Éditions sociales kiad. 1963. 32. old.

A földtulajdon alakulása Németországban, illetve az NSZK-ban

Kategória (hektárban)	1882	1925—33	1933—49	1949—55	1955—60
1— 5-ig	+28 460	—43 479	—1 064	—56 394	—103 106
5—10-ig	+46 724	+25 130	—1 064	—18 408	—40 192
10—20-ig	+3 721	+25 057	+21 328	+7 765	+23 635
20—50-ig	—3 721	+15 845	+4 130	+1 656	+9 544
50-en felül	—4 938	+3 186	—1 460	+100	+1 100

Forrás: W. Beilicke: Zur Zentralisation des Grund und Bodens in der westdeutshen Landwirtschaft. Wirtschaft und Wissenschaft, 1964 január. 88. old.; Statistisches Jahrbuch der Bundesrepublik, 1962. 165. old.

A 74 tartomány (járás) választásainak eredménye Olaszországban

Pártok	1964 tartományi			1960 (kommunális) adminisztratív			1963 politikai	
	szavazatok száma	%	megválasztott tanácstagok száma	szavazatok száma	%	megválasztott tanácstagok száma	szavazatok száma	%
Olasz Kommunista Párt	6 600 887	26	602	5 883 708	24,3	548	6 778 709	25,6
Olasz Szocialista Párt	2 866 346	11,3	244	3 495 519	14,4	322	3 772 314	14,2
Proletáregység Olasz Szocialista Pártja	737 079	2,9	59	—	—	—	—	—
Olasz Szociáldemokrata Párt	1 674 871	6,6	143	1 399 814	5,8	115	1 671 144	6,3
Olasz Republikánus Párt	297 800	1,2	22	304 843	1,3	24	352 241	1,3
Kereszténydemokrata Párt	9 476 812	37,4	891	9 800 228	40,4	950	10 163 176	38,2
Olasz Liberális Párt	2 018 780	7,9	145	981 104	4	77	1 846 402	7
Monarchisták	236 952	0,9	13	693 721	2,8	40	448 658	1,7
Olasz Szociális Mozgalom	1 265 919	5	100	1 440 492	5,9	121	1 325 112	5
Vegyes	29 311	0,1	1	105 506	0,4	4	—	—
Aostai Szocialista Párt	44 168	0,2	6	—	—	1	—	—
Egyéb	116 473	0,5	6	134 860	0,5	6	210 716	0,8
Összesen	25 365 398			24 239 795			26 568 472	

Forrás: Unità, 1964. november 26. 1. old.

Az 1962 novemberi francia parlamenti választások eredményei (1958-hoz viszonyítva) a listakapcsolás nélküli első fordulóban

Pártok	Szavazatok száma 1962	%	Szavazatok száma 1958	%	Első fordulóban megválasztva	
					1962	1958
Francia Kommunista Párt	4 010 809	21,88	3 870 184	18,9	9	1
PSU (Egyesült Szoc. Párt)	431 365	2,35	356 081	1,8	—	—
SFIO (Francia Szoc. Párt)	2 319 662	12,65	3 176 557	15,5	1	2
Radikálisok	679 812	3,71	971 840	4,7	—	—
Demokratikus Tömörülés	705 186	8,85	738 870	3,6	9	5
UNR (gaulle-isták)	5 847 403	31,90	3 589 362	17,5	50	8
MRP (katolikus párt)	1 635 452	8,92	2 408 370	11,7	13	8
Függetlenek	798 092	4,36	1 274 955	6,2	—	—
Nemzeti Függetlenek	1 660 896	9,06	2 837 236	13,9	15	15
Köztársaságiak	81 627	0,45	604 831	3	—	—
Szélsőjobboldal	159 682	0,87	664 088	3,2	—	—

Forrás: Cahiers du Communisme, 1962 december. 4. old.

Az 1965. március 14—21-i francia községtanácsi választások eredménye a 30 000 lakosúnál nagyobb városokban
(A megválasztott polgármesterek száma szerint)

Pártok	A választás előtti időben	Újonnan megválasztottak	Nyereség, illetve veszteség
Francia Kommunista Párt	25	34	+9
„Szélsőbal"*	5	4	—1
SFIO (szocialisták)	41	32	—9
Radikálisok	6	6	0
Középjobb pártok	12	9	—3
UNR	24	25	+1
MRP	12	13	+1
CNI**	15	13	—2
ALIM***	10	12	+2

Forrás: Le Monde, 1964. március 23. 11. old.
* Különböző pártonkívüli „szélsőbaloldaliak".
** Centre National des Indépendents — Függetlenek Országos Központja (jobboldaliak)
*** Action Locale et Intérêts Municipaux — Helyi Akció és Községi Érdekek (pártoktól formailag független jobboldaliak szövetsége).

Tartalom

I. Nyugat-Európa mint politikai és gazdasági fogalom 5

II. A nyugat-európai munkásmozgalom történeti vázlata..... 7

Forradalmi munkásmozgalmak a második világháború kirobbanásáig 10

III. A nyugat-európai kommunista és munkásmozgalom néhány vonása a második világháború időszakában 19

IV. A nyugat-európai politikai helyzet a háború után 30

A kommunista és munkásmozgalom a második világháború befejezésének időszakában 30
A nyugati kommunista és szocialista pártok politikája az 1947—1948-as fordulatig. Az osztályharc kiéleződése 42
A Francia Kommunista Párt politikai irányvonala 44
Az Olasz Kommunista Párt taktikai irányvonala 46
Az angol munkásmozgalom és az angol kommunista párt 49
A német kommunista és munkásmozgalom 1945—1949 között 52

V. A nemzetközi helyzet és a nyugat-európai kommunista és munkásmozgalom 1948—1949-től az ötvenes évek közepéig 61

A kommunista és munkásmozgalom 1948—1949-től az ötvenes évek közepéig 67
A Francia Kommunista Párt harca 1947-től az ötvenes évek közepéig 69
Az olaszországi osztályharc (1948—1956) 75
A nyugatnémet munkásmozgalom (1948—1956) 82
Az SZKP XX. kongresszusa és a nyugati kommunista pártok 84

VI. A kapitalizmusban végbement változások és Nyugat-Európa gazdasága 88

Az állammonopolista kapitalizmus Nyugat-Európában ... 89
Koncentráció 91
A monopolista integráció 94
A nyugat-európai országok jelenlegi gazdasági helyzete 100

VII. A kapitalista társadalom osztályszerkezetének változásai Nyugat-Európában 104

A burzsoázia osztályszerkezetének változása 105
A munkásosztály struktúrája 107
A középrétegek, értelmiségiek strukturális problémái ... 112
A parasztság osztálystruktúrájának alakulása 117

VIII. A munkásosztály és a parasztság harca a monopoltőkés kizsákmányolás ellen 126

A munkásosztály anyagi helyzete 126
A foglalkoztatottság és a munkanélküliség 138
Az Európai Gazdasági Közösség és a munkásosztály ... 139
A munkásosztály és a dolgozó tömegek gazdasági harca 142
Sztrájkmozgalmak 146
A Német Szakszervezeti Szövetség és a munkásosztály küzdelme 151
Az angol szakszervezetek harca 153
A parasztság harca 155

IX. A fejlett kapitalista országok munkásosztályának és pártjainak harca a háború elhárításáért, a békés egymás mellett élésért 166

Imperialista ellentétek 178
A nyugat-európai kommunista pártok külpolitikája 182

X. Demokrácia és szocializmus 188

A burzsoázia támadása a demokrácia ellen és a munkásosztály küzdelme a demokráciáért 188
Harc a neofasizmus és a tekintélyuralom veszélye ellen 189
A demokrácia és a szocializmus kölcsönkapcsolata, mint a stratégia és taktika legfőbb kérdése 200
A strukturális reformok taktikája Olaszországban 203
Az olasz burzsoázia politikája és a tömegek politikai harca 213
Az olasz szocialista mozgalom 216
A „valódi demokrácia" megteremtéséért folyó harc Franciaországban 227
Nyugat-Európa forradalmi mozgalmának „gyenge pontjai" 239

Németország Szociáldemokrata Pártjának politikája és Németország Kommunista Pártjának mai taktikája 242
Nagy-Britannia Kommunista Pártjának taktikája és harca. Az angol Munkáspárt politikája 249
Az átmenet lehetőségei 255

XI. A nyugat-európai kommunistá pártok belső egysége és a nemzetközi kommunista mozgalomban elfoglalt helyük ... 269

Függelék 276

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Szerkesztette: Arányi Éva

A kötésterv Szántó Tibor munkája

Műszaki vezető: Szécsi Andor

Műszaki szerkesztő: Lengyel József

A szedést 1965. IV. 13-án kezdték meg

Lezárva 1965. VI. 15-én

Megjelent 1965. VIII. 5-én,

3300 példányban

Terjedelme: 18,5 (A/5 ív)

PL—105—K—6567

65.1790 Athenaeum Nyomda Budapest

Felelős vezető: Soproni Béla igazgató

25,— Ft